

TRANSPARENCY
INTERNATIONAL
anticorruption center

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՕՐԻՆԱԿՈՐՈՒԹՅԱՆ
ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ
ԳՆԱՀԱՏՈՒՄ 2014

Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլը (ԹԻ) հանդիսանում է քաղաքացիական հասարակության համաշխարհային կազմակերպություն, որն առաջնորդում է կոռուպցիայի դեմ պայքարը: Աշխարհով մեկ սփռված ավելի քան 100 ներկայացուցչությունների և Բեռլինում միջազգային քարտուղարության միջոցով մենք բարձրացնում ենք իրազեկությունը կոռուպցիայի վնասակար հետևանքների մասին և աշխատում ենք կառավարության, մասնավոր հատվածի և քաղաքացիական հասարակության մեր գործընկերների հետ, որպեսզի մշակենք և իրականացնենք արդյունավետ միջոցառումներ այն հաղթահարելու համար:

Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ հակակոռուպցիոն կենտրոնը (ԹԻՅԿ) հանդիսանում է Հայաստանում ԹԻ-ի պաշտոնապես հավատարմագրված ազգային ներկայացուցչությունը:

Հիմնական հեղինակ (բոլոր բաժինների և 12 սյուների)՝ Խաչիկ Հարությունյան (Միջազգային կազմակերպություններում խորացված գիտությունների մագիստրոս, Ցյուրիխի համալսարան)

«Բիզնես» սյան և «Քաղաքացիական ծառայություն» սյան «Նվազեցնել կոռուպցիոն ռիսկերը պետական գնումների ապահովման միջոցով» ցուցիչի հեղինակ՝ Արտակ Մանուկյան (Տնտեսական գիտությունների թեկնածու)

© <http://www.istockphoto.com/photos/mother+armenia#a9f3375> Մառլենկա

Սույն զեկույցում պարունակվող ինֆորմացիայի ճշգրտությունը ստուգելու համար գործադրվել է ամեն ջանք: Ողջ ինֆորմացիան ճշգրիտ է 2014թ. հունիսի 30-ի դրությամբ: Այնուամենայնիվ, Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ հակակոռուպցիոն կենտրոնը ՀԿ-ն չի կրում պատասխանատվություն այլ նպատակներով կամ այլ համատեքստում դրա օգտագործման հետևանքների համար:

ISBN: 978-9939-1-0142-2

© 2015թ. Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ հակակոռուպցիոն կենտրոն:
Բոլոր իրավունքները պաշտպանված են:

Սույն ծրագիրը ֆինանսավորվում է Եվրոպական Միության կողմից: Սույն հրապարակումը իրականացվել է Եվրոպական Միության աջակցությամբ: Այս հրապարակման բովանդակության համար պատասխանատվությունը ամբողջովին կրում է Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ հակակոռուպցիոն կենտրոնը, և ոչ մի դեպքում չի կարող համարվել, որ այն արտացոլում է Եվրոպական Միության տեսակետը:

Սկսած 2015թ. հունվարից ծրագիրը համաֆինանսավորվում է Բաց հասարակության հիմնադրամների-Հայաստանի կողմից:

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՕՐԻՆԱԿՈՐՈՒԹՅԱՆ
ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ
ԳՆԱՀԱՏՈՒՄ 2014**

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

	Ի հիշատակ	7
I.	Ներածական տեղեկատվություն	8
II.	ՕԱԶ գնահատման մասին	11
III.	Համառոտագիր	16
IV.	Կոռուպցիայի ուրվագիծը Հայաստանում	22
V.	Հակակոռուպցիոն գործողություններ	25
VI.	ՕԱԶ հիմքերը	27
VII.	Օրինավորության ազգային համակարգ	35
	1. Օրենսդիր իշխանություն	35
	2. Նախագահ	50
	3. Գործադիր իշխանություն	57
	4. Դատական իշխանություն	68
	5. Զաղաքացիական ծառայություն	84
	6. Իրավապահ մարմիններ	106
	7. Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողով	120
	8. Մարդու իրավունքների պաշտպան	129
	9. Վերահսկիչ պալատ	142
	10. Կուսակցություններ	149
	11. Լրատվամիջոցներ	161
	12. Զաղաքացիական հասարակություն	173
	13. Բիզնես	184
VIII.	Եզրակացություններ	198
IX.	Առաջարկություններ	203
X.	Օգտագործված գրականության ցանկ	208

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Կոռուպցիան շարունակում է մնալ Հայաստանի ամենալուրջ հիմնախնդիրներից մեկը: Այն, ըստ այդմ, երկրի տնտեսական և քաղաքական զարգացման ճանապարհի ամենաեական խոչընդոտներից մեկն է՝ դրանով իսկ սպառնալիքներ ստեղծելով երկրի անվտանգության առումով: Հայաստանում կոռուպցիան սնող հիմնական պատճառներից են տնտեսական և քաղաքական վերնախավերի սերտաճումը, մենաշնորհների գերիշխանությունը և՛ տնտեսական, և՛ քաղաքական ոլորտներում, իշխանության տարբեր ճյուղերի միջև զսպումների և հակակշիռների անբավարար մակարդակը: Կոռուպցիայի լայն տարածվածությունը նպաստում է նաև հասարակության շրջանում նրա նկատմամբ հանդուրժողականության բարձր մակարդակը: Այս պայմաններում զարմանալի չէ Հայաստանի ցածր դիրքը Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլի Կոռուպցիայի ընկալման համաթվի դասակարգման աղյուսակում, ինչպես նաև միջազգային այլ հեղինակավոր կազմակերպությունների (մասնավորապես՝ Համաշխարհային Բանկի, Համաշխարհային տնտեսական ֆորումի, Ֆրիդոմ Հուուզի և այլոց) ուսումնասիրություններում երկրում կոռուպցիայի բարձր մակարդակը փաստող քանակական և որակական տվյալների առկայությունը:

Իհարկե, այնքան էլ ճիշտ չի լինի ասել, որ երկրի քաղաքական բարձրագույն ղեկավարությունը չի գիտակցում կոռուպցիայի հետ կապված իրավիճակի լրջությունը և որևէ քայլ չի ձեռնարկում մեղմելու այն: Մասնավորապես՝ 2003թ.-ից սկսած ընդունվեցին հակակոռուպցիոն երկու ռազմավարություններ (2003-2007թթ. և 2009-2012թթ.) համապատասխան միջոցառումների ծրագրերով: Ներկայումս աշխատանքներ են տարվում հակակոռուպցիոն երրորդ ռազմավարության և նրա միջոցառումների մշակման ուղղությամբ: Անդամակցելով Եվրոպական երկրների ընդդեմ կոռուպցիայի խմբին (GRECO), ՏՀԶԿ Ստամբուլի գործողությունների ծրագրի հակակոռուպցիոն ցանցին և ստորագրելով ու վավերացնելով ՄԱԿ-ի Կոռուպցիայի դեմ պայքարի կոնվենցիան (UNCAC)՝ Հայաստանն ստանձնեց մի շարք հակակոռուպցիոն միջազգային պարտավորություններ: Այդ պարտավորությունները, ինչպես նաև հակակոռուպցիոն նախորդ ռազմավարություններով նախատեսված միջոցառումների կատարումը հանգեցրին հակառուպցիոն լուրջ պոտենցիալ ունեցող մի շարք օրենքների և իրավական այլ ակտերի ընդունմանը: Որոշակի քայլեր կատարվեցին նաև կոռուպցիայի քրեականացումը միջազգային ավելի խիստ չափանիշներին համապատասխանեցնելու ուղղությամբ: Սակայն, առաջին հերթին, անբավարար քաղաքական կամքը, ինչպես նաև այլ գործոններ հանգեցրին նրան, որ ընդունված իրավական ակտերի կիրարկումը անբավարար մակարդակի էր. այդ ակտերից շատերը մնում են թղթի վրա: Շարունակում է լուրջ խնդիր մնալ անպատժելիության մթնոլորտի առկայությունը երկրում: Արդյունքում հանրությունն իշխանությունների կողմից վարվող հակակոռուպցիոն քաղաքականությունն ընկալում է որպես կոռուպցիայի դեմ պայքարի նմանակում (իմիտացիա):

Հայաստանում Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ միջազգային հակակոռուպցիոն շարժման պաշտոնական ներկայացուցիչ «Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ հակակոռուպցիոն կենտրոն» (ԹԻՀԿ) հասարակական կազմակերպության անունից ուրախ են ներկայացնելու Հայաստանի Օրինավորության ազգային համակարգի (ՕԱՀ) ներկա՝ թվով երրորդ ուսումնասիրությունը: Այն ինչ-որ չափով հանդիսանում է կազմակերպության կողմից իրականացված նախորդ՝ 2009-2012թթ. ուսումնասիրության շարունակությունը՝ վերլուծության ենթարկելով նախորդ ուսումնասիրությունից հետո կոռուպցիայի իրավիճակում առկա փոփոխությունները և նրա դեմ պայքարում տեղ գտած զարգացումները: Այս

ուսումնասիրությունը գնահատում է Հայաստանում կոռուպցիայի կանխարգելման և հակազդման գործում առանցքային դերակատարում ունեցող պետական և ոչ պետական հաստատությունների և ինստիտուտների գործունեությունը կարգավորող իրավական հիմքերը և այդ գործունեության պրակտիկան: Ուսումնասիրության հիմնական նպատակն է այդ հաստատությունների և ինստիտուտների ուժեղ և թույլ կողմերի գնահատումը, ինչը հնարավորություն կտա, օգտագործելով ստացված արդյունքները և եզրակացությունները, մշակել ավելի արդյունավետ և հավակնոտ հակակոռուպցիոն ազգային քաղաքականություն:

Կուզենայի իմ երախտագիտությունը հայտնել բոլոր նրանց, ովքեր իրենց արժեքավոր ներդրումն ունեցան այս ուսումնասիրության իրականացման գործում, մասնավորապես, առաջատար հետազոտողին: Իրենց անգնահատելի ներդրումն ունեցան նաև հետազոտողի օգնականները: Շատ արժեքավոր էր խորհրդատվական խմբի անդամների ներդրումը, որոնք իրենց խորհուրդներով և առաջարկություններով նպաստեցին հետազոտության որակի էական բարելավմանը: Իմ խորին շնորհակալությունն եմ հայտնում Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլի քարտուղարությանը, մասնավորապես, պարոն Էնդրյու Մաք-Դևիթին՝ սույն հետազոտական ծրագրի գիտական ղեկավարումը և զեկույցը գրախոսելու, ինչպես նաև տիկին Էմիլիա Տասևային՝ ծրագրի իրականացումը համակարգելու համար:

Վերջապես՝ իմ երախտագիտությունն եմ հայտնում ծրագրի ֆինանսավորող Եվրոպական Միությանը և համաֆինանսավորող Բաց հասարակության հիմնադրամներ Հայաստանին, առանց որոնց աջակցության այս ծրագիրը անհնարին կլիներ իրականացնել:

Վարուժան Հակոբյան

Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ հակակոռուպցիոն կենտրոնի գործադիր տնօրեն
Ծրագրի ազգային համակարգող

Ի ԴՅՈՒՄՆԵՐ

Աշխարհը կկործանվի ոչ թե նրանց կողմից, ովքեր չարիք են գործում, այլ նրանց պատճառով, ովքեր տեսնում են, թե ինչ է կատարվում, և ոչինչ չեն ձեռնարկում

Ալբերտ Էյնշտեյն

Ամայա Կոստանյան

Ամայա Կոստանյանը տեսչում էր վերացնել Հայաստանի աղճատված պատկերը. իր հայրենիքը դարձնել ազատ՝ կոռուպցիայից, ոչ ազնիվ փոխհարաբերություններից և նրա զավակների նկատմամբ ոչ հարգալից վերաբերմունքից:

Հայաստանը միշտ պարտական կլինի նրան, ով 2000թ. հիմնադրեց մի կազմակերպություն, որն ավելի ուշ դարձավ ճանաչելի որպես Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլի մասնաճյուղ: Նրա մահով Հայաստանը կորցրեց իր ամենից լուսավոր զավակներից մեկին, ով ուներ աննկարագրելի օրինավորություն և կոռուպցիայի դեմ շատ ուժեղ մարտիկ էր: Նա թողեց մի ժառանգություն, որը նրա համախոհ ընկերներին միշտ ստիպում է բարձրանալ ավելի վեր և դուրս գալ անձնական կոմֆորտի միջավայրից, ինչը միակ ճանապարհն է կոռուպցիայի դեմ պայքարում հաջողություն գրանցելու համար:

Իր ծանր աշխատանքի արդյունքներից մեկը Հայաստանի օրինավորության ազգային համակարգի առաջին գնահատումներն էր: Նա շատ էր արժևորում այս ուսումնասիրությունը: Որպես մարդիկ, ովքեր պատիվ են ունեցել և ուրախ են եղել ճանաչելու նրան և աշխատել նրա հետ, մենք նվիրում ենք այս հետազոտությունը նրա վառ հիշատակին՝ անթեղված նրա ընտանիքի, ընկերների և գործընկերների սրտերում:

Վարուժան Բոկոտանյան և Խաչիկ Հարությունյան

I. ՆԵՐԱԾԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆ

ՕԱՅ ՎԵՐԱՆԱՅՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՂ

Հոկտանյան Վարուժան, «Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ հակակոռուպցիոն կենտրոն» ՀԿ-ի գործադիր տնօրեն

ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՀԵՂԻՆԱԿ

Հարությունյան Խաչիկ (հեղինակն է բոլոր սյունների, հիմքերի և այլ բաժինների՝ բացառությամբ «Բիզնես» սյան և «Զաղաքացիական ծառայություն» սյան «Նվազեցնել կոռուպցիոն ռիսկերը պետական գնումների ապահովման միջոցով» ցուցիչի)

ԱՅԼ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐ

Մանուկյան Արտակ («Բիզնես» սյուն և «Զաղաքացիական ծառայություն» սյան «Նվազեցնել կոռուպցիոն ռիսկերը պետական գնումների ապահովման միջոցով» ցուցիչ)

Հետազոտության ստուգում

Մաք-Դեվիդ Էնդի, «Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլի քարտուղարություն

Հետազոտողի օգնականներ

Վախթանգ Սիրադեղյան, Վանուհի Մաթևոսյան «Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ հակակոռուպցիոն կենտրոն» ՀԿ

ՀԱՐՑԱԶՐՈՒՅՑԻ ՄԱՍՆԱԿԻՑՆԵՐԻ ՑԱՆԿ

Առուստամյան Կարեն, Հայաստանի Հանրապետության վերահսկիչ պալատի Մեթոդաբանության և միջազգային կապերի վարչության պետ

Ավագյան Հակոբ, «Փոքր և միջին ձեռնարկատիրության համագործակցության ասոցացիա» ՀԿ նախագահ

Բաղայան Մանվել, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական ծառայության խորհրդի նախագահ

Բարսեղյան Լևոն, «Ժուռնալիստների «Ասպարեզ» ակումբ» ՀԿ նախագահ

Իսկանդարյան Ալեքսանդր, «Կովկասի ինստիտուտ» գիտահետազոտական կենտրոնի նախագահ Իշխանյան Ավետիք, «Հայաստանի հելսինկյան կոմիտե» ՀԿ նախագահ

Հարությունյան Հայկուհի, «Իրավունքի պաշտպանություն առանց սահմանների» ՀԿ նախագահ

Հովհաննիսյան Հովհաննես, Հայաստանի Հանրապետության հանրային խորհրդի անդամ

Ղալումյան Արմեն, «Զաղաքացիական համագործակցության և զարգացման հիմնադրամի» նախագահ

Մարտիրոսյան Արմեն, «Ժառանգություն» կուսակցության փոխնախագահ

Մելիքյան Աշոտ, «Խոսքի ազատության պաշտպանություն կոմիտե» ՀԿ նախագահ

Մուկուչյան Տիգրան, Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի նախագահ

Պողոսյան Գագիկ, «Բիզնես շահերի պաշտպանության ցանց» ՀԿ համակարգող

Պողոսյան Թևան, Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի 5-րդ գումարման պատգամավոր Սաֆարյան Ստյոպա, Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի 4-րդ գումարման պատգամավոր, «Միջազգային և անվտանգության հարցերի հայկական ինստիտուտի» տնօրեն
Սողոմոնյան Թաթևյլ, Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի աշխատակազմի ղեկավարի տեղակալ

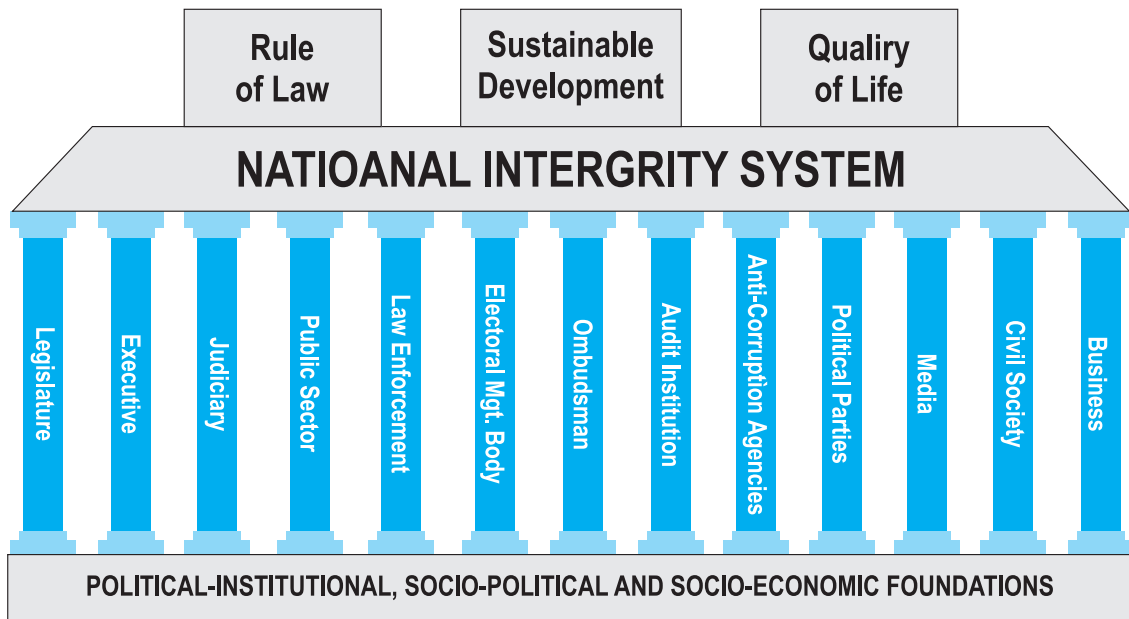
Վարդանյան Էդգար, «Ազգային և ռազմավարական հետազոտությունների կենտրոնի» փորձագետ
Վարդևանյան Արման, Հայաստանի Հանրապետության մարդու իրավունքների պաշտպանի աշխատակազմի Իրավական վերլուծությունների վարչության պետ

Հարցազրույց ներկայացրած անձ «Մարդու իրավունքների պաշտպան» սյան մասով, ով ցանկացել է մնալ անանուն

ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐԻ ՑԱՆԿ

ԱԱՀ	Ավելացված արժեքի հարկ
ԱԺ	Ազգային ժողով
ԱՀԿ	Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպություն
ԱՄՀ	Արժույթի միջազգային հիմնադրամ
ԱՄՆ ՄԶԳ	Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների Միջազգային զարգացման գործակալություն
Այռեքս	Միջազգային ուսումնասիրությունների և փոխանակման խորհուրդ
ԲԱԻ	Բերթելսմանի անցումային պետությունների ինդեքս
ԳԱԿ	Գնումների աջակցման կենտրոն
ԳՐԵԿՈ	Պետությունների խումբ ընդդեմ կոռուպցիայի
ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ	Եվրոպայի անվտանգության և համագործակցության կազմակերպություն/ Ժողովրդավարական հաստատությունների և մարդու իրավունքներ գրասենյակ
ԵՀՔ	Եվրոպական հարևանության քաղաքականություն
ԵՄ	Եվրոպական միություն
ՉԼՄ	Չանգվածային լրատվության միջոց
ԸԴԱ	Ընտրությունների դիտորդական առաքելություն
ԸԸՀ	Ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողով
ԹԻ	Թրանսփարենսի Ինթերնեշլ
ԹԻՀԿ ՀԿ	Թրանսփարենսի ինթերնեշլ հակակոռուպցիոն կենտրոն հասարակական կազմակերպություն
ԿԸՀ	Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողով
ԿՄՀԳ	Կորեայի միջազգային համագործակցության գործակալություն

ՀԳՄ	Հանրապետական գործադիր մարմին
ՀԸՀ	Հարկային ընկալումները Հայաստանում
ՀԿ	Հասարակական կազմակերպություն
ՀՀ	Հայաստանի Հանրապետություն
ՀՀԿ	Հայաստանի հանրապետական կուսակցություն
ՀՀԿ-ներ	Հանրային հատվածի կազմակերպություններ
ՀՅԴ	Հայ Յեղափոխական Դաշնակցություն
ՀՆԱ	Համախառն ներքին արդյունք
ՀՌԿԿ	Հետազոտական ռեսուսների կովկասյան կենտրոն
ՀԶԾ	Հատուկ քննչական ծառայություն
ՀՕ	Հայաստանի օրենք
ՄԶԱ	Միջազգային զարգացման ասոցիացիա
ՄԻՊ	Մարդու իրավունքների պաշտպան
ՄՅԶ	Մրցունակության համաշխարհային զեկույց
ՄՄԻՀ	Մտավոր սեփականության իրավունքի համաթիվ
ՆՀ	Նախագահի հրամանագիր
ՊՈԱԿ	Պետական ոչ առևտրային կազմակերպություն
ՊՊԶԱԿ	Պետական պաշտոններ զբաղեցնող անձանց վարձատրության մասին օրենք
ՌԽԵՀ	Ռասիզմի և խտրականության դեմ եվրոպական հանձնաժողով
ՍԻԳՄԱ	Կառավարման և ղեկավարման կատարելագործման աջակցության ԵՄ և ՏՀԶԿ համատեղ նախաձեռնություն
ՍԴ	Սահմանադրական դատարան
ՎՊ	Վերահսկիչ պալատ
ՏԸՀ	Տեղամասային ընտրական հանձնաժողով
ՏՀԶԿ	Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպություն
ՏՏ	Տեղեկատվական տեխնոլոգիաներ
ՓՄԶ	Փոքր և միջին ձեռնարկություն
ԶԾԽ	Զաղաքացիական ծառայության խորհուրդ
ԶՀԿ-ներ	Զաղաքացիական հասարակության կազմակերպություններ
Զր. Օր.	Զրեական օրենսգիրք
ՕԱՀ	Օրինավորության ազգային համակարգ
ՕԵԿ	«Օրինաց երկիր» կուսակցություն
ՕՈԻՆ	Օտարերկրյա ուղղակի ներդրումներ
ՖՆ	Ֆինանսների նախարարություն
ABA ROLI	Ամերիկյան իրավաբանների ասոցիացիայի իրավունքի գերակայության նախաձեռնություն
CDPF	Զաղաքացիական զարգացման և համագործակցության հիմնադրամ
CIPE	Մասնավոր ձեռներեցության միջազգային կենտրոն

II. ՕԱՐ ԳՆԱԳՆԱՏՄԱՆ ՄԱՍԻՆ

Այս զեկույցում օգտագործված Օրինավորության ազգային համակարգի (ՕԱՐ) մոտեցումը հիմք է տալիս վերլուծելու երկրի ինստիտուտների արդյունավետությունը կոռուպցիան կանխարգելելու և դրա դեմ պայքարի մասով: Լավ գործարկված ՕԱՐ-ը պաշտպանում է կոռուպցիայից և իշխանության չարաշահումից, պետական ծառայության դեմ հանցագործություններից և հանրային միջոցների վատնումներից: Երբ ՕԱՐ ինստիտուտները բնութագրվում են համապատասխան կարգավորումների առկայությամբ և հաշվետու վարքագծով, ապա ավելի քիչ հավանական է, որ կոռուպցիան կբարգավաճի և անուղղակիորեն կազդի լավ կառավարման նպատակների, իրավունքի գերակայության և հիմնարար իրավունքների պաշտպանության վրա: ՕԱՐ հզորացումը նպաստում է ավելի լավ կառավարմանը հասարակության կյանքի բոլոր ասպեկտներում և ընդհանուր առմամբ, ի վերջո, նպաստում է ավելի արդար հասարակություն ունենալուն:

Հայաստանի ՕԱՐ զեկույցն անրադառնում է 13 «սյուների» կամ ինստիտուտների, որոնք, ըստ ենթադրության, կազմում են երկրի օրինավորության համակարգը:

Կառավարում	Հանրային հատված	Ոչ կառավարական
1. Նախագահ	5. Քաղաքացիական	10. Լրատվամիջոցներ
2. Օրենսդիր իշխանություն	6. Ժառանգություն	11. Քաղաքացիական
3. Գործադիր իշխանություն	7. Իրավապահ մարմիններ	հասարակություն
4. Դատական համակարգ	8. Կենտրոնական ընտրական	12. Կուսակցություններ
	9. հանձնաժողով	13. Բիզնես
	8. Մարդու իրավունքների	
	պաշտպան	
	9. Վերահսկիչ պալատ	

Այս 13 ինստիտուտներից յուրաքանչյուրը գնահատվել է երեք գործոնների տեսակետից, որոնք էական դեր են կատարում կոռուպցիան կանխարգելելու առումով: Առաջինը ընդհանուր կարողությունն է՝ կապված ռեսուրսների և իրավական կարգավիճակի հետ, ինչն ընկած է ցանկացած արդյունավետ ինստիտուցիոնալ կատարողականի հիմքում: Երկրորդը ինստիտուտի ներքին կառավարման կարգավորումներն ու պրակտիկան է՝ մի խումբ հարցերի պարզաբանմամբ, թե արդյո՞ք ինստիտուտը թափանցիկ է, հաշվետու և գործում է օրինավոր կերպով, որոնք հանդիսանում են ինստիտուտը կոռուպցիայի մեջ ներգրավվելուն կանխարգելող էական գործոններ: Երրորդն այն չափն է, թե որքանով է ինստիտուտը կատարում իր դերը հակակոռուպցիոն համակարգում, ինչպես օրինակ, կառավարության հանդեպ արդյունավետ վերահսկողության իրականացումը (խորհրդարանի դեպքում) կամ կոռուպցիոն հանցագործությունների հետապնդումը (իրավապահ մարմինների դեպքում): Այս երեք գործոնները միասին ծածկում են ինստիտուտի գործելու կարողությունը (կարողություն), նրա ներքին կատարողականի (կառավարում) և նրա արտաքին կատարողականի (դեր) հետ միասին՝ կոռուպցիայի դեմ պայքարի առումով:

Յուրաքանչյուր գործոն չափվում է ընդհանուր ցուցիչների սանդղակով: Գնահատումը պարզում է յուրաքանչյուր սյան իրավական դաշտը և գործնական ինստիտուցիոնալ պրակտիկան, այդ իսկ պատճառով ընդգծում է հակասությունները պաշտոնական դրույթների և իրականության միջև:

Գործոն	Ցուցիչներ (օրենք, գործնականում)
Կարողություն	Ռեսուրսներ Անկախություն
Կառավարում	Թափանցիկություն Հաշվետվողականություն Օրինավորություն
Կառավարման համակարգում ունեցած դերը	1-ից 3 ցուցիչներ, որոնք տարբերվում են և առանձնահատուկ են՝ կախված սյունից

Գնահատումը չի փորձում ներկայացնել յուրաքանչյուր սյան վերաբերյալ խորքային գնահատական: Ավելի շուտ այն փորձում է լայն մոտեցում ցուցաբերել և ծածկել բոլոր վերաբերելի սյունները մի շարք ցուցիչների միջոցով, որպեսզի հնարավոր լինի ստանալ համակարգի ընդհանրական պատկերը: Գնահատումը նաև դիտում է ինստիտուտների միջև փոխազդեցությունները՝ հասկանալու համար, թե ինչու որոշներն ավելի ուժեղ են, քան մյուսները, և թե ինչպես են նրանք ազդում միմյանց վրա: ՕԱՀ-ը ենթադրում է, որ լոկ մեկ ինստիտուտի թուլությունները կարող են համակարգում առաջ բերել

լուրջ ճաբեր: Սյուների միջև փոխազդեցությունը հասկանալը նաև օգնում է բարեփոխումների համար առաջնահերթ ոլորտներ սահմանելուն: Որպեսզի հաշվի առնվեն կարևոր կոնտեքստային գործոնները, կառավարման ինստիտուտների գնահատման մեջ ներդրված է բաղաբաղական, սոցիալական, տնտեսական և մշակութային պայմանների համապարփակ վերլուծություն, հիմքեր, որոնց վրա այս սյունները հիմնված են:

ՕԱՅ ԹԱՐՄԱՑՄԱՆ ՄԱՍԻՆ

Թի հակակառուցիկ կենտրոնը ՕԱՅ առաջին գնահատումը կատարել է 2009-2012թթ.: Ներկա գնահատումը առաջին գնահատման թարմացումն է: ՕԱՅ թարմացման հիմնական նպատակն է՝ ա. գնահատել, թե տվյալ ժամանակահատվածում կատարվել է, արդյոք, առաջընթաց երկրի օրինավորության համակարգի առումով, բ. պարզել այն յուրահատուկ փոփոխությունները (դրական թե բացասական), որոնք տեղի են ունեցել ՕԱՅ նախկին գնահատման հրապարակումից ի վեր, և գ. ներկայացնել առաջարկություններ և պարզել ինդիկսների առաջնահերթությունները երկրի օրինավորության համակարգի բարելավման առումով:

Մեթոդոլոգիա

ՕԱՅ գնահատումը հանդիսանում է որակական հետազոտական գործիք, որը հիմնված է գրասենյակային ուսումնասիրության և խորքային հարցազրույցների վրա: Արտաքին հաստատման վերջնական գործընթացը և առաջնային շահագրգիռ կողմերի ներգրավվածությունն ապահովում է ստացված արդյունքների վերաբերելիությունը և ճշգրտությունը՝ այբանով, որքանով հնարավոր է մինչև գնահատման հրապարակումը:

Գնահատումը կատարվել է «ցուցիչի միավորի թերթիկների» շարքով՝ մշակված Թի քարտուղարության կողմից: Թերթիկները բաղկացած են «գնահատման հարցից»՝ յուրաքանչյուր ցուցիչի համար, և համալրված են ուղղորդող հարցերով ու գնահատման ուղեցույցով՝ նվազագույն, միջին և առավելագույն միավորների համար: Օրինակ.

Ցուցիչի միավորի թերթիկի օրինակ. Օրենսդիր իշխանություն

Միավորի շնորհման հարց	Ըստ օրենքի՝ որքանով է խորհրդարանն անկախ և ազատ արտաքին դերակատարներին ազդեցությունից:
Ուղղորդող հարցեր	Կարո՞ղ է արդյոք խորհրդարանը ցրվել: Եթե այո, ապա ի՞նչ պայմաններում: Կարո՞ղ է խորհրդարանը գումարվել հերթական նստաշրջանից դուրս, եթե հանգամանքներն այդ են պահանջում: Խորհրդարանը հսկում է սեփական օրակարգը: Արդյոք այն հսկում է խոսնակի ընտրությունը կամ նշանակումը և հանձնաժողովներում նշանակումները: Կարո՞ղ է խորհրդարանը սահմանել սեփական ժամանակացույցը: Կարո՞ղ է խորհրդարանը ինքնուրույն կերպով ձևավորել սեփական տեխնիկական աշխատակազմ: Ոստիկանություն, արդյոք, կարիք ունի՞ հատուկ թույլտվության՝ խորհրդարան մուտք գործելու համար:
Նվազագույն միավոր (0)	Չկան օրենքներ, որոնք միտված են ապահովելու խորհրդարանի անկախությունը
25	

Ցուցիչի միավորի թերթիկի օրինակ. Օրենսդիր իշխանություն

Միջին միավոր (50)	Չնայած մի շարք օրենքներ/դրույթներ առկա են, սակայն չեն ծածկում խորհրդարանի անկախության բոլոր ասպեկտները, և/կամ որոշ դրույթներ ունեն բացեր:
-------------------	---

75

Առավելագույն միավոր (100)	Առկա են համապարփակ օրենքներ, որոնք նպատակ ունեն ապահովելու խորհրդարանի անկախությունը
---------------------------	--

Գնահատումն ընդգրկում է ավելի քան 150 ցուցիչ՝ մոտավորապես 12 ցուցիչ յուրաքանչյուր սյան համար: Ուղղորդող հարցերը մշակված են՝ հենվելով միջազգային լավագույն փորձի ուսումնասիրության, ինչպես նաև համապատասխան սյունների գնահատման առկա գործիքների ու նաև ԹԻ սեփական փորձի և համապատասխան ինստիտուտների մասին միջազգային փորձագետներից ստացված աջակցության վրա: Ուղղորդող հարցերին պատասխանելու համար առաջատար հետազոտողը հիմնվել է տեղեկատվության երեք հիմնական աղբյուրների վրա՝ ազգային օրենսդրություն, զեկույցներ և ուսումնասիրություններ և փորձագետների հետ անկցացված հարցազրույցներ: ՕԱՐ թարմացման ընթացքում հարցազրույցներ են անցկացվել 19 փորձագետների հետ: Հարցազրույցների ամբողջական ցանկը ներկայացված է մաս 1-ում (Ներածական տեղեկատվություն):

ՕԱՐ այս թարմացման համար նախկին ՕԱՐ գնահատման արդյունքները սեղմագրված են, և ցանկացած փոփոխություն, որը տեղի է ունեցել դրանից հետո, վերլուծված է յուրաքանչյուր ցուցիչի մասով:

Գնահատումը ներկայացնում է Հայաստանում ինստիտուտների ներկայիս վիճակն օրինավորության առումով՝ օգտագործելով վերջին երկու-երեք տարում հրապարակված տեղեկատվությունը: Այն արտացոլում է բոլոր եական օրենսդրական փոփոխությունները 2014թ. հունիսի 30-ի դրությամբ:

Գնահատման համակարգը

Չնայած ՕԱՐ-ը հանդիսանում է որակական գնահատում, այնուամենայնիվ, դրան տրվում են քանակական միավորներ, որպեսզի հնարավոր լինի ամփոփել տեղեկատվությունը և ընդգծել օրինավորության համակարգի եական թույլ և ուժեղ կողմերը: Դրանք թույլ չեն տալիս ընթերցողին մոլորվելու մանրամասների մեջ և նպաստում են համակարգի՝ որպես մեկ ամբողջության արտացոլմանը, և ոչ թե համակարգի միայն առանձին մասերի վրա կենտրոնանալուն:

Միավորները տրված են տեղական հետազոտողի կողմից 5 բալանոց սանդղակով՝ 25 միավոր քայլով (0, 25, 50, 75, 100), որը քննարկվել է ԹԻ քարտուղարության և հաստատվել հանրապետության՝ տարբեր դիրքորոշումներ ունեցող շահագրգիռ կողմերից բաղկացած խորհրդատվական խմբի կողմից: Ցուրաքանչյուր գործոնի համար հաշվարկված է միջին միավոր (իր բաղկացուցիչ ցուցիչների միավորների պարզ միջին), այնուհետև երեք գործոնների միավորները միջինացվել են յուրաքանչյուր սյան ընդհանրական միավոր ստանալու համար: Գործնականում տարբերությունն օրենքից նույնպես կարող է հաշվարկվել երկու գործոնների մակարդակում, ինչպես նաև ինստիտուտի համար՝ որպես ամբողջության:

ՕԱՐ այս թարմացման զեկույցում ՕԱՐ գնահատման նախկին միավորները ներկայացվում են նոր միավորների հետ միաժամանակ, որպեսզի հնարավոր լինի կատարել ժամանակային համեմատություններ Հայաստանի առումով: Այնուամենայնիվ, քանի որ չկա միջազգային խորհուրդ, որը կվերանայեր և կստուգեր միավորներն ըստ երկրների, միավորները չեն կարող օգտագործվել երկրների միջև համեմատություններ կատարելու նպատակով:

Խորհրդատվական մոտեցում և արդյունքների հաստատում

Հայաստանում ՕԱՀ գնահատման գործընթացն ուներ ուժեղ խորհրդատվական բաղադրիչ, ինչը նպատակ ուներ ընդգրկել իշխանության, քաղաքացիական հասարակության և այլ վերաբերելի հատվածների աչքի ընկնող հակակոռուպցիոն դերակատարներին: Այս մոտեցումն ունի երկու նպատակ՝ գեներացնել հիմնավոր ապացույցներ և նեռառել լայն շրջանի շահագրգիռ կողմերին՝ նպատակ ունենալով արագություն հաղորդել, ձևավորել քաղաքական կամք և քաղաքացիական պահանջ բարեփոխումների գծով նախաձեռնություններին: Խորհրդատվական մոտեցումն ուներ երկու հիմնական մաս. Բարձաստիճան խորհրդատվական խումբ և Շահագրգիռ կողմերի ազգային աշխատաժողով:

ՕԱՀ խորհրդատվական խումբ	
Անուն	Ինստիտուտ
Ալավերդյան Լարիսա	Հայաստանի Հանրապետության Մարդու իրավունքների առաջին (2004-2006թթ.) պաշտպան, Ռուս-հայկական սլավոնական համալսարանի Իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի տնօրեն
Ասատրյան Կամո	Հայաստանի Հանրապետության կառավարության աշխատակազմի հակակոռուպցիոն ծրագրերի մոնիտորինգի բաժնի պետ
Իշխանյան Ավետիք	«Հայաստանի հելսինկյան կոմիտե» ՀԿ նախագահ, փաստաբան
Նիկողոսյան Արսեն	Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազություն
Հայաստանի Հանրապետության բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց էթիկայի հանձնաժողովի անդամներ	

Չեկույցն ամբողջությամբ ստուգվել և դրական եզրակացության է արժանացել ԹԻ քարտուղարության կողմից, իսկ արտաքին ակադեմիական վերանայողը տրամադրել է լայնածավալ մեկնաբանություններ և ետադարձ կապ:

ՕԱՀ պատմությունը և ծագումը

«Օրինավորության ազգային համակարգի» հայեցակարգը ծագել է 1990-ականներին դրպես ԹԻ շարժման առաջնային հայեցակարգային գործիք՝ նպատակ ունենալով կոռուպցիայի դեմ արդյունավետ պայքարի միջոցով հասնել դրա կանխարգելմանը: Այն առաջին անգամ հայտնվեց ԹԻ աղբյուրների գրքում, որը նպատակ ուներ մեկ ընդհանուր վերլուծական դաշտում, որը կոչվում է «Օրինավորության ազգային համակարգ», միավորելու այն դերակատարներին և ինստիտուտներին, որոնք էական դեր են կատարում կոռուպցիայի դեմ պայքարում: Նախնական տարբերակով առաջարկվում էր օգտագործել «Ազգային օրինավորության աշխատաժողովներ» մոտեցումը այս գործիքը գործունեության մեջ դնելու համար: «Օրինավորության» վրա կենտրոնացումը կարևորում էր դրական այն պատգամը, որ կոռուպցիան կարող է հաղթահարվել, եթե օրինավորությունն իշխում է հանրային կյանքի բոլոր վերաբերելի սապեկոնտերում: 2000-ականների սկզբներին ԹԻ-ն մշակեց հետազոտական բազային մեթոդոլոգիա՝ ուսումնասիրելու աշխարհի երկրների ակտուալ Ազգային օրինավորության համակարգերը գրասենյակային հետազոտության միջոցով՝ դադարեցնելով Օրինավորության ազգային աշխատաժողովների մոտեցման կիրառումը: 2008թ. ԹԻ-ն էապես վերափոխեց ուսումնասիրության մեթոդոլոգիան՝ ավելացնելով երկու կարևոր բաղադրիչ՝ միավորների համակարգը և խորհրդատվական խմբի խորհրդատվական տարրերը, և վերաներդնելով Օրինավորության ազգային աշխատաժողովները, ինչը հանդիսանում էր նախնական մոտեցման մաս: Նոր մեթոդոլոգիայի կիրառմամբ ցայսօր իրականացվել են 40 գնահատումներ. դրանք հասանելի են հետևյալ հղմամբ. http://transparency.org/policy_research/nis/:

III. ՀԱՄԱՌՈՏԱԳԻՐ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՏԿԵՐԸ

Հայաստանը դարձավ անկախ պետություն 1991թ.՝ Խորհրդային Միության փլուզումից հետո: Անկախության վաղ տարիներից ի վեր երկիրն անցավ մի շարք մարտահրավերների միջով, ներառյալ՝ 1998թ. ավերիչ երկրաշարժը, որը հազարավոր մարդկանց թողեց առանց կացարանի և ավերեց երկրի հյուսիսի տնտեսությունը, Լեռնային Ղարաբաղում հայ բնակչության պաշտպանության համար պատերազմը, Ադրբեջանից փախած շուրջ 300.000 հայ փախստականների առկայությունը և երկաթծային ու ավտոմոբիլային ճանապարհների բլոկադան Թուրքիայի և Ադրբեջանի կողմից:

Ի հեճուկս այս մարտահրավերների՝ Հայաստանը ստացավ Հարավային Կովկասում «Ժողովրդավարության կղզի» տիտղոսը 1995թ.¹ : Ցավոք սրտի, սկսած 1996թ. ընտրություններից, բոլոր հաջորդող ընտրությունների արդյունքները վիճարկվել են և մերժվել ընդդիմության կողմից² :

Հայաստանի ամենամեծ ներքին խնդիրը մնում է աշխատատեղերի բացակայությունը³, որը մասամբ պայմանավորված է Հայաստանի արևելյան և արևմտյան հարևանների կողմից շրջափակմամբ⁴: Կոռուպցիան նույնպես շարունակում է մնալ խնդիրների շարքում, որն ունի իշխանությունների կողմից արդյունավետ միջամտության և բավարար քաղաքական կամքի, ինչպես նաև համազգային ուշադրության և միացյալ ջանքերի կարիք:

Հայաստանը Վրաստանից հետո ունի ամենից ցածր մակարդակի կոռուպցիան Արևելյան գործընկերության երկրների շարքում՝ համաձայն 2013թ. Կոռուպցիայի ընկալման համաթվի: Այնուամենայնիվ, 2013թ. Կոռուպցիայի համաշխարհային բարոմետրի բացահայտած արդյունքները անհանգստացնող են, նրանք ցույց են տալիս, որ հարցվածների 63%-ը չի հավատում, որ իրենք կարող են առաջ բերել փոփոխություններ Հայաստանում կոռուպցիայի դեմ պայքարի գործում⁵:

Հայաստանը 1992թ.-ից սկսած հանդիսանում է Հավաքական անվտանգության պայմանագրի կազմակերպության անդամ⁶, իսկ Արևելյան գործընկերության շրջանակում Մոլդովայի, Վրաստանի և Ուկրաինայի հետ համատեղ Հայաստանը պատրաստվում էր ստորագրել ԵՄ հետ Անցացման համաձայնագիրը: Այնուամենայնիվ, 2013թ. սեպտեմբերին ՀՀ Նախագահը հայտարարեց Հայաստանի արտաքին ռազմավարության մեջ Եական փոփոխության⁷ և, որպես պետության գլուխ, բարձրաձայնեց Եվրասիական միությանը միանալու ցանկության մասին:

1 Elizabeth F. Defeis, "Armenian Constitutional Referendum: Towards a Democratic Process," Temple International and Comparative Law Journal 9 (1995): էջ 269. <http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/tclj9&id=275&div=&collection=journals>.

2 Simon Osborn, Armenian Presidential Elections September 24, 1996. Final Report, (OSCE/ODIHR, 1996). <http://www.osce.org/odihr/elections/armenia/14149?download=true>.

3 Mher Baghdasaryan, The economic impact of opening the Armenian-Turkish border, (Norwegian Institute of International Affairs/ Armenian International Policy Research Group, 2012), էջ. 1-12. <http://www.nupi.no/content/download/284209/992467/file/The%20Economic%20Impact%20of%20Opening%20the%20Armenian-Turkish%20Border,%20Baghramyan%20M..pdf>.

4 Թուրքիայի հետ սահմանը միակողմանիորեն փակվեց 1993թ.: Թուրքիայի վարչապետ Ռեջեփ Էրդողանը 2009թ. ասաց հետևյալը. «Մեր սահմանները փակվեցին Լեռնային Ղարաբաղի օկուպացումից հետո: Մենք չենք բացի սահմաններն այնքան ժամանակ, որքան կշարունակվի օկուպացիան: Ռ՝վ է ասում սա: Թուրքիայի վարչապետն է ասում: Արդյոք այլ երաշխիքներ կարող են լինել»: Ինչ վերաբերում է Ադրբեջանի հետ փակ սահմաններին՝ ապա տեխնիկական առումով երկու երկրներն էլ գտնվում են միմյանց հետ պատերազմի մեջ: Sten Cory Welt, "Turkish-Armenian normalization and Karabakh conflict", Perceptions: Journal of International Affairs 18, no. 1 (Spring 2013): 207-221, p. 208-209. http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2013/07/IC_Welt.pdf.

5 <http://www.transparency.org/gcb2013/country/?country=armenia> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 27-ին):

6 <http://www.odkb-csto.org/countries/armenia.php> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 27-ին):

7 <http://eucentre.am/eu-in-armenia/> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 30-ին):

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՕՐԻՆԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄԸ

Հայաստանի Օրինավորության ազգային համակարգի բոլոր 13 սյուների առումով հիմնական դիտարկումն այն է, որ, ունենալով բավական լավ զարգացած օրենսդրություն, պրակտիկ գործադրումը տարբերվում է նրանից, ինչ է սահմանված օրենսդրությամբ: Այս հարցում հիանալի օրինակ է Ազգային ժողովը, որը պրակտիկայում ունի սահմանափակ անկախություն՝ ունենալով բավականին լավ զարգացած իրավական դաշտ՝ միտված երաշխավորելու նրա անկախությունը:

Ուսումնասիրությունը բացահայտեց, որ դատական համակարգն է այն ինստիտուտը, որի առնչությամբ տեղի են ունեցել ամենաշատ փոփոխությունները: Առկա են երկու կարևոր արդյունքներ, որոնք ամենից շատն են ազդել դատական համակարգի գնահատման վրա: Առաջին հերթին՝ դա 2013թ. Կովկասյան բարոմետրն է, որը ցույց է տվել, որ հարցվածների 70%-ը Հայաստանի դատական հակամարզը չի դիտարկում որպես իշխանություններից անկախ⁸: Երկրորդ հերթին՝ դա Մարդու իրավունքների պաշտպանի հրապարակած արտահերթ զեկույցն է «Հայաստանում արդար դատաքննության իրավունքի մասին», որը հիմնված էր անսնուն ազդարարների հարցազրույցների վրա: Այս զեկույցը ներկայացնում է Հայաստանի դատական համակարգում առկա կոռուպցիայի մի շարք օրինակներ, ինչպես նաև դատական որոշակի ակտերի, այսպես կոչված, «գնացուցակը»⁹:

Այս հետազոտության ամենից մտահոգիչ արդյունքներից մեկն այն է, որ կոռուպցիայի հետապնդումը գտնվում է ծայրահեղ ցածր մակարդակի վրա: 2013թ. առաջին կիսամյակի ընթացքում կաշառք վերցնելու համար միայն երկու գործ է քննվել երկու անձի վերաբերյալ, և միայն 6 գործ է հարուցվել կաշառքի ստացման համար¹⁰: Կոռուպցիոն հանցագործությունների բոլոր 31 տեսակների համար 2013թ. առաջին կիսամյակում միայն 48 գործեր են քննվել: Սա ծայրահեղ ցածր թիվ է մի երկրի համար, որտեղ կոռուպցիայի ընկալումը բավականին բարձր է՝ համեմատած Նախկին Խորհրդային Միության մեկ այլ երկրի՝ Էստոնիայի հետ, որտեղ լոկ միայն 2013թ. ընթացքում 322 կոռուպցիոն հանցագործություններ են գրանցվել¹¹:

Ուսումնասիրությունը նաև բացահայտեց, որ սյուների մեծամասնությունում, որոշ բացառությամբ, հիմնական թերություններն են հանդիսանում հաշվետվողականության, անկախության և օրինավորության պակասը պրակտիկ մակարդակներում: Թափանցիկությունը, դրական առումով, համեմատաբար բարձր է սյուների մեծամասնության մոտ: Ավելին, պարզ է, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանի ինստիտուտը, որը ՕԱՀ ծրագրի շրջանակում առաջին անգամ է գնահատվում Հայաստանում, ամենից քիչ խոցելին է կոռուպցիայի հանդեպ:

Մեկ այլ դրական զարգացումը, որի արդյունքում երկու տարբեր ինստիտուտներ առաջընթաց գրանցեցին, քաղաքացիական նախաձեռնությունների հաջողության աճն էր: Սրանցից ամենից նշանակալիցը «Դեմ եմ» նախաձեռնությունն էր, որը վերաբերում էր հասարակության կողմից կուտակային կենսաթոշակների նոր համակարգի մասնակցության ցանկության բացակայությանը¹²: Այս նախաձեռնությունը կազմակերպվեց SS ոլորտի մի խումբ երիտասարդ մասնագետների կողմից 2014թ. հունվարին: Այս նախաձեռնությունը ստացավ հսկայական աջակցություն բնակչության և ընդդիմադիր կուսակցությունների կողմից, և, համաձայն որոշ թղթակիցների, հանգեցրեց Հայաստանի

8 CRRC Armenia, Caucasus Barometer: Public Perceptions on Political, Social, and Economic issues in South Caucasus Countries, (Yerevan: CRRC Armenia, 2014), էջ. 15. http://www.crrc.am/hosting/file/_static_content/barometer/2013/CB%202013_Public%20Presentation_Armenian.pdf

9 Հայաստանի Մարդու իրավունքների պաշտպան, Արդար դատաքննությունը Հայաստանում (Երևան, Հայաստանի Մարդու իրավունքների պաշտպան, 2013թ.), էջ 10:

10 http://www.genproc.am/upload/File/Korupcion%20hanc_-hetaqnnutyanyan%20ev%20naxaqnnutyanyan%20ardyunqneri%20masin%202013%201-in%20kisamjak.pdf (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 19-ին):

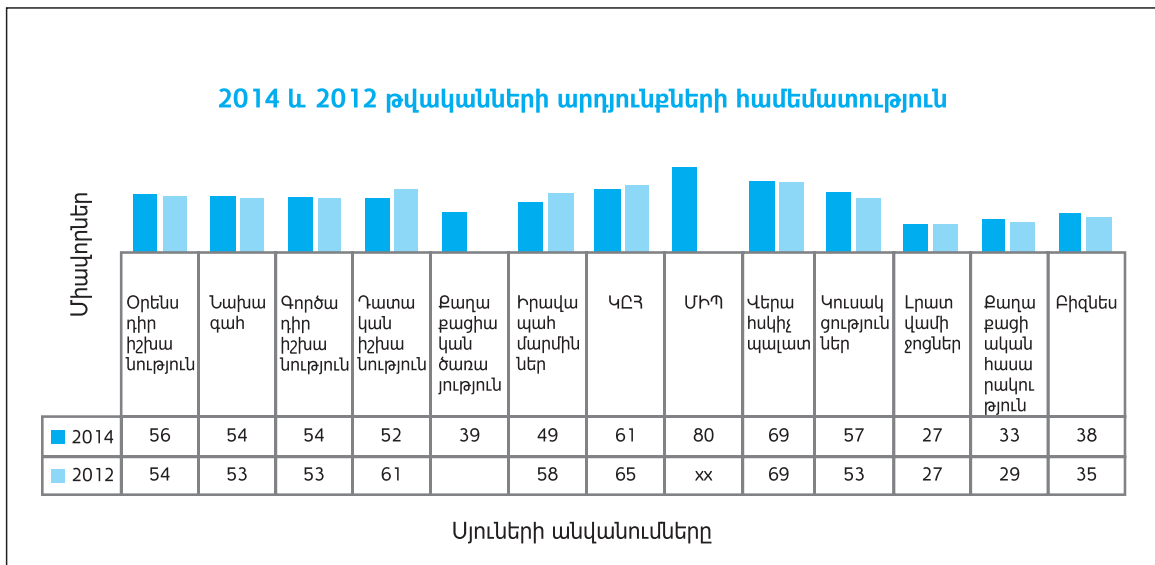
11 MaRI-LIIS SoT, Estonian Corruption Statistics in 2013, (Talin: Justiitsministeerium, 2014). http://www.korruptsioon.ee/sites/www.korruptsioon.ee/files/elfinder/dokumendid/korruptsiooni_statistika_2013.pdf

12 For more see Zareh Asatryan, "The Political Economy of Pension Reform in Armenia," Caucasus Analytical Digest 60, March 31, 2014: 2-5. <http://www.css.ethz.ch/publications/pdfs/CAD-60-2-5.pdf>.

Նախկին վարչապետ պրն Տիգրան Սարգսյանի հրաժարականին ¹³: Սա և նման այլ քաղաքացիական նախաձեռնությունները կարողացան դրդել Ազգային ժողովում ներկայացված կուսակցություններին միավորվել՝ ներկայացնելու այս խմբերի շահերը: Բացի այդ, ունենալով ազդեցություն կուսակցությունների վրա, Նշված նախաձեռնությունները նաև ցույց տվեցին, որ քաղաքացիական հասարակությունն ավելի ունակ է դարձել կառավարությանը որոշակի հարցերի վերաբերյալ հաշվետու դարձնելու հարցում:

ՍՅՈՒՆԵՐԻ ԱՌԱՋՆՆԹԱՑՈՒ

Ծրագրի շրջանակներում 13 տարբեր սյուներ են գնահատվել: Ստորև ներկայացված աղյուսակում տրված են բոլոր ուսումնասիրված սյուները: 13 սյուներից 11-ը գնահատվել էին 2012թ. դիտարկման ժամանակ: Միայն «Մարդու իրավունքների պաշտպան» սյունը և «Քաղաքացիական ծառայություն» են, որ գնահատվում են առաջին անգամ:

ՍՅՈՒՆԵՐԸ, ՈՐՈՆՔ ԱՌԱՋՆՆԹԱՑ ԵՆ ԳՐԱՆՑԵԼ 2012Թ. ԳՆԱՀԱՏՈՒՄԻՑ Ի ՎԵՐ

Թեթևակի առաջընթաց՝ մինչև երկու միավոր, գրանցվել է չորս սյուների («Օրենսդիր իշխանություն», «Նախագահ», «Գործադիր իշխանություն» և «Բիզնես») դեպքում, մինչդեռ երկու այլ սյուներ՝ «Կուսակցություններ»-ը և «Քաղաքացիական հասարակություն»-ը, գրանցել են շոշափելի առաջընթաց (մինչև 4 միավոր):

Օրենսդիր իշխանություն: Խորհրդարանը շարունակում է բնութագրվել որպես ուժեղ իրավական և սահմանադրական դաշտ ունեցող սյուն, որն ապահովում է նրա պատշաճ և անկախ գործունեությունը: Իրականում նրա հիմնական ուժը շարունակում է մնալ թափանցիկության բարձր մակարդակը: Այնուամենայնիվ, այն դեռևս չունի գործնական պատշաճ անկախություն: Բացի այդ, օրենսդիր իշխանությունը շարունակում է ունենալ պատգամավորներ, ուժեր, միևնույն ժամանակ, հարուստ ձեռներեցներ են և շարունակում են զբաղվել ձեռնարկատիրությամբ:

¹³ <http://reporter.am/go/article/2014-04-03-armenia-s-prime-minister-resigns> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 27-ին):

Նախագահ: «ՀՀ Նախագահ» ինստիտուտը կարող է դիտարկվել որպես ամենից ուժեղն այն առումով, որ գործնականում վայելում է անկախություն: Նախագահի թափանցիկությունը շարունակում է մնալ ոչ շատ բարձր, քանի որ թափանցիկ չէ Նախագահի վերահսկողական ծառայությունը, որը գեկույց չի ներկայացնում հանրությանը տարեկան կտրվածքով: 2012թ.-ից ի վեր դրական զարգացումն այն էր, որ Նախագահի փեսան փոխեց իր աշխատանքը և այժմ ներկայացնում է Հայաստանի շահերը Վատիկանում: Նախկինում նա զբաղեցնում էր ՀՀ Նախագահի աշխատակազմի ղեկավարի առաջին տեղակալի պաշտոնը և իբրև այդպիսին ուներ կարևոր ազդեցություն «քաղաքականություն դռների ետևում» կոչված երևույթում, իսկ այժմյան պաշտոնի զբաղեցումը կարող է դիտվել որպես դրական քայլ դեպի մերիտոկրատիա, քանի որ նա ունի իտալերեն լեզվի գերազանց իմացություն և իտալական կրթություն:

Գործադիր իշխանություն: Ինչպես 2012թ.՝ այսօր ևս հակակոռուպցիոն օրակարգը ակտիվորեն կյանքի կոչելու առումով գործադիրը շարունակում է մնալ նույնը՝ թե՛ օրենսդրական դաշտի միջին մակարդակի, թե՛ պրակտիկ գործունեության առումով: Նրա հիմնական ուժեղ կողմը թափանցիկության մակարդակն է, իսկ թույլ կողմը շարունակում է մնալ օրինավորությունը: Գրանցված առաջընթացը հիմնականում պայմանավորված է ներքին աուդիտի համակարգում լայնամասշտաբ բարեփոխումների անցկացմամբ:

Բիզնես: Բիզնեսի պատշաճ գործունեության համար իրավական միջավայրը մշտապես վերանայվում է և կարող է որակվել որպես լավ մշակված՝ թեև ոչ իդեալական: Միաժամանակ, դեռևս շատ բարձր է կարգավորումների ազդեցությունը բիզնեսի վրա, և գույքային իրավունքները, ներառյալ՝ մտավոր սեփականության իրավունքները, դեռևս պատշաճ պաշտպանված չեն գործնականում: Առայժմ բիզնեսի միայն հինգերորդ մասն (18%) է հետևում կորպորատիվ կառավարման կարգավորումներին: Եվ ամենից կարևորը՝ Հայաստանում բիզնեսը դեռևս պատշաճ կերպով ներգրավված չէ հակակոռուպցիոն պայքարի մեջ:

Կուսակցություններ: Հայաստանի կուսակցությունների հիմնական թույլ կողմն այն է, որ այդ կառույցը շարունակում է չունենալ ներքին ժողովրդավարական մեխանիզմների արդյունավետություն: Ինչպես նշում է տեղացի փորձագետներից մեկը, Հայաստանում կուսակցությունները հիմնականում կուսակցությունների լիդերներին սատարելու համար են¹⁴: Ցավոք, ընտրողներին և հասարակությանը գեկույցելու մշակույթը նույնպես լավ զարգացած չէ, և կուսակցությունները դեռևս հանրությանը չեն տրամադրում տարեկան համապարփակ տեղեկատվություն իրենց գործունեության վերաբերյալ: Այնուամենայնիվ, ուշադրության տակ գտնվող ժամանակաշրջանում Ազգային ժողովում ներկայացված կուսակցություններն առաջընթաց գրանցեցին հասարակության շահերը պատշաճորեն ներկայացնելու առումով: Այս կապակցությամբ նշանակալից զարգացում էր աշակցությունը պարտադիր կենսաթոշակային նոր համակարգի դեմ բողոքավոր երիտասարդների «Դեմ եմ» քաղաքացիական նախաձեռնությանը:

Քաղաքացիական հասարակություն: Այս սյունը շարունակում է մնալ որպես կոռուպցիայի առումով ամենից խոցելիներից մեկը: Գործնական իրականացման բոլոր ասպեկտներում այն գնահատվել է ցածր և՛ 2012թ., և՛ 2014թ. գնահատումների ժամանակ: Չնայած Հայաստանում առկա են միջազգային ստանդարտներով առաջնորդվող որոշ կազմակերպություններ՝ առայժմ ընդհանուր պատկերն ավելի շատ թերի է, և կարելի է ասել, որ քաղաքացիական հասարակությունը դեռևս կայացման փուլում է: Ի հեճուկս ինստիտուցիոնալ կազմակերպված կառույցների՝ 2012թ.-ից ի վեր նշանակալից առաջընթաց գրանցվեց նախաձեռնությունների առումով: Մի շարք քաղաքացիական նախաձեռնություններ, ինչպես, օրինակ, վերոնշյալը և մյուսները («Մաշտոցի պուրակ», «Չենք վճարելու 150 դրամ»), ունակ եղան հասնելու նշանակալից արդյունքների:

14 Ara Nedolyan, "Political Parties Before, During and After the Elections of 2012-2013," Caucasus Analytical Digest, no. 53-54 (July 17, 2013), p. 1. <http://www.css.ethz.ch/publications/pdfs/CAD-53-54-7-11.pdf>.

ԱՅՈՒՆԵՐ, ՈՐՈՆՔ ԵՏԸՆԹԱՑ ԵՆ ԱՊՐԵԼ 2012Թ. ԳՆԱՅԱՏՈՒՄԻՑ ԴԵՏՈ

Առկա են 3 սյուներ, որոնք ետընթաց են գրանցել՝ սկսած 2012թ.-ից: Միավորների Եական ետընթաց գրանցեցին «Դատական համակարգ»-ը և «Իրավապահ մարմիններ»-ը, իսկ «Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողով»-ը գրանցեց թեթևակի ետընթաց: Իրավապահ մարմինների գծով ետընթացի հիմնական ցուցիչը 2013թ. ընթացքում կոռուպցիայի հետապնդման ծայրահեղ ցածր թվերն էին: Դատական համակարգի դեպքում որոշիչ ազդեցություն ունեցավ Մարդու իրավունքների պաշտպանի արտահերթ զեկույցը, որը ներկայացրեց դատական համակարգի ներսում գործող կոռուպցիոն սխեմաները: Ինչ վերաբերում է «Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողով»-ին՝ ետընթացն ընտրությունների թերի կառավարման արդյունք էր, չնայած դատական համակարգի և իրավապահ մարմինների հետ համեմատած, դա այդքան էլ Եական ետընթաց չէր:

Դատական համակարգ: Չնայած սեփական գործունեության տեսակետից դատական համակարգն ունի լավ մշակված օրենսդրություն (որոշակի բացառություններով)՝ այն մնում է Հայաստանի օրինավորության ազգային համակարգի ամենից խնդրահարույց սյուներից մեկը: Մինչ գործունեության առումով դատական համակարգի թափանցիկության աստիճանն բավարար է, գործնական անկախության, հաշվետվողականության և օրինավորության առումով դատական համակարգը շատ հեռու է հասարակության աչքերում լեգիտիմություն ունեցող ուժեղ ինստիտուտ դիտարկվելուց, ինչպես ցույց տրվեց Կովկասյան բարոմետր 2013թ. արդյունքներով, համաձայն որի հարցվածների 70%-ը դատական համակարգը դիտարկում է որպես ոչ ազատ ինստիտուտ ¹⁵:

Իրավապահ մարմիններ: Դատական համակարգի նմանությամբ իրավապահ մարմինները նույնպես ունեն համապատասխան իրավական դաշտ, սակայն թույլ գործնական իրականացում հատկապես կոռուպցիայի դեմ պայքարի գծով: Նոր ստեղծված Քննչական կոմիտեն կարող է Եական դեր խաղալ կոռուպցիայի դեմ պայքարի դաշտում: Այնուամենայնիվ, այս ինստիտուտը ստեղծվել է միայն 2014թ. հունիսին, և դեռևս շատ վաղ է նրա արդյունավետությունը վերլուծելու համար: Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողով: Այս մարմինը բնութագրվում է լավ զարգացած օրենսդրությամբ: «Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողով»-ի ամենից նշանակալից բնութագրիչը նրա թափանցիկությունն է՝ հարմար օգտագործման համար պաշտոնական կայքէջով: Բացի այդ, սա այն սյուներից է, որն ունի բավարար ռեսուրսներ:

Այնուամենայնիվ, անկախության, հաշվետվողականության և օրինավորության առումով դեռևս տեղ կա Եական զարգացումների համար, որպեսզի բարձրացվի հանրային վստահությունը ընտրությունների անցկացման ընդհանուր ազնվության նկատմամբ: Այնուամենայնիվ, պետք է նշել, որ և՛ 2012թ., և՛ 2014թ. գնահատումների ժամանակ այն դիտարկվել է որպես ամենաուժեղ սյուներից մեկը:

ԱՅՈՒՆԵՐ, ՈՐՈՆՔ 2012Թ. ԳՆԱՅԱՏՈՒՄԻՑ ԴԵՏՈ ՉԵՆ ՓՈՓՈԽՎԵԼ

Սյուներից 2-ը՝ սկսած 2012թ.-ից, չեն գրանցել շոշափելի առաջընթաց կամ ետընթաց որևէ ասպեկտով: Այդ սյուներն են՝ «Վերահսկիչ պալատ»-ը և «Լրատվամիջոցներ»-ը: Հայաստանի ՕԱԴ գնահատման «նորեկներից» «Մարդու իրավունքների պաշտպան»-ը գրանցել է լավագույն արդյունքը, իսկ երկրորդը՝ «Քաղաքացիական ծառայություն»-ը, չի ստացել շատ դրական գնահատական: Վերահսկիչ պալատ: Այս ինստիտուտը մնում է որպես Օրինավորության ազգային համակարգի ամենաուժեղ սյուներից

¹⁵ CRRC Armenia, Caucasus Barometer: Public Perceptions on Political, Social, and Economic issues in South Caucasus Countries, (Yerevan: CRRC Armenia, 2014), էջ 15. http://www.crrc.am/hosting/file/_static_content/barometer/2013/CB%202013_Public%20Presentation_Armenian.pdf

մեկը: Չնայած պալատի գործնական անկախությունը մնում է միջին մակարդակի վրա, բայց բարձր են թափանցիկության, հաշվետվողականության և օրինավորության աստիճանները: Այն շարունակում է իրականացնել իր առաքելությունն ավելի շուտ պատշաճորեն, քան հակառակը՝ չնայած կարող էր նաև առաջընթաց գրանցել:

Լրատվամիջոցներ: Այս սյունը շարունակում է մնալ ամենաթույլ սյուներից մեկը: Բոլոր առումներով այն ունի և՛ ցածր կատարողական, և՛ թերի օրենսդրություն: ՉԼՄ-ները կարգավորող օրենսդրությունը թերևս թույլ է և վատ զարգացած: Չնայած այն փաստին, որ Հայաստանում առկա են դիվերսիֆիկացված ՉԼՄ-ներ, հեռուստալրատվամիջոցների ոլորտում իրավիճակը դեռևս շատ խոստումնալից չէ՝ բազմազանության և գրաքննությունից ազատ լինելու առումներով:

Առաջնահերթ առաջարկություններ

1. Զայլեր ձեռնարկել, որպեսզի բիզնեսի և բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց միջև տարանջատումը վերածվի իրականության: Ներմուծել վարչական պատասխանատվություն այդպիսի համատեղման համար, ինչպես և նրանց նկատմամբ, ովքեր, տեղյակ լինելով նման դեպքերի մասին, չեն հայտնում համապատասխան ատյաններին:
2. Մեծացնել ժամանակավոր հանձնաժողովների ստեղծման պրակտիկան և տրամադրել նրանց պատշաճ հետաքննական գործառույթներ: Ներդնել պարտականություն ԱԺ-ի համար՝ մեկ ամսվա ընթացքում ձևավորելու ժամանակավոր հանձնաժողով այն դեպքում, երբ քաղաքացիները ներկայացնում են էական առաջարկ:
3. Ուժեղացնել կոռուպցիոն հանցագործությունների հետապնդումը՝ հաշվի առնելով այն փաստը, որ 2013թ. 1-ին կիսամյակի վիճակագրությունը ծայրահեղ ցածր էր:
4. Վերաներմուծել մեխանիզմներ՝ ապահովելու, որպեսզի արտերկրում բնակվող քաղաքացիները կարողանան իրացնել իրենց ընտրական իրավունքները:
5. Վերահսկիչ պալատը դարձնել ավելի անկախ՝ դիտարկելով պալատի անդամներին սահմանադրական անձեռնմխելիություն տրամադրելու հարցը, և վերացնելու ուղղությամբ փոփոխության ենթարկել պալատի անդամի կողմից հրաժարականի համար սահմանված անորոշ օրենսդրական հիմքերը:

IV. ԿՈՌՈՒՊՑԻԱՅԻ ՈՒՐՎԱԳԻԾԸ ՅԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

*Կոռուպցիան ավելին է, քան մարմնավաճառությունը. երկրորդը կարող է վտանգել անհատի բարոյականությունը, իսկ առաջինն անխուսափելիորեն վտանգում է ողջ երկրի բարոյականությունը
Կառլ Կրաուս, 1847-1936, երգիծաբան, Ավստրիա*

Իշխանությունը չէ որպես այդպիսին, որ կոռումպացնում է, այլ վախը. իշխանությունը կորցնելու վախը կոռումպացնում է նրանց, ովքեր պահում են իրենց ձեռքերում այն, և նրանից պատժվելու վախը կոռումպացնում է նրանց, ովքեր ենթակա են իշխանությանը

Առևն Սան Սու Չի, Խաղաղության նոբելյան 1991թ. մրցանակի դափնեկիր (այն անձամբ չի ստացել բանտարկված լինելու պատճառով), Բիրմա

Հայաստանում կոռուպցիայի «դեմքը» հիմնականում երկփեղկված է. այստեղ առկա են և՛ մանր կոռուպցիայի, և՛ քաղաքական կոռուպցիայի հատկանիշները: Քաղաքական կոռուպցիայի գոյությունը ակնհայտ է դառնում այսպես կոչված «օլիգարխների» առկայությամբ, ովքեր, միևնույն ժամանակ, վայելում են «սովետային տնտեսության» պտուղները: Համաձայն Յասեր Աբդիհի և Լեանդրո Մեդինայի, ովքեր Արժույթի միջազգային հիմնադրամի համար Կովկասում և Կենտրոնական Ասիայում 2013թ. հետազոտություն են կատարել ոչ ֆորմալ տնտեսության վերաբերյալ, Հայաստանում ոչ ֆորմալ տնտեսությունը կազմում է ՀՆԱ-ի 35%-ը¹⁶: Բացի այդ, Հայաստանում հնարավոր է դիտարկել նաև վերահսկելի կոռուպցիային բնորոշ հատկանիշներ: Քրիստեն Միխելսեն ինստիտուտի (Նորվեգիա) «Ս4» ռեսուրսային կենտրոնի կողմից մշակված «վերահսկելի կոռուպցիայի» սահմանման համաձայն, վերջինիս դեպքում «դեկավար շրջանակներն ունեն համեմատաբար խիստ հսկողություն կոռուպցիոն գործընթացների և եկամուտների նկատմամբ»¹⁷:

Այս կապակցությամբ Բերթելսմանի անվան հիմնադրամը նշում է. «Տեսականորեն Հայաստանում առկա են ժողովրդավարական ինստիտուտներ, գործնականում, սակայն, դեկավար շրջանակների հովանավորչությունը, կոռուպցիան և հովանավոր-հաճախորդ ցանցերը այդ ինստիտուտները դարձնում են անարդյունավետ: Մինչ նախարարությունների և պետական այլ կառույցների մեծամասնությունը գտնվում են գործադիրի հանդեպ հիերարխիկ ենթակայության ներքո և գործնականում նվազագույն հնարավորություններ ունեն անկախ ինստիտուցիոնալ ձևավորումների համար, իսկ կառավարման մարզային և համայնքային մակարդակներում առկա են հարաբերականորեն ազատ կառույցներ»¹⁸:

Այնուամենայնիվ, համակարգային թե՛ էնդեմիկ կոռուպցիան կարծես թե լայն տարածում չունի Հայաստանում: Չնայած վերը նշվածին, ինչպես Քրիստոֆ Յ. Ստիվսն է գրում, «համակարգային կոռուպցիան խորհրդային կառավարման համատարած ժառանգությունն է», ապացույցները բավարար չեն պնդելու համար, որ Հայաստանում կոռուպցիան ունի էնդեմիկ բնույթ¹⁹:

¹⁶ Yasser Abdi and Leandro Medina, Measuring the Informal Economy in the Caucasus and Central Asia. International Monetary Fund, 2013, էջ 3. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2013/wp13137.pdf>. (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 15-ին):

¹⁷ <http://www.u4.no/glossary/controlled-vs-uncontrolled-corruption/#sthash.Xcokrs6O.dpuf> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 15-ին):

¹⁸ Bertelsmann Stiftung, BTI 2014- Armenia Country Report, (Gutersloh: Bertelsmann Stiftung, 2014), էջ 11. <http://www.bti-project.org/fileadmin/Inhalte/reports/2014/pdf/BTI%202014%20Armenia.pdf> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 15-ին):

¹⁹ Christoph H. Stefes, "Measuring, Conceptualizing, and Fighting Systemic Corruption: Evidence from Post-Soviet Countries," Perspectives on Global Issues 2, no. 1, 2007, էջ 6: <http://www.perspectivesonglobalissues.com/0201/articles0201/MeasuringConceptualizingFightingSystemicCorruption.pdf> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 15-ին):

Պետության քաղաքական, տնտեսական և սոցիալական կյանքի տարբեր ասպեկտները չափող միջազգային ինդեքսները Հայաստանում կոռուպցիայի վերաբերյալ տալիս են խառը պատկեր: Այսպես՝ համաձայն Կառավարման համաշխարհային ինդեքսի (Համաշխարհային բանկ)²⁰ «կոռուպցիայի հսկողություն» ցուցիչի միավորը 2012թ. աճել է (2011թ. Հայաստանին տրված միավորը 32.7 էր, իսկ 2012թ.՝ 36.4՝ ըստ «0-ից 100» սանդղակի²⁰), ինչը, սակայն, ոչ էական բարելավում է:

Աննշան աճ է դիտարկվում նաև Համաշխարհային տնտեսական ֆորումի Մրցունակության համաշխարհային ինդեքսում: 2013-2014թթ. ընթացքում Հայաստանը զբաղեցրել է 79-րդ հորիզոնականը, մինչդեռ 2012-2013թթ. ընթացքում գտնվում էր 82-րդ հորիզոնականում²¹: Այս ինդեքսի շրջանակներում Հայաստանը նաև գրանցել է աննշան աճ «անկանոն վճարումներ և կաշառք» ցուցիչի մասով. 2012-2013թթ. ընթացքում Հայաստանի միավորը 3.7 էր, մինչդեռ 2013-2014թթ. ընթացքում այն կազմեց 3.8, և երկիրն էլ 82-րդից բարձրացավ 75-րդ հորիզոնական: Այնուամենայնիվ, և՛ «կոռուպցիան», և՛ «անարդյունավետ կառավարչական վարչարարությունը», համաձայն այս ինդեքսի, հանդիսանում են Հայաստանում բիզնեսով զբաղվելու համար ամենից խնդրահարույց 3 գործոններից 2-ը:

Պետք է նշել նաև, որ կոռուպցիայի ընկալումը ևս աննշան զարգացում է ապրել: Համաձայն Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլի Կոռուպցիայի ընկալման 2012թ. համաթվի՝ Հայաստանը 34 միավորով գտնվում էր 105-րդ հորիզոնականում, 2013թ. միավորը կազմեց 36, իսկ հորիզոնականը դարձավ 94-րդ²²:

Մյուս կողմից, ըստ Ֆրիդոմ Հաուզի կողմից կազմվող Անցումային պետություններ զեկույցի, «կոռուպցիայի հսկում» ցուցիչի հայաստանյան միավորը գտնվում է կայուն լճացման մեջ 5.25 նիշով, և երկիրն էլ բնորոշվում է որպես «կիսահամախմբված ամբողջատիրական ռեժիմ»²³:

Այնուամենայնիվ, մտահոգիչ են Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլի Կոռուպցիայի համաշխարհային բարոմետր 2013թ. արդյունքները: Համաձայն դրա, հարցվողների 63%-ը գտել է, որ շարքային քաղաքացին չի կարող փոփոխություններ կատարել կոռուպցիայի դեմ պայքարում²⁴: Այս թիվը չափազանց մտահոգիչ է և կարող է օգտագործվել որպես հակակոռուպցիոն պայքարի մեջ ներգրավման՝ հանրության ցանկության գրեթե իսպառ բացակայության վկայություն:

Բարոմետրի մեկ այլ հետաքրքիր արդյունք է նաև այն, որ հարցվածների 21%-ը գտնում է, որ կոռուպցիան շատ է աճել, 22%-ը՝ որ քիչ է աճել, և 39%-ի կարծիքով այն մնացել է նույնը: Համաձայն հարցվածների 63%-ի՝ որպես ամենից կոռումպացված կառույց է ընկալվում դատական համակարգը:

Կովկասյան ռեսուրսային հետազոտական կենտրոնների 2013թ. Կովկասյան բարոմետրի համաձայն, կոռուպցիան, որպես Հայաստանում ամենակարևոր խնդիր, նշել է հարցվածների միայն 5%-ը²⁵:

20 World Bank, Worldwide Governance Indicator: Country Data Report for Armenia, 1996-2013,(The World Bank Group, 2014).<http://info.world-bank.org/governance/wgi/index.aspx#countryReports> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 15-ին):

21 Klaus Schwab, The Global Competitiveness Report 2013-2014, (Geneva: World Economic Forum, 2013), էջ 15: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 15-ին):

22 <http://www.transparency.org/gcb2013/country/?country=armenia> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 13-ին):

23 <http://www.transparency.org/gcb2013/country/?country=armenia> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 13-ին):

Aleksandr Iskandaryan, Nations in Transition 2014- Armenia, (Freedom House, 2014). http://freedomhouse.org/report/nations-transition/2014/armenia#VDVfe_mSxmb (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 15-ին):

24 <http://www.transparency.org/gcb2013/country/?country=armenia> (հասանելի էր 2014թ. հունիսի 13-ին):

25 CRRC Armenia, Caucasus Barometer: Public Perceptions on Political, Social, and Economic issues in South Caucasus Countries, (Yerevan: CRRC Armenia, 2014), էջ 16. http://www.crrc.am/hosting/file/_static_content/barometer/2013/CB2013_public%20presentation_English.pdf (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 14-ին):

Կոռուպցիայի համաշխարհային բարոմետրը գեկուցում է, որ հարցվածների 24%-ը նշել է, որ վերջին 12 ամիսների ընթացքում նրանք կաշառք են տվել բժշկական և առողջապահական ծառայությունների համար: Մինչդեռ, համաձայն Կովկասյան բարոմետրի, հարցվածների միայն 4%-ն է նշել, որ կաշառք է տվել որևէ ծառայության համար: Համեմատության համար պետք է նշել, որ Նույն հարցին Վրաստանում դրականորեն է պատասխանել հարցվածների 1%-ը, իսկ Ադրբեջանում՝ 24%-ը²⁶:

Շահ չի տալիս «Policy forum Armenia» անկախ մասնագիտական կազմակերպությունը 2013թ. կազմեց գեկույց, որը կոչվում է «Կոռուպցիան Հայաստանում»²⁷ : Այս գեկույցը պնդում է, որ բյուջեի կորուստներն ու եկամուտների թերի հավաքագրումը միասին մոտավորապես կազմում են տարեկան ավելի քան 750 միլիոն ԱՄՆ դոլար: Այն պնդում է նաև, որ Հայաստանի ՀՆԱ-ն 2013թ. կարող էր 55%-ով ավելին լինել եղածից և 10.5 միլիարդ ԱՄՆ դոլարի փոխարեն կազմեր 16.4 միլիարդ, եթե Հայաստանն ունենար Բոտսվանայի և Նամիբիայի հետ համադրելի կառավարման մակարդակ²⁸: Միևնույն ժամանակ, գեկույցը նշում է. «Չնայած այս հաշվարկները թերևս հանդիսանում են մոտավոր և չեն կարող հաշվի առնել բոլոր կոմպլեքս գործոնները, որոնք դեր են խաղում, երբ չափվում է անսանձ կոռուպցիայի ազդեցությունը աճի վրա, այնուամենայնիվ, դրանք տալիս են կոռուպցիայի հասցրած կորուստների մոտավոր գնահատականը, և անկախությունից ի վեր հավանաբար նվազագույնը գտնվում են Հայաստանի կորսված ընդհանուր հարստության և արդյունքի սահմանին»²⁹ :

26 Նույն տեղում էջ 20:

27 Policy Forum Armenia, State of the Nation Report: Corruption in Armenia, (Policy Forum Armenia, 2013). http://www.pf-armenia.org/sites/default/files/documents/files/PFA_Corruption_Report.pdf (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 14-ին):

28 Նույն տեղում, էջ 39:

29 Նույն տեղում, էջ 41:

V. ՀԱԿԱԿՈՌՈՒՊՑԻՈՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

2012թ. գնահատումից հետո ոչ մի հատուկ հակակոռուպցիոն օրենք չի ընդունվել Ազգային ժողովի կողմից: Ինչպես նշված է 2012թ. ՕԱՀ նախկին գնահատման մեջ, Հայաստանի երկրորդ հակակոռուպցիոն ռազմավարությունը նախատեսված էր 2009-2012 թվականների համար: Ռազմավարության ավարտից հետո դեռևս կառավարության կողմից չի կազմվել հանրությանը հասանելի զեկույց ռազմավարության իրականացման կարգավիճակի, բացահայտումների և արդյունքների, ինչպես նաև ստացված դասերի վերաբերյալ:

2012թ.-ից ի վեր Հայաստանը դեռևս չունի ամբողջական հակակոռուպցիոն ռազմավարություն: Հիշատակման արժանի է այն, որ 2014թ. ապրիլի 10-ին ընդունվել է ՀՀ կառավարության արձանագրային համար 14 որոշումը (Հանրային կառավարման համակարգում կոռուպցիայի դեմ պայքարի վերաբերյալ հայեցակարգ): Այս հայեցակարգը կազմվել է աշխատանքային խմբի կողմից, որում ներգրավված են եղել կառավարության, Բարձրաստիճան պաշտոնյաների էթիկայի հանձնաժողովի և «Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ հակակոռուպցիոն կենտրոն» ՀԿ-ի ներկայացուցիչներ:

Հայեցակարգը բաղկացած է 3 բաժնից՝ «Ընդհանուր դրույթներ», «Հայեցակարգային հիմնախնդիրները», «Հայեցակարգի իրացումն ապահովող կառուցակարգերը»³⁰: «Հայեցակարգային հիմնախնդիրները» բաժնի ներքո հետևյալ թեմաներն են վերլուծվում. «Օրինավոր և բարեխիղճ հանրային ծառայողների դասի ձևավորում», «Արդյունավետ հանրային կառավարման համակարգի ձևավորում», «Թափանցիկ և հաշվետու կառավարման համակարգի ձևավորում», «Մասնակցային կառավարման համակարգի ձևավորում»: Ի լրումն՝ կառավարությունն առանձնացրել է 4 ոլորտներ, որոնց կհատկացվի հատուկ ուշադրություն: Դրանք են՝ կրթությունը, առողջապահությունը, պետական եկամուտների հավաքագրումը, ոստիկանության կողմից քաղաքացիներին մատուցվող ծառայությունները:

2012թ.-ից սկսած Բարձրաստիճան պաշտոնյաների էթիկայի հանձնաժողովը ամբողջությամբ անցավ սահմանված լիազորությունների իրականացմանը, և հանձնաժողովի բոլոր եզրակացությունները՝ կապված էթիկայի կանոնների խախտման կամ չխախտման, կամ շահերի բախման իրավիճակում գտնվելու հետ, իրավական տեսանկյունից եղել են ամբողջությամբ հիմնավորված: Սակայն որպես առաջնային հակակոռուպցիոն մարմին հանձնաժողովը դեռևս չունի պատշաճ ռեսուրսներ և իրավազորություններ կոռուպցիայի դեմ ավելի խստորեն պայքարելու համար: Այն դեռևս չարունակում է գտնվել Նախագահի աշխատակազմի շենքում, և հանձնաժողովի աշխատակազմը բաղկացած է ընդամենը մեկ անձից՝ օգնականից: Բացի այդ, այն դեռևս օժտված չէ վարչական պատասխանատվության ենթարկելու լիազորությամբ:

Ինչ վերաբերում է կոռուպցիայի հետապնդմանը՝ ապա պետք է նշել, որ դրությունը դեռևս շատ հեռու է գոհացուցիչ համարվելուց: 2013թ. առաջին կիսամյակի ընթացքում միայն 2 գործ է դատաքննվել՝ կապված 2 անձանց կողմից կաշառք վերցնելու հետ³¹: Ավելին, նույն ժամանակահատվածում

30 Հայաստանի Հանրապետության էլեկտրոնային կառավարում, Կառավարության նիստի օրակարգ, 10 ապրիլի, 2014թ., <https://www.e-gov.am/sessions/archive/2014/04/10/> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 15-ին):

31 http://www.genproc.am/upload/File/Korupcion%20hanc_-hetaqnnutyanyan%20ev%20naxaqnnutyanyan%20ardyunqneri%20masin%202013%201-in%20kisamjak.pdf (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 22-ին):

0 գործ է հարուցվել կաշառք տալու համար և ընդամենը 6 գործ է հարուցվել կաշառք վերցնելու համար: Լոկ այս թվերը բավարար են պնդելու համար, որ կոռուպցիայի հետապնդումը շատ հեռու է Լույսիսկ նվազագույն չափով բավարար համարվելուց: Ի դեպ՝ կոռուպցիայի բոլոր 31 տեսակի հանցագործությունների մասով միայն 48 գործ է դատաքննվել և նույն ժամանակահատվածում: Կրկին՝ այս թիվը ծայրահեղ փոքր է, որպեսզի դիտարկվի, որ կոռուպցիայի դեմ պայքարը իրավապահ մարմինների կողմից իրականացվում է պատշաճորեն: Այլ ետխորհրդային երկրների հետ համեմատած այն կրկին շատ ցածր է: Օրինակ՝ Եստոնիայում, մի երկիր, որը համադրելի է Հայաստանի հետ տարածքի և բնակչության առումով և նման է մի շարք հարցերում՝ կապված ընդհանուր խորհրդային ժառանգության առկայությամբ, 2013թ. գրանցվել է 322 կոռուպցիոն հանցագործություն ³²:

2012թ.-ից ի վեր Հակակոռուպցիոն խորհուրդը որպես մի մարմին, որը պատասխանատու է ազգային հակակոռուպցիոն քաղաքականության մշակման համար, չի ունեցել ոչ մի նիստ: Պետական կառույցների շարքում բացառություն է Մարդու իրավունքների պաշտպանը, ով 2013թ. հրապարակեց զեկուց, որը վերաբերում է դատական իշխանությունում տիրող իրավիճակին, և որում ներկայացված են յուրաքանչյուր աստիճանի դատավորին տրվող կաշառքի չափերը (ավելի մանրամասն տե՛ս «Դատական իշխանություն» սյան մեջ):

Կոռուպցիայի դեմ պայքարի ոլորտում քաղաքացիական հասարակության մի քանի կազմակերպություններ են դեռևս մնում ակտիվ, ներառյալ՝ ԹԻՅԿ ՀԿ-ն: 2014թ. մարտին «Հայաստանի երիտասարդ իրավաբանների ասոցացիան» «Ինֆորմացիայի ազատության կենտրոն» ՀԿ-ի հետ համատեղ սկսել է իրագործել ԵՄ կողմից ֆինանսավորվող «Կոռուպցիայի դեմ պայքարի բազմակողմանի խթանում» ծրագիրը ³³: Եվ վերջապես, 2014թ. ստեղծվեց Քննչական կոմիտեն, որն, ըստ եռթյան, փոխարինում է ոստիկանության և պաշտպանության ոլորտների քննչական բաժինները՝ կապված նախաքննության իրականացման հետ: Ամենայն հավանականությամբ, այս մարմինը կգլխավորի նախկին գլխավոր դատախազ Աղվան Յովսեփյանը:

32 MaRI-LIIS SoOT, Estonian Corruption Statistics in 2013, (Talin: Justiitsministeerium, 2014). http://www.korruptsioon.ee/sites/www.korruptsioon.ee/files/elfinder/dokumentid/korruptsiooni_statistika_2013.pdf.

33 [http://eunewsletter.am/eu-armenia/multi-faced-anti-corruption-promotion\(մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 14-ին\)](http://eunewsletter.am/eu-armenia/multi-faced-anti-corruption-promotion(մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 14-ին)):

VI. ՕԱՅ ՀԻՄՔԵՐԸ

Քաղաքական-ինստիտուցիոնալ հիմքեր

Որքանով են պետության քաղաքական ինստիտուցիոնալ աջակցում արդյունավետ ազգային օրինավորության համակարգին:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 50

Համաձայն 2012թ. ՕԱՀ գնահատման՝ Հայաստանում քաղաքական մրցակցությունը դիտարկվել էր որպես թույլ, և չնայած կոալիցիոն կառավարության գոյությանը, արձանագրվել էր, որ կառավարական պաշտոնների համար մրցակցության ելքը որոշվում է Նախագահի վերջնական կամքով: Քաղաքացիական իրավունքների առնչությամբ նշվել էր, որ «Ֆրիդոմ Հաուզ» կազմակերպությունը 2011-2012թթ. համար Հայաստանին 7 հնարավորից տվել է 4 միավոր (1-ը՝ լավագույն արդյունք, 7-ը՝ վատագույն): Դիտարկվել էր նաև, որ 2011թ. ընթացքում Հայաստանում ոչ մարտական իրավիճակներում մահացության դեպքերը մեծ թիվ էին կազմել: Ինչ վերաբերում է օրենքի գերակայությանը՝ այն գնահատվել էր որպես թույլ, չնայած կային ոլորտներ, որոնցում կառավարությունը չունեի արդյունավետ հսկողություն:

2012թ. գնահատումից ի վեր տեղի են ունեցել մի շարք փոփոխություններ: Առաջին հերթին՝ կոալիցիոն կառավարությունը դադարեց գոյություն ունենալ 2014թ. ապրիլի 16-ին³⁴, երբ կոալիցիայի կրտսեր գործընկեր «Օրինաց երկիր» կուսակցությունը լքեց այն՝ Հանրապետական կուսակցությանը թողնելով որպես երկրի կառավարման միակ պատասխանատուի: Բերթելսմանի անվան հիմնադրամը դիտարկել էր, որ «Հայաստանում քաղաքական համակարգը շարունակում է մնալ կոշտ, փակված և էապես խոչընդոտվող կարծրացած կոռուպցիայով և քաղաքական հովանավորությամբ»³⁵: Ինչպես 2012թ. գնահատման ժամանակ էր, այնպես էլ այժմ, նշված հիմնադրամի Անցումային ինդեքսը դիտարկել է, որ Հայաստանի իշխանությունները փաստացիորեն ունեն վիճարկման առումով անհնարին իշխանություն³⁶:

Ինչ վերաբերում է ազգաբնակչության համար ամենից ավելի վստահելի կառույցներին, որոնք հետազոտվել էին 2012թ. ՕԱՀ գնահատման ընթացքում, և որոնք նույնպես շարունակում են քննարկվել այս զեկույցում, ապա պատկերը հետևյալն է՝ 2012թ. ամենավստահելի 5 կառույցներն էին տեղական ինքնակառավարման մարմինները (35% վստահություն), որին հետևում էր ոստիկանությունը (30%), Մարդու իրավունքների պաշտպանը (29%), Նախագահը (28%) և մեդիան (25%)³⁷:

2013թ. պատկերը հետևյալն է³⁸. տեղական ինքնակառավարումը դեռևս պահպանում է իր առաջնային դերը նույն 35% վստահության չափաբաժնով, մինչդեռ ոստիկանությունը, չնայած պահպանել է իր 30% վստահությունը, այնուամենայնիվ, իր դիրքը զիջել է Մարդու իրավունքների պաշտպանին, ով գրանցել

34 <http://civilnet.am/oek-coalition/> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 16-ին):

35 Bertelsmann Stiftung, BTI 2014- Armenia Country Report, (Gutersloh: Bertelsmann Stiftung, 2014), էջ. 5. <http://www.bti-project.org/fileadmin/Inhalte/reports/2014/pdf/BTI%202014%20Armenia.pdf>.

36 Շնորհակալություն մասնակիորեն երկրի քաղաքական փակ համակարգի ֆունդամենտալ թերություններին և ազատ և ազնիվ ընտրությունների բացակայությանը, Հայաստանի իշխանությունները ոչ պատահականորեն ըստ էության ունեցել են չվիճարկվող իշխանություն, չնայած փոփոխությունների հասարակական պահանջին: Տե՛ս նույն տեղում, էջ 8:

37 CRRC Armenia, Caucasus Barometer: Public Perceptions on Political, Social, and Economic issues in South Caucasus Countries, (Yerevan: CRRC Armenia, 2013), էջ. 10: http://www.crrc.am/hosting/file/_static_content/barometer/2012/CB_2012_Presentation_eng.pdf.

38 CRRC Armenia, Caucasus Barometer: Public Perceptions on Political, Social, and Economic issues in South Caucasus Countries, (Yerevan: CRRC Armenia, 2014), էջ. 18: http://www.crrc.am/hosting/file/_static_content/barometer/2013/CB2013_public%20presentation_English.pdf.

Ե 2%-ի վստահության աճ և այժմ զբաղեցնում է 2-րդ հորիզոնականը 31% վստահության պաշարով: Իրավիճակը հետաքրքրիչ է նաև Նախագահի և մեդիայի առումով. Նախագահը կորուկ կերպով կորցրել է 9% և 19%-ով այժմ զբաղեցնում է 5-րդ տեղը, մինչդեռ մեդիան գրանցել է 1% աճ և այժմ 26% վստահությամբ զբաղեցնում է 4-րդ հորիզոնականը:

Համաձայն Խոցելի պետությունների 2014թ. ինդեքսի՝ «հանրային ծառայություններ» ցուցիչի առումով Հայաստանի միավորը 4.4 է՝ հնարավոր 10.0-ից, որտեղ 10.0-ը համարվում է վատագույն արդյունք ³⁹: Հարևան Վրաստանն ունի 5.1, իսկ Ադրբեջանը՝ 5.3 միավոր: Հայաստանի համար նույն դրական պատկերն է առկա նաև «պետության լեգիտիմություն» ցուցիչի առումով. ՀՀ-ն ունի 6.7, Վրաստանը՝ 8.7, իսկ Ադրբեջանը՝ 8.3 միավոր:

Քաղաքացիական իրավունքների առումով Ֆրիդոմ Հաուզի կողմից 2011թ. շնորհված 4 միավորը մնացել է նույնը 2013 և 2014 թվականների ընթացքում ⁴⁰: Ըստ Բերթելսմանի անվան հիմնադրամի՝ «Ընդհանուր առմամբ, Հայաստանում քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանությունը մնացել է ոչ ամբողջական և չափից շատ կամայական, ինչպես նաև թերություններով, որոնք հիմնականում կապված են թույլ և կամայական օրենքների կիրառության հետ... Բացառություն է Մարդու իրավունքների պաշտպանի կառույցը, որն ակտիվ մարտահրավեր է նետել պետության կողմից պաշտպանության բացակայությանը և նաև նույնիսկ քաղաքացիական ազատությունների խախտմանը»⁴¹ :

2012թ. ՕԱՀ գնահատումը նշմարել էր մի միտում, երբ թերթերի հանդեպ հայցեր էին ներկայացվում զրպարտության համար, և դատարանները պարտադրում էին վճարել մեծ տուգանքներ որպես հասցված բարոյական վնասների փոխհատուցում:

2012թ. համեմատությամբ այս դատավարական միտումը դադարել է ⁴²: Այնուամենայնիվ, ինչպես գեկուցում է Բերթելսմանի անվան հիմնադրամը, Հայաստանը դեռևս շարունակում է ունենալ թույլ օրենքի իշխանություն ⁴³: Համաձայն Կառավարման համաշխարհային ցուցիչների ծրագրի՝ «օրենքի իշխանության» համար Հայաստանը 2011-2013 թվականներին գրանցել է առաջընթաց. 2011թ.՝ 42.3, 2012թ.՝ 43.1 և 2013թ.՝ 45.0⁴⁴ :

Ելնելով այն փաստից, որ բոլոր դրական զարգացումները, ինչպես նաև ետընթացները գրանցվել են գրեթե հավասարապես, նախկին գնահատականը մնացել է նույնը:

39 The Fund for Peace, Fragile States Index 2014, (The Fund for Peace, 2014), <http://ffp.statesindex.org/rankings-2014>.

40 Freedom House, Freedom in the World 2014 - Armenia, (Freedom House, 2014). <http://freedomhouse.org/report/freedom-world/2014/armenia-0#.VCVGG2wTy8>.

Freedom House, Freedom in the World 2013- Armenia, (Freedom House, 2013). <http://freedomhouse.org/report/freedom-world/2013/armenia#.VCVGxm2wTy8>.

41 Bertelsmann Stiftung, BTI 2014- Armenia Country Report, (Gutersloh: Bertelsmann Stiftung, 2014), էջ. 9: <http://www.bti-project.org/fileadmin/Inhalte/reports/2014/pdf/BTI%202014%20Armenia.pdf>.

42 Սահմանադրական դատարանի 2011թ. առաջարկությունն առ այն, որ դատարանները խուսափեն ոչ համաչափ ծանր տուգանքներ նշանակելուց վիրավորանքի և զրպարտության դեպքերի համար, հանգեցրեց ավելի փոքր հատուցումների նրանց համար, ովքեր լրատվամիջոցների դեմ հայց էին ներկայացրել: Ավելիի համար տես՝ John F. Kerry, Preface to the 2013 Country Reports on Human Rights Practices, (Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, 2013). <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/humanrightsreport/index.htm#wrapper>.

43 Bertelsmann Stiftung, BTI 2014- Armenia Country Report, (Gutersloh: Bertelsmann Stiftung, 2014), էջ. 10.

44 World Bank, Worldwide Governance Indicator: Country Data Report for Armenia, 1996-2013, (The World Bank Group, 2014), էջ. 6. <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#countryReports>.

Սոցիալ-քաղաքական հիմքեր

Որքանով են սոցիալական խմբերի ներսում և սոցիալական խմբերի և քաղաքական համակարգի միջև հարաբերություններն աջակցում արդյունավետ օրինավորության ազգային համակարգին:

2012թ. միավորը - 25

2014թ. միավորը - 25

2012թ. ՕԱԶ գնահատման ընթացքում դիտարկվել էր, որ Հայաստանում ամենից ավելի մեծաքանակ ազգային փոքրամասնությունը եզդիներն են, որոնց հետևում են ռուսներն ու ասորիները: Դիտարկվել էր նաև, որ երկրում առկա է ընկերական վերաբերմունք ազգային, բայց ոչ սեռական փոքրամասնությունների նկատմամբ: Բացի այդ, դիտարկվել էր նաև, որ կուսակցություններն ի վիճակի չեն ներկայացնելու հասարակության տարբեր շերտերի ու խավերի շահերը:

2012թ. գնահատումից ի վեր շոշափելի զարգացումներ են տեղի ունեցել երկու ոլորտում: Մի կողմից՝ առկա է հայերի մեծ ներհուսք Սիրիայից՝ դեռևս ընթացքի մեջ գտնվող քաղաքացիական պատերազմի պատճառով: Համաձայն «Սիրիահայերի խնդիրները համակարգող կենտրոն» տեղական ՀԿ-ի, որը համակարգում է սիրիահայերի խնդիրները, 2013թ. դեկտեմբերի դրությամբ Հայաստան են ներգաղթել շուրջ 11.000 սիրիահայեր⁴⁵: Մյուս կողմից՝ դա կրոնական համուզմունքների պատճառով զինվորական ծառայությունը մերժողների ազատ արձակումն էր և այս առնչությամբ Նոր իրավական կարգավորումների ընդունումը: Ռասիզմի և անհանդուրժողականության դեմ եվրոպական հանձնաժողովի (ՌԻԵԶ) «Հայաստանի վերաբերյալ կատարված առաջարկությունների իրականացման մասին եզրակացություններ, որոնք ենթակա են միջանկյալ հետադարձ կապի» զեկույցում (2013թ. դեկտեմբերի 5) նշվում է.

«Հայաստանի Հանրապետությունը լրացրել է իր «Այլընտրանքային ծառայության մասին» օրենքը 2013թ. մայիսին: Այս օրենքը գործադրող կարգավորումների հետ համատեղ, որոնք ընդունվել են 2013թ. հուլիսին, այժմ տալիս է հնարավորություն կրոնական համուզմունքների պատճառով զինվորական ծառայությունը մերժողներին անցնել այլընտրանքային ծառայություն պարտադիր զինվորական ծառայության փոխարեն՝ համաձայն ՌԻԵԶ-ի առաջարկությունների: Այլընտրանքային ծառայության ժամանակահատվածը այժմ հանդիսանում է 30 ամիս նախկին 36 ամսվա փոխարեն (այլընտրանքային զինվորական ծառայության դեպքում) և 36 ամիս նախկին 42-ի փոխարեն՝ այլընտրանքային քաղաքացիական ծառայության դեպքում: Օրենքը նաև արգելում է որևէ ռազմական վերահսկողություն այլընտրանքային քաղաքացիական ծառայության դեպքում: 2013թ. մայիսին Հայաստանի Հանրապետությունը նաև լրացրել է իր օրենքը Քրեական օրենսգիրքը գործադրելու համար՝ սահմանելով, որ կրոնական համուզմունքների պատճառով պարտադիր զինվորական ծառայությունը մերժողների հանդեպ իրականացվող վարույթները դադարեցվեն, իսկ ուլթեր ազատազրկված են՝ ազատ արձակվեն և նրանց հանդեպ դատվածությունները վերացվեն»⁴⁶ :

ՌԻԵԵ-ը նաև դիտարկել է, որ Նոր օրենքի ուժի մեջ մտնելուց ի վեր նման մարդիկ այլևս չեն ենթարկվել քրեական հետապնդման կամ ազատազրկվել, ինչպես նաև այլևս չկան բանտերում պահվող ազատազրկված Եհովայի վկաներ⁴⁷: Սա նաև հիմնավորվում է Ֆրիդոմ Հաուզի կողմից. այսպես, Նոյեմբերի դրությամբ, Հայաստանի Եհովայի վկաների համայնքի բոլոր անդամները, ուլթեր

⁴⁵ <http://www.tert.am/am/news/2014/01/05/lana-alajyan/> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 15-ին):

⁴⁶ ECRI. ECRI Conclusions on the Implementation of the Recommendations in respect of Armenia Subject to Interim Follow-up, (Strasbourg: Council of Europe, 2013), էջ. 5. <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Armenia/ARM-IFU-IV-2014-003-ENG.pdf>.

⁴⁷ Նույն տեղում:

ազատագրված էին պարտադիր զինվորական ծառայություն անցնելու մերժման համար,՝ ազատ են արձակվել⁴⁸ :

Ընդհանուր առմամբ, կրոնական փոքրամասնությունների դրությունը 2012թ.-ից ի վեր մի փոքր լավացել է: Այնուամենայնիվ, պետք է նշել, որ համաձայն Մարդու իրավունքների պաշտպանի, որոշ կրոնական փոքրամասնություններ մանիպուլյացիայի են ենթարկում քաղաքացիներին՝ տալով նրանց կեղծ տեղեկատվություն, և ճնշելով՝ թիրախավորում են հասարակության ամենից խոցելի խմբերին⁴⁹: Այս կրոնական խմբերը, համաձայն Մարդու իրավունքների պաշտպանի, օգտագործում են խոցելի մարդկանց նյութական և հոգեբանական կախվածությունը նրանց հավաքագրելու նպատակով, ինչպես նաև օգտագործում են հոգեբանական ճնշում այլ անդամների վրա, որպեսզի նրանք նվիրատվություններ կատարեն: Հիմնվելով այս եզրահանազումների վրա՝ Մարդու իրավունքների պաշտպանը առաջարկում է օրենսդրությունում ամրագրել «ոչ պատշաճ պրոպեգանդա» եզրույթը, որը կկանխարգելի մարդկանց մանիպուլյացիայի ենթարկելը՝ շահագործելով նրանց նյութական դրությունը և հոգեբանական կախվածությունները: Հասարակության ամենից անբարենպաստ խումբն են շարունակում հանդիսանալ LQFS մարդիկ⁵⁰:

Մարդկային զարգացման ինդեքսի մասով Հայաստանը գրանցել է մեկ աստիճանի ետընթաց՝ 86-րդ հորիզոնականից 87-րդ, թեև միավորը աճել է՝ 0.728-ից 0.730⁵¹ : Անհավասարության միավորը 0.639-ից աճել է 0.650-ի: Զաղաքացիական հասարակության առումով իրավիճակը մնում է նույնը, ինչպես նաև նույն իրավիճակն է քաղաքական համակարգի փակվածության մասով (ավելի մանրամասն տեսն այս զեկույցի «Զաղաքացիական հասարակություն» և «Օրենսդիր իշխանություն» սյուններում):

Անկախ որոշակի փոփոխություններից, որոնք տեղի են ունեցել 2012թ. գնահատականից ի վեր, դրանք այնքան շեշտակի չեն, որպեսզի արդարացի միավորի փոփոխությունը: Կրոնական ազատությունների մասով իրավիճակի լավացումը իրենից ենթադրում է միավորի բարձրացման փոքր հնարավորություն: Այնուամենայնիվ, այս հանգամանքը փոփոխաուղծվում է երկրից սկիզբ առնող միզրացիայով:

Սոցիալ-տնտեսական հիմքեր

Որքանով է պետության սոցիալ-տնտեսական դրությունն աջակից արդյունավետ օրինավորության ազգային համակարգին:

2012թ. միավորը - 25

2014թ. միավորը - 25

2012թ. ՕԱՀ գնահատումը տվել էր երկրի տնտեսական և սոցիալական համապարփակ պատկերը, առողջապահության ոլորտում առկա իրավիճակը, ինչպես նաև ներկայացրել էր հարցեր ենթակառուցվածքների և բնության վերաբերյալ: Մասնավորապես նշվել էր, որ, համաձայն «Հետազոտական ռեսուրսների կովկասյան կենտրոն (ՀՌԿԿ)–Հայաստանի» հետազոտության, աղքատությունն և անհավասարությունը 1990-ականների ընթացքում հանգեցրել էր այնպիսի սոցիալական կորուստների, ինչպիսիք են, օրինակ, հասարակության բևեռացումը, սոցիալական

48 Freedom House, Freedom in the World 2014: Armenia, (Freedom House, 2014). <http://freedomhouse.org/report/freedom-world/2014/armenia-0#.VCVGGZG2wTy8>.

49 ՀՀ Մարդու իրավունքների պաշտպան, Տարեկան զեկույց. 2013 թվականի ընթացքում Մարդու իրավունքների պաշտպանի գործունեության և երկրում Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների խախտման մասին: (Երևան, Մարդու իրավունքների պաշտպան, 2014թ.), էջ 386, <http://ombuds.am/article/1156>.

50 "Sexual orientation and gender identity remain highly controversial issues in Armenia". Stu' Amnesty International. Armenia: No Space for Difference, (London: Amnesty International Publications, 2013). <http://www.amnesty.org/ar/library/asset/EUR54/001/2013/en/6d6a852f-6494-4ef5-bc13-1373f154e0de/eur540022013en.pdf>.

51 Stu' <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/ARM> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 15-ին):

կապիտալի և նախկինում ձևավորված սոցիալական կապերի ոչնչացումը, ինչն, իր հերթին, հանգեցրեց հանրային կառավարման հանդեպ հասարակության վստահության բացակայությանը և քաղաքական որոշումների կայացման հարցում հասարակության մեծամասնության օտարացմանը⁵²: Դիտարկվել էր նաև, որ, ինչպես Ֆոռեն Փոլիսի Սենտրն էր գրել, մի շարք ապրանքների, ինչպես օրինակ, մսուկը, ներմուծման շուկայում գերիշխում են այսպես կոչված «օլիգարխները», ինչը դժվարացնում էր նոր անձանց մուտքը:

Համաձայն Համաշխարհային բանկի՝ Հայաստանի ՀՆԱ-ն, համեմատած 2010թ. հետ, աճել է՝ հասնելով 10.43 միլիարդ ԱՄՆ դոլարի, մինչդեռ 2010թ. այն 9.37 միլիարդ էր⁵³: 2010թ. դիտարկվել էր, որ աղքատության մակարդակը, համաձայն նույն աղբյուրի, կազմում է 35.8%, 2011թ. այն 35.0% էր, իսկ 2012թ.՝ 32.4%:

Համաձայն Մարդկային զարգացման զեկույցի՝ եկամուտների Ձիմի գործակիցը 2011թ. հավասար էր 30.9-ի, իսկ 2013թ. այն դարձավ 31.3: Համաձայն նույն աղբյուրի՝ «անհավասարության հետ ճշգրտված եկամտի ինդեքսի» միավորը 2011թ. համար կազմում էր 0.504, իսկ 2013թ. այն դարձավ 0.567: Ի լրումն՝ «ծննդյան պահից կյանքի տևողությունը», համաձայն նույն աղբյուրի, կազմում էր 74.2 տարի, իսկ 2013թ. այն դարձավ 74.6 տարի: Այլ բառերով՝ տեղի է ունեցել որոշակի առաջխաղացում⁵⁴:

2012թ. գնահատման ժամանակ ներկայացվել էր նաև 2010թ.ի առողջապահական խնդիրների վերաբերյալ Պետական վիճակագրական ծառայության կողմից հրապարակված վիճակագրությունը: 2013թ. ծառայությունը հրապարակեց իր դիտարկումները 2012թ. համար: Եթե ըստ նախկին գնահատման՝ հիվանդության դեպքում մարդկանց 30.5%-ն էր դիմել խորհրդակցության համար, ապա նոր վիճակագրության համաձայն այդ թիվը 32.7% է: Ե՛վ նոր, և՛ հին վիճակագրության համաձայն մայրաքաղաքի բնակիչները ավելի հաճախ են դիմել խորհրդակցության համար. 2010թ.՝ 36.2%, իսկ 2012թ.՝ 38.9%: Դրական է նաև գյուղական վայրերում խորհրդատվության համար դիմած մարդկանց վիճակագրությունը. 2010թ.՝ 22.2%, իսկ 2012թ.՝ 26.2%:

Ի լրումն՝ նախկին գնահատման ժամանակ նշվել էր, որ հիվանդության դեպքում խորհրդատվության կամ բուժման համար դիմել էր աղքատ մարդկանց միայն 21.4%-ը, ծայրահեղ աղքատ մարդկանց 1.2%-ը և ոչ աղքատ մարդկանց 35.3%-ը: Համաձայն 2012թ. վիճակագրության՝ այս թվերը փոխվել են: Ոչ աղքատ մարդկանց թիվը աճել է՝ հասնելով 36.2%-ի, ինչպես նաև աճել է աղքատ մարդկանց թիվը՝ հասնելով 25.1%-ի: Ամենից հետաքրքիրն այն է, որ ծայրահեղ աղքատ մարդկանց թիվը ետպես աճել է՝ հասնելով 20.7%-ի:

Նախկին գնահատման ժամանակ դիտարկվել էր, որ բժշկական խորհրդատվության կամ բուժման համար չդիմելու առաջին 3 պատճառներն են՝ 37%-ի դեպքում՝ հիվանդության ոչ լուրջ լինելը, 33%-ի դեպքում՝ ինքնաբուժմամբ զբաղվելը, իսկ 28%-ի դեպքում՝ ֆինանսական միջոցների սղությունը: Այս թվերը, համաձայն 2012թ. վիճակագրության, զգալիորեն փոխվել են. առաջնային առողջապահական կառույցներին չդիմելու հիմնական պատճառներն էին ինքնաբուժումը (47%) և ֆինանսական միջոցների սղությունը (22%), իսկ այն մարդկանց տեսակարար կշիռը, ովքեր դիտարկել են հիվանդությունը որպես ոչ լուրջ, դարձել է 10.6%:

52 Karapetyan et al., Armenia: Social Protection and Social Inclusion. Country Report, (Yerevan: CRRC– Armenia/ Eurasia Partnership Foundation, 2011), էջ. 96. http://www.crrc.am/hosting/file/_static_content/projects/social_protection_inclusion/Armenia_Social_Protection_and_Social_Inclusion_Full_Country_Report_2011.pdf.

53 Ավելիի համար տես՝ <http://data.worldbank.org/country/armenia> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 16-ին):

54 2013թ.-ի համար տես՝ <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14-report-en-1.pdf>, էջ 161

Ինչ վերաբերում է նակարանային ֆոնդին՝ նախկին զեկույցի ընթացքում օգտագործվել է տվյալների նույն աղբյուրը (**Հայաստանի պաշտոնական վիճակագրություն**): Համաձայն տնային տնտեսությունների՝ 90.7%-ը հանդիսանում էր այն բնակարանների սեփականատերը, որտեղ իրենք ապրում էին: Ի դեպ, գյուղական վայրերում մարդկանց հիմնական մասն ապրում էր առանձնատներում (90.5%), իսկ քաղաքային համայնքներում 70.4%-ն ապրում էր բազմաբնակարան շենքերում: 2012թ. դրությամբ Հայաստանի տնային տնտեսությունների մեծամասնությունը (91.1%) ունեցել է իր տունը: Բազմաբնակարան բնակելի կառույցները ամենից շատ էին քաղաքային համայնքներում՝ կազմելով ողջ բնակֆոնդի 68.8%-ը, մինչդեռ առանձնատների 94.7%-ը գտնվում էին գյուղական համայնքներում: 2012թ. գնահատման ժամանակ նաև նշվել էր, որ ժամանակավոր կացարաններում հիմնականում բնակվում են աղքատ մարդիկ (բոլոր աղքատների 5.6%-ը և ծայրահեղ աղքատների 4.2%-ը): Նոր վիճակագրության համաձայն՝ «Հանրակացարանների, ժամանակավոր կացարանների և այլ բնակարանների համամասնությունն է 4.5% և՛ քաղաքային, և՛ գյուղական համայնքներում: Ժամանակավոր կացարաններում ապրող մարդկանց մեծամասնությունը աղքատ էին և պատկանում էին առաջին սպառողական քվինտիլին»⁵⁵ :

Նախկին գնահատմամբ բնակատարածքի ոչ պատշաճությունից բողոքում էր աղքատ մարդկանց 34.6%-ը և ծայրահեղ աղքատների 42.4%-ը: Նոր վիճակագրությամբ՝ բողոքում են աղքատ մարդկանց 25.4%-ը և ծայրահեղ աղքատների 35.5%-ը: Ի լրումն՝ նոր վիճակագրության համաձայն այն անձանց թվում, ովքեր բողոքել են վատ լուսավորությունից, 13.1%-ը կազմել են աղքատ մարդիկ և 22.7%-ը՝ ծայրահեղ աղքատ մարդիկ: Նախկին գնահատմամբ վատ ջեռուցումից բողոքողների թվում 53.7%-ը եղել է աղքատ, իսկ նոր վիճակագրության համաձայն բողոքողների թվում 46.1%-ը եղել են աղքատ մարդիկ և 59.1%-ը՝ ծայրահեղ աղքատները: Համաձայն նոր վիճակագրության՝ խոնավությունից բողոքողների 31.7%-ը եղել են աղքատ մարդիկ և 45.6%-ը՝ ծայրահեղ աղքատ մարդիկ, տանիքից ծորելուց՝ 17.9% աղքատ մարդիկ և 29.6% ծայրահեղ աղքատ մարդիկ, քանոթած պատերից և գետնից բողոքողների 30.2%-ը եղել են աղքատ մարդիկ և 40.5%-ը՝ ծայրահեղ աղքատ մարդիկ, ջրի մատակարարումից բողոքողների 22.6%-ը եղել են աղքատ մարդիկ և 26.3%-ը՝ ծայրահեղ աղքատ մարդիկ, աղբի հավաքումից բողոքող մարդկանց 16.7%-ը եղել են աղքատ մարդիկ և 16.3%-ը՝ ծայրահեղ աղքատ մարդիկ: Բացի այդ, համաձայն նոր տվյալների, 1 սենյականոց բնակարանի բնակեցվածության միջին ցուցանիշը կազմել է 2.4 մարդ, և բնակեցվածության մակարդակը տարբերակվում է ըստ աղքատության կարգավիճակի:

2012թ. ՕԱՀ գնահատմամբ նշվել էր, որ Հայաստանում մաքուր ջրից օգտնվողների բաժինը կազմում է 96%՝ ըստ ԱՀԿ Համաշխարհային առողջության 2011թ. վիճակագրության տվյալների: Նույն վիճակագրության 2013թ. տվյալներով Հայաստանը համարվում է «<2», ինչը նշանակում է, որ բնակչության համամասնությունը, որը չի օգտվում մաքուր ջրից, միջին հաշվով տարեկան նվազում է ավելի քիչ, քան 2%, և Հայաստանն այս առումով գտնվում է ԵՄ երկրների մեծամասնության հետ նույն հորիզոնականի վրա, մինչդեռ իր անմիջական երկու հարևանները՝ Ադրբեջանն ու Վրաստանը, չեն օգտնվում⁵⁶:

ՄԱԿ-ի Մանկական հիմնադրամի տվյալների համաձայն Հայաստանում 5 տարեկանից ցածր թերակշիռ երեխաների բաժինը կազմում է 5%: Համեմատության համար՝ հարևան Վրաստանում այն 1% է, իսկ Ադրբեջանում՝ 8%: Ամենից վատ տվյալը գրանցվել է Արևելյան Տիմորում (45%), իսկ Հնդկաստանում և Յեմենում 43%-ական: 2012թ. գնահատմամբ նշվում էր, որ համաձայն Սոփի 2011թ. զեկույցի՝ պատրաստված «Հաց աշխարհի համար» ինստիտուտի կողմից, սննդակարգի էներգետիկ սպառման նվազագույն աստիճանի վրա գտնվող բնակչության համամասնությունը կազմել է 22%: Ցավոք սրտի, 2013թ. նոր զեկույցվում այս ցուցիչը բացակայում է: Այնուամենայնիվ, այս նոր զեկույցն ունի այնպիսի

55 Տե՛ս www.armstat.am կայքում:

56 http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/81965/1/9789241564588_eng.pdf?ua=1 էջ 33

ցուցիչ, ինչպիսին ընդհանուր բնակչության տոկոսն է համաձայն դրա՝ Հայաստանինը մեծ է 5-ից⁵⁷: Նախկին գնահատմամբ դիտարկվել էր, որ, համաձայն Սոփի համաշխարհային ինդեքս 2010-ի, Հայաստանի 2010թ. միավորը կազմում էր 9.8, իսկ Վրաստանինը՝ 5.5, Ադրբեջանինը՝ 7.7⁵⁸: 2011թ. Հայաստանի միավորը նվազեց 9.5-ի, իսկ Վրաստանի և Ադրբեջանի միավորները պակասեցին 5-ից⁵⁹: 2013թ., համաձայն նույն ինդեքսի, Հայաստանի իրավիճակը էականորեն բարելավվեց, և այժմ այն գտնվում է այն երկրների շարքում, որոնց միավորը 5-ից ցածր է⁶⁰:

Սոցիալական նպաստների 72 տոկոսը, համաձայն ԱՄՆ ՄՉԳ-ի, տրվում է թոշակառուներին՝ այլ ծրագրերին թողնելով շատ քիչ գումար⁶¹: Բերթելսմանի անվան հիմնադրամի 2012թ. դիտարկմամբ, Հայաստանի չափից շատ կախվածության մակարդակը արտաքին փոխանցումներից մնում է նույնը. «Չնայած պետությունը տրամադրում է սոցիալական անվտանգության ցանցի տարրական էլեմենտներ, արտաքին փոխանցումներից չափից շատ կախվածությունը և ազգային արժույթի լուրջ արժևորումը, ինչը նվազեցրեց դուլարի, եվրոյի և ռուբլու փոխանակման գները, նվազեցրեց նաև սոցիալական անվտանգության ցանցերի պատշաճության գինը և պատշաճությունը ընտանիքների մեծամասնության համար»⁶²: Ինչ վերաբերում է թոշակներին, ապա 2014թ. հունվարից Հայաստանն իրականացնում է թոշակների լայնածավալ բարեփոխումներ: Հայաստանը փոխում է իր առկա համերաշխության թոշակային համակարգը բազմասյուն համակարգի, ըստ որի երիտասարդների աշխատավարձերից ավելի շատ գումար կպահվի որպես ապագա թոշակների համար խնայողություններ, ինչը պետության կողմից վճարվող գումարի հետ մեկտեղ կտրամադրվի մասնավոր հիմնադրամներին՝ նրանց կողմից օգտագործվելու համար՝ մինչև այդ երիտասարդների թոշակային տարիքը: Այս բարեփոխումը գանգվածային բողոքների ալիք բարձրացրեց, բայց, այնուամենայնիվ, այն ամբողջովին կգործարկվի 2017թ. հուլիսից սկսած՝ այն անձանց համար, ովքեր ծնվել են 1974թ.-ից հետո:

Ըստ Համաշխարհային մրցունակության 2011-2012թթ. ինդեքսի՝ ենթակառուցվածքների առումով 142 երկրների շարքում 3.8 միավորով Հայաստանը զբաղեցրել էր 77-րդ հորիզոնականը: 2013-2014թթ. ընթացքում նշված ինդեքսի նույն 3.8 միավորով Հայաստանը զբաղեցրել է 80-րդ հորիզոնականը: Ճանապարհների որակի առումով 2011-2012թթ. Հայաստանը զբաղեցրել է 92-րդ, իսկ 2013-2014թթ.՝ 82-րդ հորիզոնականը: Երկաթգծի ենթակառուցվածքների առումով Հայաստանը զբաղեցնում է 69-րդ տեղը: Օդային տրանսպորտի ենթակառուցվածքների մասով գրանցվել է առաջընթաց. եթե 2011-2012թթ. Հայաստանը 74-րդն էր, ապա 2013-2014թթ. ընթացքում՝ 66-րդը⁶³:

Ինտերնետից օգտվողների քանակը 2012թ. գնահատումից ի վեր էականորեն աճել է. 1,396,550-ից 1,877,548՝ 2013թ.: Բարձրացել է նաև ինտերնետ մուտք գործելու մակարդակը՝ 47.1%-ից 58.8%: Ֆիքսված հեռախոսային և բջջային կապի բաժանորդների առումով Հայաստանի հորիզոնականներն, ըստ Համաշխարհային մրցունակության ինդեքսի, 2011-2012 թթ. համար կազմում էին համապատասխանաբար 69-րդ և 33-րդը: Համաձայն նոր՝ 2013-2014թթ. ինդեքսի՝ այդ հորիզոնականները դարձան համապատասխանաբար 65-րդը և 80-րդը:

2013-2014 թթ. համար ընդհանուր միավորը 4.1 է, և 148 երկրների շարքում Հայաստանը 79-րդն է: Հակամենաշնորհային քաղաքականության արդյունավետությունը աճել է նույն 2013-2014թթ. ինդեքսի առումով. Հայաստանն այս ցուցիչի գծով 138-րդից բարձրացել է 97-րդ հորիզոնական: Այնուամենայնիվ, դեռևս անհրաժեշտ է շարունակել դիտարկումը ապացուցելու համար, որ այսպես կոչված «օլիգոպոլ»

57 <http://www.hungerreport.org/2013/wp-content/uploads/2013/03/Hunger-Report-2013-lowrez.pdf>

58 <http://www.ifpri.org/sites/default/files/publications/ghi10.pdf>, էջ 17

59 <http://www.ifpri.org/sites/default/files/publications/ghi11.pdf>, էջ 17

60 <http://www.ifpri.org/sites/default/files/publications/ghi13.pdf>, էջ 15

61 <http://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1863/Armenia-CDCS.pdf>, էջ 10

62 Bertelsmann Stiftung, BTI 2014, էջ 19

63 Այստեղ և հետագայում Laus Schwab, The Global Competitiveness Report 2013-2014, (Geneva: World Economic Forum, 2013), էջ 109: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf

խաղացողները գերիշխող են ապրանքների ներկրման շուկայում:

Միավորը մնում է անփոփոխ, քանի որ զարգացումներն էական չեն եղել իրենց բնույթով կամ ունակ չէին էականորեն փոխել իրադրությունը:

Սոցիալ-մշակութային հիմքեր

Որքանով են հասարակության մեջ գերակա դիրք ունեցող էթնկայի կանոնները և արժեքները աջակցող օրինավորության ազգային համակարգին:

2012թ. միավորը - 25

2014թ. միավորը - 25

2012թ. ՕԱՀ գնահատումը նշել էր, որ, համաձայն ՀՌԿԿ-ի իրականացրած հետազոտության, հայաստանցիների միայն 50%-ն է վստահում ընկերներին, հարևաններին կամ բարեկամներին որպես տեղեկատվության աղբյուրի⁶⁴ : Բացի այդ, նշվել էր, որ Հանրային հեռուստատեսությունը դիտարկվում է միաժամանակ որպես և՛ամենաշատ վստահություն ունեցող, և՛ այն չունեցող տեղեկատվության աղբյուր: Ի լրումն՝ դիտարկվել էր նաև, որ հասարակությունը գտնվում է ապատիայի մեջ:

Այսօր, ապատիկ իրավիճակը մնում է գերիշխող: Համաձայն Կոռուպցիայի համաշխարհային բարոմետր 2013թ. տվյալների՝ հարցվածների 41%-ը համաձայն չէ, որ շարքային քաղաքացին կարող է փոփոխություն մտցնել կոռուպցիայի դեմ պայքարում, իսկ 22%-ն էլ բացարձակ համաձայն չէ, ինչը Հայաստանը ներկայացնում է մի այնպիսի երկիր, որի հասարակությունն աշխարհում ամենից շատ ապատիայի մեջ գտնվողներից մեկն է կոռուպցիայի դեմ պայքարի առումով⁶⁵ :

Ինչ վերաբերում է ընկերներին, հարևաններին և բարեկամներին որպես տեղեկատվության աղբյուր վստահելուն՝ ապա, համեմատած 2011-ի հետ, գրանցվել է 3%-ի չափով թեթևակի աճ⁶⁶ : Ավելին, համաձայն 2013թ. Կովկասյան բարոմետրի տվյալների, Հայաստանում հարցվածների միայն 47%-ն է գտնում, որ որպես կառավարման ձև նախընտրելի է ժողովրդավարությունը⁶⁷: Ներկայացված տեղեկատվության լույսի ներքո միավորը մնում է նույնը, ինչ 2012-ին:

64 Katy Pearce, Armenian Media Landscape: Formative Research for the Alternative Resources in Media Program, (CRRC- Armenia, 2011), էջ 7. <http://www.mediainitiatives.am/sites/default/files/ArMediaSurveyReport.pdf>.

65 Stu` <http://www.transparency.org/gcb2013/country/?country=armenia> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 15-ին):

66 CRRC -Armenia. "Armenia 2013 Media Public Opinion and Preference Survey (Alternative Recourses in Media Project)." Yerevan, November 2013, էջ. 12. http://www.crrc.am/hosting/file/_static_content/projects/armedia%202013/ARM_PPT_ENG.pdf.

67 CRRC -Armenia, Caucasus Barometer: Public Perceptions on Political, Social, and Economic issues in South Caucasus Countries, (Yerevan: CRRC Armenia, 2014), էջ. 12. http://www.crrc.am/hosting/file/_static_content/barometer/2013/CB2013_public%20presentation_English.pdf.

VII. ԾՐԻՆԱԿՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ՅԱՄԱԿԱՐԳ

ՕՐԵՆԱԴԻՐ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Սեղմագիր

2012թ. ՕԱԶ գնահատումից ի վեր, ցավոք սրտի, Հայաստանի խորհրդարանի (Ազգային ժողով) ամենամեծ թերությունը շարունակում է մնալ գործնականում նրա անկախության, ինչպես նաև նրա անդամների հաշվետվողականության և օրինավորության խնդիրները: Միակ ցուցիչը, որով այս ընթացքում գրանցվել է առաջխաղացում, «ռեսուրսներ» (գործնականում) ցուցիչն է: Բոլոր այլ ցուցիչների մասով իրավիճակը մնացել է նույնը, ինչ առկա էր 2012թ. ՕԱԶ գնահատման ժամանակ:

Իշխող Հանրապետական կուսակցությունը Ազգային ժողովում ունի սեփական խմբակցություն, որը բաղկացած է 70 պատգամավորից⁶⁸, մինչ Ազգային ժողովը բաղկացած է 131 պատգամավորներից: Այսպիսով, նրանք ունեն բացարձակ մեծամասնություն Ազգային ժողովում: Մինչև 2014թ. ապրիլը հանրապետականները գտնվում էին կոալիցիայի մեջ «Օրինաց երկիր» կուսակցության հետ, որը լքեց կոալիցիան 2014թ. ապրիլի 16-ին:

Տեղական «Մանդատ» ՅԿ-ն մշտական դիտարկման է ենթարկում Ազգային ժողովի գործունեությունը, որը և արձանագրել է, որ 2013թ. ընթացքում խորհրդարանն ընդունել է 203 օրենք, որոնց 93%-ի հեղինակը հանդիսանում է կառավարությունը և ոչ թե խորհրդարանը⁶⁹: Այնուամենայնիվ, ամենամտահոգիչ դիտարկումն այն է, որ գրեթե բոլոր դեպքերում Հանրապետականի պատգամավորները «Օրինաց երկիր» կուսակցության պատգամավորների հետ միասին քվեարկել են կառավարության կողմից ներկայացված նախագծերի օգտին, ինչը որպես ցուցիչ է ծառայում խորհրդարանի մեծամասնության և կառավարության միջև կոնսոլիդացիայի վերաբերյալ:

Ազգային ժողովի առումով երկրորդ՝ ամենից ավելի մտահոգություն պատճառող հանգամանքը շարունակում է մնալ այսպես կոչված օլիգարխների առկայությունը խորհրդարանում պատգամավորի կարգավիճակով: Հայաստանի Նախագահ պրն Սարգսյանը ՉԼՍ-երի ներկայացուցիչների հետ հանդիպման ընթացքում ճանաչեց այն փաստը, որ Ազգային ժողովում առկա են ձեռներեցներ, սակայն նկատեց, որ խնդիրն այն է, որ թղթաբանությամբ չի բացահայտվում, որ նրանք զբաղվում են գործարարությամբ⁷⁰: 2012թ. գնահատումից ի վեր, թերևս, ամենից շատ շոկ պատճառող դրվագը տեղի ունեցավ, երբ նորանշանակ վարչապետ պրն Յովիկ Աբրահամյանը հանդիպեց Հայաստանում խոշոր բիզնեսի ներկայացուցիչների հետ, որոնց թվում էին նաև մի քանի անվանի պատգամավորներ⁷¹: Կարելի է ասել, որ սահմանադրական այն դրույթը, որն արգելում է պատգամավորներին կատարել այլ վճարովի աշխատանք, դադարել է գործել և արհամարվում է:

68 Տե՛ս <http://parliament.am/deputies.php?sel=factions&GroupingID=71&lang=arm> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 16-ին):

69 Մանդատ/Բաց հասարակության հիմնադրամներ Հայաստան, Ազգային ժողովի մոնիտորինգ. 5-րդ գումարում. 2-րդ զեկույց. Փետրվար-հունվար, 2013թ. (Երևան. Մանդատ/Բաց հասարակության հիմնադրամներ Հայաստան, 2013թ.), էջ 4: http://parliamentmonitoring.am/docs/AJ_report%206.2_print%20file.pdf.

Մանդատ/Բաց հասարակության հիմնադրամներ Հայաստան, Ազգային ժողովի մոնիտորինգ. 5-րդ գումարում. 4-րդ նստաշրջան. 3-րդ զեկույց. Օգոստոս-դեկտեմբեր, 2013թ. (Երևան. Մանդատ/Բաց հասարակության հիմնադրամներ Հայաստան, 2013թ.), էջ 4: http://parliamentmonitoring.am/docs/PM_report_v4_20.02.2014.pdf.

70 <http://www.president.am/hy/interviews-and-press-conferences/item/2013/03/18/President-Serzh-Sargsyan-press-conference/> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 16-ին):

71 http://irakan.info/full_news.php?id=14878 (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 16-ին):

Ցուցիչների միավորների աղյուսակ

Օրենսդիր իշխանություն Սյան ընդհանուր միավորը՝ 56.25			
	Ցուցիչ	Օրենք	Գործնականում
Կարողություն 56.25	Ռեսուրսներ	75	50
	Անկախություն	75	25
Կառավարում 62.5	Թափանցիկություն	100	75
	Հաշվետվողականություն	75	25
	Օրինավորության մեխանիզմներ	75	25
Դերակատարում 50	Գործադիրի հանդեպ հսկողության իրականացում		50
	Իրավական բարեփոխումներ		50

ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ և ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄԸ

Իր ներկա ձևով Հայաստանի խորհրդարանը՝ Ազգային ժողովը, կազմավորվել է 1995թ., Հայաստանի առաջին Սահմանադրության ընդունումից հետո, որն ընդունվեց հանրաքվեով 1995թ. հուլիսի 5-ին: Նույն օրն անցկացվեցին Ազգային ժողովի առաջին ընտրությունները: ԱԺ-ն միապալատ խորհրդարան է, որն ունի 131 պատգամավոր, որոնցից 90-ն ընտրվում են համամասնական կարգով, իսկ 41-ը՝ պարզ մեծամասնական կարգով (պարզ մեծամասնության հիմքով): Մինչև 2007թ. խորհրդարանական ընտրություններն անց էին կացվում յուրաքանչյուր 4 տարին մեկ, և այս առումով տեղի էին ունեցել 4 ընտրություններ՝ 1995թ., 1999թ., 2003թ. և 2007թ.: Այնուամենայնիվ, Սահմանադրությունում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելուց հետո, ինչն անցավ հանրաքվեով 2005թ. նոյեմբերի 27-ին, ընտրություններն անց են կացվում յուրաքանչյուր 5 տարին մեկ: Այսպիսով, 2007թ. ընտրություններից հետո հաջորդը տեղի ունեցավ 2012թ.: Ընտրություններն անց են կացվում Նախագահի հրամանագրի հիման վրա⁷²:

Սահմանադրությունը սահմանում է պայմաններ ԱԺ պատգամավորների համար, որոնց համապատասխանելու դեպքում քաղաքացիները կարող են առաջադրվել: Այդ պայմանների շարքում են Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի լինելը, նվազագույնը 25 տարեկան լինելը և ընտրություններին Նախորդող 5 տարիների ընթացքում Հայաստանում մշտապես բնակվելը և քվեարկելու իրավունք ունենալը⁷³: ԱԺ-ն մասնագիտական կառույց է, ինչը նշանակում է, որ այն պետք է իր պարտավորությունները կատարի մշտական հիմունքներով⁷⁴:

ԱԺ-ն հրավիրում է իր հերթական նստաշրջանները տարին երկու անգամ: Գարնանային նստաշրջանը սկսվում է փետրվարի առաջին երկուշաբթի օրը և տևում է մինչև հունիսի երկրորդ հինգշաբթին, իսկ աշնանային նստաշրջանը սկսվում է սեպտեմբերի երկրորդ երկուշաբթի օրը և տևում է մինչև դեկտեմբերի երկրորդ հինգշաբթին⁷⁵: ԱԺ-ն կարող է նաև հրավիրել արտահերթ նստաշրջաններ:

Նստաշրջանների ընթացքում լիազուգուր նիստերը տեղի են ունենում 3 շաբաթը մեկ երկուշաբթիից հինգշաբթի օրերը⁷⁶:

72 ՀՀ Սահմանադրություն, հոդված 68:
 73 Նույն տեղում, հոդված 64:
 74 Նույն տեղում, հոդված 65:
 75 ԱԺ կանոնակարգ օրենք, հոդված 35:
 76 2011թ. ապրիլի 11-ին ԱԺ-ն ընդունեց փոփոխություններ և լրացումներ ԱԺ կանոնակարգ օրենքի մեջ (որն ուժի մեջ մտավ ապրիլի 11-ին):

Աժ-ն գլխավորվում է նրա խոսնակի (Նախագահի) և երկու տեղակալների կողմից, ովքեր ընտրվում են Նորընտիր Աժ-ի առաջին նիստի ընթացքում⁷⁷ : Օրենքի Նախագծերի և այլ հարցերի շուրջ Նախնական քննարկում անցկացնելու և եզրահանգումներ ներկայացնելու համար Սահմանադրությունը սահմանում է, որ պետք է լինեն մշտական հանձնաժողովներ, որոնց քանակը չպետք է անցնի 12-ից⁷⁸: Համաձայն Աժ Կանոնակարգ օրենքի՝ մշտական հանձնաժողովների քանակը, անվանումները և գործունեության ոլորտները սահմանվում են Աժ որոշմամբ, իսկ հանձնաժողովների քանակը՝ Աժ առաջին նստաշրջանի ընթացքում⁷⁹ : 2014թ. հունիսի դրությամբ Աժ-ում առկա էին 12 մշտական հանձնաժողովներ:

Բացման նստաշրջանի ընթացքում ձևավորվում են բոլոր խմբակցությունները⁸⁰ և պատգամավորական խմբերը⁸¹ : Յուրաքանչյուր խմբակցություն ունի այն նույն անվանումը, ինչ իրեն ներկայացնող կուսակցությունը կամ կուսակցությունների դաշինքը⁸², բաղկացած է Աժ այն պատգամավորներից, ովքեր ընտրվել են համամասնական կարգով կուսակցությունից կամ կուսակցությունների դաշինքից, ինչպես նաև այն պատգամավորներից, ովքեր առաջադրվել են այդ կուսակցության կամ դաշինքի կողմից և ընտրվել են պարզ մեծամասնական ընտրակարգով: Խմբակցության անդամն ունի խմբակցությունը լքելու իրավունք: 2012թ. մայիսի ընտրությունների արդյունքներով Աժ-ում առկա են 6 խմբակցություններ, որոնցից 2-ը մինչև 2014թ. ապրիլը ձևավորել էին կոալիցիա: Դրանք էին Հայաստանի Հանրապետական կուսակցությունը (ՀՀԿ) և «Օրինաց երկիր» կուսակցությունը (ՕԵԿ): Կոալիցիան լքեց ՀՀԿ-ի կրտսեր գործընկեր ՕԵԿ-ը:

Նվազագույնը Աժ 10 պատգամավորներ կարող են ձևավորել պատգամավորական խումբ: Խմբակցությունների նմանությամբ՝ պատգամավորական խմբի անդամը կարող է լքել խումբը: Խումբը կարող է ձևավորվել Աժ այն պատգամավորներից, ովքեր խմբի ստեղծման պահին չեն հանդիսանում որևէ խմբակցության անդամ: Դրանք են Աժ այն պատգամավորները, ովքեր ինքնաառաջադրվել և ընտրվել են պարզ մեծամասնությամբ (անկախ պատգամավորներ), ինչպես նաև նրանք, ովքեր լքել են իրենց խմբակցությունները: Եթե խմբի անդամների քանակը նվազում է 10-ից, խումբը ենթակա է ցրվելուն: Ներկայումս Աժ-ում չկան պատգամավորական խմբեր: Մինևնույն ժամանակ Աժ պատգամավորը կարող է միանալ միայն մեկ խմբակցության կամ խմբի:

Ռեսուրսներ (Օրենք)

Որքանով են առկա դրույթներ, որոնք խորհրդարանին տրամադրում են ֆինանսական, մարդկային և ենթակառուցվածքային պատշաճ ռեսուրսներ, որպեսզի այն արդյունավետ կերպով իրականացնի իր պարտականությունները:

2012թ. միավորը - 75

2014թ. միավորը - 75

2012թ. ՕԱՀ գնահատումը համապարփակորեն ներկայացրել էր այս ցուցիչը Ազգային ժողովին պետական բյուջեից ֆինանսական հատկացումների առումով և նրա կազմակերպական

14-ին), և դրանցից մեկի համաձայն, Աժ-ն կարող է որոշել տեղափոխել քառօրյան մեկ այլ երկուշաբթի, եթե տեղափոխված քառօրյան չի համակնում մեկ այլ քառօրյայի կամ արտահերթ նստաշրջանի հետ: Այս փոփոխությունն արդեն մեկ անգամ կիրառվել է՝ երբ 2011թ. մայիսի 2-ից 5-ը քառօրյան տեղափոխվեց հաջորդ շաբաթ՝ մայիսի 10-12-ը (մայիսի 9-ը տոն էր և ոչ մի նիստ չիրավիրվեց այդ օրը):

77 Համաձայն Սահմանադրության հոդված 68-ի՝ Նորընտիր Աժ բացման նստաշրջանն անց է կացվում ընտրություններին հաջորդող երրորդ հինգշաբթիի օրը, եթե նվազագույնը Աժ երկու երրորդն ընտրվել է:

78 ՀՀ Սահմանադրություն, հոդված 73:

79 Աժ կանոնակարգ օրենք, հոդված 21:

80 Աժ կանոնակարգ օրենք, հոդված 14: Քանի որ Աժ-ում առկա է 5 կուսակցություն և մեկ դաշինք 2012թ. խորհրդարանական ընտրությունների արդյունքում, ապա Աժ ներկա գումարման կազմում առկա են միայն 6 խմբակցություններ:

81 Աժ կանոնակարգ օրենք, հոդված 15:

82 Հայաստանի Ընտրական օրենսգրքի թույլատրում է կազմել կոալիցիաներ (դաշինքներ), որպես մեկ մարմին ընտրություններին մասնակցելու համար (Ընտրական օրենսգրքի հոդված 106): Այդ դեպքում դաշինքը կազմում է միասնական համամասնական ցուցակ:

կարողությունների մասով: Դիտարկվել էր, որ օրենսդրությունը պահանջում է, որպեսզի պատգամավորներին հատկացվեն անհրաժեշտ տեխնիկական, մարդկային ռեսուրսներ և տարածք: Բացի այդ, դիտարկվել էր նաև, որ բյուջետային հատկացումների տրամադրման գործընթացում խորհրդարանը չունի առավելություն այլ պետական կառույցների նկատմամբ: 2012թ.-ից ի վեր ոչ մի էական փոփոխություններ տեղի չեն ունեցել իրավական դաշտում: Այնուամենայնիվ, որոշակի նշանակալից փոփոխություններ տեղի են ունեցել ԱԺ աշխատակազմի կանոնադրությունում:

Առաջին հերթին՝ Կանոնադրության 46.2 կետը, որը վերաբերում է վշտական հանձնաժողովների և Եթիկայի հանձնաժողովի քարտուղարություններին, փոփոխվել է: Այս փոփոխության հետևանքով այժմ հստակորեն սահմանվում է, որ այս հանձնաժողովների քարտուղարությունները գործում են համապատասխան հանձնաժողովների նախագահների ղեկավարության ներքո⁸³: Այս փոփոխությունը գործնականում նշանակում է, որ հանձնաժողովների անդամներն այսուհետ կլինեն հանձնաժողովների նախագահների հսկողության և հետևաբար՝ քաղաքական ուժերի արդյունավետ հսկողության ներքո:

Երկրորդ հերթին՝ աշխատակազմի երկու՝ իրավաբանական և վերլուծական վարչությունները վերակազմավորվել են: Նախկին իրավաբանական վարչությունը դարձավ փորձաքննության վարչության, իսկ վերլուծական վարչությունը դարձավ Յետագոտությունների և վերլուծությունների կենտրոն⁸⁴: Յատկապես վերլուծական վարչության վերակազմավորումը Յետագոտությունների և վերլուծությունների կենտրոնի ազդանշան է, որ առկա է քաղաքական կամք խորհրդարանին վերլուծական ռեսուրսներով հզորացնելու առումով:

Ռեսուրսներ (Գործնականում)

Որքանով խորհրդարանն ունի պատշաճ ռեսուրսներ իր պարտականությունները գործնականում կատարելու համար:

2012թ. միավորը - 25

2014թ. միավորը - 50

2012թ. ՕԱԶ զեկույցը ցածր միավոր էր տվել այս ցուցիչին մի քանի այնպիսի գործոնների պատճառով, ինչպիսիք են, օրինակ, ԱԺ խոսնակի կողմից արված հայտարարությունը պատգամավորների և ԱԺ աշխատակազմի միջև համագործակցության ոչ պատշաճ բնույթի մասին, պատգամավորների կողմից բարեկամներին աշխատանքի ընդունելը, ամսագիրը չհրատարակելը և այլն: 2012-2014թթ. ընթացքում լուսաբանվեց, որ ռեսուրսները բավական են առաքելությունն իրականացնելու համար, բարեկամներին աշխատանքի ընդունելու վատ ավանդույթը նվազում է, աշխատակազմն անցնում է կանոնավոր վերապատրաստումներ, հիմնադրվել է Յետագոտությունների և վերլուծությունների կենտրոն և բյուջեն մեծացել է:

Նախկին ՕԱԶ զեկույցում նշվել էր, որ «Յետք»-ի հետաքննող լրագրող պրն Գրիշա Բալասանյանը հայտնել էր, որ որոշ պատգամավորներ աշխատանքի էին վերցրել իրենց զավակներին կամ նրանց աշխատանքի ընդունելու համար դիմել էին այլ պատգամավորների: 2013թ. Նույն լրագրողը կրկին հայտնել է այդ պրակտիկայի մասին, սակայն նշել է, որ այն նվազում է: Նա ներկայացրել է 10 պատգամավորների անուններ, որոնց օգնականներն իրենց բարեկամներն են⁸⁵ : Այս 10 պատգամավորներից 2-ը իշխող «Յանրապետական» կուսակցությունից են, իսկ 8-ը «Բարգավաճ

83 ԱԺ Նախագահի որոշում համար ՆՌ-001-Ն, ընդունված 2012թ. հունիսի 21-ին:

84 ԱԺ Նախագահի որոշում համար ՆՌ-009-Ն, ընդունված 2013թ. հունիսի 25-ին:

85 [Stu`http://hetq.am/arm/news/25608/azh-um-yntanyoq-handerdz-kam-ovqer-en-patgamavorneri-ognakannery.html](http://hetq.am/arm/news/25608/azh-um-yntanyoq-handerdz-kam-ovqer-en-patgamavorneri-ognakannery.html) (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 15-ին):

Հայաստան» կուսակցությունից: Չնայած նա կարողացել էր կազմել այդ ցուցակը, այնուամենայնիվ, նա նշում է, որ ԱԺ աշխատակազմը օգնականների ցուցակը տրամադրելիս կարծես թե բաց էր թողել որոշ օգնականների հայրանունները, որպեսզի բարդացվեր պատգամավորների և օգնականների միջև կապերի բացահայտումը:

Աշխատակազմի և պատգամավորների պահպանման 2013թ. ԱԺ բյուջեն կազմում էր 2,827,868,500 ՀՀ դրամ (մոտավորապես 6.850.000 ԱՄՆ դոլար), ինչը համեմատած 2011թ. հետ բարձր է 350.000 ԱՄՆ դոլարով⁸⁶: Ճանապարհածախսը 2014, 2013 և 2011թթ. համար եղել է նույնը՝ 350.000.000 ՀՀ դրամ, ինչը կազմում է մոտավորապես 859.000 ԱՄՆ դոլար: Աշխատակազմի և պատգամավորների պահպանման 2014թ. բյուջեն կազմում է 3,645,965,600 (մոտավորապես 8.830.000 ԱՄՆ դոլար), ինչն ավելի շատ է, քան 2011թ. (շուրջ 2.200.000 ԱՄՆ դոլար):

Ինչ վերաբերում է գործուղումներին, ինչի բյուջեն 2011թ.-ից ի վեր մնացել է նույնը, որոշ պատգամավորներ 2014թ. բողոքում էին այդ մասով: Մասնավորապես՝ «Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցությունից պատգամավոր, պրն Տիգրան Ուրիխանյանը պետական բյուջեի կատարողականի մասին զեկույցի քննարկման ընթացքում՝ 2014թ. մայիսի 27-ին, բողոքեց կրճատումներից, ինչը թույլ չէր տվել պատգամավորներին ունենալ ներկայացուցիչ Ռուսաստանի և Հայաստանի միջև միջխորհրդարանական վեհաժողովի հանձնաժողովում⁸⁷: Այնուամենայնիվ, ԱԺ նոր խոսնակ պրն Գալուստ Սահակյանը ԱԺ քառօրյայի ընթացքում հայտարարություն արեց, ըստ որի նա խստորեն կսահմանափակի պատգամավորների գործուղումները: Այս հայտարարության նպատակն է ապահովել ԱԺ կանոնավոր գործունեությունը: Այսուհետ, աշխատանքային գործուղումները քառօրյաների ընթացքում խստորեն սահմանափակվելու են, որպեսզի ապահովվի ԱԺ բնականոն գործունեությունը⁸⁸:

2013թ. բյուջեն չէր նախատեսել գումար գրադարանի համար նոր գրականության և ռեսուրսների ձեռքբերման ուղղությամբ: Խորհրդարանի նիստերի դալիճի տեխնիկական բարելավումը անց էր կացվել Կորեայի միջազգային համագործակցության գործակալության (ԿՄՀԳ) աջակցությամբ: 2013թ. հոկտեմբերին գործակալության կողմից աջակցության արդյունքները գնահատվեցին որպես շատ արդյունավետ⁸⁹:

ԱԺ աշխատակազմի ղեկավարի տեղակալ պրն Թաթուլ Սողոմոնյանը հարցազրույց էր տվել ԹԻՅԿ-ին⁹⁰: Հարցազրույցում նա նշեց, որ բյուջեն մեծացել է միայն աշխատավարձերի առումով, մինչդեռ վերապատրաստումների համար ֆինանսավորումը մնացել է նույնը: Նա նաև նկատեց, որ աշխատակազմի 1/3 հանրային ծառայողներն անցնում են տարեկան վերապատրաստումներ, ինչպես պահանջում է օրենսդրությունը: Այնուամենայնիվ, նա գտնում է, որ այսօրինակ վերապատրաստումները բավարար չեն և թիրախավորված չեն, քանի որ դրանք ունեն ընդհանուր բնույթ: Իր կարծիքով՝ ավելի ճիշտ կլիներ ունենալ թիրախավորված վերապատրաստումներ իրավաբանների, տնտեսագետների և այլ խմբերի կողմից: Այս հարցի լուծման և վերապատրաստումների արդյունավետության մակարդակը բարձրացնելու համար Երևանի պետական համալսարանի հետ պայմանագիր է կնքվել և անգամ ներկայացվել է առաջարկներ նման վերապատրաստումների թեմատիկայի մասով: ԱԺ-ն, ի պատասխան ԹԻՅԿ-ի հարցմանը⁹¹, պաշտոնապես հայտնել է, որ 12 պետական ծառայողներ մեկնել են

86 Բյուջետային հատկացումների մասին տվյալները վերցված են 2011թ., 2013թ. և 2014թ. ինտերակտիվ բյուջեներից, որոնք հասանելի են հետևյալ հղմամբ՝ www.e-gov.am (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 26-ին):

87 <http://www.aravot.am/2014/05/27/464419/> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 26-ին):

88 <http://parliament.am/transcript.php?AgendaID=2613&day=12&month=05&year=2014&lang=arm#12.05.2014> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 26-ին):

89 http://www.parliament.am/news.php?do=view&cat_id=2&day=31&month=10&year=2013&NewsID=6222&lang=arm (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 26-ին):

90 Աշխատակազմի ղեկավարի տեղակալ, բարտուղարության պետ, Թաթուլ Սողոմոնյանի հարցազրույցը ԹԻՅԿ-ի ներկայացուցիչի հետ, 11-ը հունիսի, 2014թ.:

91 ԹԻՅԿ-ի պաշտոնական հարցման պատասխան ԱԺ աշխատակազմի ղեկավար-գլխավոր բարտուղարի կողմից, 11-ը ապրիլ, 2014թ.:

գործուղումների վերապատրաստումների համար և 23-ը 2013թ. ընթացքում հաջողությամբ ավարտել են պարբերական վերապատրաստումները Հայաստանում: Հետազոտությունների և վերլուծությունների կենտրոնը անց է կացրել 5 ոլորտների վերլուծություն: Պրն Սողոմոնյանը նշեց նաև, որ կենտրոնը դեռևս կազմավորման ընթացքում է:

Աժ 4-րդ գումարման նախկին պատգամավոր, «Ժառանգություն» կուսակցությունից պրն Ստյոպա Սաֆարյանը ԹԻՅԿ-ի հետ իր հարցազրույցի ընթացքում կարծիք է հայտնել, որ Աժ ռեսուրսները բավարար են սեփական առաքելությունն իրականացնելու համար⁹²: Նա նշել է, որ հարցն այս կապակցությամբ այն է, որ Աժ աշխատակազմին տրվեն պարզ թիրախներ: Նա նշում է նաև, որ աշխատակիցների հետ խնդիրը միշտ պետք է լինի պարզ թիրախներ և նպատակներ տալը:

Անկախություն (Օրենք)

Ըստ օրենքի՝ որքանով է խորհրդարանն անկախ և ազատ արտաքին դերակատարների ազդեցությունից:

2012թ. միավորը - 75

2014թ. միավորը - 75

2012թ. ՕԱՀ գնահատումը նշել էր, որ օրենսդրությունը՝ խորհրդարանի անկախության ապահովման առումով, ընդհանուր առմամբ համապատասխանում է միջազգային ստանդարտներին և ապահովում է նրա անկախությունը: Խորհրդարանն արձակելու սահմանադրական մեխանիզմները շատ խիստ են և հավասարակշռության մեջ են գտնվում իշխանության մնացած երեք ճյուղերի լիազորությունների հետ: Նախագահը միայն 3 դեպքերում կարող է արձակել խորհրդարանը, և այդ երեք դեպքերն էլ շատ ողջամիտ են: Այդ դեպքերն են՝ ա) Ազգային ժողովը հերթական նստաշրջանի երեք ամսվա ընթացքում որոշում չի կայացրել կառավարության որոշմամբ անհետաձգելի համարվող օրենքի նախագծի վերաբերյալ, բ) հերթական նստաշրջանի ընթացքում Ազգային ժողովի նիստերը երեք ամսից ավելի չեն գումարվում և գ) հերթական նստաշրջանի ընթացքում Ազգային ժողովը երեք ամսից ավելի իր կողմից քննարկվող հարցերի վերաբերյալ որեւէ որոշում չի կայացրել:

Դիտարկվել էր նաև, որ հաշվի առնելով այն փաստը, որ Հայաստանի կառավարման համակարգը կիսանախագահական է, խորհրդարանի արձակման առկա սահմանադրական դրույթները հանդիսանում են խորհրդարանի արձակման նախագահի լիազորությունների պատշաճ սահմանափակումներ: 2012թ. գնահատումից ի վեր ոչ մի փոփոխություն տեղի չի ունեցել օրենսդրության մեջ:

Անկախություն (Գործնականում)

Գործնականում որքանով է խորհրդարանն ազատ արտաքին դերակատարներին ենթարկվելուց:

2012թ. միավորը - 25

2014թ. միավորը - 25

2012թ. ՕԱՀ-ը գնահատեց այս ցուցիչը ավելի շատ բացասական, քան թե դրական: Պատճառներից էին կառավարության կողմից արտահերթ նստաշրջանների հրավիրման հաճախականությունը, ընդդիմադիր պատգամավորների կողմից Աժ սահմանափակ դերակատարման մասին հայտարարությունները, ինչպես և միջազգային կազմակերպությունների՝ ոչ միաթարիչ դիտարկումները:

⁹² Նախկին պատգամավոր Ստյոպա Սաֆարյանի հարցազրույցը ԹԻՅԿ-ի Ներկայացուցչին, 13-ը հունիսի, 2014թ.:

2012թ.-ից հետո որոշակի դրական զարգացումներ են տեղի ունեցել, ինչն ավելի շատ վերաբերում է ԱԺ-ում ընդդիմադիր քաղաքական ուժերի ակտիվության, քան թե ԱԺ-ի անկախության բարձրացման հարցին:

2012թ. երկրորդ եռամսյակից մինչև 2014թ. մայիսն ընկած ժամանակահատվածում գումարվել են 5 արտահերթ նստաշրջաններ և 3 արտահերթ նիստեր: Այս 5 արտահերթ նստաշրջաններից (2012թ. սեպտեմբերի 5 և դեկտեմբերի 17, 2013թ. հունիսի 17, դեկտեմբերի 10 և դեկտեմբերի 20) միայն մեկն է գումարվել պատգամավորների կողմից (2012թ. սեպտեմբերի 5), որը վերաբերում էր ադրբեջանցի ոճրագործ Ռամիլ Սաֆարովին ՅՈՒՆԵՍԿՈ-ի Ադրբեջան ապօրինի տեղափոխելու և Ադրբեջանի նախագահ Իլհամ Ալիևի կողմից նրա զինվորական կոչումը բարձրացնելու առնչությամբ հայտարարություն պատրաստելուն⁹³: Դրական առումով, 3 արտահերթ նիստերից միայն մեկն է (2012թ. մայիսի 12), որ հրավիրվել է կառավարության կողմից, մինչդեռ մնացած 2-ը հրավիրվել են ընդդիմության կողմից⁹⁴:

2012թ. ՕԱԶ զեկույցը վկայակոչել էր պրն Արծվիկ Մինասյանին, ՉԴՅ պատգամավոր, ով նշել էր, որ օրենքի նախագծերի 76%-ը ներկայացվել է կառավարության կողմից: Ի պատասխան ԹԻՅԿ-ի պաշտոնական հարցման⁹⁵՝ ԱԺ աշխատակազմը տեղեկացրեց, որ 2013թ. ընթացքում 83 նախագիծ ներկայացվել է պատգամավորների, իսկ 97-ը՝ կառավարության կողմից:

Բաց տվյալների վերլուծությունը՝ ներկայացված «Մանդատ» ՅԿ-ի կողմից, որը մշտադիտարկման է ենթարկում ԱԺ գործունեությունը, ցույց է տալիս, որ իրավիճակն այս առումով վատթարացել է: Համաձայն այս տվյալների՝ 2013թ. ընթացքում խորհրդարանն ընդունել է 203 օրենքներ, որոնցից 189-ի հեղինակն է կառավարությունը, ինչը կազմում է բոլոր ընդունված օրենքների 93%-ը⁹⁶: Իշխող Հանրապետական կուսակցությունը և իր կալիցիոն գործընկեր «Օրինաց երկիր» կուսակցությունը 2013թ. գրեթե բոլոր դեպքերում կողմ են քվեարկել կառավարության ներկայացրած նախագծերին⁹⁷, ինչն, ըստ վերընշված ՅԿ-ի, ակնհայտորեն հանդիսանում է խորհրդարանական մեծամասնության և կառավարության միջև համախմբման երևույթի ցուցանիշը⁹⁸: ԹԻՅԿ-ի հետ հարցազրույցում պրն Սողոմոնյանը նշել է, որ անակնկալ չէ, որ նախագծերի մեծամասնությունը ներկայացվում է կառավարության կողմից: Նրա կարծիքով՝ ԱԺ քաղաքական մեծամասնությունը աշխատում է իր կառավարության միջոցով, և այն ունի ավելի մեծ պոտենցիալ: Համաձայն նրա՝ իրականում պատգամավորները կարողանում են ԱԺ նախագծեր ներկայացնել, ինչը վերաբերում է փոքր փոփոխությունների, սակայն նրանք չեն կարող ներկայացնել էական օրենքներ քաղաքական տարբեր գաղափարախոսությունների և մանիֆեստների տարբերության պատճառով: Նա նաև կարծում է, որ սա ձևավորված և ընդունված պրակտիկա է աշխարհում:

Պրն Սաֆարյանը համակարծիք է ասվածին, սակայն մեկ այլ տեսանկյունից: Նա, մասնավորապես, նշում է, որ պատգամավորները, նույնիսկ կալիցիայից, չեն խրախուսվում իշխանությունների

93 Տե՛ս <http://parliament.am/agenda.php?AgendaID=317&day=05&month=09&year=2012&lang=#05.09.2012> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 14-ին):

94 Տե՛ս ԱԺ պաշտոնական կայքէջը www.parliament.am (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 26-ին):

95 ԹԻՅԿ-ի պաշտոնական հարցմանը պատասխան ստացված ԱԺ Աշխատակազմի ղեկավար-գլխավոր քարտուղարի կողմից, 11-ը ապրիլի, 2014թ.:

96 Մանդատ/Բաց հասարակության հիմնադրամներ Հայաստան, Ազգային ժողովի մոնիտորինգ, 5-րդ գումարում, 2-րդ զեկույց, Փետրվար-հունիս, 2013թ. (Երևան), Մանդատ/Բաց հասարակության հիմնադրամներ Հայաստան, 2013թ.), էջ 4:

97 Մանդատ/Բաց հասարակության հիմնադրամներ Հայաստան, Ազգային ժողովի մոնիտորինգ, 5-րդ գումարում, 4-րդ նստաշրջան, 3-րդ զեկույց, Օգոստոս-դեկտեմբեր, 2013թ. (Երևան), Մանդատ/Բաց հասարակության հիմնադրամներ Հայաստան, 2013թ.), էջ 4:

98 Այս կուսակցությունը հեռացավ կալիցիոն կառավարությունից 2014թ. ապրիլին:

99 Մանդատ/Բաց հասարակության հիմնադրամներ Հայաստան, Ազգային ժողովի մոնիտորինգ, 5-րդ գումարում, 2-րդ զեկույց, Փետրվար-հունիս, 2013թ. (Երևան), Մանդատ/Բաց հասարակության հիմնադրամներ Հայաստան, 2013թ.), էջ 5:

100 Մանդատ/Բաց հասարակության հիմնադրամներ Հայաստան, Ազգային ժողովի մոնիտորինգ, 5-րդ գումարում, 4-րդ նստաշրջան, 3-րդ զեկույց, Օգոստոս-դեկտեմբեր, 2013թ. (Երևան), Մանդատ/Բաց հասարակության հիմնադրամներ Հայաստան, 2013թ.), էջ 6:

կողմից նախագծեր ներկայացնելու հարցում: Եթե անգամ նրանք մշակում և ընդունում են որոշ օրենքներ, դրանք վերաբերում են փոքր հարցերի: Պրն Սաֆարյանը նաև նշում է, որ նախագծերի մեծամասնությունը ներկայացվում է կառավարությունից⁹⁹ :

Ֆրիդոմ Յաուզն իր Անցումային պետություններ 2013թ. զեկույցում դիտարկում է, որ 2012թ. խորհրդարանական ընտրությունների հիման վրա խորհրդարանը դարձավ ավելի բազմակարծիք, ինչն իր հերթին բարձրացրեց նրա լեգիտիմությունը¹⁰⁰ : Մինչդեռ, ջնայած գործող խորհրդարանի ավելի ներկայացուցչական լինելուն, վերոնշյալ թվերը պարզորեն ցույց են տալիս, որ վերջինիս անկախությունը վտանգված է:

Պետք է տարբաժանել նախագծերի ու ընդունված օրենքների քանակը: Ինչպես նշվել է, 2013թ. ընթացքում ընդունված օրենքների 93%-ը կառավարության կողմից ներկայացված նախագծեր էին:

Այս թիվը հանդիսանում է պարզ ցուցանիշ այն առումով, որ Ազգային ժողովը հանձնել է իր օրենսդիր առաքելությունը կառավարությանը, և այս պատճառով 2012թ. միավորը մնում է անփոփոխ:

Թափանցիկություն (Օրենք)

Որքանով են առկա դրույթներ, որպեսզի ապահովվի հանրությանը վերաբերելի՝ խորհրդարանի գործունեության և որոշումների ընդունման մասին, պատշաճ ժամանակին տեղեկատվություն ստանալը:

2012թ. միավորը - 100

2014թ. միավորը - 100

2012թ. ՕԱՅ գնահատումը այս ցուցիչը գնահատել էր տարբեր տեսանկյուններից՝ համապարփակորեն: Դիտարկվել էր, որ լրագրողներն իրավական առումով իրավագոր են ազատորեն լուսաբանելու խորհրդարանի և պատգամավորների աշխատանքը, սակայն պարտավոր են հավատարմագրվել ԱԺ-ում: Նաև քննարկվել էին ԱԺ-ում ընդունվող տարբեր տեսակի փաստաթղթերի թափանցիկությանը վերաբերող պահանջները: Մասնավորապես՝ նշվել էր, որ բաց նիստերի քվեարկության արդյունքները պետք է հրապարակվեն ԱԺ կայքում, իսկ սղագրություններն էլ պահպանվեն: Դիտարկվել էր նաև, որ ԱԺ լիազումար և մշտական հանձնաժողովների նիստերին կարող են այցելել հասարակայնության ներկայացուցիչները, եթե ստանում են հրավեր: Նշվել էր նաև, որ ԱԺ-ի և նրա կառուցվածքային մարմինների գործունեությունը պետք է հրապարակվի «խորհրդարանական շաբաթ» հեռուստածրագրով:

2012թ. գնահատումից ի վեր ոչ մի փոփոխություն չի կատարվել օրենսդրության մեջ:

Թափանցիկություն (Գործնականում)

Գործնականում հանրությունն որքանով կարող է ստանալ վերաբերելի և պատշաճ ժամանակին տեղեկատվություն խորհրդարանի գործունեության և որոշումների ընդունման մասին:

2012թ. միավորը - 75

2014թ. միավորը - 75

2012թ. ՕԱՅ զեկույցում այս ցուցիչը գնահատվել էր բավականին բարձր: Դիտարկվել էր, որ խորհրդարանի կայքէջը համապարփակ է և թարմացվում է պարբերաբար: Դիտարկվել էր նաև,

99 Նախկին պատգամավոր Ստյոպա Սաֆարյանի հետ ԹԻՅԿ ներկայացուցչի հարցազրույցը, 13-ը հունիսի, 2014թ.:

100 Aleksandr Iskandaryan, Nations in Transition 2013-Armenia, (Freedom House, 2013). http://www.freedomhouse.org/report/nations-transition/2013/armenia#.U5MRs9J_suc.

որ քվեարկության արդյունքները, պատգամավորների գույքի և եկամուտների հայտարարագրերը, խորհրդարանի բյուջեն հասանելի են առցանց: Դիտարկված թերություններից էին «արագացված» օրենսդրական գործընթացը, երբ օրենքներն ընդունվում էին 3 ընթերցմամբ մեկ օրվա ընթացքում, ինչպես նաև քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչների թիրախավորված ընտրությունը (handpicking) և նրանց ժամանակավորապես աշխատանքային խմբերում ընդգրկելը օրենքներ նախագծելու համար: Ավելին, նշվել էր նաև, որ Տեղեկատվության ազատության կենտրոնը 2011թ. ԱԺ-ն, ոստիկանությունն էլ հետը, գնահատել էր որպես ամենից վատ պետական մարմինը հարցումներին պատասխանելու առումով:

Բոլորովին վերջերս, «արագացված» օրենսդրական գործընթացի կապակցությամբ, «Մանդատ» ԶԿ-ն հայտնել էր, որ 77 օրենքների դեպքում 2-րդ և 3-րդ ընթերցումները կազմակերպվել են 24 ժամվա ընթացքում¹⁰¹: Ֆրիդոմ Զաուզի Անցումային պետություններ 2013թ. զեկույցն էլ հենց դիտարկում է, որ «հասարակությունն ունի փոքրաթիվ լծակներ օրենսդրական գործընթացների կամ քաղաքական որոշումների կայացման առումով»¹⁰²:

2014թ. ԹԻՂԿ-ն պաշտոնական հարցում ուղարկեց ԱԺ-ին¹⁰³, որից պարզվեց, որ 2013թ. ԱԺ-ն ստացել է 12 հարցում: Զարգումներից մեկի կապակցությամբ ընդդեմ ԱԺ-ի իրավական գործընթաց է կազմակերպվել՝ ոչ ամբողջական տեղեկատվություն տրամադրելու համար. հայցվորն էր «Տեղեկատվության ազատության կենտրոն» ԶԿ-ն: 2013թ. նշված ԶԿ-ն ԱԺ-ին, որպես «Տեղեկատվության ազատության մասին» օրենքի կիրառման հարցում ամենափակ հանրային կառույցի, «շնորհեց» հակամրցանակ¹⁰⁴:

Ինչ վերաբերում է հանրային խորհրդակցություններին՝ անցկացված հարցազրույցներից և ստացված տեղեկատվությունից ստացած ապացույցները վիճելի են: Մի կողմից, պրն Սողոմոնյանը նշել է, որ խորհրդակցությունների թիվն աճել է, իսկ պրն Սաֆարյանը նշել է, որ այդ թիվը նվազել է¹⁰⁵: ԹԻՂԿ-ի պաշտոնական հարցմանն ի պատասխան ԱԺ-ն տեղեկացրել է, որ 2013թ. ընթացքում ընդհանուր առմամբ անցկացվել են 22 խորհրդարանական լսումներ¹⁰⁶: Կարճ ասած, 2012թ.-ից ի վեր տեղի չեն ունեցել ապացույցներով հիմնավորվող եական զարգացումներ, և հետևաբար միավորը մնում է անփոփոխ:

Հաշվետվողականություն (Օրենք)

Որքանով են առկա դրույթներ՝ ապահովելու, որպեսզի խորհրդարանը լինի հաշվետու և պատասխանատու իր գործողությունների համար:

2012թ. միավորը - 75

2014թ. միավորը - 75

2012թ. ՕԱԶ գնահատման ժամանակ բացահայտված թերություններից մեկն այն էր, որ օրենքը չէր պահանջում պատգամավորներից զեկույցել իրենց ընտրողներին: Մեկ այլ բացահայտում էր այն, որ մշտական հանձնաժողովները չունեն օրենքի նախագիծ ներկայացնելու լիազորություն, ինչը դիտարկվել

101 Մանդատ/Բաց հասարակության հիմնադրամներ Զայաստան, Ազգային ժողովի մոնիտորինգ. 5-րդ գումարում. 2-րդ զեկույց. Փետրվար-հունիս, 2013թ. (Երևան. Մանդատ/Բաց հասարակության հիմնադրամներ Զայաստան, 2013թ.), էջ 4:

Մանդատ/Բաց հասարակության հիմնադրամներ Զայաստան, Ազգային ժողովի մոնիտորինգ. 5-րդ գումարում. 4-րդ նստաշրջան. 3-րդ զեկույց. Օգոստոս-դեկտեմբեր, 2013թ. (Երևան. Մանդատ/Բաց հասարակության հիմնադրամներ Զայաստան, 2013թ.), էջ 4:

102 Aleksandr Iskandaryan, Nations in Transition 2013: Armenia, (Freedom House, 2013). http://www.freedomhouse.org/report/nations-transition/2013/armenia#.U5MRs9J_suc.

103 ԱԺ աշխատակազմի ղեկավար-գլխավոր քարտուղարի պատասխանը ԹԻՂԿ-ի պաշտոնական հարցմանը, ապրիլի 11, 2014թ.:

104 <http://foi.am/hy/awards-winners/> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 16-ին):

105 ԹԻՂԿ-ի ներկայացուցիչ հարցազրույցը նախկին պատգամավոր Սոյոպա Սաֆարյանի (13-ը հունիսի, 2014թ.) և ԱԺ աշխատակազմի ղեկավար-գլխավոր քարտուղարի տեղակալ Թաթուլ Սողոմոնյանի հետ (11-ը հունիսի, 2014թ.):

106 ԱԺ աշխատակազմի ղեկավար-գլխավոր քարտուղարի պատասխանը ԹԻՂԿ-ի պաշտոնական հարցմանը, ապրիլի 11, 2014թ.:

Եր որպես մի հանգամանք, որը թուլացնում է ԱԺ-ի ներքին հաշվետվողականության մեխանիզմները: Այն իր հերթին նվազեցնում է ԱԺ-ի դերը՝ համեմատած եվրոպական գործընկեր խորհրդարանների հետ: Դրական առումով դիտարկվել էր, որ մշտական հանձնաժողովներից պահանջվում է առնվազն մեկ անգամ անցկացնել լսումներ երկար նստաշրջանի ընթացքում: Ի լրումն՝ դիտարկվել էր նաև, որ Սահմանադրությունը տրամադրում է ողջամիտ երաշխիքներ պատգամավորներին՝ ապահովելով անձեռնմխելիության ուժեղ մեխանիզմով:

2012թ.-ից սկսած միակ վերաբերելի փոփոխությունը, որը տեղի է ունեցել, առնչվում է մշտական հանձնաժողովների նիստերի օրվանը և ժամանակին: Նախկինում, ԱԺ Կանոնակարգ օրենքի հոդված 27-ի 1-ին մասով սահմանվում էր, որ մշտական հանձնաժողովների հերթական նիստերը հրավիրվում են յուրաքանչյուր ուրբաթ օր ժամը 11-ին: 2013թ. սեպտեմբերի 13-ին փոփոխություն կատարվեց այս հարցում՝ սահմանելով, որ նշված նիստերը պետք է հրավիրվեն Ազգային ժողովի ընդունած որոշմամբ սահմանված ժամանակացույցին համապատասխան¹⁰⁷: Այս փոփոխությունը չի ներկայացնում էական զարգացում, և այդ պատճառով միավորը մնում է անփոփոխ:

Հաշվետվողականություն (Գործնականում)

Որքանով են խորհրդարանն ու պատգամավորները հաշվետու և պատասխանատու սեփական գործողությունների համար:

2012թ. միավորը - 25

2014թ. միավորը - 25

2012թ. ՕԱԳ զեկույցը դիտարկել էր, որ հանրային խորհրդակցությունները ներկայացնում են աղճատված պատկեր, քան թե կայուն պրակտիկա: Դիտարկվել էր նաև, որ խորհրդարանական խմբերի, խմբակցությունների և պատգամավորների կողմից հաշվետու լինելու (զեկուցման) մշակույթը թերզարգացած է: Բացի այդ, դիտարկվել էր նաև, որ մի քանի քաղաքացիական բողոքներ էին բարձրացվել հանրակրթական դպրոցներում ռուսերենի դասավանդման մասին ժողովրդականություն չվայելող նախագծի շրջանառման պատճառով:

2012թ.-ից ի վեր որոշակի փոփոխություններ են տեղի ունեցել, ինչը կարելի է վերագրել և՛ նախկին խոսնակի ակտիվ առաջնորդությանը, և՛ խորհրդարանում տարբեր կուսակցությունների դիվերսիֆիկացված ներկայացուցչությանը: Խորհրդարանը դարձել է ավելի արձագանքող հրատապ և սուր հասարակական հարցերի առումով, և այս առումով 2 օրինակ է հատկանշական. Արմավիրի մարզում կարկուտի հետևանքով գյուղացիներին պատճառված վնասի մասով խորհրդարանի դիրքորոշումը¹⁰⁸ և գազի գների բարձրացման հարցի ուսումնասիրության համար ժամանակավոր հանձնաժողովի ստեղծումը¹⁰⁹: Մեկ այլ էական իրադարձություն էր, և թերևս ամենակարևորը, խորհրդարանական ընդդիմության համատեղ ջանքերով նոր սոցիալական կենսաթոշակային համակարգի հարցի քննարկումը և դրա ուժի մեջ մտնելը կանխարգելելը¹¹⁰: Այնուամենայնիվ, խորհրդարանական մեծամասնությունը արգելափակեց 2008թ. մարտի 1-ի իրադարձությունների ժամանակ քաղաքացիների մահվան դեպքերի ուսումնասիրության համար ժամանակավոր հանձնաժողովի ստեղծումը¹¹¹: ԹԻՂԿ-ի պաշտոնական հարցմանն ի պատասխան նշվել է, որ

¹⁰⁷ Օրենք համար ԴՕ-174-Ն, հոդված 3, ընդունված 2013թ. սեպտեմբերի 3-ին:

¹⁰⁸ http://parliament.am/news.php?do=view&cat_id=2&day=24&month=05&year=2013&NewsID=5931&lang=arm (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 16-ին):

¹⁰⁹ <http://parliament.am/committees.php?do=show&ID=111177&lang=arm> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 16-ին):

¹¹⁰ Մանդատ/Բաց հասարակության հիմնադրամներ Հայաստան, Ազգային ժողովի մոնիտորինգ. 5-րդ գումարում. 2-րդ զեկույց. Փետրվար-հունիս, 2013թ. (Երևան. Մանդատ/Բաց հասարակության հիմնադրամներ Հայաստան, 2013թ.), էջ 5.

http://parliamentmonitoring.am/docs/PM_report_v4_20.02.2014.pdf.

¹¹¹ Մանդատ/Բաց հասարակության հիմնադրամներ Հայաստան, Ազգային ժողովի մոնիտորինգ. 5-րդ գումարում. 4-րդ նստաշրջան. 3-րդ զեկույց. Օգոստոս-դեկտեմբեր, 2013թ. (Երևան. Մանդատ/Բաց հասարակության հիմնադրամներ Հայաստան, 2013թ.), էջ 6. http://parliament-monitoring.am/docs/AJ_report%206.2_print%20file.pdf.

2013թ. ընթացքում անցկացվել են 22 խորհրդարանական լսումներ¹¹²: Պարոն Սողոմոնյանը հաշվետվողականության հարցի առնչությամբ նշեց, որ իրենք կազմել են վիճակագրություն խորհրդարանական լսումների, ընդունված օրենքների և այլնի մասով:

Այնուամենայնիվ, նա նշում է, որ օրենքը խորհրդարանական խմբակցությունից չի պահանջում լինել հաշվետու որևէ մեկի հանդեպ՝ բացառությամբ սեփական կուսակցության¹¹³: Ի լրումն՝ արձանագրվեց, որ ԱԺ կայքում առկա է հարուստ տեղեկատվություն: Այնուամենայնիվ, պետք է նշել, որ չնայած իսկապես ԱԺ կայքում առկա է հարուստ տեղեկատվություն, սակայն այն դասակարգված չէ և հարմար չէ օգտատերի համար: Օրինակ՝ եթե ինչ-որ մեկը կարիք ունի իմանալու, թե որքան հանրային լսումներ են տեղի ունեցել որոշակի ժամանակահատվածում, ապա նա պետք է իր սեփական հետազոտությունը կատարի՝ այցելելով մշտական յուրաքանչյուր հանձնաժողովի էջը և ստուգելու տվյալ ժամանակահատվածի համար տեղադրված տվյալները: Ինչ վերաբերում է գեկուցման մշակույթին, ապա ճիշտ է, որ իրավիճակը տարեցտարի վատանում է. տարեկան և մանրամասն գեկույցների տեսքով քաղաքական ուժերի կողմից գեկուցման մշակույթը ծայրահեղ վատ է մշակված¹¹⁴:

Չնայած որոշակի առաջընթացի առկայությանը՝ սոցիալական սուր հարցերին և ժամանակավոր հանձնաժողովի ստեղծմանն առնչվող, դեռևս այդ ամենը բավարար չէ առաջընթաց գրանցելու և 2012թ. միավորը բարձրացնելու համար: Դրական զարգացումների մեծամասնությունը հանդիսանում էր խորհրդարանական ընդդիմության հաստատուն և ուժեղ ճնշման արդյունք, և ոչ թե խորհրդարանի՝ որպես այդպիսին:

Օրինավորության մեխանիզմներ (Օրենք)

Որքանով են առկա մեխանիզմներ՝ ապահովելու խորհրդարանի անդամների օրինավորությունը:

2012թ. միավորը - 75

2014թ. միավորը - 75

2012թ. ՕԱԶ գնահատումը անդրադարձել էր պատգամավորների օրինավորությանը վերաբերող բոլոր ասպեկտներին: Մասնավորապես՝ դիտարկվել էր, որ Հանրային ծառայության մասին օրենքի ընդունումը թույլատրեց անդրադառնալ խորհրդարանի օրինավորության հետ կապված մի շարք հարցերի: Ավելի կոնկրետ՝ Հանրային ծառայության մասին օրենքն առաջին հերթին սահմանեց սուբյեկտների 2 լայն կատեգորիաներ՝ հանրային ծառայողներ և բարձրաստիճան պաշտոնատար անձինք: Պատգամավորները նույնպես ընկնում են բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց կատեգորիայի ներքո: Օրենքը կարգավորում է էթիկայի և շահերի բախման տարբեր ասպեկտներ, ինչպես օրինակ, այլ վճարովի աշխատանք կատարելու սահմանափակումը՝ բացառությամբ որոշակի սահմանված գործունեության, հատկացված ռեսուրսների օգտագործումը միայն աշխատանքային նպատակների համար, նվերներ ընդունելու արգելքը, գույքի և եկամուտների հայտարարագրման պահանջը և ետաշխատանքային սահմանափակումները մեկ տարվա ժամանակահատվածի համար: Այս օրենքը սահմանում է նաև Բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց էթիկայի հանձնաժողովի ստեղծումը: Կարելի է ասել, որ հանձնաժողովի առաքելությունը երկակի է. բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց կողմից տրամադրված հայտարարագրերի ռեգիստրի վարումը և էթիկայի և շահերի բախման հարցերի առնչությամբ որոշում կայացնելն ու խորհուրդ տրամադրելը: Այնուամենայնիվ, այս հանձնաժողովը չունի պատշաճ մեխանիզմներ՝ կյանքի կոչելու սեփական

112 ԹԻՅԿ պաշտոնական հարցմանը տրված պատասխան ԱԺ աշխատակազմի ղեկավար-գլխավոր քարտուղարի կողմից, ապրիլի 11, 2014թ.:

113 ԱԺ աշխատակազմի ղեկավար-գլխավոր քարտուղարի տեղակալ Թաթևա Սողոմոնյանի հետ ԹԻՅԿ-ի ներկայացուցչի հարցազրույցը հունիսի 11-ին, 2014թ.:

114 Այս եզրակացությունը հիմնված է խորհրդարանի պաշտոնական կայքի ուշադիր գնման վրա:

որոշումներն ու եզրակացությունները, քանի որ իր փաստաթղթերը չունեն իրավունքի պարտադիր ուժ: Միևնույն ժամանակ նշվել էր, որ օրենքը ունի մի շարք թերություններ, որոնց թվում է ստացված նվերների չհայտարարագրման համար սանկցիաների բացակայությունը, կամ ազգականների, ում գույքի և եկամուտների հայտարարագրերը տրամադրվում են, շրջանակի սահմանափակ լինելը: Բացի այս օրենքից, Աժ Կանոնակարգ օրենքը նույնպես անդրադառնում է պատգամավորների էթիկայի և շահերի բախման տարբեր ասպեկտներին: Ի լրումն՝ հաշվի առնելով Հանրային ծառայության մասին օրենքի այն դրույթը, որը գերակայություն է տալիս հատուկ օրենքներին, երևի թե Աժ Կանոնակարգ օրենքն ունի ավելի մեծ կարևորություն:

2012թ. գնահատումից սկսած մի շարք փոփոխություններ են կատարվել Հանրային ծառայության մասին օրենքում և Աժ Կանոնակարգ օրենքում:

Առաջին հերթին՝ Աժ Կանոնակարգ օրենքի հոդված 6-ում կատարված փոփոխության պատճառով այժմ Աժ խոսնակի հայեցողությանն է թողնված՝ որոշելու, թե արդյոք պատգամավորի բացակայությունը հարգելի է, թե ոչ ¹¹⁵:

Երկրորդ հերթին՝ Աժ Կանոնակարգ օրենքի հոդված 14-ը նոր՝ 1.1 մասով լրացնելուց հետո, առկա է Աժ-ում ոչ ընդդիմադիր խմբակցության սահմանումը ¹¹⁶: Համաձայն այդ սահմանման՝ խմբակցությունը համարվում է ոչ ընդդիմադիր, եթե անձը առաջադրվել է կուսակցության կամ կուսակցությունների դաշինքի կողմից, ընդգրկված է կառավարության մեջ, կամ եթե խմբակցության ղեկավարը կամ քարտուղարը Աժ-ի նիստի ընթացքում հանդես է գալիս «Կառավարությունում ավելի շատ ներկայացուցիչներ ունեցող կուսակցության հետ քաղաքական կապից հալածվելու» և իրեն ընդդիմադիր չհամարելու մասին հայտարարությամբ:

Այս սահմանումն ունի անմիջական կապ Աժ-ում էթիկայի հանձնաժողովի կազմավորման հետ: «Ոչ ընդդիմադիր խմբակցություն» սահմանման ներմուծման հետ մեկտեղ կատարվել է մեկ այլ լրացում ¹¹⁷, ըստ որի՝ այն խմբակցությունները, որոնք չեն համարվում ընդդիմադիր կամ ոչ ընդդիմադիր, կարող են էթիկայի հանձնաժողով ներկայացնել միայն մեկ ներկայացուցիչ ¹¹⁸:

Երրորդ հերթին՝ լրացվել են էթիկայի հանձնաժողովի կողմից կոնկրետ հարցի շուրջ որոշում չընդունելու հիմքերը ¹¹⁹: Նոր լրացված հիմքերն են՝ որոշման ընդունման համար սահմանված վերջնաժամկետը չպահպանելը՝ ինչպես սահմանված է Աժ Կանոնակարգ օրենքով ¹²⁰:

Չորրորդ հերթին՝ փոփոխվել է էթիկայի հանձնաժողովի կողմից որոշումների և եզրակացությունների ընդունման ձևը: Նախկինում անհրաժեշտ էր քվեարկությանը մասնակցող անդամների ձայների մեծամասնությունը, այժմ դրանք պետք է ընդունվեն հանձնաժողովի ընդհանուր ձայների մեծամասնությամբ ¹²¹:

Հանրային ծառայության մասին օրենքում նույնպես կատարվել են որոշակի փոփոխություններ և լրացումներ, ինչն անմիջականորեն կապված է այս ցուցիչի հետ: 2013թ. մարտի 23-ին ընդունվեց ՀՀ-5-Ն օրենքը, ինչը փոփոխություններ մտցրեց Հանրային ծառայության մասին օրենքի հոդված

115 Օրենք համար ՀՀ-174-Ն, ընդունված սեպտեմբերի 13, 2012թ., հոդված 1:

116 Օրենք համար ՀՀ-249-Ն, հոդված 1, ընդունված դեկտեմբերի 19, 2012թ.:

117 Աժ կանոնակարգ օրենք, հոդված 24.1, մաս 2:

118 Օրենք համար ՀՀ-249-Ն, հոդված 2, ընդունված դեկտեմբերի 19, 2012թ.:

119 Լրացումը կատարվել է Աժ կանոնակարգ օրենքում, հոդված 24.4-ում. օրենք համար ՀՀ-249-Ն, հոդված 3:

120 Վերջնաժամկետը սահմանված է Աժ կանոնակարգ օրենքի հոդված 24.3-ի 7-րդ կետով:

121 Աժ կանոնակարգ օրենքի հոդված 24.4-ի մաս 1-ի գ ենթակետը վերաձևակերպվել է:

23-ի 2-րդ մասում: Փոփոխությունը վերաբերում է այն դրույթի ձևակերպմանը, որը բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանցից պահանջում է իրենց բիզնեսը փոխանցել հավատարմագրային կառավարման: Նախկինում ձևակերպումը վերաբերում էր միայն բաժնեմասերի տիրապետմանը, այժմ այն վերաբերում է «մասնակցությանը», ինչպես օրինակ՝ բաժնետոմսեր ունենալուն, բաժնեմասերին:

Հանրային ծառայության մասին օրենքի այն հոդվածը, որը վերաբերում է բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց գործունեության սահմանափակմանը, ինչպես օրինակ՝ ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվելը, այլ վճարովի աշխատանք կատարելը և այլն, նույնպես լրացվեց ¹²²: Այդ հոդվածը սահմանում է, որ կանոնից բացառություններից մեկը այն աշխատանքի կատարումն է, որը բխում է ընտրական հանձնաժողովի անդամի կարգավիճակից: Լրացումը ավելացրել է բացառություն այն դեպքերի համար, որոնք սահմանված են Հայաստանի Հանրապետության Ընտրական օրենսգրքով:

Հանրային ծառայության մասին օրենքի այն հոդվածը, որը վերաբերում է այն գործողություններին, որոնք չեն համարվում ձեռնարկատիրական, նույնպես լրացվել է ¹²³, որպեսզի ներառի հետևյալ բացառությունները. այն առևտրային կազմակերպությունների տնօրենների խորհուրդում (մոնիտորինգային խորհուրդ) ներառված լինելը, որտեղ Հայաստանի Հանրապետությունն ունի 75 կամ ավելի տոկոս մասնակցություն, եթե այն ուղղակիորեն կապված է տվյալ բարձրաստիճան պաշտոնատար անձի կամ հանրային ծառայողի իրավասության տակ գտնվող քաղաքականության իրականացման հետ, պայմանով, որ նա չի ստանում վարձատրություն կամ փոխհատուցում ցանկացած ձևով կամ չի օգտվում սոցիալական երաշխիքներից կամ այլ առավելություններից կամ ծառայություններից, որոնք տրամադրվում են բարձրաստիճան պաշտոնատար անձ չհանդիսացող կամ հանրային ծառայող չհանդիսացող անձանց ¹²⁴: Այս լրացումը ուժի մեջ կմտնի 2014թ. հուլիսի 1-ից:

Միավորը մնում է անփոփոխ, քանի որ լրացումը և փոփոխությունն ավելի շուտ կոսմետիկ բնույթ են կրում, քան թե տրամագծորեն փոխում են իրավական դաշտը:

Օրինավորության մեխանիզմներ (Գործնականում)

Գործնականում որքանով է պատգմավորների օրինավորությունը երաշխավորված:

2012թ. միավորը - 25

2014թ. միավորը - 25

2012թ. ՕԱՀ զեկույցը գնահատել էր այս ցուցիչը բավական ցածր այդ պահին գոյություն ունեցող ընդհանուր պատկերի պատճառով: Եվ այդ ժամանակ պաշտոնավարող վարչապետը և միջազգային կազմակերպություններն ընդունել են, որ գործարարների ներգրավվածությունը քաղաքականության մեջ Հայաստանում հանդիսանում է տարածված խնդիր:

Դրանից հետո մի փոքր դրական զարգացում է եղել. սկսեց գործել Ազգային ժողովի Էթիկայի ժամանակավոր հանձնաժողովը: Այնուամենայնիվ, այս հանձնաժողովը դեռևս չի ապացուցել իր արդյունավետությունը: Տեղական փորձագետ պրն Գոռ Աբրահամյանը նշում է, որ հանձնաժողովը «չունի շահերի բախման կարգավորման ֆունկցիա» ¹²⁵ և ավելացնում, որ «առկա է միտում

¹²² Լրացումը վերաբերվում է Հանրային ծառայության մասին օրենքի հոդված 24-ի մաս 1-ին, որը լրացվեց նույն օրենք ԶՕ-5-Ն-ի հոդված 6-ով, ընդունված մարտի 23-ին, 2013թ.:

¹²³ Զննարկված հոդվածը Հանրային ծառայության մասին օրենքի հոդված 24-ի մաս 3-ն է:

¹²⁴ Օրենք համար ԶՕ-174-Ն, ընդունված դեկտեմբերի 12-ին, 2013թ.:

¹²⁵ Մանդատ/Բաց հասարակության հիմնադրամներ Հայաստան, Ազգային ժողովի մոնիտորինգ. 5-րդ գումարում. 2-րդ զեկույց. Փետրվար-հունիս, 2013թ. (Երևան. Մանդատ/Բաց հասարակության հիմնադրամներ Հայաստան, 2013թ.).

http://parliamentmonitoring.am/docs/AJ_report%206.2_print%20file.pdf.

առաջնորդվելու քաղաքական շահերով և համաձայնություններով»: Նա վերլուծում է «Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցության պատգամավորի գործը, ում մասով հանձնաժողովը կասեցրեց վարույթը: Պրն Աբրահամյանը դիտարկում է սա որպես մեսիջ այն պատգամավորներին, ովքեր զբաղվում են ձեռներեցությամբ, առ այն, որ եթե նրանք գրավոր կարգով չխոստովանեն, որ զբաղվում են ձեռնարկատիրական գործունեությամբ, ապա իրենք կարող են զբաղվել դրանով: Անգամ Հայաստանի Նախագահ պրն Սարգսյանն է ընդունել, որ կան պատգամավորներ, ովքեր զբաղվում են ձեռներեցությամբ, չնայած փաստաթղթերով դա չի բացահայտվում ¹²⁶: Ավելին, 2014թ. մայիսի 14-ին նորանշանակ վարչապետ պրն Յուրիկ Աբրահամյանը անցկացրեց հանդիպում ամենաազդեցիկ գործարարների հետ, որոնց թվում առկա էին որոշ պատգամավորներ ¹²⁷:

Պրն Սողոմոնյանն այս կապակցությամբ ներկայացնում է որոշ պատգամավորների օրինակներ, որոնց հարցում առկա է էթիկայի կանոնների խախտման մասին էթիկայի հանձնաժողովը որոշումը: Պրն Սաֆարյանն այն կարծիքին է, որ այն պատգամավորների թիվը, որոնք շահերի բախման մեջ են (հանդիսանում են ձեռներեցներ) աճել է 2012թ.-ից հետո, ինչպես նաև աճել են էթիկայի խախտումների դեպքերը: Օրինակ՝ հանձնաժողովը ընդունեց էթիկայի կանոնների խախտման փաստը որոշ պատգամավորների կողմից (Միեր Սեդրակյան, Սամվել Ալեքսանյան) ¹²⁸: Այնուամենայնիվ, այն գործերով, երբ որոշվում էր՝ արդյոք կոնկրետ որևէ պատգամավոր ունեցել է շահերի բախում, թե՛ ոչ, հանձնաժողովը խուսափել է պատասխանել նման հարցերին: Սրա հոյակապ ցուցադրական օրինակն է պատգամավոր Միքայել Մելքոնյանի գործը: Ըստ պնդումների՝ նա իբրև թե զբաղվում էր ձեռնարկատիրական գործունեությամբ՝ վարձակալության տրամադրելով գրասենյակային տարածքներ և հանդիսանալով սրճարանի սեփականատեր, ինչպես այդ մասին առաջարկվում է ենթադրել մի տեսահոլովակի միջոցով, որը բեռնված է www.youtube.com կայքում ¹²⁹: Հանձնաժողովն իր 21.02.2013թ. որոշման մեջ եզրակացրեց, որ Հանրային ծառայության մասին օրենքը (հոդված 24, մաս 3, կետ 6) չի դիտարկում սեփական տարածքի վարձակալության տրամադրումը որպես ձեռնարկատիրական գործունեություն և վարույթի ընթացքում ոչ մի փաստ չհայտնաբերվեց ցուցանելու համար, որ պրն Մելքոնյանը զբաղվում է ապօրինի ձեռնարկատիրությամբ: Հանձնաժողովը որոշեց կասեցնել վարույթը: Ավելին, այն փաստը, որ հանձնաժողովը չունի սանկցիաների պատշաճ մեխանիզմներ, նշանակում է, որ վարույթի անցկացումը շատ մեծ կշիռ չունի:

Այս պատճառներով միավորը մտնում է անփոփոխ:

Գործադիրի հանդեպ վերահսկողություն (Օրենք և գործնականում)

Որքանով է խորհրդարանն արդյունավետ վերահսկողություն իրականացնում գործադիրի նկատմամբ:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 50

2012թ. ՕԱՀ գնահատումը ԱԺ-ի դերը գործադիրի նկատմամբ արդյունավետ վերահսկողություն իրականացնելու մասով շատ դրական չի եղել: Այն, մասնավորապես, նկատել էր, որ գործադիրի նկատմամբ խորհրդարանի կողմից վերահսկողության հետ կապված խնդիրները որոշ չափով գալիս են այն փաստից, որ ոչ Սահմանադրությունը, ոչ ԱԺ Կանոնակարգ օրենքը աներկբա կերպով չեն սահմանում այսպիսի վերահսկողության հանցակարգը: Այն նշել էր նաև որոշակի թերություններ, որոնք թուլացնում են ԱԺ վերահսկողական դերը, ինչպես օրինակ՝ ժամանակավոր հանձնաժողովների կողմից քննչական գործառնությունների բացակայությունը, ԱԺ-ի իրավագործ չլինելը՝ պահանջելու կառավարության կողմից ներկայացված գործունեության ծրագրի փոփոխություն, հարցապնդումների հետևանքով

¹²⁶ <http://www.president.am/hy/interviews-and-press-conferences/item/2013/03/18/President-Serzh-Sargsyan-press-conference/&> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 14-ին):

¹²⁷ http://irakan.info/full_news.php?id=14878 (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 14-ին):

¹²⁸ Երկու գործերի վերաբերյալ որոշումներն էլ ընդունվել են 21.02.2013թ. (Միեր Սեդրակյան) և 31.20.2012թ. (Սամվել Առաքելյան):

Որոշումները հասանելի են ԱԺ պաշտոնական կայքէջում հետևյալ հղմամբ. www.parliament.am (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 14-ին):

¹²⁹ Panorama.am. ԲՀԿ-ական պատգամավորը խոստովանեց. 2012թ. <https://www.youtube.com/watch?v=Zjs5j7iVEtA>.

ընդունվող փաստաթղթերի բնույթը և պատգամավորների հարցապնդումները (չունեն պարտադիր իրավաբանական ուժ), գործադիրի պաշտոններում նշանակումները քննարկման ենթարկելու իրավագոր չլինելը և դրանց զբաղեցնողներին պատասխանատվության կանչելը, գործադիրի կողմից հանրային գործարքների կնքման հանդեպ վերահսկողություն իրականացնելու համար ուղղակի և անուղղակի մեխանիզմների բացակայությունը:

2012թ.-ից ի վեր Եսկան փոփոխություններ տեղի չեն ունեցել այս ցուցիչի կապակցությամբ: Թերևս միակ վերաբերելի լրացումը հանդիսանում է ԱԺ Կանոնակարգ օրենքը նոր հոդվածով լրացնելը¹³⁰: Այս նոր հոդվածը կարգավորում է գլխավոր դատախազի կողմից ԱԺ-ին տարեկան զեկույց ներկայացնելու ընթացակարգը և դրա քննարկումը: Համաձայն այս նոր հոդվածի 1-ին մասի՝ գլխավոր դատախազը ներկայացնում է նախորդող տարվա գործունեության վերաբերյալ իր զեկույցը ՀՀ Նախագահին և ԱԺ-ին մինչև ապրիլի 1-ը: Քննարկումը կատարվում է զեկույցի պարզ ներկայացմամբ մինչև 1 ժամ տևողությամբ, և ավարտվում է ոչ թե որևէ տեսակի փաստաթղթի ընդունմամբ, այլ գլխավոր դատախազի եզրափակիչ ելույթով¹³¹:

Գործնական մասով պետք է նշել, որ 2014թ. փետրվարի 26-ին ստեղծվեց ժամանակավոր հանձնաժողով Հայաստանի Հանրապետությունում գազի մատակարարման համակարգի գործունեության ուսումնասիրության նպատակով¹³²:

Ընդհանուր միավորը մնում է անփոփոխ, քանի որ նոր հոդվածի ներմուծումը տրամագծորեն չի փոխում խորհրդարանի կողմից գործադիրի հանդեպ վերահսկողության իրավական կարգավորման փիլիսոփայությունը: Ինչ վերաբերում է պրակտիկային՝ գործադիրի հանդեպ խորհրդարանի վերահսկողության դերը փոխկապակցված է իր անկախությամբ: Ինչպես ցույց տրվեց այս սյան անկախության ցուցիչում, Հանրապետական կուսակցության և «Օրինաց երկիր» կուսակցության կողմից տանդեմը¹³³ գրեթե բոլոր պարագաներում քվեարկել է կառավարության կողմից ներկայացված նախագծերի օգտին, և սա ցուցիչ է, որ խորհրդարանը չի իրականացնում իր վերահսկողության դերն արդյունավետորեն: Ավելին, այն բոլոր պաշտոնների նշանակումները, որոնց դեպքում թեկնածուների առաջադրման իրավունքը պատկանում է իշխանության այլ ճյուղերին (օրինակ՝ գլխավոր դատախազի նշանակումը) բոլոր դեպքերում խորհրդարանը նշանակել է տվյալ պաշտոններում գործադիրի ներկայացրած բոլոր թեկնածուներին: Եվ այստեղ պետք է կրկին նշել, որ Հայաստանի վերաբերյալ Բերթելսմանի Անցումային ինդեքս 2014թ. զեկույցը դիտարկում է խորհրդարանը որպես ոչ արդյունավետ: Հայաստանի կառավարման ներկա սահմանադրական կառուցվածքը վերջինս դիտարկում է որպես մի մոդել, որի դեպքում «առկա է ուժեղ նախագահություն չափից շատ կախյալ դատական իշխանությամբ և ոչ արդյունավետ խորհրդարանով»¹³⁴:

Իրավական բարեփոխումներ (Օրենք և գործնականում)

Որքանով է երկրի խորհրդարանն առաջնահերթ համարում կոռուպցիայի դեմ պայքարը և կառավարումը որպես մտահոգություն:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 50

2012թ. ՕԱՀ գնահատումից ի վեր ԱԺ կողմից ընդունված հիմնական իրավական ակտերն են՝ **Քրեական դատավարության օրենսգրքում հոդված 371-ում արված լրացումը, որը պահանջում է**

¹³⁰ Լրացված հոդվածն է 103.1-ը, որը լրացվեց օրենք համար ՀՕ-3-Ն օրենքով, ընդունված մարտի 11-ին, 2014թ.:

¹³¹ ԱԺ կանոնակարգ օրենք, հոդված 103.1, մաս 3:

¹³² ՀՀ ԱԺ որոշումը Հայաստանի Հանրապետության գազամատակարարման համակարգի գործունեությունն ուսումնասիրող Ազգային ժողովի ժամանակավոր հանձնաժողով ստեղծելու մասին: http://parliament.am/committee_docs_5/Gaz/260214AJV109_N.pdf.

¹³³ Լեյլ է կոալիցիոն կառավարությունը 2014թ. ապրիլին:

¹³⁴ Bertelsmann Stiftung, BTI 2014- Armenia Country Report, (Gutersloh: Bertelsmann Stiftung, 2014), էջ 10. <http://www.bti-project.org/fileadmin/Inhalte/reports/2014/pdf/BTI%202014%20Armenia.pdf>.

դատարանից վերլուծել, թե ինչու ներկայացված ապացույցը վերաբերելի չէ, Արդարադատության ակադեմիայի մասին օրենքը, որի վերաբերյալ քննարկումը կարելի է գտնել «Դատական իշխանություն» սյունում: Ավելին, կատարվեց լրացում ԶԶ Զր.օր-ում՝ դատավորների թեկնածուների քննական հարցերի գաղտնիությունը երաշխավորելու նպատակով, ինչն ավելի մանրամասն ներկայացված է «Դատական իշխանություն» սյան մեջ:

Աժ ամենօրյա օրենսդրական գործը, պրն Սողոմոնյանի կարծիքով¹³⁵, բովանդակում է հակակոռուպցիոն բաղադրիչ: Մինչդեռ պրն Սաֆարյանը գտնում է¹³⁶, որ 2012թ. հետ համեմատած Աժ-ն չի դարձել ավելի արդյունավետ՝ հակակոռուպցիոն օրենսդրության ընդունման առումով: Նա նշում է, որ պատգամավորների մեծամասնությունը առաջնորդվում է հանրային կապերով, քան թե իրական խնդիրներ լուծելով: Հակակոռուպցիոն լրացումներ և փոփոխություններ ընդունելու մոտիվացիան թույլ է, քանի որ ավելի շատ օլիգարխներ կան Աժ-ում, քան Նախկինում, քանի որ Աժ-ն Նախընտրում է ցույց տալ, որ օրենսդրական աշխատանք է կատարում, քան աշխատում է, քանի որ չկա սահման ընդդիմության և իշխանության միջև: Նա գտնում է, որ չի կարելի խոսել արդյունավետ օրենսդրական գործողությունների մասին, եթե ընդդիմության նույն անդամները, երբ ստանում են ընտրելու ազատություն, հաճախ ընտրում են կառավարության, քան թե ընդդիմության քաղաքականությանն աջակցելը:

Չկա ուժեղ ապացույց՝ առաջարկելու միավորի բարձրացում կամ ցածրացում, քանի որ օրենսդրության մեծ մասը վերաբերում է հակակոռուպցիոն պայթարին, և 2012թ.-ից սկսած ոչ մի էական հակակառուպցիոն օրենսդրություն չի ընդունվել:

ՆԱԽԱԳԱՀ

Սեղմագիր

Ինչպես և 2012թ. ՕԱՀ գնահատման ժամանակ, այնպես էլ այժմ «Նախագահ» սյան ամենից մտահոգիչ ցուցիչներն են մնում «Հաշվետվողականությունը» (և՛ օրենք, և՛ գործնականում ասպեկտները) և «Օրինավորությունը» (օրենք): 2012թ. ՕԱՀ գնահատումից ի վեր դրական զարգացումներից մեկը, որ նկատվել է, Նախագահի աշխատակազմի ղեկավարի առաջին տեղակալի պաշտոնից Նախագահի փեսայի ազատումն էր:

Հայաստանի կիսանախագահական սահմանադրական համակարգի առկայությամբ պայմանավորված՝ առկա չեն Նախագահի հանդեպ վերահսկողության ուժեղ մեխանիզմներ: Գործնականում Նախագահին, ըստ էության, հաշվետու չէ որևէ այլ մարմնի առջև: Օրինավորության կարգավորումը մնում է թույլ, քանի որ Հանրային ծառայության մասին օրենքի ներքո Նախագահը ունի կարևոր լիազորություններ և՛ Բարձրատիճան պաշտոնատար անձանց էթիկայի հանձնաժողովի կազմավորման, և՛ դրա անդամների ազատման հարցերում:

135 ԹԻՀԿ ներկայացուցչի հետ Աժ աշխատակազմի ղեկավար-գլխավոր բարտուղարի տեղակալ Թաթուլ Սողոմոնյանի հարցազրույցը, 11-ը հունիսի, 2014թ.:

136 Նախկին պատգամավոր Ստյոպա Սաֆարյանի հետ ԹԻՀԿ-ի ներկայացուցչի հարցազրույցը 2014թ. հունիսի 13-ին:

Ցուցիչների միավորների աղյուսակ

Նախագահ Սյան ընդհանուր միավորը՝ 54.16			
	Ցուցիչ	Օրենք	Գործնականում
Կարողություն 75	Ռեսուրսներ	Չի գնահատվել	75
	Անկախություն	75	75
Կառավարում 37.5	Թափանցիկություն	50	50
	Հաշվետվողականություն	25	25
	Օրինավորության մեխանիզմներ	25	50
Դերակատարում 50	Կոռուպցիայի դեմ պայքարի առաջնորդություն		50

ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔ և ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄ

Նախագահի ինստիտուտը Հայաստանում հիմնադրվեց 1991թ. Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի մասին օրենքի ընդունմամբ¹³⁷: Առաջին Նախագահական ընտրություններն անցկացվեցին 1991թ. հոկտեմբերի 16-ին, և Լևոն Տեր-Պետրոսյանն ընտրվեց Հայաստանի առաջին Նախագահ: Նա վերընտրվեց 1996թ. սեպտեմբերին: 1998թ. փետրվարի 3-ին նրա հրաժարականից հետո, մարտին անցկացվեցին արտահերթ Նախագահական ընտրություններ, և Ռոբերտ Զոչարյանն ընտրվեց Նախագահ: Նա վերընտրվեց 2003թ. մարտին: Վերջապես, 2008թ. փետրվարին ընտրվեց գործող Նախագահ Սերժ Սարգսյանը, ով վերընտրվեց նաև 2013թ.: Պետք է նշել, որ բացառությամբ 1991թ. առաջին Նախագահական ընտրությունների, մնացած բոլոր ընտրությունները վիճարկվել են այլ թեկնածուների կողմից, և հանրության շրջանում տարածված է այն ընկալումը, որ դրանց արդյունքները կեղծվել են:

Սկզբում (վերը նշված 1991թ. օրենքով) Նախագահը համարվում էր գործադիր իշխանության գլուխ: Այնուհետև ավելի ուշ՝ 1995թ. Սահմանադրության ընդունմամբ այս դրույթը հանվեց, և Նախագահը հռչակվեց պետության գլուխ, ով հետևում է Սահմանադրության պահպանմանը և ապահովում է օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների բնականոն գործունեությունը¹³⁸: Այսպիսի ձևակերպումը բնորոշ է այն պետություններին, որոնք ունեն կիսանախագահական սահմանադրական կարգ, ինչպես, օրինակ, Ֆրանսիան:

Ռեսուրսներ (Գործնականում)

Որքանով Նախագահն ունի պատշաճ ռեսուրսներ իր պարտականություններն արդյունավետ իրականացնելու համար:

- 2012թ. միավորը - 75
- 2014թ. միավորը - 75

2012թ. ՕԱՀ գնահատումը նշել էր, որ Նախագահի աշխատակազմն այլ պետական մարմինների թվում ավանդապես դիտարկվում է որպես լավագույն մասնագետների հավաքատեղի: Ներկայացվել էին նաև

137 Հայաստանի Հանրապետության Գերագույն խորհրդի տեղեկագիր 1991/15. Օրենքն ընդունվել է 1991թ. օգոստոսի 1-ին և ուժը կորցրել է 2006թ. նոյեմբերի 28-ին:
138 ՀՀ Սահմանադրություն, հոդված 49:

վիճակագրական տվյալներ՝ ցույց տալու համար, որ 2012թ. աշխատավարձերի մասնաբաժինը աճել է. նշված թվականին աշխատակազմը բաղկացած էր 362 հաստիքից 586,701,500 ՀՀ դրամ բյուջեով (մոտավորապես 1.438.000 ԱՄՆ դոլար):

Ի պատասխան ԹԻՅԿ-ի հարցման¹³⁹՝ Նախագահի աշխատակազմն իր պատասխանում նշել է, որ 2012թ. հետ համեմատած մարդկային և նյութական ռեսուրսների գծով եական փոփոխություններ չեն կատարվել: 2012թ. համեմատությամբ բյուջեն աճել է, ինչը պայմանավորված է գազի և էլեկտրաէներգիայի գների բարձրացմամբ, ինչպես նաև աշխատավարձերի նոր համակարգի ներդրմամբ, ինչը կգործարկվի 2014թ. հուլիսից: 2012թ.-ից ի վեր աշխատակազմի տեխնիկական հագեցվածությունը թարմացվել է¹⁴⁰:

Պրն Ալեքսանդր Իսկանդարյանն, ով հանդիսանում է տեղական և աշխարհում ճանաչված քաղաքագետ և ով հեղինակն է Հայաստանի մասով «Անցումային պետություններ» գեկույցի, ԹԻՅԿ-ի հետ հարցազրույցում¹⁴¹ Նախագահի ռեսուրսների խնդրի առնչությամբ համաձայնել է, որ նկատելի չէ, որ տեղի են ունեցել շոշափելի փոփոխություններ, ինչպես նաև նա կարծում է, որ աշխատակազմը մնացել է գրեթե նույնը:

Անկախություն (Օրենք)

Ըստ օրենքի՝ որքանով է Նախագահն անկախ:

2012թ. միավորը - 75

2014թ. միավորը - 75

2012թ. ՕԱՀ գնահատումը Հայաստանի Նախագահի անկախ գործունեությանը վերաբերող սահմանադրաիրավական դաշտը գնահատել էր որպես մեծամասամբ բավարար՝ առանց լուրջ խոչընդոտների գործելու համար, ներառյալ՝ Նախագահի ինստիտուցիոնալ անկախությունը և անձեռնմխելիությունը: Միևնույն ժամանակ, նկատվել էր, որ երկու դեպքում իշխանության այլ ճյուղերը կարող են միջամտել Նախագահի որոշումների կայացման գործընթացում: Այդ դեպքերն են՝ ա. արտաքին քաղաքականությանը վերաբերող խնդիրները և բ. ռազմական դրություն և/կամ արտակարգ իրավիճակ հայտարարելը:

2012թ.-ից ի վեր իրավիճակը մնացել է անփոփոխ: Չեկույցի ժամանակահատվածում ոչ մի եական օրենսդրական փոփոխություն տեղի չի ունեցել Նախագահի առումով: Մասնավորապես՝ քանի որ Նախագահի անկախության երաշխիքներն ամրագրված են Սահմանադրությունում, ապա նրանում ոչ մի փոփոխություն և լրացում չի կատարվել: Բայց 2013թ. սեպտեմբերի 4-ին ՀՀ Նախագահն արձակեց հրամանագիր (ՆՀ-207-Ն) «Նախագահին առընթեր սահմանադրական բարեփոխումների մասնագիտական հանձնաժողով ստեղծելու մասին»: Այս հանձնաժողովը գլխավորվում է Սահմանադրական դատարանի Նախագահի կողմից, և հանձնաժողովը պարտավոր է ներկայացնել սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգը ՀՀ Նախագահին մինչև 2014թ. ապրիլի 20-ը, որից հետո, Նախագահի հաստատման դեպքում, 10 ամսվա ընթացքում հանձնաժողովը կներկայացնի սահմանադրական բարեփոխումների նախագիծը¹⁴²: 2014թ. ապրիլի 10-ին հանձնաժողովը ներկայացրեց հայեցակարգի նախագիծը Նախագահին¹⁴³: Աշխատանքային խումբը դեռևս գտնվում է հայեցակարգի մասին հասարակության հետ հանրային քննարկումների անցկացման փուլում¹⁴⁴:

139 ԹԻՅԿ-ի պաշտոնական հարցմանը ՀՀ Նախագահի աշխատակազմի կողմից պատասխան 2014թ. ապրիլի 3-ին:

140 Բյուջեն ավելացել է 358,902,700 ՀՀ դրամով, ինչը կազմում է մոտավորապես 880,000 ԱՄՆ դոլար:

141 Կովկասյան ինստիտուտի տնօրեն Ալեքսանդր Իսկանդարյանի հետ ԹԻՅԿ-ի ներկայացուցչի հարցազրույցը, Երևան, 2014թ. հուլիսի 1-ին:

142 Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի հրամանագիր համար ՆՀ-207-Ն, ընդունված 2013թ. սեպտեմբերի 4-ին:

143 Տե՛ս <http://www.president.am/en/press-release/item/2014/04/10/President-Serzh-Sargsyan-meeting-Commission-on-Constitutional-reforms/> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 14-ին):

144 Խորհրդակցությունների քանակի մասին տե՛ս հետևյալը. http://moj.am/page/constitutional_reforms (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 14-ին):

Այս վերջին զարգացումներն ունեն ներուժ էապես փոխելու պետության կառավարման համակարգի ձևը՝ դեպի խորհրդարանական համակարգ անցում կատարելու և, հետևաբար, Նախագահի դերը նվազեցնելու առումով:

Անկախություն (Գործնականում)

Գործնականում որքանով է Նախագահն անկախ:

2012թ. միավորը - 75

2014թ. միավորը - 75

Այս ցուցիչի մասով 2012թ. ՕԱԶ գնահատումը արձանագրել էր, որ վերջին 2 տարվա ընթացքում նշաններ չէին նկատվել Նախագահի գործերի մեջ անպատշաճ միջամտության առումով: Այն նաև արձանագրել էր, որ Նախագահը գործնականում հանդիսանում է ամենից ուժեղ քաղաքական դերակատարը Հայաստանի ներպետական քաղաքականության առկա սխեմայում: Ավելին, ինչպես ԲԱԻ 2012թ. զեկույցում էր նշվել՝ «Արդյունավետ «զսպումների և հակակշիռների» բացակայությունը կամ իշխանությունների տարանջատումը մնում է Հայաստանի ժողովրդավարական վերափոխումների ամենալուրջ խոչընդոտը»¹⁴⁵:

Նախագահի՝ գործնականում անսահմանափակ անկախության ցուցադրական օրինակ է հանդիսանում Ռուսաստանի կողմից առաջնորդվող Մաքսային միությանը միանալու նպատակի մասին հայտարարելը՝ ԵՄ հետ Ասոցացման համաձայնագիր ստորագրելու փոխարեն (հայտարարությունն արվել է Նախագահի մոսկովյան այցի ընթացքում 2013թ. սեպտեմբերի 3-ին)¹⁴⁶: Նախագահի որոշումը ցնցում էր երկրի քաղաքական էլիտայի համար, քանի որ մինչ այս որոշումն ընդունելը չէր անցկացվել համազգային խորհրդակցություններ և անգամ քաղաքական էլիտան տեղյակ չէր այս որոշման մասին ¹⁴⁷:

Թափանցիկություն (Օրենք)

Որքանով են առկա իրավական դրույթներ՝ ապահովելու Նախագահի համապատասխան գործողությունների մասով թափանցիկությունը:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 50

2012թ. գնահատումը եզրակացրել էր, որ Նախագահի աշխատակազմի «Հասարակայնության և տեղեկատվության միջոցների հետ կապերի» վարչության գործառույթներն այնպես, ինչպես ամրագրված է աշխատակազմի կանոնադրությամբ, «ապահովում է Նախագահի ինստիտուտի թափանցիկության որոշակի աստիճան»: Նաև դիտարկվել էր, որ Նախագահը որպես բարձրաստիճան պաշտոնատար անձ պարտավորված է ներկայացնել գույքի և եկամուտների հայտարարագիր: Բյուջեն հրապարակելու պարտականության բացակայությունը դիտվել էր որպես բացասական էլեմենտ:

2012թ.-ից ի վեր վերոնշյալի առումով փոխություն չի կատարվել, և այնպիսի նոր իրավական գործիքներ, որոնք ունակ են փոխելու իրերի վիճակը, չեն ընդունվել:

¹⁴⁵ http://www.bti-project.de/uploads/tx_itao_download/BTI_2012_Armenia.pdf , էջ 9

¹⁴⁶ Տե՛ս հետևյալ հղմամբ՝ <http://www.rferl.org/content/armenia-customs-union/25094560.html> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 15-ին):

¹⁴⁷ Analytical Centre on Globalization and Regional Cooperation (ACGRC), Friedrich-Ebert-Stiftung, Armenian Foreign Policy Agenda for 2014-2015. (Yerevan: ACGRC, 2013), էջ 25: http://www.fes.ge/buch_armenian%20foreign%20policy%20agenda%20for%202014-2015%20.pdf.

Թափանցիկություն (Գործնականում)

Գործնականում Նախագահի գործողություններում որքանո՞վ է առկա թափանցիկություն:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 50

2012թ. ՕԱԶ գնահատումը այս ցուցիչը գնահատել էր որպես ավելի շատ դրական, քան բացասական, նշելով, որ Նախագահի կայքէջը հասանելի է 3 լեզուներով¹⁴⁸: Այն նաև տրամադրել էր Նախագահի կայքէջի վերաբերյալ հոսքի ազատության պաշտպանության կոմիտեի կողմից իրականացված մոնիտորինգի արդյունքները: Մոնիտորինգն անց էր կացվել 2 փուլով 2011թ. ընթացքում: Առաջին փուլի ընթացքում կայքը ստացել էր 33.03% տեղեկատվության թափանցիկության համար, իսկ երկրորդ փուլում՝ 32.5%: Ամենից շատ ձայն տրվել էր Դատախազության կայքէջին՝ 56.8%:

Դրանից հետո տեղի են ունեցել և՛ դրական, և՛ բացասական զարգացումներ: Նախագահի հայտարարագրերը դարձել են հասանելի Բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց էթիկայի հանձնաժողովի կայքում¹⁴⁹: Բացի այդ, Նույն կազմակերպությունը կրկնել է մոնիտորինգը, և արդյունքում Նախագահի կայքի թափանցիկության վերջնական մակարդակը դարձել է 35.39%՝ աճելով 2.39 տոկոսային կետով¹⁵⁰: Ավելին, ոչ Նախագահը և ոչ էլ նրա աշխատակազմը 2013 և 2014թթ. չեն ընդգրկվել Ինֆորմացիայի ազատության կենտրոնի սև կամ սպիտակ ցուցակներում¹⁵¹: Ի լրումն՝ ի պատասխան ԹԻՂԿ-ի պաշտոնական հարցման¹⁵²՝ Նախագահի աշխատակազմը պատասխանել է, որ 2013թ. ընթացքում իրենք ստացել են 21 հարցում և բոլոր այդ հարցումներին պատասխանել են ճիշտ ժամանակին:

Այնուամենայնիվ, առկա է մեկ դեպք, որը տեղի է ունեցել 2013թ., և որը չի նպաստում թափանցիկության վերաբերյալ պնդումին: 2013թ. Նախագահական ընտրությունների ընթացքում զգալի ձայներ շահած ընդդիմության ներկայացուցիչ Ռաֆֆի Յովհաննիսյանը այցելեց Նախագահի գրասենյակ՝ քննարկելու պաշտոնապես հրապարակված արդյունքների հանդեպ հանրային վստահության խնդիրը: Յովհաննիսյանը ընթացքում Նախագահ Սարգսյանը հետադարձությամբ, թե արդյոք Ռաֆֆի Յովհաննիսյանը ցանկանում է, որպեսզի լրատվամիջոցները ներկա լինեն իրենց հանդիպմանը: Պրն Յովհաննիսյանը հարցի լուծումը թողեց Նախագահի հայեցողությանը: Նախագահը որոշեց Ռաֆֆի Յովհաննիսյանի հետ անցկացնել խորհրդակցություն առանց լրատվամիջոցների¹⁵³: Բացի այդ փաստից առկա է նաև այն հանգամանքը, որ շարունակվում են չհրապարակվել Նախագահի Վերահսկողական ծառայության զեկույցները:

148 Տե՛ս www.president.am (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 15-ին):

149 http://ethics.am/hy/declarations-registry/user_id=33/ (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 15-ին):

150 CPFE, Access to Official Information and Open Governance (Level of information transparency of the Armenian state bodies, based on the results of monitoring of official websites), (Yerevan: CPFE, 2013), p. 36. <http://khosq.am/>.

151 Ինֆորմացիայի ազատության կենտրոնը եռամսյակային կտրվածքով հրապարակում է սև ցուցակն այն պաշտոնյաների, ովքեր գլխավորում են այն գործակալությունները, որոնք տվյալ ժամանակահատվածում խախտել են տեղեկատվության մատչելիության իրավունքը: Օգտագործելով այս եռամսյակային զեկույցները՝ ՖՕԻԿԼ-ն հրապարակում է տարեկան սև ցուցակ: Տե՛ս <http://foi.am/en/criterias/> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 16-ին):

152 ԹԻՂԿ-ի պաշտոնական հարցմանը պատասխան ՅՅ Նախագահի գրասենյակից, 2014թ. ապրիլի 3:

153 Տե՛ս <http://www.president.am/en/press-release/item/2013/02/21/President-Serzh-Sargsyan-received-Raffi-Hovhannisian/> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 20-ին):

Հաշվետվողականություն (Օրենք)

Որքանով են առկա դրույթներ, որոնք միտված են ապահովելու, որպեսզի Նախագահի հաշվետու լինի և գեկուցի իր գործունեության վերաբերյալ:

2012թ. միավորը - 25

2014թ. միավորը - 25

Համաձայն 2012թ. Հայաստանի ՕԱՀ գնահատման՝ պայմանավորված սահմանադրական իրավական դաշտով՝ «գրեթե անհնար է Նախագահին հաշվետվության կանչել իր պաշտոնավարման ժամկետում արվածի համար»: Նշվել էր նաև, որ միակ սահմանադրական դերակատարը, ով կարող է վերահսկողություն իրականացնել Նախագահի նկատմամբ, Սահմանադրական դատարանն է՝ երբ որոշում է Նախագահի հրամանագրերի սահմանադրականության հարցը: Բացի այդ, դիտարկվել էր նաև, որ չնայած Վերահսկիչ պալատի մասին օրենքը հստակորեն չի նշում, որ Նախագահի աշխատակազմը պետք է ենթարկվի աուդիտի, սակայն վերջինս կարող է ենթարկվել աուդիտի որպես պետական ինստիտուտ: Ավելին, նշվել էր նաև, որ առկա չէ որևէ իրավական ակտ, որը կպարտավորեցներ Նախագահին պատճառաբանել իր գործողությունները, միակ բացառությամբ, երբ արտակարգ դրության հայտարարման ժամանակ ուղերձով դիմում է ժողովրդին:

2012թ.-ից ի վեր Նախագահի հաշվետվողականությանը վերաբերվող իրավական դաշտը մնացել է անփոփոխ:

Հաշվետվողականություն (Գործնականում)

Որքանով է առկա Նախագահի գործունեության վերաբերյալ արդյունավետ վերահսկողություն:

2012թ. միավորը - 25

2014թ. միավորը - 25

2012թ. ՕԱՀ գնահատումը նշել էր, որ ըստ Սահմանադրության Նախագահը գրեթե հաշվետվողականություն չունի: Նշվել էր, որ Հայաստանի անկախացումից ի վեր 3 Նախագահներից և ոչ մեկը պատասխանատվության չի ենթարկվել և պաշտոնանկության գործընթացներ 3 Նախագահներից ոչ մեկի նկատմամբ ևս չի կազմակերպվել: Մեքերվել էր նաև տեղացի փորձագետի կարծիքը, ով նշել էր, որ «պետության գլուխը դեռևս պահպանում է երկրի բոլոր կարևոր հարցերի շուրջ վերջնական խոսք ասելու իրավունքը»¹⁵⁴: Բացի այդ, նշվել էր նաև, որ Վերահսկիչ պալատը Նախագահի աշխատակազմն աուդիտի չի ենթարկել:

2012թ.-ից սկսած քիչ թվով զարգացումներ են տեղի ունեցել: Չարգացումներից մեկը, ինչն արժե նշել, աշխատակազմի պատասխանն է ԹԻՅԿ-ի պաշտոնական հարցմանը¹⁵⁵. աշխատակազմից հայտնել են, որ 2013թ. Վերահսկիչ պալատն իրականացրել է վերահսկողություն Նախագահի աշխատակազմում:

Նախագահի հաշվետվողականության թերի լինելու մեկ այլ ցուցադրական օրինակ է Նրա այն միտքը, որ եթե նույնիսկ հասարակության 80%-ը դեմ լինի կենսաթոշակային նոր համակարգին, ինքը, միևնույն է, աջակցելու է նոր համակարգի ներդրմանը¹⁵⁶: Նոր համակարգը մասնավոր կենսաթոշակների մոդելն է: Պարտադիր մասնավոր կենսաթոշակային համակարգը աշխատողի կենսաթոշակային

¹⁵⁴ Boris Navasardian, "Politics and Governance in Armenia: The Prospects for Democracy." In South Caucasus – 20 Years of Independence, (Friedrich-Ebert-Stiftung, 2011), էջ 96:

¹⁵⁵ ԹԻՅԿ-ի պաշտոնական հարցմանը պատասխան ՀՀ Նախագահի գրասենյակից, 2014թ. ապրիլի 3:

¹⁵⁶ Տե՛ս <http://www.azatutyun.mobi/a/25266170.html> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 17-ին):

հատկացումների 100%-ը կփոխանցի մասնավոր կազմակերպություններին, ինչն այնուհետև կներդրվի բաժնետոմսերի, պարտատոմսերի և դրամական շուկաներում: Սա ենթադրում է, որ հարկային բեռը հարկատուների մոտ կավելանա նվազագույնը 5%-ով: Այս համակարգը պարտադիր է այն հարկատուների համար, ովքեր ծնվել են 1974թ.-ից հետո, մինչդեռ այլոց համար այն հանդիսանում է այլընտրանքային: Այնուամենայնիվ, նորանշանակ վարչապետն իր նշանակացումից քիչ անց հրապարակայնորեն խոստացավ, որ կգտնի հանրության համար ընդունելի լուծում:

Օրինավորություն (Օրենք)

Որքանով են առկա մեխանիզմներ՝ ապահովելու Նախագահի օրինավորությունը:

2012թ. միավորը - 25

2014թ. միավորը - 25

Ինչպես 2012թ. ՕԱԶ գնահատման մեջ է քննարկվել, շահերի բախման, սվերների ընդունման, էթիկայի և հայտարարագրերի հետ կապված բոլոր կարգավորումները՝ ամրագրված Հանրային ծառայության մասին օրենքով, կիրառելի են նաև Նախագահի նկատմամբ (տե՛ս Օրենսդիր մարմին, օրինավորություն (օրենք) ցուցիչը): Նշվել էր նաև, որ, այնուամենայնիվ, քանի որ էթիկայի հանձնաժողովների անդամները նշանակվում են Նախագահի կողմից, ապա «դժվար է ընկալել, որ Հանձնաժողովը կստուգի այդ հայտարարագրերը»:

2012թ.-ից ի վեր այս առնչությամբ զարգացումներ տեղի չեն ունեցել. իրավական ակտեր չեն լրացվել կամ չեն փոփոխվել: Այնուամենայնիվ, կարծես հանձնաժողովը չունի համապատասխան ռեսուրսներ ¹⁵⁷:

Օրինավորություն (Գործնականում)

Գործնականում որքանով է Նախագահի օրինավորությունն ապահովված:

2012թ. միավորը - 25

2014թ. միավոր - 50

2012թ. ՕԱԶ դիտարկել էր, որ Նախագահի կողմից իշխող կուսակցության Նախագահի պաշտոնի զբաղեցումը վտանգում է Նախագահի սահմանադրական առաքելությունը՝ լինելու անկախ դատավոր (արբիտր): Բացի այդ, նշվել էր նաև, որ Նախագահի փեսան հանդիսանում է Նախագահի աշխատակազմի ղեկավարի առաջին տեղակալը:

2012թ.-ից ի վեր նշանակալից փոփոխությունը, որը տեղի ունեցավ, Նախագահի փեսայի հրաժարականն էր և նրա նշանակումը որպես Հայաստանի դեսպան Վատիկանում: Ի պատասխան ԹԻՂԿ-ի պաշտոնական հարցման¹⁵⁸ Նախագահի աշխատակազմը պատասխանեց, որ 2012թ.-ից սկսած ոչ մի առանձին դեպք չի գրանցվել էթիկայի խախտման կամ շահերի բախման առումով: Պրև Ալեքսանդր Իսկանդարյանն իր հարցազրույցում նշեց, որ ինքը տեղյակ չէ որևէ լուրջ միջադեպից, մինչդեռ ինքը մշտապես և ուշադիր հետևում է Հայաստանի ներքաղաքական կյանքին¹⁵⁹:

157 Հանձնաժողովի կարողությունները կարծես անբավարար են (միայն մեկ աջակցող աշխատակից): Տե՛ս Ստամբուլի Հակակոռուպցիոն գործողությունների ծրագիր, Առաջընթացի գեկույց, 2014թ. ապրիլի, էջ 20. հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ <http://www.oecd.org/corruption/acn/ArmeniaProgressUpdateApril2014ENG.pdf>

158 ԹԻՂԿ-ի պաշտոնական հարցմանը պատասխան ՀՀ Նախագահի գրասենյակից, 2014թ. ապրիլի 3:

159 Կովկասյան ինստիտուտի տնօրեն Ալեքսանդր Իսկանդարյանի հետ ԹԻՂԿ-ի ներկայացուցչի հարցազրույցը, Երևան, 2014թ. հուլիսի 1:

Առաջնորդություն կոռուպցիայի դեմ պայքարում (Օրենք և իրականություն)

Որբանո՛վ Է Նախագահին առաջնահերթություն տալիս հանրային հաշվետվողականությանը և կոռուպցիայի դեմ պայքարին՝ որպես առաջնային մտահոգություններ երկրում:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 50

2012թ. ՕԱՐ գնահատումը մեջբերել էր Նախագահին, ով Հանրապետական կուսակցության 20-ամյակի պատվին իրավիրված 13-րդ համագումարում հանդես էր ելել ուղերձով.

«Մենք պետք է հաղթահարենք այն քաղցկեղը, որով հիվանդ է մեր հասարակությունը, և որը կոչվում է կաշառակերություն: Այս ճանապարհին կիրառվելու են և՛ վիրահատական, և՛ մյուս բոլոր օրինական մեթոդները: Դժվար չէ տեսնել, որ թվարկված նպատակները, այդ թվում և Հայաստանի տնտեսական զարգացումը, սերտորեն շաղկապված են միմյանց: Նրանք միմյանց շարունակություն են և մեծ հաշվով նույն՝ մեկ նպատակի տարբեր երեսներն են: Այս ուղղությամբ զգալի գործ է արվել և արվում, բայց մենք դեռ չենք ապահովել մեր նախանշած մակարդակը: Հայաստանի նոր դեմքն ու նկարագիրը կերտելու պատմական հնարավորությունը մեր ձեռքերում է, առանց չափազանցության՝ մեզանից յուրաքանչյուրի ձեռքերում: Եվ մենք դա անելու ենք»¹⁶⁰:

Դրանից հետո մի քանի նկատելի իրադարձություններ են տեղի ունեցել, որոնք նկարագրված են գործադիրի «հաշվետվողականություն» ցուցիչում: Մասնավորապես՝ 2012թ. սեպտեմբերի խորհրդակցությունները կառավարության հետ, որի ընթացքում Նախագահը բացահայտեց գնումների ոլորտում եական խնդիրները և ներկայացրեց իր կարծիքը Վերահսկիչ պալատի գործունեության մասին՝ երբ վերջինս արդեն իրապարակել էր իր տարեկան զեկույցը: Այս հարցին ավելի մանրամասն հնարավոր է ծանոթանալ Վերահսկիչ պալատի «անկախություն» (գործնականում) ցուցիչում:

2012թ. ՕԱՐ գնահատումը նաև նշել էր, որ օրենքը հստակ սահմանում է, թե որ մարմինները կարող են ներառվել հակակոռուպցիոն պայքարի մեջ: Վերոնշյալ՝ 2012թ. սեպտեմբերյան խորհրդակցությունը հնարավոր էր դարձել Նախագահի Վերահսկողական ծառայության բացահայտումների շնորհիվ:

ԳՈՐԾԱԴԻՐ ԻՇԵԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Սեղմագիր

2012թ. ՕԱՐ գնահատումից ի վեր, այս սյունը մեծամասամբ մնացել է նույնը: Գործադիրը շարունակում է մնալ իշխանության ամենաուժեղ երկրորդ ճյուղը Նախագահից հետո: Չափազանց թույլ օրենսդիրի առկայության պատճառով գործադիրը շարունակում է հանդես գալ որպես օրինագծերի մեծամասնության հեղինակը. 2013թ. ընթացքում ընդունված օրենքների 93%-ի հեղինակը հանդիսանում է գործադիրը¹⁶¹: Ավելին, Վերահսկիչ պալատի փորձերը՝ խաղալ սահմանադրական պահպանի իր դերը, այս ժամանակահատվածում հանդիպեցին գործադիրի ուժեղ դիմադրությանը:

Ինչպես նախկին գնահատման ժամանակ, այս գնահատման ընթացքում նույնպես Բերթելսմանի անվան հիմնադրամը շարունակում է պնդել, որ ռեսուրսների կառավարման հարցում ամենից մեծ

¹⁶⁰ <http://www.president.am/en/statements-and-messages/item/2012/03/10/news-123/> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 18-ին):

¹⁶¹ Մանդատ/Բաց հասարակության հիմնադրամներ Հայաստան, Ազգային ժողովի մոնիտորինգ. 5-րդ գումարում. 2-րդ զեկույց. Փետրվար-հունիս, 2013թ. (Երևան. Մանդատ/Բաց հասարակության հիմնադրամներ Հայաստան, 2013թ.), էջ 4. http://parliamentmonitoring.am/docs/AJ_report%206_2_print%20file.pdf

Մանդատ/Բաց հասարակության հիմնադրամներ Հայաստան, Ազգային ժողովի մոնիտորինգ. 5-րդ գումարում. 4-րդ նստաշրջան. 3-րդ զեկույց. Օգոստոս-դեկտեմբեր, 2013թ. (Երևան. Մանդատ/Բաց հասարակության հիմնադրամներ Հայաստան, 2013թ.), էջ 4. http://parliament-monitoring.am/docs/PM_report_v4_20.02.2014.pdf.

թերությունը մերիտոկրատիայի առաջխաղացման բացակայությունն է ¹⁶²: Գործադիրի ամենաթույլ կողմը շարունակում է մնալ իր անդամների նկատմամբ օրինավորության կանոնների ոչ բավարար գործնական կիրառումը:

Ցուցիչների միավորների աղյուսակ

Գործադիր իշխանություն Սյան ընդհանուր միավորը՝ 54.1			
	Ցուցիչ	Օրենք	Գործնականում
Կարողություն 58.3	Ռեսուրսներ	Չի գնահատվել	50
	Անկախություն	75	50
Կառավարում 54.1	Թափանցիկություն	50	75
	Հաշվետվողականություն	50	75
	Օրինավորության մեխանիզմներ	50	25
Դերակատարում 50	Հանրային հատվածի կառավարում		50
	Իրավական համակարգ		50

ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ և ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄԸ

Համաձայն Հայաստանի Սահմանադրության՝ Հայաստանի կառավարման համակարգը կիսանախագահական է, և այսպիսի մոդելների դեպքում Նախագահը անջատ է գործադիրից և դիտարկվում է որպես մեկը, ով «ապահովում է իշխանության օրենսդիր, գործադիր և դատական ճյուղերի բնականոն գործունեությունը» ¹⁶³: Տարբեր ոլորտներում գործադիրի քաղաքականությունները մշակվում և իրականացվում են հանրապետական գործադիր մարմինների (ՀԳՄ) կողմից, և այս մարմիններն են նախարարություններն ու կառավարությանն առընթեր պետական կառավարման մարմինները ¹⁶⁴: Համաձայն Սահմանադրության՝ կառավարությունը բաղկացած է վարչապետից և նախարարներից, և վարչապետի առաջադրմամբ Նախագահը կարող է նախարարներից մեկին նշանակել որպես փոխվարչապետ, ով փոխարինում է վարչապետին վերջինիս բացակայության ժամանակ ¹⁶⁵: Ներկայումս տարածքային կառավարման նախարարը հանդիսանում է փոխվարչապետ: Վարչապետի ներկայացմամբ Նախագահը նշանակում և ազատում է նախարարներին ¹⁶⁶:

Ռեսուրսներ (Գործնականում)

Որքանով է գործադիրը տիրապետում պատշաճ ռեսուրսների՝ իր պարտականություններն արդյունավետ իրականացնելու համար:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 50

¹⁶² Bertelsmann Stiftung, BTI 2014- Armenia Country Report, (Gutersloh: Bertelsmann Stiftung, 2014). <http://www.bti-project.org/reports/country-reports/pse/arm/index.nc>.

¹⁶³ ՀՀ Սահմանադրություն, հոդված 49:

¹⁶⁴ Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի ՆՅ-174-Ն հրամանագիր, ընդունված 2007թ. հուլիսի 18-ին, Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և Նրա ենթակա պետական կառավարման այլ մարմինների գործունեության կազմակերպման կարգը սահմանելու մասին, ՀՀ պաշտոնական տեղեկագիր 2007/37(561), 25.07.07թ.:

¹⁶⁵ ՀՀ Սահմանադրություն, հոդված 85:

¹⁶⁶ Նույն տեղում, հոդված 55:

2012թ. ՕԱՐ գնահատումը, մեջբերելով ԱՄՆ պետական դեպարտամենտի հայտարարությունը, նկատել էր, որ Հայաստանը ստանում է զգալի աջակցություն միջազգային ինստիտուտներից: Նշվել էր նաև, որ և՛ Քաղաքացիական ծառայության խորհուրդը, և՛ նախկին վարչապետը նշել էին, որ անհրաժեշտ է բարձրացնել աշխատավարձերը, որպեսզի հանրային հատվածը լինի ավելի գրավիչ որակյալ կադրերի համար: Բացի այդ, մեջբերվել էր նաև Բերթելսմանի անվան հիմնադրամի եզրակացությունը, համաձայն որի, «ռեսուրսների կառավարման հարցում ամենից հիմնարար թերությունն է մերիտոկրատիայի առաջընթացի բացակայությունը»¹⁶⁷: Ընդհանուր առմամբ, դիտարկված հիմնական մարտահրավերներն էին որակյալ մասնագետներ գրավելու համար ցածր վարձատրությունը և համակարգը, որը կանխարգելում է մերիտոկրատիայի առաջընթացը:

Բերթելսմանի անվան հիմնադրամի վերոնշյալ եզրակացությունը չի փոխվել. *«Ցայսօր, ամենից հիմնարար թերությունը ռեսուրսների կառավարման հարցում հանդես է գալիս արժանիքների վրա հիմնված առաջընթացը: Պաշտոններն ու շահերը հոսում են դեպի նրանց, ովքեր ունեն կապեր, և ոչ պատշաճ վճարումների սանդղակը նպաստել է ավելի լայնավաճավալ քրոնիզմին, ինչը սահմանափակում է պետության ունակությունը արդյունավետորեն օգտագործելու իր ռեսուրսները: Համակարգի փակ բնույթը փոխհատուցվում է կառավարման տարբեր աստիճաններում բավական զարգացած վարչական ձեռնհասությամբ»*¹⁶⁸:

Հանրային հատվածում աշխատանքը գրավիչ դարձնելու առումով պետք է նշել, որ դեռևս աշխատավարձերը չեն բարձրացել: Կառավարությունը ԱՄՆ-ին ուղղված իր նպատակադրումների նամակում նշում է. *«Ճգնաժամից ի վեր աշխատավարձերը չեն բարձրացվել շատ կատեգորիաների համար, ինչը հանգեցրել է որակյալ աշխատակազմի կորստին և կառավարման վատ նախաձեռնությունների»*¹⁶⁹: Այնուամենայնիվ, «Պետական պաշտոններ զբաղեցնող անձանց վարձատրության մասին» ՀՀ նոր օրենքը, ըստ Քաղաքացիական ծառայության խորհրդի ղեկավարի, կբարձրացնի քաղաքացիական ծառայողների վարձատրությունը: Նույնը հաստատվել է Հայաստանի իշխանությունների կողմից և նշվել է Ստամբուլի հակակոռուպցիոն գործողությունների ծրագրի Հայաստանի վերաբերյալ առաջընթացի մասին թարմացման 2014թ. զեկույցում. *«Պետական պաշտոններ զբաղեցնող անձանց վարձատրության մասին նոր օրենքն ընդունվել է խորհրդարանի կողմից 2013թ., որը սահմանում է հանրային ծառայողների վարձատրության նոր համակարգ: Օրենքը որպես նվազագույն աշխատավարձ սահմանում է 50.000 հայկական դրամ գումարը, որի հիման վրա կատարվում է հանրային ծառայողների վարձատրության հաշվարկը: Այս նոր օրենքի համաձայն շուրջ 600.000 հանրային ծառայողների աշխատավարձերը բարձրացվել են զգալի չափով՝ կամ կրկնակի և կամ 1.5 անգամ»*¹⁷⁰: Ի պատասխան ԹԻՅԿ-ի պաշտոնական հարցման¹⁷¹ կառավարությունը տեղեկացրեց, որ 2013թ. ընթացքում կառավարության աշխատակազմի 62 ներկայացուցիչներ մասնակցել են վերապատրաստումների: Պրն Ալեքսանդր Իսբանդարյանը, տեղական փորձագետ, ով նաև աշխարհում ճանաչված քաղաքագետ է և հանդիսանում է «Անցումային պետություններ» զեկույցի հեղինակը Հայաստանի մասով, ԹԻՅԿ-ի հետ հարցազրույցում նշել է, որ կառավարության տեխնիկական հագեցվածությունը, սկսած 2012թ.-ից, բարելավվել է¹⁷²: Եզրափակելով՝ նշենք, որ 2012թ.-ից ի վեր մարտահրավերները մնացել են նույնը, և տեխնիկական բարելավումն ու

167 Bertelsmann Stiftung, BTI 2012-Armenia Country Report, (Gutersloh: Bertelsmann Stiftung, 2012). <http://www.bti-project.org/laender-gutachten/pse/arm/2012/#chap3>.

168 Bertelsmann Stiftung, BTI 2014-Armenia Country Report, (Gutersloh: Bertelsmann Stiftung, 2014). <http://www.bti-project.org/reports/country-reports/pse/arm/index.nc>

169 The Government of RA/ IMF, "Letter of Intent, Memorandum of Economic and Financial Policies, and Technical Memorandum of Understanding," February 17, 2014, էջ 6, հասանելի է հետևյալ հղմամբ. <http://www.imf.org/External/NP/LOI/2014/ARM/021714.pdf>.

170 Anti-Corruption Network for Eastern Europe and Central Asia, Istanbul Anti-corruption Action Plan – Armenia: Progress Update, (Paris: OECD, 2014), էջ 19: <http://www.oecd.org/corruption/acn/ArmeniaProgressUpdateApril2014ENG.pdf>.

171 ԹԻՅԿ-ի պաշտոնական հարցմանը ՀՀ կառավարության աշխատակազմի պատասխանը, 3-ը ապրիլի 2014թ.:

172 Կովկասյան ինստիտուտի տնօրեն Ալեքսանդր Իսկանդարյանի հետ ԹԻՅԿ-ի ներկայացուցչի հարցազրույցը, Երևան, 2014թ. հուլիսի 1-ին:

աշխատավարձերի բարձրացումը մնում են կարևոր: Այնուամենայնիվ, հաշվի առնելով այն, որ աշխատավարձերը կտրուկ չեն աճելու, ինչն իրենից ենթադրում է, որ սպառողական զամբյուղի առնչությամբ այդ բարձրացումներն այն աստիճանի չեն հասնելու, որպեսզի հնարավոր լինի բացառել կոռուպցիոն ռիսկերը՝ պայմանավորված զուտ աշխատավարձի մեծությամբ, ապա չկան հիմքեր, որպեսզի այս ցուցիչին 2012թ. տրված միավորը փոխվի:

Անկախություն (Օրենք)

Ըստ օրենքի՝ գործադիրը որքանով է անկախ:

2012թ. միավորը - 75

2014թ. միավորը - 75

2012թ. Հայաստանի ՕԱԶ գնահատումը եզրակացրել էր, որ ընդհանուր առմամբ իրավական դրույթներով ապահովվում է գործադիրի անկախությունն այլ դերակատարներից: Նախագահի և կառավարության միջև փոխկապակցվածությունը վերլուծվել և նրանց միջև լիազորությունների տարանջատումը քննարկվել էր նույնպես: Մասնավորապես՝ դիտարկվել էր, որ Նախագահն ունի լիազորություններ՝ իրականացնելու արտաքին քաղաքականությունը, պաշտպանության և ազգային անվտանգությանը վերաբերվող քաղաքականությունները: Մինչդեռ ներպետական այլ հարցերի վերաբերյալ պատասխանատվությունն ընկնում է միայն կառավարության ունեին: Իրավական առումով պետք է նշել, որ 2012թ.-ից ի վեր ոչ մի զարգացում տեղի չի ունեցել, ինչը կարող էր ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն ազդել գործադիրի անկախության վրա:

Անկախություն (Գործնականում)

Գործնականում որքանով է գործադիրն անկախ:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 50

Նախագահը, ինչպես նաև նախկին և գործող վարչապետը խորհրդարանի մեծամասնության հետ մեկտեղ հանդիսանում են Հանրապետական կուսակցության անդամներ, իսկ Նախագահը հանդիսանում է նաև Հանրապետական կուսակցության նախագահ: Սա ստեղծում է մի իրավիճակ, որի դեպքում քաղաքական դաշտում գերիշխում է մեկ կուսակցություն և, հետևաբար, գործադիրի համար ըստ էության առավել դժվար է դառնում անկախ լինել Նախագահից՝ անգամ իր սահմանադրական առաքելության շրջանակում: Կիսանախագահական համակարգի երկրներում իշխանության ճյուղերի զսպման և հակակշռման համակարգը տարբերվում է խորհրդարանականից հենց նրանով, որ կիսանախագահականի դեպքում գործ ունենք գործադիրի դուալիզմի հետ ¹⁷³:

Այնուամենայնիվ, Սուջիդ Չոունդրին և Ռիչարդ Սթեյսին Նյու Յորքի Համալսարանից նշել են, որ «ցանկացած դեպքում, նախագահի, կառավարության և օրենսդիրը միջև դինամիկան կախված է խորհրդարանում կուսակցության ներկայացվածությունից, և ընտրական համակարգից»¹⁷⁴:

Մեթյու Չոբեր Շուգարտը, ով հանդիսանում է այս խնդրում ճանաչված և առաջատար մասնագետ Կալիֆորնիայի համալսարանից, նշում է. «*Երբ Նախագահը և խորհրդարանի մեծամասնությունը*

173 Տե՛ս, օրինակ, "President-Prime-Minister relations, party systems and democracy stability in Semipresidential regimes: comparing the French and Russian models", Kimberley A. McQuire, Texas International Law Journal, volume 47, issue 2, <http://www.tilj.org/content/journal/47/hum2/Mc-Quire427.pdf>

174 Տե՛ս, օրինակ, "Semi-presidentialism as a Form of Government: Lessons for Tunisia", Sujit Choudry & Richard Stacey, The Center for Constitutional Transitions at NYU Law, no. 2, June, 2013, page 11-12 http://constitutionaltransitions.org/wp-content/uploads/2013/06/2_Choudry_Stacey_Separation_of_Powers.pdf

կիսում են քաղաքական հայացքները և հանձնառությունները, ինչը կարող է պատահել այն դեպքում, երբ նախագահը պատկանում է նույն այն կուսակցությանը, որը հսկում է խորհրդարանը, **ապա կաբինետը գործնականում դառնում է ենթակայված նախագահին**»¹⁷⁵: Պրն Ալեքսանդր Իսկանդարյանը հարցազրույցում նշում է, որ Նախագահի կամ Նրա աշխատակազմի կողմից կառավարության գործերին միջամտության դեպքեր եղել են: Ամենից նշանակալիցն, ըստ պրն Իսկանդարյանի, վարչապետի փոփոխությունն էր 2014թ.¹⁷⁶: Մեկ այլ տեղական փորձագետ, պրն Ռիչարդ Կիրակոսյանը նույնպես նշում է, որ վարչապետի հրաժարականը հանդիսանում էր Նախագահի և վարչապետի համատեղ որոշումը¹⁷⁷: Այսպիսով, և՛ լրատվամիջոցների, և՛ տեղական փորձագետների արձագանքը հուշում է, որ Նախագահն ունի որոշիչ դեր վարչապետի հրաժարականի հարցում՝ անկախ իր որոշ ոչ ժողովրդահաճո (պոպուլյար) ծրագրերի, օրինակ՝ պետական կենսաթոշակային բարեփոխումը, և խորհրդարանական քաղաքական ուժերի կողմից միասնական պայքարն ընդդեմ դրա:

Տարակարծությունը բացառելու համար անհրաժեշտ է առանձին ուշադրություն դարձնել պրն Կիրակոսյանի հնչեցրած կարծիքին. անգամ, եթե որոշումն ընդունվել է համատեղ, պետք է նշել, որ գործող սահմանադրական մեխանիզմների ենթատեքստում վարչապետի հրաժարականի ներկայացման նման սցենար պարզապես բացակայում է (անգամ բացակայում է Նախագահի հետ խորհրդակցելու պահանջը), ինչն իր հերթին նշանակում է, որ գործադիրի անկախությունը նախագահից մնում է ոչ շատ ուժեղ, և ըստ էության գործադիրի անկախությունը մնացել է այն նույն մակարդակին, ինչ 2012թ. հետազոտության ժամանակ էր: Ի լրումն՝ պրն Իսկանդարյանը կարծում է, որ նախարարները փոխվում են որպես անմիջական միջամտության հետևանք: Սա, Նրա կարծիքով, համակարգի ապարատի թուլության ցուցիչ է:

Թափանցիկություն (Օրենք)

Որքանով են առկա կարգավորումներ՝ ապահովելու գործադիրի գործունեության թափանցիկությունը:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 50

2012թ. ՕԱԶ գնահատումը նշել էր, որ առկա են որոշակի թերություններ գործադիրի թափանցիկության առումով խնդիրների իրավական կարգավորումներում: Ավելի կոնկրետ՝ այդ թերությունները վերաբերում էին կառավարության նիստերի արձանագրությունը հրապարակելու՝ պարտադիր պարտականության բացակայությանը, ինչպես նաև մինչև նիստերը որոշումների նախագծերի տեղադրման ժամանակացույցի բացակայությանը¹⁷⁸: Մեկ այլ թերություն, որը նշվել էր 2012թ. գնահատման ժամանակ, վերաբերում էր հրապարակման ենթակա գույքի և եկամուտների հայտարարագրերի բովանդակությանը, ինչը կատարվում էր այնպիսի եղանակով, որը թույլ չէր տալիս հստակեցնել գույքի գտնվելու վայրը: Դրանից հետո ոչ մի փոփոխություն տեղի չի ունեցել:

Թափանցիկություն (Գործնականում)

Գործնականում գործադիրի գործունեությունը որքանով է թափանցիկ:

2012թ. միավորը - 75

2014թ. միավորը - 75

2012թ. ՕԱԶ գնահատումը նշել էր, որ կառավարության պաշտոնական կայքէջը կառուցված է

¹⁷⁵ Տե՛ս նույն տեղում: Հեղինակները մեջբերել են պարոն Շուգարտին:

¹⁷⁶ Հրաժարականի մասին տե՛ս հետևյալ հղմամբ. <http://commonsplace.eu/eng/news/6/id2965> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 18-ին):

¹⁷⁷ <http://www.panorama.am/en/short-news/2014/04/08/giragosian-iskandarian/short/> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 18-ին):

¹⁷⁸ Չնայած նշվել էր նաև, որ գործնականում որոշումների նախագծերը հրապարակվում են նիստից 3 օր առաջ:

հարմար եղանակով, վարչապետն ունի իր սեփական էջը Ֆեյսբուքում, կառավարությունը գործարկում է www.e-gov.am կայքը, որը Ինֆորմացիայի ազատության կենտրոնի կողմից ճանաչվել էր որպես 2010թ. լավագույն կայքէջ: Թերություններից մեկը, որ դիտարկվել էր, այն էր, որ կառավարությունը չի հրապարակում իր նիստերի արձանագրությունները:

2012թ.-ից ի վեր այս դրական դիտարկումները մնացել են նույնը: 2012թ.-ից ի վեր դիտարկված էական թերությունն, այնուամենայնիվ, այն էր, որ կառավարությունը չի հրապարակեց ԵՄ հետ Ասոցացման համաձայնագրի նախագիծը¹⁷⁹: Միաժամանակ պետք է նշել, որ համաձայնագրի նախագիծն անընդհատ գտնվում էր փոփոխությունների մեջ: Սակայն, հաշվի առնելով համաձայնագրի համազգային կարևորությունը, թերևս պետք էր հանրությանը պարզ և հասկանալի լեզվով բացատրել այդ համաձայնագրի էությունն ու բովանդակությունը: Ինչևիցե, այս միջադեպը չի դիտարկվում այստեղ որպես պատճառ միավորի նվազեցման համար, քանի որ հաշվի է առնվում արտաքին ճկուն դիվանագիտության իրականացման անհրաժեշտությունը, ինչև նաև պայմանավորված էր պայմանադիր կողմերի ցանկությունից, ինչը ցայտուն երևում է վերը մեջբերված՝ Հայաստանում Լեհաստանի դեսպանի խոսքերից: Այդ իսկ պատճառով միավորը, որը տրվել էր նախկին գնահատման ժամանակ, մնում է նույնը:

Հաշվետվողականություն (Օրենք)

Որքանով են առկա դրույթներ՝ ապահովելու, որպեսզի գործադիրի անդամները լինեն հաշվետու և պատասխանատու իրենց գործողությունների համար:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 50

2012թ. ՕԱՀ գնահատումը եզրակացրել էր, որ, չնայած գործադիրի հաշվետվողականության վերաբերյալ իրավական դաշտի առկայությանը, այնպիսի հարցեր, ինչպիսիք են, օրինակ, պատշաճ չգործելու համար պատժամիջոցներ կիրառելու մեխանիզմների բացակայությունը, կամ օրենքների նախագծերի վերաբերյալ հանրային խորհրդակցությունների ոչ պարտադիր (նախատեսում է լուկ հնարավորություն, որն իմպերատիվ բնույթ չի կրում) բնույթը, իրական թերություններ են: Որպես հետևանք հաշվետվողականության դաշտը չի ծածկում գործադիրի հաշվետվողականության բոլոր ասպեկտները և պարունակում է բացեր իսկական հաշվետվողականությունից խուսափելու համար: Դրական կողմից նշվել էր, որ արտաքին (Վերահսկիչ պալատ, Նախագահ, խորհրդարան) և ներքին (վերահսկիչ) վերահսկողության իրավական մեխանիզմներն ավելի շուտ պատշաճ կերպով են ներդրված:

2012թ.-ից ի վեր այնպիսի մի իրավական ակտ չի փոփոխվել կամ լրացվել, որը կբարելավեր իրավիճակը: Այդ իսկ պատճառով 2012թ. միավորը թողնվում է անփոփոխ:

Հաշվետվողականություն (Գործնականում)

Գործնականում որքանով է առկա արդյունավետ վերահսկողություն գործադիրի գործունեության հանդեպ:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 75

Այս ցուցիչի վերաբերյալ 2012թ. ՕԱՀ գնահատումը կատարեց մի քանի դիտարկումներ՝ և՛ դրական, և՛ բացասական: Որպես դրական նշվել էր, որ կառավարությունը ներկայացնում է զեկույցներ՝

¹⁷⁹ Տե՛ս, օրինակ, Հայաստանում Լեհաստանի դեսպանի բացատրությունը, թե ինչու համաձայնագիրը հրապարակված չէր 2013թ. նոյեմբերի 27-ի դրությամբ. <http://news.am/eng/news/182794.html> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 19-ին):

այնպես, ինչպես օրենքն է պահանջում, Վերահսկիչ պալատն իրականացնում է կանոնավոր աուդիտ կառավարության մարմիններում և գործակալություններում, և նշված պալատի կողմից ստացված նյութերի հիման վրա հարուցվել են մի շարք քրեական գործեր: Որպես բացասական կողմ դիտարկվել էր, որ պատժամիջոցների մեխանիզմները կիրառվել էին հազվագյուտ դեպքերում: Չեզոք առումով նշվել էր, որ ներքին աուդիտի համակարգը դեռևս ներդրման և գործարկման փուլում է:

Ինչ վերաբերում է ներքին աուդիտի համակարգին, համաձայն Ֆինանսների նախարարության, 2013թ. 56 պետական մարմիններից 53-ում ստեղծվել էին ներքին աուդիտի 100 միավորներ¹⁸⁰: 2013թ. ներքին աուդիտի համակարգն ուներ 206 աուդիտոր: Աուդիտի շրջանակը լայնացվեց և սկսեց ներառել իրեն ենթակա մարմնի ցանկացած գործառնություն, մինչդեռ նախկինում այն ընդգրկում էր միայն ֆինանսական ասպեկտները: Բացի այդ, ներքին աուդիտի հանդեպ մոնիտորինգ իրականացնելու նպատակով Ֆինանսների նախարարությունը մշակեց համապատասխան ծրագիր: 2013թ. վատման 13 և չարաշահման 2 դեպք էր բացահայտվել, և փաստաթղթերը փոխանցվել էին իրավապահ մարմիններին¹⁸¹: Ներքին աուդիտի համակարգի ամբողջական գնահատում ճիշտ կլիներ անել 2015թ.:

2012թ. սեպտեմբերին Հայաստանի Նախագահը հրավիրեց խորհրդակցություն կառավարության, նրան առընթեր մարմինների, դատախազության և այլ պետական կառույցների ներկայացուցիչների մասնակցությամբ՝ քննարկելու Նախագահի վերահսկողական ծառայության բացահայտումները գնումների ոլորտում¹⁸²: Խորհրդակցությունից մի քանի օր անց «Գնումների աջակցման կենտրոն» ՊՈԱԿ-ի ղեկավար պրն Հակոբ Բեգլարյանը ազատվեց աշխատանքից¹⁸³:

2012թ. Վերահսկիչ պալատի զեկույցը ներկայացրել էր հիասթափեցնող պատկեր հանրային գնումների և շինարարության ոլորտներում: Բացահայտվել էր, որ շինարարության ոլորտում վճարվում էին գումարներ չավարտված աշխատանքների դիմաց, աշխատանքի որակը ցածր էր, գներն արհեստականորեն ուռճացված էին, և հայտարարված բարձրորակ նյութերի փոխարեն իրականում շինարարության ընթացքում օգտագործվել էին ցածրորակ նյութեր¹⁸⁴: Չեկույցը ներկայացվել էր Ազգային ժողովին 2013թ., և այն վերածվեց պալատի և գործադիրի միջև լուրջ ընդհարումների: Հայաստանի Նախագահը դրա կապակցությամբ հրավիրեց խորհրդակցություն ՎՊ-ի, կառավարության, դատախազության և այլ պետական մարմինների ներկայացուցիչների մասնակցությամբ¹⁸⁵: Նա կատարեց մի քանի դիտարկումներ, նշելով, որ բոլոր պետական մարմինները իրենց մեջքին պետք է զգան ՎՊ-ի հայացքը, ինչն, այնուամենայնիվ, չի նշանակում, թե ՎՊ-ն իրավունք ունի անելու քաղաքական հայտարարություններ, ավելի շուտ այն պետք է լինի այնպիսին, ինչպիսին վիճակագրական ծառայությունն է՝ փաստերը դիտարկող և բացահայտող:

Ոչ մի բարձրաստիճան պաշտոնատար անձ չազատվեց աշխատանքից կամ հետապնդման չենթարկվեց 2012թ. զեկույցի պատճառով: Պրն Ալեքսանդր Իսկանդարյանը գտնում է, որ պաշտոնյաներին հետապնդելը կամ պատժելը գտնվում են գրեթե նույն մակարդակի վրա, ինչ որ առկա էր 2012թ.¹⁸⁶:

180 Ֆինանսների նախարարություն, Ֆինանսների նախարարության կողմից 2013թ. իրականացրած գործունեության մասին տեղեկանք, էջ 8. հասանելի է հետևյալ հղմամբ. [https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&cad=rja&uact=8&ved=0CC4QFjAC&url=http%3A%2F%2Fwww.mfe.am%2Fresources%2Fattachments%2FReport%25202013%2520Ministry-new\(3\).docx&ei=qf6XU-2KEsTiPiv-gVA&usq=AFQjCNEZPXm50-zvMGXnWseqr31iSzt2eA&sig2=ya5ojwsVQiHAXEFSG8-G6A&bvm=bv.68693194,d.bGE](https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&cad=rja&uact=8&ved=0CC4QFjAC&url=http%3A%2F%2Fwww.mfe.am%2Fresources%2Fattachments%2FReport%25202013%2520Ministry-new(3).docx&ei=qf6XU-2KEsTiPiv-gVA&usq=AFQjCNEZPXm50-zvMGXnWseqr31iSzt2eA&sig2=ya5ojwsVQiHAXEFSG8-G6A&bvm=bv.68693194,d.bGE).

181 Հանրային հատվածի ներքին աուդիտի համակարգի 2013թ. հաշվետվություն (Ֆինանսների նախարարություն, 2014թ.), էջ 11. <http://minfin.am/index.php?cat=150&lang=1>.

182 Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.president.am/hy/press-release/item/2012/09/15/President-Serzh-Sargsyan-Government-meeting/> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 19-ին):

183 http://arka.am/am/news/politics/_վրաԳյուրջյանընշանակվելԷԳնումներիաջակցմանկենտրոնիղեկավարիպաշտոնակատար/ (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 19-ին):

184 ՀՀ Վերահսկիչ պալատ, Հայաստանի Հանրապետության Վերահսկիչ պալատի 2012թ. տարեկան զեկույց (Երևան, 2013թ.)http://www.coc.am/files/year_reports/Eng_8_5_2013_15_42_53_aydmqzbi.pdf.

185 <http://www.president.am/hy/press-release/item/2013/06/29/President-Serzh-Sargsyan-had-a-meeting/> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 20-ին):

186 Կովկասյան ինստիտուտի տնօրեն Ալեքսանդր Իսկանդարյանի հետ ԹԻՂԿ-ի ներկայացուցիչ հարցազրույցը, Երևան, 2014թ. հունիսի 1-ին:

ԹԻՅԿ-ի հարցմանն ի պատասխան կառավարության աշխատակազմը արձանագրեց¹⁸⁷, որ չունեն վիճակագրություն առ այն, թե որքան հանրային խորհրդակցություններ են անցկացվել 2013թ. ընթացքում: Վերահսկիչ պալատի 2013թ. զեկույցի զննումը ցույց տվեց, որ կառավարությունը նույնպես ենթարկվում է աուդիտի¹⁸⁸:

2012թ.-ից ի վեր տեղի ունեցած զարգացումներն օբյեկտիվորեն դրական պատկեր են ստեղծում կառավարության հաշվետվողականության մասով: Այդ իսկ պատճառով այստեղ միավորը բարձրանում է 75-ի: Այնուամենայնիվ, պետք է արձանագրել, որ չնայած դրական զարգացումներին, կարևոր է, որպեսզի այդ զարգացումներն ունենան կայուն և տևական շարունակականություն:

Օրինավորություն (Օրենք)

Որանքով են առկա մեխանիզմներ՝ ապահովելու գործադիրի անդամների օրինավորությունը:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 50

2012թ. ՕԱՀ գնահատումը համապարփակ կերպով ներկայացրել էր Հանրային ծառայության մասին օրենքը՝ կապված այս ցուցիչի հետ: Դիտարկվել էր, որ Հանրային ծառայության մասին օրենքը լրացնում է կառավարության անդամների վերաբերյալ սահմանական դրույթը սահմանափակումների մասին: Ի լրումն՝ քննարկվել էին օրենքի տարբեր դրույթներ՝ գործադիրի անդամների կողմից շահերի բախման, էթիկայի և նվերների ստացման առնչությամբ: 2012թ.-ից սկսած տեղի են ունեցել հետևյալ վերաբերելի փոփոխությունները՝ բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց կողմից այլ գործունեություն իրականացումը սահմանափակող դրույթի լրացումը և ձեռնարկատիրական գործունեությունից բացառություն հանդիսացող մեկ բացառության շրջանակի մեծացումը:

ՀՕ-5-Ն օրենքը (ընդունված 23.03.2013թ.) լրացրեց Հանրային ծառայության մասին օրենքի հոդված 24-ի մաս 1-ը: Այս դրույթը մինչ լրացվելը սահմանում էր հետևյալը. «Հանրային ծառայողը և բարձրաստիճան պաշտոնատար անձը չեն կարող անձամբ զբաղվել ձեռնարկատիրական գործունեությամբ, կատարել այլ վճարովի աշխատանք, բացի գիտական, մանկավարժական, ստեղծագործական կամ ընտրական հանձնաժողովի անդամի կարգավիճակից բխող աշխատանքից»: Լրացումը նախադասության վերջում ավելացրեց միայն հետևյալը՝ «բացառությամբ Ընտրական օրենսգրքով նախատեսված դեպքերի»:

Երկրորդ վերաբերելի փոփոխությունն առնչվում է նույն հոդվածին, սակայն 3-րդ մասի 8-րդ կետին: Մաս 3-ը վերաբերվում է այն բացառություններին, որոնք չեն համարվում ձեռնարկատիրական գործունեություն: Ներկայումս, այս կետն ընթերցվում է որպես «գրականության, արվեստի կամ գիտական աշխատանքի օգտագործման կամ օգտվելու իրավունքի համար ցանկացած հեղինակային իրավունքից, ցանկացած արտոնագրից, ապրանքային նշանից, նախագծից կամ մոդելից, պլանից, գաղտնի բանաձևից կամ գործընթացից, էլեկտրոնային հաշվողական մեքենաների և տվյալների բազայի համար ծրագրերի կամ արդյունաբերական, առևտրային, գիտական սարքավորումներն օգտագործելու կամ օգտվելու համար իրավունքի կամ արդյունաբերական, տեխնիկական, կազմակերպական, առևտրային, գիտական փորձի վերաբերյալ տեղեկություն տրամադրելու համար հատուցում (ռոյալթի) ստանալը»: Լրացումը նախադասության վերջում ավելացնում է հետևյալը՝ «կամ 75 և ավելի տոկոս Հայաստանի Հանրապետության մասնակցությամբ առևտրային կազմակերպության

187 ԹԻՅԿ-ի պաշտոնական հացումանը ՀՀ Կառավարության աշխատակազմի պատասխանը, 2014թ. ապրիլի 3:

188 ՀՀ Վերահսկիչ պալատ, Հայաստանի Հանրապետության Վերահսկիչ պալատի 2013թ. տարեկան զեկույց (Երևան, 2014թ.), էջ 10. <http://coc.am/YearReportsEng.aspx?ReportYear=2013>.

տնօրենների խորհրդի (դիտորդ խորհուրդ) կազմում ընդգրկված լինելը, եթե այն ուղղակիորեն առնչվում է հանրային ծառայողի կամ բարձրաստիճան պաշտոնատար անձի պաշտոնավարման ոլորտի քաղաքականության իրականացման հետ՝ առանց վարձատրության կամ որևէ այլ ձևով փոխհատուցում ստանալու կամ ոչ հանրային ծառայողների կամ բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց համար նախատեսված սոցիալական երաշխիքներից կամ այլ ծառայություններից կամ արտոնություններից օգտվելու իրավունքի»։ Այս լրացումը կատարվել է ՅՕ-174-Ն (ընդունված 12.12.2013թ.) օրենքով։ Այնուամենայնիվ, այս լրացումը կմտնի ուժի մեջ 2014թ. հուլիսի 1-ից։

Այս լրացումներն ու փոփոխությունները իրավիճակը տրամազծորեն փոխելու ներուժ չունեն այն պարզ պատճառով, որ երկու լրացումների ընդունման համար չկար ուժեղ հանրային պահանջ. առկա չէր հայտնված առնչվող դեպքերի այնպիսի մեծ քանակ, ինչը կարդարացներ այս լրացումները։

Օրինավորություն (Գործակալներ)

Գործակալները որքանով է գործադիրի անդամների օրինավորությունն ապահովված:

2012թ. միավորը - 25

2014թ. միավորը - 25

2012թ. ՕԱԶ գնահատումը դիտարկել էր, որ առկա չէ բավական տեղեկատվություն՝ կանոնների իրականացման հետ կապված: Դիտարկվել էր նաև, որ չէին արձանագրվել դեպքեր, երբ նախկին պետպաշտոնյան աշխատանքի ընդունվելը այն մասնավոր ընկերություն, որի գործունեությունը վերահսկել էր որպես պաշտոնյա (անգլերենում «revolving door»՝ պտտվող դուռ): Այնուամենայնիվ, Անցումային պետություններ 2013թ. զեկույցը նշում է. «Չափազանց մեծ քաղաքական և տնտեսական շահերի համընկնումը Հայաստանում սպառել է հանրային վստահությունը քաղաքական էլիտաների հանդեպ, ինչպես և կեղծված ընտրություններն ու կոռումպացված վարչական գործողությունները»¹⁸⁹:

Ինչ վերաբերում է վարչականների կիառմանը՝ ապա կրկին քիչ բան է հայտնի: Ի պատասխան ԹԻՅԿ-ի պաշտոնական հարցման՝ կառավարության աշխատակազմը պատասխանել է¹⁹⁰, որ 2013թ. ընթացքում միայն 3 աշխատակիցներ են ենթարկվել կարգապահական պատասխանատվության: Ստամբուլի հակակոռուպցիոն գործողությունների ծրագրով Հայաստանի վերաբերյալ 2014թ. Առաջընթացի զեկույցում նույնպես հստակորեն նշվում է, որ «Հանրային ինստիտուտների կառույցներում ներդրում են Էթիկայի հանձնաժողովներ՝ համաձայն Զաղաքացիական ծառայության Էթիկայի հանձնաժողովների ստեղծման մասին Զաղաքացիական ծառայության խորհրդի 2012թ. որոշման: Այնուամենայնիվ, ավելի մանրակրկիտ տեղեկատվություն առկա չէ, թե որ կառույցներում են գործակալներում արդեն իսկ ստեղծվել այդ հանձնաժողովներն, և արդյոք դրանք գործում են»¹⁹¹:

Ինչ վերաբերում է Բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց Էթիկայի հանձնաժողովին՝ ապա վերոնշյալ փաստաթուղթը հայտնում է. «Բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց Էթիկայի հանձնաժողովը ստեղծվել է 2012թ.: Հանձնաժողովը գործում է և գործակալներում իրականացնում է իր որոշ գործառնությունների մի մասը: Այնուամենայնիվ, ակտիվության մակարդակը և հանրային իրազեկման մակարդակը շատ ցածր են: Հանձնաժողովի կարողությունները կարծես թե անբավարար են (միայն մեկ աշխատող)»¹⁹² : Կարծես թե ի հեճուկս այն փաստի, որ հանձնաժողովը ձևավորվել է բավականին որակյալ և նվիրված անձանցից, դեռևս այն բավարար լիազորություններ չունի, որպեսզի խստորեն իրականացնի իր առաքելությունը:

189 Aleksandr Iskandaryan, Nations in Transition 2013-Armenia, (Freedom House, 2013). http://www.freedomhouse.org/report/nations-transition/2013/armenia#.U5MRs9j_suc.

190 ԹԻՅԿ-ի պաշտոնական հարցմանը ՀՀ կառավարության աշխատակազմի պատասխանը, 2014թ. ապրիլի 3:

191 Anti-Corruption Network for Eastern Europe and Central Asia, Istanbul Anti-corruption Action Plan – Armenia: Progress Update, (Paris: OECD, 2014), էջ 20: <http://www.oecd.org/corruption/acn/ArmeniaProgressUpdateApril2014ENG.pdf>.

192 Նույն տեղում, էջ 20:

Ինչ վերաբերում է բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց շահերի բախմանն ընդհանրապես՝ թերևս իրավիճակի ամենից լավ բնութագիրը տվել է Հայաստանի Նախագահը լրատվամիջոցների ներկայացուցիչների հետ իր հանդիպման ժամանակ 2013թ. մարտի 18-ին՝ պատասխանելով այն հարթին, թե ինչու քաղաքականությունը և բիզնեսն անջատված չեն, և ինչու դեռևս կան օլիգարխներ խորհրդարանում: «Ես երբեք չեմ ասել, որ Հանրապետական որևէ գործարար չի գալու: Գործարար ասածը, ոչ թե իրականության մեջ, այսինքն՝ այդպես ընկալվող, թեև փաստաթղթերով ամեն ինչ կարգին է. Նրանք գործարար չեն, բայց իրականության մեջ, այո, զբաղվող»¹⁹³: Այս դիտարկումը կարելի է ընդհանրացնել, և այն կարող է տարածվել ոչ միայն պատգամավորների վրա, այլև բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց մի երկար ցուցակի վրա:

ԱՄՆ Պետական դեպարտամենտն 2013թ. Հայաստանում ներդրումային մթնոլորտի վերաբերյալ հայտարարությունում նշում է. «Ազդեցիկ պաշտոնյաները ֆեդերալ, շրջանային կամ համայնքային մակարդակում ձեռք են բերում ուղղակի, կիսով չափ կամ անուղղակի հսկողություն առաջացող մասնավոր կազմակերպությունների վրա: Այս հսկողությունը կիրառվում է թաքնված գործընկերության միջոցով կամ բարգավաճող մասնավոր ընկերության մեծամասնության սեփականատեր լինելու ձևով: Այս ներգրավվածությունը կարող է լինել նաև անուղղակի, օրինակ, մերձավոր ազգականների կամ ընկերների միջոցով: Այս պրակտիկան նպաստում է պրոտեկցիոնիզմին, խրախուսում է մենաշնորհների կամ օլիգոպոլիսների ստեղծմանը, թաքնված մրցակցության ստեղծմանը, և խաթարում է կառավարության իմիջը որպես մասնավոր հատվածի զարգացման աջակցի»¹⁹⁴:

«Փոլիսի Ֆորում Արմենիա»-ն «Կոռուպցիան Հայաստանում 2013թ.» ուսումնասիրության մեջ նշում է. «Շատ բարձրաստիճան պաշտոնյաներ նույնպես զբաղվում են ձեռնարկատիրությամբ»¹⁹⁵: Բացի այդ, «Մենաշնորհները Հայաստանում 2013թ.» զեկույցում նաև ուղղակիորեն նշվում է ներկրման մեջ պետական պաշտոնյաների ներգրավվածության մասին¹⁹⁶:

Ինչ վերաբերում է այսպես կոչված «պտտվող դռան» (revolving door) դեպքերին՝ ապա դրանց մասին քիչ բան է հայտնի. լրատվամիջոցները չեն հայտնել որևէ դեպքի մասին, և ԹԻՅԿ-ի հարցմանը կառավարության աշխատակազմը պատասխանել է¹⁹⁷, որ նրանք չունեն բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց մասնակցությամբ վերընշված դեպքերի մասին վիճակագրություն: Վերոնշյալը հաշվի առնելով՝ կարելի է պնդել, որ չկան հիմքեր մեծացնելու կամ նվազեցնելու միավորը:

Հանրային հատվածի կառավարում (Օրենք և գործնականում)

Որքանին է գործադիրը նվիրված և ընդգրկված լավ կառավարվող հանրային հատվածի զարգացման մեջ:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 50

2012թ. ՕԱՀ գնահատումը՝ կապված այս գործոնի հետ, նշել էր, որ «ընդհանրապես գործադիրի կողմից հանրային ծառայության կառավարման վերաբերյալ իրավական դաշտն ավելի շատ պատշաճ է»:

Դիտարկվել էր, որ քաղաքացիական ծառայության արդյունավետ վերահսկողության համար ներդրված է Քաղաքացիական ծառայության խորհուրդը (ՔԾԽ) և ՀԳՄ-երի աշխատակազմերի ղեկավարների

¹⁹³ <http://www.president.am/hy/interviews-and-press-conferences/item/2013/03/18/President-Serzh-Sargsyan-press-conference/&> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 20-ին):

¹⁹⁴ <http://www.state.gov/e/eb/rls/othr/ics/2013/204593.htm>

¹⁹⁵ http://www.pf-armenia.org/sites/default/files/documents/files/PFA_Corruption_Report.pdf, էջ 12:

¹⁹⁶ <http://www.maroukhianfoundation.org/english/wp-content/uploads/2013/02/Monopolies-eng-web.pdf>, էջ 57:

¹⁹⁷ ԹԻՅԿ-ի պաշտոնական հացումանը ՀՀ Կառավարության աշխատակազմի պատասխանը, 2014թ. ապրիլի 3:

ինստիտուտը: Դիտարկվել էր նաև, որ եական խնդիր է այն, որ Հանրային ծառայության մասին օրենքը չի նախատեսում է հատուկ մարմնի առկայություն՝ նմանությամբ քաղաքացիական ծառայության ոլորտում ԶԾԿ-ի գոյությանը, ինչը կօգներ գործադիրին վերահսկելու և ղեկավարելու ողջ հանրային ծառայության համակարգը որպես միասնական մարմին, և ինչը կկարգավորվեր միասնական քաղաքականությունների միասնական մեխանիզմների միջոցով: 2012թ.-ից ի վեր ոչ մի եական փոփոխություն տեղի չի ունեցել՝ բացառությամբ աշխատավարձերի բարձրացումից, ինչը նշված է այս սյան «հանրային հատված» և «ռեսուրսներ» ցուցիչում, և ըստ այդմ միավորը մնում է անփոփոխ:

2014թ. Բերթելսմանի անցումային պետությունների ինդեքսը զեկուցում է, որ «Մինչ պետության նախարարությունների և վարչությունների մեծամասնությունները գտնվում են աստիճանակարգված ենթակայության մեջ գործադիրի հանդեպ և ունեն նվազագույն հնարավորություններ գործնականում անկախ կառույցների ձևավորման համար, հարաբերականորեն ազատ ինստիտուտներ գոյություն ունեն կառավարման մարզային և տեղական ինքնակառավարման մակարդակներում»¹⁹⁸ :

Եվ, միևնույն ժամանակ՝ «Բազային վարչարարության առումով Հայաստանի համակարգը բավականին լավ զարգացած է ընդհանուր առմամբ կոմպետենտ վարչական կառույցներով, որոնք գործում են կառավարման շատ մակարդակներում... Չնայած քաղաքացիական ծառայության վերջին բարեփոխումների շարքին, վարչական կառույցներում կոռուպցիան մնում է լուրջ մարտահրավեր: Վարչարարությունը մնում է արգելափակված խորհրդային ժամանակաշրջանի գործունեության ժառանգությամբ, որոնցից շատերը արտակարգ անարդյունավետ են և ավելի քան բյուրոկրատական... Արհեստավարժության անբակտելի բացակայությունը և ցածր մակարդակներում անարդյունավետությունը հատկապես գերիշխող են ծայրամասերի ավելի ցածր զարգացած գյուղական վայրերով մեկ, սակայն նման թերություններն ակնհայտ են նաև ավելի մեծ ավաններում և քաղաքներում»: Պրն Իսկանդարյանը ունակությունների և փորձի հիման վրա աշխատանքի վերցնելու հարցի կապակցությամբ նշեց, որ իրավիճակը մնացել է նույնը¹⁹⁹:

Իրավական համակարգ (Օրենք և գործնականում)

Որքանով է գործադիրն առաջնահերթություն տալիս հանրային հաշվետվողականությանը կոռուպցիայի դեմ պայքարում՝ որպես առաջնային մտահոգության առարկա երկրում:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 50

2012թ. ՕԱՀ գնահատումը՝ կապված իրավական համակարգի հետ, քննարկել էր 3 փաստաթուղթ. կառավարության 2008-2012թթ. ծրագիրը, հակակոռուպցիոն ռազմավարությունը և 2009-2012թթ. գործողությունների ծրագիրը: 2012թ. հունիսի 18-ին ընդունվեց կառավարության 2012-2017թթ. ծրագիրը: Ծրագրի համար 3 առաջնահերթությունը վերաբերում է ինստիտուցիոնալ կարողությունների հզորացմանը, որի ներքո նշված է, որ կառավարությունը աշխատելու է կոռուպցիայի պատճառների վերացման ուղղությամբ, ինչի շնորհիվ կբարձրացվի թափանցիկությունը և շեշտ կդրվի «կանխարգելիչ» մոտեցման վրա²⁰⁰: Փաստաթղթի 3.3 գլուխը անվանված է «Ինստիտուցիոնալ զարգացման քաղաքականությունը», որն ունի 3.3.1.1 ենթագլուխը՝ «Կառավարման համակարգի բարեփոխումը և կոռուպցիայի դեմ պայքարը»²⁰¹: Այս ենթագլուխն, ի թիվս այլոց, ներառում է այնպիսի քայլեր, ինչպես օրինակ, հանրային ծառայողների համար միասնական և արդար

198 Bertelsmann Stiftung, BTI 2014- Armenia Country Report, (Gutersloh: Bertelsmann Stiftung, 2014). <http://www.bti-project.org/reports/country-reports/pse/arm/index.nc>.

199 Նույն տեղում:

200 Հայաստանի Հանրապետության կառավարություն, ՀՀ կառավարության ծրագիր (Երևան, 2012թ.), էջ 7. <http://www.gov.am/files/docs/970.pdf>.

201 Նույն տեղում, էջ 31:

վարձատրության համակարգի ներդրումը, նրանց համար սոցիալական երաշխիքների ապահովումը, պետական ինստիտուտների գործառույթների հստակ սահմանում և մասնավոր հատվածին այն ծառայությունները պատվիրակումը, որոնք ավելի լավ կարող են իրականացվել նրա կողմից, բիզնեսի գործերում միջամտության դեպքերն նվազեցումն ու բիզնեսը քաղաքականությունից տարանջատելու համար արդյունավետ միջոցների ձեռնարկումը:

2014թ. ապրիլի 10-ին կառավարության որոշմամբ ընդունվեց «Յանրային հատվածում կոռուպցիայի դեմ պայքարի ռազմավարության հայեցակարգը»²⁰²: ԹԻՅԿ-ի 2 ներկայացուցիչներ ընդգրկվել էին այն աշխատանքային խմբում, որը պատասխանատու էր հայեցակարգի մշակման համար: Նրանք ներդրում են ունեցել ամբողջական մասնակցության տեսքով և գրել են «Ազդարարների», «Յակակոռուպցիոն կրթության» և «Մոնիտորինգային համակարգի» բաժինները: Փաստաթուղթը ռազմավարական է և տալիս է այն բանի տեսլականը, թե որն է իդեալական ճանապարհը Յայաստանի հանրային հատվածում կոռուպցիայի դեմ պայքարելու առումով: Յայաստանի պատմության ընթացքում առաջին անգամ «ազդարարների» խնդրին տրվել է հատուկ ուշադրություն: Բացի այդ, հատուկ ուշադրության է արժանացել նաև մասնակցային կառավարումը: Կարելի է ասել, որ առաջին անգամ Յայաստանում գրվեց հակակոռուպցիոն պայքարի մարտավարությունը: Այս փաստաթուղթը կարող է դառնալ այն թանկարժեք անկյունաքարը, որի հիման վրա կարող է կառուցվել ռազմավարությունը: Եթե նոր ռազմավարությունը հետևի հայեցակարգի տեսլականին, ապա այն կդառնա ավելի արդյունավետ լոկ այն պարզ պատճառով, որ հայեցակարգն իրատեսական է:

2013թ. դեկտեմբերի 5-ին ընդունվեց կառավարության 1363-Ն որոշումը, որով աշխատակազմում ստեղծվեց Յակակոռուպցիոն ծրագրերի մոնիտորինգի բաժին, որը դեռևս ամբողջությամբ չի գործում. նրա գործունեության սկիզբը սպասվում է հուլիսին:

Ի պատասխան ԹԻՅԿ-ի պաշտոնական հարցմանը²⁰³ կառավարության աշխատակազմը նշեց, որ իրենք չունեն տեղեկատվություն կոռուպցիայի դեմ պայքարում միջգերատեսչական համագործակցության մասին 2012-2013թթ. համար: Նրանք նաև չունեն տվյալներ պետական մարմինների և բիզնեսի միջև միասնական նախաձեռնությունների մասին, որոնք միտված կլինեին կոռուպցիայի դեմ պայքարին 2013թ. ընթացքում: Կառավարությունը չի կատարել ուսումնասիրություններ և հարցումներ՝ պարզելու համար, թե հասարակության որ հատվածն է տեղեկացված կոռուպցիայի մասին և թե ինչպես պայքարի դրա դեմ:

Ի հեճուկս այս զարգացումների՝ միավորը մնում է նույնը: Վերոնշյալ հայեցակարգը բավարար չէ դիտարկելու, որ Յայաստանն ունի համապարփակ հակակոռուպցիոն քաղաքական դաշտ այդ երևույթի դեմ պայքարի համար, քանի որ դեռևս չի ընդունվել հակակոռուպցիոն ռազմավարություն կամ գործողությունների ծրագիր:

ԴԱՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Սեղմագիր

2012թ. ՕԱՅ գնահատումից ի վեր մի շարք զարգացումներ են տեղի ունեցել, որոնք վերաբերում են դատական իշխանությանը: Իրավական տեսանկյունից Արդարադատության ակադեմիայի մասին օրենքի ընդունումը և ակադեմիայի հիմնադրումը ձևավորում է պոտենցիալ դատական իշխանության անկախության մակարդակը: Ճիշտ է, դատավորների նշանակման հարցում վերջնական խոսքը դեռևս հանդիսանում է Յայաստանի Նախագահի սահմանադրական արտոնությունը: Այնուամենայնիվ,

202 <http://gov.am/am/news/item/11215/https://www.e-gov.am/sessions/archive/2014/04/10/> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 21-ին):
203 ԹԻՅԿ-ի պաշտոնական հարցմանը ՅԿ կառավարության աշխատակազմի պատասխանը, 2014թ. ապրիլի 3:

այս նոր օրենքն ունի պոտենցիալ՝ ձևավորելու բարձրորակ թեկնածուներ որպես դատավորներ ծառայելու համար, և ըստ եուրոյան իշխանության այլ ճյուղերի ազդեցությունը թեկնածուների ցուցակի կազմավորման վրա վերացնելու համար:

Այնուամենայնիվ, մի շարք բացասական զարգացումներ տեղի են ունեցել այս ժամանակահատվածում, ինչը բացասաբար է ազդել այնպիսի ցուցիչների միավորների վրա, ինչպես «անկախություն» (գործնականում), «հաշվետվողականություն» (գործնականում), «օրինավորություն» (գործնականում) և «կոռուպցիայի հետապնդում»: Այս բոլոր ցուցիչների միավորները նվազել են 25-ով: Այս ցուցիչների միավորների նվազման հիմնական պատճառը հանդիսացել է Մարդու իրավունքների պաշտպանի՝ 2013թ. դեկտեմբերին հրապարակած «Արդար դատաքննության իրավունքը Հայաստանում» արտահերթ զեկույցը²⁰⁴: Այս զեկույցը ստեղծվել է՝ հիմնվելով անախտ անձանցից վերցված հարցազրույցների հիման վրա, և նկարագրում է դատական համակարգում կոռուպցիոն սխեմաների յուրահատկությունները, ներառյալ՝ գնացուցակի օգտագործումը: Չեկույցը հզոր դիմադրության և քննադատության արժանացավ դատական համակարգի կողմից, սակայն քննադատությունից բացի ոչ մի հետազոտություն, նախաձեռնություն կամ ազգային ծրագիր չնախաձեռնվեց դատական համակարգի կողմից՝ զեկույցին ի պատասխան կամ մարդկան վստահությունը ձեռք բերելու նպատակով:

Այսպիսով, դատական համակարգը մնում է Հայաստանի օրինավորության համակարգի ամենաթույլ սյուներից մեկը. այն դեռևս պատշաճ անկախություն չունի, ունի հանրության ցածր վստահություն և ընկալվում է որպես ծայրահեղ կոռուպացված: Համաձայն Կովկասյան բարոմետր 2013թ. վերջին տվյալների՝ հարցվածների 70%-ը Հայաստանի դատական համակարգը դիտարկում է որպես ոչ անկախ Հայաստանի իշխանություններից²⁰⁵:

Ցուցիչների միավորների աղյուսակ

Դատական իշխանություն Սյան ընդհանուր միավորը՝ 52.16			
	Ցուցիչ	Օրենք	Գործնականում
Կարողություն 56.25	Ռեսուրսներ	75	50
	Անկախություն	75	25
	Թափանցիկություն	75	75
Կառավարում 62.5	Հաշվետվողականություն	100	25
	Օրինավորության մեխանիզմներ	75	25
	Դերակատարում 37.5	Գործադիրի հանդեպ վերահսկողություն	50
	Կոռուպցիայի հետապնդում		25

ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔ և ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄ

2012թ. ՕԱՀ գնահատումը համապարփակորեն նկարագրեց դատական համակարգի կազմակերպական կառուցվածքը՝ նշելով դատական համակարգի յուրաքանչյուր մակարդակի

²⁰⁴ Հայաստանի Մարդու իրավունքների պաշտպան, Արդար դատաքննությունը Հայաստանում, (Երևան. Մարդու իրավունքների Հայաստանի պաշտպան, 2013թ.), էջ 10:

²⁰⁵ CRRC Armenia, Caucasus Barometer: Public Perceptions on Political, Social, and Economic issues in South Caucasus Countries, (Yerevan: CRRC Armenia, 2014), http://www.crrc.am/hosting/file/_static_content/barometer/2013/CB%202013_Public%20Presentation_Armenian.pdf.

լիազորություններն ու դերակատարումները: Համաձայն Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության՝ արդարադատությունն իրականացվում է բացառապես դատարանների կողմից ²⁰⁶: Կառուցվածքային առումով Հայաստանի դատական համակարգը բաղկացած է երեք ենթահամակարգերից, այն է՝ Հայաստանի սահմանադրական դատարանից, ընդհանուր իրավասության դատարաններից և մասնագիտացված դատարաններից ²⁰⁷: Հայաստանի բարձրագույն դատական ատյանը, բացառությամբ սահմանադրական արդարադատությանը վերաբերող հարցերի, հանդիսանում է Վճռաբեկ դատարանը, և բացի դրանից, դատական համակարգը կազմված է առաջին ատյանի դատարաններից, վերաքննիչ դատարաններից և, եթե սահմանված է օրենքով, մասնագիտացված դատարաններից ²⁰⁸: Սահմանադրության նույն հոդվածը սահմանում է նաև, որ արտակարգ դատարանների ստեղծումն արգելված է: Դատական օրենսգիրքը սահմանում է, որ պետք է լինեն երեք վերաքննության դատարաններ՝ քաղաքացիական գործերով վերաքննիչ դատարան, քրեական գործերով վերաքննիչ դատարան և վարչական գործերով վերաքննիչ դատարան ²⁰⁹: Դատական օրենսգրքի նույն հոդվածով սահմանվում է, որ Հայաստանում մասնագիտացված դատարաններն են՝ վարչական դատարանը և վարչական վերաքննիչ դատարանը ²¹⁰: Դատական օրենսգիրքը սահմանում է, որ Հայաստանում պետք է լինեն 16 ընդհանուր իրավասության դատարաններ (7-ը՝ Երևանում և 9-ը՝ մարզերում)²¹¹, որոնցից յուրաքանչյուրը կազմված է դատարանի նախագահից և դատավորներից²¹²: Դատավորների քանակը տարբերվում է դատարանից դատարան՝ կախված ընդդատության ներքո գտնվող բնակչության քանակից: Վարչական դատարանը տեղակայված է Երևանում և բաղկացած է նախագահից և 16 դատավորից ²¹³:

Բոլոր երեք վերաքննիչ դատարանները տեղակայված են Երևանում ²¹⁴: Քաղաքացիական գործերով վերաքննիչ դատարանը և քրեական գործերով վերաքննիչ դատարանը կազմված են նախագահից և 15-ական դատավորից, իսկ վարչական գործերով վերաքննիչ դատարանը՝ նախագահից և 6 դատավորից ²¹⁵: Վճռաբեկ դատարանը նույնպես տեղակայված է Երևանում և բաղկացած է նախագահից և 14 դատավորից ²¹⁶: Այն կազմված է երկու պալատից՝ քրեական պալատից և քաղաքացիական և վարչական գործերով պալատից, որոնցից յուրաքանչյուրը բաղկացած է նախագահից և համապատասխանաբար 5 և 9 դատավորից:

Սահմանադրության հոդված 93-ը սահմանում է, որ Հայաստանի Հանրապետությունում սահմանադրական արդարադատությունն իրականացվում է Սահմանադրական դատարանի (ՍԴ) կողմից, որի կառուցվածքը, լիազորությունները, դատարանին դիմելու իրավունք ունեցողների շրջանակը, ինչպես նաև նրա գործունեության հիմնարար սկզբունքները սահմանվում են Սահմանադրության 99-102 հոդվածներով: Մասնավորապես՝ Սահմանադրության հոդված 99-ը սահմանում է, որ ՍԴ-ն բաղկացած է 9 անդամից, որոնցից չորսը նշանակվում են Հանրապետության Նախագահի կողմից²¹⁷ և հինգը՝ Ազգային ժողովի (ԱԺ) ²¹⁸: ԱԺ-ն նաև նշանակում է ՍԴ նախագահին:

206 ՀՀ Սահմանադրություն, հոդված 91:
207 Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ, էջ 906:
208 ՀՀ Սահմանադրություն, հոդված 92: Այս դրույթը ենթադրում է, որ ընդհանուր իրավասության և մասնագիտացված դատարանները եռաստիճան համակարգ են, չնայած Սահմանադրությունը ուղղակիորեն չի նշում այդ: Առաջին աստիճանը կազմված է առաջին ատյանի դատարաններից, երկրորդը՝ վերաքննիչ դատարաններից և երրորդը՝ Վճռաբեկ դատարանից:
209 ՀՀ Դատական օրենսգիրք, հոդված 41:
210 Այս երկու մասնագիտացված դատարաններն են վարչական դատարանների առաջին և երկրորդ մակարդակների դատարանները:
211 Երևանում առկա է մեկ դատարան երկու ամենամեծ վարչական շրջաններում (Շենգավիթ և Մալաթիա-Սեբաստիա) և 5 մնացած դատարանների ընդդատությունը տարածվում է երկու կից վարչական շրջանների վրա: Երևանից դուրս 8 մարզերից (ընդհանուր 10-ից) յուրաքանչյուրում կա մեկ դատարան, և երկու կից մարզերում (Արարատ և Վայոց Ձոր. վերջինս Հայաստանի ամենափոքր մարզն է) գործում է մեկ դատարան:
212 ՀՀ Դատական օրենսգիրք, հոդված 24:
213 Նույն տեղում, հոդված 37:
214 Նույն տեղում, հոդված 41:
215 Նույն տեղում:
216 Նույն տեղում, հոդված 52:
217 ՀՀ Սահմանադրություն, հոդված 55, կետ 10:
218 Նույն տեղում, հոդված 83, կետ 1:

Եվ ի վերջո, Հայաստանի դատական համակարգի կարևոր բաղադրիչն է հանդիսանում Արդարադատության խորհուրդը: Հոդված 94.1-ը սահմանում է, որ Արդարադատության խորհուրդը բաղկացած է ինը դատավորից՝ գաղտնի քվեարկությամբ 5 տարի ժամկետով Հայաստանի Հանրապետության դատավորների ընդհանուր ժողովում ընտրված, նաև 4 իրավաբան գիտնականներից, որոնցից 2-ը նշանակվում են Հանրապետության Նախագահի, իսկ մյուս երկուսը՝ Ազգային ժողովի կողմից: Արդարադատության խորհուրդը խաղում է էական դեր դատավորների նշանակման, առաջխաղացման և լիազորությունների դադարեցման հարցերում (բացառությամբ Սահմանադրական դատարանի անդամների), ինչպես նաև նրանց հանդեպ կարգապահական սանկցիաներ սահմանելու հարցում: 2012թ. գնահատումից ի վեր մի շարք փոփոխություններ են տեղի ունեցել իրավական դաշտում՝ դատական համակարգի կառուցվածքին և գործունեությանը վերաբերող, որի մասին տեղեկատվությունը կարելի է գտնել այս սյան համապատասխան ցուցիչների առումով կատարված մեկնաբանություններում: Այսուամենայնիվ, այս մասում պետք է նշել, որ վարչական դատարանի՝ օրենսդրորեն սահմանված դատավորների քանակը փոխվել է: Նախկինում այն բաղկացած էր նախագահից և 16 դատավորից, իսկ 2013թ. հունվարի 1-ից դատավորների քանակը հասցվեց 27-ի (նախագահ և 26 դատավոր)²¹⁹:

Դատական համակարգի մի նոր բաղադրիչ է արդարադատության ակադեմիան, որը փոխարինելու եկավ դատական դպրոցին և դատախազների դպրոցին, և սկսեց գործել 2014թ. մարտի 14-ին: Ակադեմիայի հիմնական գործառնություններն են՝ որակավորման քննությունների արդյունքում դատավորների և դատախազների ցուցակում ընդգրկված անձանց տեխնիկական կրթության կազմակերպումն ու անցկացումը, դատավորների, դատախազների, ակադեմիայում ուսումնառած անձանց, ովքեր ընդգրկվել են դատավորների ցուցակում, մասնագիտական զարգացման կազմակերպումը և անցկացումը, դատական ծառայողների, դատախազության աշխատակազմի պետական ծառայողների և կարգադրիչների մասնագիտական զարգացման կազմակերպումը և անցկացումը, դատավորների, դատախազների և կարգադրիչների համար հատուկ միջոցների և զենքերի գործադրման համար հատուկ կրթության կազմակերպումն ու անցկացումը²²⁰:

Ռեսուրսներ (Օրենք)

Որքանով են առկա օրենքներ, որոնք միտված են ապահովելու դատական համակարգի ներկայացուցիչների համար պաշտոնավարման պատշաճ քաղաքականություններ, աշխատավարձեր և աշխատանքային պայմաններ:

2012թ. միավորը - 100

2014թ. միավորը - 75

2012թ. ՕԱՀ գնահատումը համապարփակորեն գնահատել էր այս ցուցիչն աշխատավարձերի, պաշտոնավարման, նշանակման և բյուջետային հատկացումների առումով: Այս ցուցիչը գնահատվել էր խիստ դրական, և նշվել էր, որ ընդհանուր առմամբ օրենսդրությունն ապահովում է պատշաճ աշխատավարձեր, աշխատանքային պայմաններ և պաշտոնավարման քաղաքականություններ դատական համակարգի ներկայացուցիչների համար: Ոչ նշանակալից փոփոխություն է այն, որ 2014թ. հուլիսի 1-ից բոլոր ինդիկատորները՝ կապված դատավորների աշխատավարձերի հետ, կկարգավորվեն Պետական պաշտոններ զբաղեցնող անձանց վարձատրության մասին օրենքով:

2014թ. համար, ինչպես և 2013թ. համար, դատավորի բազային աշխատավարձի չափը, համաձայն 2012թ. «Պետական բյուջեի մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 9-ի, կազմում էր 478,405 ՀՀ դրամ, ինչը համապատասխանում է մոտավորապես 1162 ԱՄՆ դոլարին: Սկսած 2014թ. հուլիսի 1-ից՝ դատավորների աշխատավարձերի հետ կապված բոլոր ինդիկատորները կկարգավորվեն պետական

²¹⁹ Օրենք համար ՀՅ-246-Ն, հոդված 1. ընդունվել է 2012թ. դեկտեմբերի 19-ին:

²²⁰ Արդարադատության ակադեմիայի մասին ՀՀ օրենք, օրենք համար ՀՅ-50-Ն՝ ընդունված 2013թ. մայիսի 2-ին:

պաշտոնյաների վարձատրության վերաբերյալ՝ վերը նշված օրենքով: Այս օրենքի հոդված 5-ը սահմանում է, որ յուրաքանչյուր տարի բազային աշխատավարձի չափը պետք է որոշվի տարեկան պետական բյուջեով. աշխատավարձերի չափերը և հավելումները կփոփոխվեն օրենքի հավելվածների հիման վրա: ՄԴ-ի անդամների աշխատավարձերը փոփոխվել են. նախկին 680,000 ՀՀ դրամի փոխարեն այժմ ՄԴ-ի նախագահը ստանում է 730,080 ՀՀ դրամ, ինչը կազմում է մոտավորապես 1750 ԱՄՆ դոլար, իսկ ՄԴ-ի անդամները՝ նախկին 600,000 ՀՀ դրամի փոխարեն 646,190 ՀՀ դրամ, ինչը կազմում է մոտավորապես 1550 ԱՄՆ դոլար²²¹:

Անկախ դատական համակարգերի աշխատանքային խումբը նշում է. «Ազգային իշխանություններին խորհուրդ կտրվեր դիտարկել՝ ինչպես և ինչ չափով դատական համակարգն իր ինքնակառավարման մարմինների միջոցով կարող է ներգրավվել դատական վարձատրությունների որոշման հարցում»²²²: Ինչ վերաբերում է բյուջեի նախագծման գործընթացին, ապա «Արդյունավետ դատական համակարգեր» բաժնում խոսելով 2013թ. բյուջետային գործընթացի իրավիճակի մասին՝ աշխատանքային խումբը նշում է հետևյալը. «Իրավիճակը չի համապատասխանում եվրոպական լավագույն փորձին»²²³: Այդ իսկ պատճառով միավորը նվազում է՝ կազմելով 75:

Ռեսուրսներ (Գործնականում)

Գործնականում, արդյունավետորեն գործելու համար, դատական համակարգը որքանով է ապահովված ֆինանսական ռեսուրսների, աշխատակիցների և ենթակառուցվածքների պատշաճ մակարդակով:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 50

2012թ. ՕԱՀ գնահատումը այս ցուցիչին տվեց 50 միավոր՝ հաշվի առնելով բյուջեի բաշխման ընթացակարգը, աշխատավարձերի անբավարար լինելը և տեխնիկական հագեցվածության հարցը: Դիտարկվել էր, որ դատավորների աշխատավարձերը բավարար չէին՝ պահպանելու համար չորս հոգուց բաղկացած ընտանիք: Նաև մեջբերվել էր «Ֆորին փոլիսի սենթր» կազմակերպության առաջարկությունն առ այն, որ դատավորների աշխատավարձերը կարիք ունեն ավելի բարձրացվելու²²⁴: Ի լրումն՝ դիտարկվել էր, որ բյուջեի բաշխման ընթացակարգը չէր համապատասխանում լավագույն եվրոպական փորձին՝ այդ գործընթացում Արդարադատության խորհրդի սահմանափակ մասնակցության պատճառով²²⁵: Ինչևէ, 2012թ.-ից ի վեր տեղի են ունեցել մի շարք զարգացումներ, որոնք նկարագրված են ստորև:

Դատական բարեփոխումների 2012թ. ինդեքսում («ABA ROLI») Հայաստանի մասով, «բյուջետային ներդրման» առաջնությունը, նշվում է. «Ընդհանուր առմամբ, դատավորներն ընկալում են բյուջեն որպես նվազագույն, սակայն պատշաճ»²²⁶: Թերևս, ամենից օգտակար դիտարկումը հետևյալ հատվածն է. «Դատավորների և դատական ծառայողների մեծամասնությունը համաձայնվել են, որ բյուջեն ծածկում է այն ամենն, ինչ անհրաժեշտ է, որպեսզի ապահովվի դատարանների գործունեությունը, բայց ոչ ավելին: Երբեմն, ստացված տեղեկությունների համաձայն, դատավորները դեռևս սեփական

221 Օրենք համար ԴՕ-190-Ն, հոդված 3՝ ընդունված 2013թ. դեկտեմբերի 13-ին:

222 Working Group on Efficient Judicial Systems/ Eastern Partnership- Enhancing Judicial Reform in Eastern Partnership Countries, Project Report on Judicial Self-Governing Bodies: Judges' Career, (Strasbourg: The European Union/Council of Europe, 2013), էջ 73. http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/capacitybuilding/source/judic_reform/ENG%20March%20Report%20Independant%20Judicial%20Systems.pdf.

223 Working Group on Efficient Judicial Systems/ Eastern Partnership- Enhancing Judicial Reform in Eastern Partnership Countries. Project Report on Judicial Self-Governing Bodies: Judges' Career, (Strasbourg: The European Union/Council of Europe, 2013), էջ 52. http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/capacitybuilding/source/judic_reform/FINAL%20efficient%20judicial%20systems%20EN%20March%202013.pdf.

224 Adam Hug, Spotlight on Armenia, (London: Foreign Policy Centre, 2011), էջ 5. <http://fpc.org.uk/fsblob/1331.pdf>.

225 Working Group on Efficient Judicial Systems/ Eastern Partnership- Enhancing Judicial Reform in Eastern Partnership Countries, Project Report on Judicial Self-Governing Bodies: Judges' Career, (Strasbourg: The European Union/Council of Europe, 2013), էջ 31:

226 Rule of Law Initiative, Judicial Reform Index for Armenia, (American Bar Association, 2012), էջ 39. http://www.americanbar.org/content/dam/aba/directories/roli/armenia/armenia_jri_vol_iv_english_12_2012.authcheckdam.pdf.

միջոցներով են գնում գրասենյակային պարագաները: Միևնույն ժամանակ, դատավորները և դատական ծառայողները համաձայն են, որ մարդկային ռեսուրսների ավելացումն ամենաշատն է պետք, ներառյալ՝ ավելի մեծ աշխատակազմ և ավելի բարձր աշխատավարձեր, որպեսզի աշխատանքի վերցվի բարձրորակ աշխատակազմ: Դատավորները նշել են, որ իրենք ի վիճակի չեն ներդրում ունենալ բյուջեում կամ բյուջետային պահանջներ ներկայացնել»²²⁷:

Դատական աշխատավարձերի առումով ուսումնասիրությունը նշում է. «Այնուամենայնիվ, դատավորները նշել են, որ իրենց աշխատավարձերը շարունակում են մնալ ոչ պատշաճ, մասնավորապես, եթե համեմատենք մասնավոր հատվածի հետ»²²⁸: Միաժամանակ՝ «Այնուամենայնիվ, դատավորները նաև նշեցին, որ մասնավոր հատվածի իրավաբանների, որոնք ունեն համադրելի փորձ, աշխատավարձերն էապես ավելի բարձր են, և դատավորների մեծամասնությունը կարծում է, որ աշխատավարձերը չեն արտացոլում դատավորի կարգավիճակը: Եվ դատավորները և հարցազրույց տվողներից ոչ դատական մարդիկ ընդհանուր առմամբ համաձայնվեցին, որ դատական աշխատավարձերը ցածր են, չնայած շատերը նշեցին, որ դա արտացոլում է Հայաստանի ընդհանուր տնտեսական պատկերը: Հարցազրույց տվածներից որոշները կարծում են, որ ցածր աշխատավարձերը նպաստում են դատական կոռուպցիային, չնայած ուրիշները կարծում են, որ դատական աշխատավարձերը օգտագործվում են լոկ կոռուպցիան արդարացնելու համար»²²⁹:

Այնուամենայնիվ, պետք է նկատի ունենալ, որ 2012թ. ուսումնասիրությունը հրապարակվեց ավելի ուշ, ինչն ինքն իրենով նշանակում է, որ այն արտացոլում էր 2012թ. իրավիճակը: Պետք է հաշվի առնել, որ վերջին փոփոխություններն օրենսդրության մեջ համապարփակ նկարագրվել է այս ցուցիչի «օրենք» ասպեկտում: Դատավորների աշխատավարձերը բաղկացած են բազային աշխատավարձից (ընդհանուր իրավասության դատարանների դատավորներ), պաշտոնական դրույթաչափից (այլ դատավորների դեպքում) և հավելումներից (բոլոր դատավորների դեպքում):

Ինչ վերաբերում է աջակցող աշխատակազմի քանակին՝ իրավական պահանջները չեն փոփոխվել՝ սկսած 2012թ. գնահատումից: Այնուամենայնիվ, «ABA ROLI»-ի ինդեքսում նշվում է. «Դատավորներին աջակցում են օգնականներն ու վարչական աշխատողները, սակայն առաջին ատյանի դատարաններից հարցազրույց տված անձինք հայտնեցին, որ իրենք չունեն բավարար մարդկային ռեսուրսներ դատական գործերն արդյունավետ կառավարելու համար: Դատական օգնականները միայն պարտավոր են մասնակցել շարունակական իրավական կրթությանը յուրաքանչյուր երեք տարին մեկ, և հարցազրույցների բազմաթիվ մասնակիցներ հայտնեցին, որ Հայաստանի և միջազգային իրավունքի նոր զարգացումների առումով դատական օգնականների մոտ առկա է գիտելիքների պակաս»²³⁰: Ինչ վերաբերում է աշխատակազմին՝ Հայաստանի վերաբերյալ Եվրոպական հարևանության քաղաքականության իրականացման 2013թ. գեկույցում նշվում է. «Ավելի շատ բարեփոխումներ են անհրաժեշտ արդարադատության մատչելիության առումով, ներառյալ՝ դատական գործընթացների որակի բարձրացումն ու աշխատակազմի կարողությունների կառուցումը»²³¹:

Ինչ վերաբերում է տեխնիկական հագեցվածությանը՝ ապա «ABA ROLI»-ի ինդեքսում նշվում է. «Դատավորներն ու նրանց օգնականներն ունեն ինտերնետին միացված համակարգիչներ, ինչպես նաև այլ պարագաներ, որոնք անհրաժեշտ են գործերի ծավալն ողջամտորեն արդյունավետ կատարելու համար»²³²: Նույն դրական գնահատումն է դատական շենքերի մասով. «Դատական դահլիճներն ընդհանուր առմամբ հարմարավետորեն են տեղակայված և հեշտ են դրանք գտնելու առումով: Մի

227 Նույն տեղում, էջ 40:

228 Նույն տեղում, էջ 41:

229 Նույն տեղում, էջ 42:

230 Rule of Law Initiative, Judicial Reform Index for Armenia, (American Bar Association, 2012), էջ 69:

231 European Commission, Joint Staff Working Document: Implementation of the European Neighborhood Policy in Armenia: Progress in 2013 and recommendations for actions. (Brussels: EC, 2014), էջ 6. http://eeas.europa.eu/enp/pdf/2014/country-reports/armenia_en.pdf.

232 Rule of Law Initiative, Judicial Reform Index for Armenia, (American Bar Association, 2012), էջ 75:

շարք դատարաններ Չայաստանում վերջերս վերակառուցվել են, չնայած վատ պայմաններն առկա են ոչ վերանորոգված դատարաններում: Չարցագրույց տվողները հայտնել են, որ դատական շենքերի առնչությամբ չկան լուրջ մտահոգություններ»²³³:

Գործերի էլեկտրոնային և պատահական բաշխման առումով դիտարկվել էր. «Չայաստանի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանների մեծամասնությունում գործերը բաշխվում են դատավորներին պատահական ընտրությամբ՝ օգտագործելով էլեկտրոնային գործերի բաշխման համակարգը: Գործնականում, այնուամենայնիվ, դատարանների նախագահները, ինչպես հաղորդվում է, ի վիճակի են կոնկրետ դատավորների համար ազդելու գործերի վերաբաշխման վրա»²³⁴: Եվ կրկին. «Դատավորների և դատարանների աշխատակազմերի համար դատական գործերի մասին տվյալները մատչելի են կենտրոնացված, համակարգված CAST համակարգի միջոցով, որը տեղադրված է դատարաններում որչ Չայաստանով մեկ: Ի լրումն՝ էլեկտրոնային DataLex համակարգը հիմնադրվել էր՝ ապահովելու հանրային մատչելիությունը գործերի տվյալներին, և DataLex էլեկտրոնային տեղեկատվական կրպակները հասանելի են դատարանների դահլիճներում: Չարցագրույց տվածները կարծում էին, որ, ընդհանրապես, գործերն արագ մուտք են արվում DataLex համակարգ, և նշել են, որ գործերը սովորաբար լսվում են ողջամտորեն արդյունավետ կերպով»²³⁵:

Ինչ վերաբերում է դասընթացների իրավական պահանջներին՝ ապա այն համապարփակ կերպով քննարկվել է այս զեկույցի «ռեսուրսներ» ցուցիչի իրավական ասպեկտում: Դասընթացների մասով «ABA ROLI»-ի ինդեքսում նշվում է. «Մինչ դատավորները ստանում են վերապատրաստումներ կիրառելի էթիկայի ստանդարտների մասով, և ասվում է, որ նրանք շատ լավ տիրապետում են այդ կանոններին, ինչպես հայտնում են՝ նրանք միշտ չէ, որ հետևում են այդ ստանդարտներին»²³⁶:

Ի պատասխան ԹԻՅԿ-ի պաշտոնական հարցման՝ Դատական դեպարտամենտը տեղեկացրեց, որ 2013թ. ընթացքում բոլոր դատավորները (մոտավորապես 220 դատավոր) անցել են դասընթացներ դատական դպրոցում²³⁷: Այս դատավորները կատարել են առարկաների ընտրություն՝ հիմնվելով իրենց մասնագիտական նախընտրությունների վրա: Կան մոտավորապես 1009 դատական ծառայողներ: Տարվա ընթացքում եղել են մարդիկ, ովքեր ազատվել են աշխատանքից (175), բայց նաև նոր մարդիկ են ընդունվել աշխատանքի: Նույն ժամանակահատվածում 213 դատական ծառայողներ անցել են վերապատրաստումներ: Դատական դեպարտամենտը նաև նշել է, որ 2012թ.-ից ի վեր դատավորների համար ապահովվել է տեխնիկական հագեցվածություն:

Վերոնշյալը հաշվի առնելով՝ առկա է հնարավորություն միավորն ավելացնելու համար, բայց ամենից կարևոր բաղադրիչը, ինչը դատավորների աշխատավարձերն են, դեռևս չի գտնվում այնպիսի մի մակարդակի վրա, որպեսզի ապահովեր դատավորների անկախությունը: Այդ իսկ պատճառով միավորը մնում է նույնը:

Անկախություն (Օրենք)

Ըստ օրենքի՝ դատական համակարգը որքանով է անկախ:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 75

2012թ. ՕԱՅ գնահատմամբ այս ցուցիչին տրվել էր ցածր միավոր: Մասնավորապես նշվել էր, որ կրդարադատության խորհուրդը չունի անկախության անհրաժեշտ մակարդակ նախագահից՝

233 Նույն տեղում, էջ 43:

234 Նույն տեղում, էջ 55:

235 Նույն տեղում, էջ 74:

236 Նույն տեղում, էջ 2:

237 ՅՊ Դատական դեպարտամենտի պատասխանը ԹԻՅԿ-ի պաշտոնական հարցմանը, 2014թ. հունիսի 19:

դատավորների նշանակումների, առաջխաղացման, լիազորությունների դադարեցման կամ սանկցիաների կիրառման առումով: Ի հեճուկս լրացումների և փոփոխությունների՝ արված 2012թ. ՕԱԶ գնահատումից ի վեր, որոնք ուրվագծված են ստորև, Նախագահը դեռևս պահպանում է Էական դեր:

2012թ. հունիսին Դատական օրենսգրքում կատարվեցին փոփոխություններ և լրացումներ: Դրանցից ամենից կարևորներն են²³⁸.

Ա. Թեկնածուների որակավորման ընթացակարգը դարձավ ավելի ապահով մանիպուլյացիաներից: Այժմ, թեկնածուների համար քննական հարցերի մշակման նպատակով, Արդարադատության խորհուրդն ընդգրկում է համապատասխան մասնագետների և մասնագիտացված կազմակերպությունների: Մասնագետը կամ մասնագիտացված կազմակերպությունը կրում է պատասխանատվություն հարցերը երրորդ անձանցից գաղտնի պահելու առումով ²³⁹: Բացի այդ, Քրեական օրենսգիրքը լրացվել է նոր՝ հոդված 332.4-ով՝ քննական հարցերի գաղտնիություն չպահպանելը պատժելու առումով²⁴⁰:

Բ. Դատական օրենսգրքի հոդված 120-ը, որը սահմանում է դատավորների թեկնածուների ցուցակից անձին հանելու հիմքերը, վերախմբագրվել է և դարձել է ավելի պարզ: Ամենից նշանակալից հիմքերն են՝ առանց արդարացնող պատճառի թեկնածուն չի մասնակցել ամենամյա վերապատրաստման ծրագրին, ակադեմիան ավարտելուց հետո թեկնածուն ավելի քան 4 ամիս չի զբաղվել որևէ աշխատանքով, որը պահանջում է իրավաբանի որակավորում, և միաժամանակ աշխատանքի համար չի դիմել Դատական դեպարտամենտ, առանց հարգելի պատճառների թեկնածուն բաց է թողել դասաժամերի ավելի քան 20 տոկոսը կամ բաց է թողել ավելի քան 50 տոկոսը ժամանակավոր անաշխատունակության պատճառով, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ նրան տրվել է տարկետում, թեկնածուն չի ստացել դասընթացի համար նվազագույն միավորը կամ չի անցել փորձաշրջանը: Այս դեպքերից որոշների համար, մանավանդ այն դեպքի, երբ թեկնածուն չի զբաղվել աշխատանքով, որը պահանջում է իրավաբանի որակավորում, թեկնածուների ցանկից թեկնածուին հանելու խնդրանքով Արդարադատության խորհրդին է դիմում Վճռաբեկ դատարանի նախագահը: Վերոնշյալ մնացած դեպքերում նույնանման խնդրանքով Արդարադատության խորհրդին է դիմում ակադեմիայի խորհուրդը: Արդարադատության խորհուրդը որոշում է դիմումի ճակատագիրը բաց քվեարկության կարգով: Դրական քվեարկության դեպքում Արդարադատության խորհուրդը դիմում է Յանրապետության Նախագահին թեկնածուին ցանկից հանելու խնդրանքով: Եթե ընթացակարգը չի խախտվել, ապա խնդրանքը ստանալուց հետո 10 օրվա ընթացքում Նախագահը պարտավոր է հանել թեկնածուին ցանկից:

Կարճ ասած, այս բոլոր զարգացումները տեսականորեն ուժեղացնում են դատական համակարգի անկախությունը: Դրանք տրամադրում են ավելի լավ երաշխիքներ՝ կանխարգելելու համար մանիպուլյացիան և ֆավորիտիզմը: Այս մեխանիզմը, եթե գործադրվի պատշաճորեն, կարող է ապահովել թեկնածուներին կամայական վերաբերմունքից: Այս նոր զարգացումներն առաջարկում են այս ցուցիչի միավորի մեծացում:

238 Օրենք համար ԶՕ-51-Ն՝ ընդունված 2013թ. հունիսի 17-ին:

239 Այս փոփոխությունը կատարվել է՝ Դատական օրենսգրքի հոդված 115-ը նոր 3.1 պարագրաֆով լրացնելով:

240 Այս հոդվածը լրացվել է օրենք համար ԶՕ-56-Ն-ով՝ ընդունված 2013թ. մայիսի 2-ին:

Անկախություն (Գործնականում)

Որքանով է դատական համակարգը գործում առանց կառավարության կամ այլ դերակատարների միջամտության:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 25

2012թ. ՕԱՀ գնահատումը տվել էր այս ցուցիչին ոչ շատ դրական գնահատական: Դիտարկվել էր, որ նույնիսկ տեսականորեն անհնար է պնդել, որ դատավորների նշանակման գործընթացը հիմնված է հստակ մասնագիտական չափորոշիչների վրա, քանի որ նշանակման հարցում վերջին խոսքը պատկանում է երկրի Նախագահին: Այս կապակցությամբ մեջբերվել էին մի շարք փորձագետների կարծիքներ, ովքեր նույնպես հանգել էին նույն տեսակետին իրենց ուսումնասիրություններում: Ի լրումն՝ նշվել էր, որ որոշ նորանշանակ դատավորներ հանդիսանում են որոշ բարձրաստիճան պաշտոնյաների բարեկամներ:

Դատական դեպարտամենտն իր պատասխանում նշել է, որ 2013թ. ընթացքում 4 դատավորներ տեղափոխվել են այլ աշխատանքի նույն ատյանի մեկ այլ դատարանում²⁴¹: Տեղափոխման պատճառները հիմնականում պայմանավորված են եղել առողջական վիճակով, ընտանեկան դրությամբ, կատարված աշխատանքի արդյունավետությամբ, դատարանների ծանրաբեռնվածությամբ: Ի լրումն՝ 2 դատավորներ առաջխաղացում են ունեցել. մեկը նշանակվել է վերաքննիչ դատարանի դատավոր, իսկ մյուսը դարձել է նույն դատարանի, որտեղ աշխատում էր, Նախագահ: Վերջին 2 տարվա ընթացքում միայն մեկ դատավոր է պաշտոնից ազատվել, ինչը հանդիսացել է կարգապահական պատժի հետևանք:

Ինչ վերաբերում է քաղաքական միջամտությանը՝ պատասխանում նշվել է, որ տարեցտարի աճում է արդարացումների թիվը, և դատական ակտերի դեմ բողոքները կազմում են միայն 10%:

«Իրավունքների պաշտպանությունն առանց սահմանների» տեղական ՅԿ-ի ղեկավար տկն Յայկուհի Յարությունյանը ԹԻՅԿ-ի հետ հարցազրույցում²⁴² նշել է, որ վերջին 2 տարում դատավորների պաշտոնից ազատման դեպքերը դարձել են ավելի հիմնավոր: Նա կարծում է, որ Արդարադատության խորհրդի որոշումների որակը բարձրացել է, ինչը կարող է ստեղծել ընկալում, որ որոշումները դարձել են ավելի հիմնավորված: Ինչ վերաբերում է դատավորների տեղափոխությանը կամ պաշտոնի իջեցմանը՝ իրենց կայացրած վճիռների/դատավաճիռների պատճառով, նա նշել է, որ ինքը տեղյակ է նման դեպքերի մասին, որ տեղի են ունեցել նշված ժամանակահատվածում: Նա նշել է նաև, որ վերջին 2 տարում մեծ փոփոխություններ տեղի չեն ունեցել դատարանների նախագահների խորհրդի կամ Արդարադատության խորհրդի անկախության աստիճանի առումով:

Քաղաքական միջամտությունների հարցի վերաբերյալ նա նշել է, որ այժմ չկան դեպքեր, որոնք կապված լինեին քաղաքական ճգնաժամի հետ, ինչպես կային 2008-2010թթ. ընթացքում: Նման դեպքերի բացակայության պատճառով կարող է ստեղծվել տպավորություն, թե դատական համակարգը պաշտպանված է քաղաքական միջամտությունից, սակայն երբ համեմատություն է արվում ընտրական գործերի հետ, նա կարծում է, որ դատական համակարգը ապահովագրված չէ քաղաքական միջամտությունից:

ԱՄՆ-ում տեղակայված «Փոլիսի ֆորում Արմենիա» կազմակերպությունը 2013թ. վերջում հրապարակեց զեկույց, որը վերնագրված էր «Կոռուպցիան Յայաստանում»: Այս զեկույցում նշվում է.

²⁴¹ ՀՀ Դատական դեպարտամենտի պատասխանը ԹԻՅԿ-ի պաշտոնական հարցմանը, 2014թ. հունիսի 19:

²⁴² «Իրավունքների պաշտպանությունն առանց սահմանների» ՅԿ նախագահ Յայկուհի Յարությունյանի հարցազրույցը ԹԻՅԿ ներկայացուցիչի հետ 2014թ. հունիսի 17-ին:

«Դատարանները մնում են իշխանության գործադիր ճյուղի անբաժան մասը՝ ենթակա կամայական միջամտության և ազդեցության: Այս պայմանների լույսի ներքո անկախ և անկողմնակալ դատական համակարգի ստեղծումը անհնարին է»²⁴³: Ֆրիդոմ Յուրգի՝ Ազատությունն աշխարհում 2013թ. զեկույցում Յայաստանում դատավորների անկախության մասով նշվում է. «Դատական համակարգը ենթակա է իշխանության գործադիր ճյուղի քաղաքական ազդեցությանը և տառապում է զգալի կոռուպցիայից»²⁴⁴:

Բացի այդ, համաձայն Կովկասյան բարոմետր 2013թ. վերջին տվյալների, հարցվածների 70%-ը գտնում է, որ դատական համակարգն անկախ չէ իշխանություններից²⁴⁵: Յամեմատության համար՝ Վրաստանում հարցվածների միայն 33%-ն է կարծում, որ Վրաստանի դատական համակարգն անկախ չէ վրացական իշխանություններից:

2013թ. դեկտեմբերին Մարդու իրավունքների պաշտպանը հրապարակեց «Արդար դատաքննության իրավունքը Յայաստանում» արտահերթ զեկույցը: Այս զեկույցը հիմնված էր անանուն ազդարարների, որոնք հարցազրույցներ էին տվել, տեղեկատվության վրա: Չեկույցը մանրակրկիտ ձևով նկարագրում է դատական համակարգի ներսում գոյություն ունեցող կոռուպցիոն սխեմաները: Ի լրումն՝ այն նույնիսկ տրամադրում է կոռուպցիոն սխեմաների կոնկրետ գնացուցակները²⁴⁶:

Վերոգրյալի հիման վրա կարելի է ասել, որ իրավիճակը վատթարացել է, և այդ իսկ պատճառով տրվում է երկրորդ հնարավոր վատագույն միավորը:

Թափանցիկություն (Օրենք)

Որքանով են առկա դրույթներ՝ ապահովելու, որպեսզի հանրությունը ստանա վերաբերելի տեղեկատվություն դատական համակարգի գործունեության և որոշումների կայացման ընթացակարգերի մասին:

2012թ. միավորը - 75

2014թ. միավորը - 75

2012թ. ՕԱԶ գնահատումը համապարփակ ձևով քննարկել էր դատական մարմինների կողմից հրապարակվող փաստաթղթերի թափանցիկության պահանջները կամ հենց այդ մարմիններին վերաբերող թափանցիկության պահանջները, դատական համակարգի գործունեության թափանցիկության վերաբերյալ պահանջները, դատավորների գույքի և եկամուտների հայտարարագրերը: Վերջին հարցի մասով դիտարկվել էր, որ դատավորները համարվում են բարձրաստիճան պաշտոնատար անձինք և պարտավոր են տրամադրել հայտարարագրեր իրենց գույքի և եկամուտների վերաբերյալ: Ընդհանուր առմամբ, դատական համակարգի թափանցիկությանը վերաբերող իրավական դաշտը գնահատվել էր բավական դրական:

2012թ. գնահատումից ի վեր էական փոփոխություններ տեղի չեն ունեցել:

243 Policy Forum Armenia, State of the Nation Report: Corruption in Armenia, (Policy Forum Armenia, 2013), էջ 24. http://www.pf-armenia.org/sites/default/files/documents/files/PFA_Corruption_Report.pdf.

244 Aleksandr Iskandaryan, Nations in Transition 2013-Armenia, (Freedom House, 2013). http://www.freedomhouse.org/report/nations-transition/2013/armenia#.U5MRs9J_suc.

245 CRRC Armenia, Caucasus Barometer: Public Perceptions on Political, Social, and Economic issues in South Caucasus Countries, (Yerevan: CRRC Armenia, 2014), էջ 15. http://www.crrc.am/hosting/file/_static_content/barometer/2013/CB%202013_Public%20Presentation_Armenian.pdf.

246 Յայաստան Մարդու իրավունքների պաշտպան, Արդար դատաքննությունը Յայաստանում, (Երևան: Մարդու իրավունքների Յայաստանի պաշտպան, 2013թ.), էջ 10:

Թափանցիկություն (Գործնականում)

Գործնականում որքանով է հասարակությանը մատչելի դատական համակարգի գործունեության և դատական տեղեկատվության մասին տեղեկատվությունը:

2012թ. միավորը - 75

2014թ. միավորը - 75

2012թ. ՕԱՀ գնահատումը գնահատել էր այս ցուցիչը բավական դրական: Դիտարկվել էր, որ առկա են 3 տարբեր կայքէջեր տարբեր նպատակներով: Ի լրումն՝ նշվել էր, որ վճիռների մասին տեղեկատվությունը լայնորեն հասանելի է բազմաթիվ եղանակներով. կայքէջեր, պաշտոնական տեղեկագրեր, նիստերին մասնակցություն, հարցումներ:

Տկն Չարությունյանը նշեց, որ սա այն միակ ցուցիչն է, որի մասով նա տեսնում է զարգացում. www.datalex.am կայքէջն այժմ ավելի համապարփակ տեղեկատվություն է տրամադրում: Նույնը ճիշտ է նաև www.court.am կայքէջի դեպքում: Ի լրումն՝ նա նշեց նոր կայքի (www.dataran.am) մշակման մասին՝ այն նույնպես դիտարկելով որպես օգտակար: Այս կայքէջը հանդիսանում է Դատական դեպարտամենտի պաշտոնական կայքը և լրացնում է այն տեղեկատվական բացը, որը առկա էր www.datalex.am և www.court.am կայքերից: Դատական դեպարտամենտն, ի պատասխան ԹԻՉԿ-ի պաշտոնական հարցման ²⁴⁷, նշել է, որ www.court.am կայքէջը պարբերաբար թարմացվում է:

«ABA ROLI»-ն իր Դատական բարեփոխումների 2012թ. ինդեքսում նշում է. «Նիստերն ընդհանուր առմամբ բաց են, և կարող են տեղավորել հասարակությանը և լրատվամիջոցներին: Գործնականում նիստերն ընդհանուր առմամբ բաց են՝ բացառությամբ նախնական կալանքի քրեական գործերի: Հասարակությունը և լրատվամիջոցները կարող են ձեռք բերել տեղեկատվություն նիստերի օրերի և ժամի մասին դատարանների սրահներում տեղադրված կրպակների և էլեկտրոնային էկրանների միջոցով: Պետք է նկատել, որ Հայաստանում վերանորոգված դատարանների 85%-ում կան պատշաճ տարածքներ բաց նիստեր անցկացելու համար» ²⁴⁸:

Այնուամենայնիվ, հարցազրույց տվածների կողմից արտահայտված մտահոգությունների էական մասը վերաբերում է Վճռաբեկ դատարանին, որը չի հրապարակում գործերն ընդունելու որոշումները՝ բացառությամբ ավելի ցածր դատարանների վերջնական գործն ըստ եռույցի լուծող ակտերի վերադարձման մասին որոշումների ²⁴⁹: Այնուամենայնիվ, դատական ընթացակարգերի մատչելիությունը և թափանցիկությունը և դատարաններին վերաբերող տեղեկատվությունը շարունակվում է բարելավվել: Հայաստանի դատարանների մեծամասնությունն այժմ ունի բավական տարածք, որպեսզի անցկացվեն բաց դատավարություններ:

Հաշվի առնելով վերոնշյալ մտահոգությունները, որոնք արտահայտվել են հարցազրույց տված անձանց կողմից «ABA ROLI»-ի ուսումնասիրության շրջանակներում, միավորը մնում է նույնը:

²⁴⁷ ՀՀ Դատական դեպարտամենտի պատասխանը ԹԻՉԿ-ի պաշտոնական հարցմանը, 2014թ. հունիսի 248 Rule of Law Initiative, Judicial Reform Index for Armenia, (American Bar Association, 2012), էջ 64-65: ²⁴⁹ Նույն տեղում, էջ 66:

Հաշվետվողականություն (Օրենք)

Որքանով են առկա դրույթներ՝ ապահովելու, որպեսզի դատական համակարգը լինի հաշվետվու և զեկուցի իր գործողությունների վերաբերյալ:

2012թ. միավորը - 100

2014թ. միավորը - 100

2012թ. ՕԱԶ գնահատումը նշել էր, որ հայկական օրենսդրությունը պարունակում է բավարար դրույթներ՝ ապահովելու, որպեսզի դատավորները լինեն հաշվետու և զեկուցեն իրենց գործողությունների վերաբերյալ: Այդ իսկ պատճառով այն տվեց բարձրագույն միավորը՝ 100: Դատական համակարգի հաշվետվողականության հիմնական իրավական չափորոշիչներն են՝ ա. դատավորների և Սահմանադրական դատարանի անդամների կողմից իրենց որոշումները պատճառաբանելու պահանջը, բ. դատավորների դեմ բողոքներով զբաղվող անկախ մարմնի և բողոքների պաշտոնական գործընթացների առկայությունը, գ. բողոքողների պաշտպանության իրավական մեխանիզմների առկայությունը, դ. հանրային պարսավանքի, լիազորությունների դադարեցման կամ ազատման հնարավորությունը:

2012թ. գնահատումից ի վեր տեղի է ունեցել մեկ դրական զարգացում, մասնավորապես, ընդունվել է ԶՕ-90-Ն օրենքը, որն, ի թիվս այլոց, լրացրել է Դատական օրենսգրքի 104 հոդվածը: Լրացման եռությունն այն է, որ Արդարադատության խորհրդի անդամը չի մասնակցում այն որոշումների կայացմանը, որոնք վերաբերվում են այն անձանց դատավորների թեկնածուների կամ առաջխաղացման ցուցակում ընդգրկելուն, ովքեր հանդիսանում են տվյալ անդամի ամուսինը կամ նրա հետ գտնվում են մինչև 3-րդ աստիճանի արյունակցական կապի մեջ²⁵⁰:

Հաշվետվողականություն (Գործնականում)

Գործնականում որքանով են դատական համակարգի անդամները հաշվետու լինում և զեկուցում իրենց գործունեության առումով:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 25

2012թ. ՕԱԶ գնահատումը այս ցուցիչին տվել էր շատ դրական գնահատական: Դիտարկված խնդիրներից մեկն այն էր, որ դատական ակտերը պատշաճորեն չէին պատճառաբանվում: Նշվել էր, որ 2012թ. զեկույցով ծածկված ժամանակահատվածում եղել են որոշ սկանդալային դեպքեր, հատկապես՝ դատավոր Մնացականյանի լիազորությունների վաղաժամկետ դադարեցումը, որի պատճառը հանդիսացել էր գրավի դիմաց մեղադրյալի ազատ արձակումը, որի դեմ դատախազությունը չէր առարկել, և Փաստաբանների պալատի և Վճռաբեկ դատարանի միջև հարաբերությունները սրվել էին:

Տկն Հարությունյանը նշել է, որ ինքը չի հավատում, որ 2012թ.-ից ի վեր պատշաճ պատճառաբանված դատական ակտերի քանակն աճել է²⁵¹: Նա ասաց, որ իրենց կազմակերպությունը վերջերս իրականացրել է զինվորական գործերի վերաբերյալ հետազոտություն, և վերլուծվել է 120 դատական ակտ: Ինչը նրանք էին հայտնաբերել՝ այն է, որ դատական ակտերի մեծամասնությունում օգտագործվել է «դատական ակտի նմուշ-օրինակ» հասկացությունը, ինչն իր կարծիքով ցուցիչ է առ այն, որ դատավորները չեն փորձում համադրել գործի փաստական հանգամանքները օրենքի հետ և հանգել

²⁵⁰ Օրենք համար ԶՕ-90-Ն՝ ընդունված 2013թ. օգոստոսի 3-ին:

²⁵¹ «Իրավունքների պաշտպանություն առանց սահմանների» ԶԿ նախագահ Հայկուհի Հարությունյանի հարցազրույցը ԹԻՂԿԿ ներկայացուցչի հետ, 2014թ. հունիսի 17-ին:

պատշաճ եզրակացության: Վարքագծի կանոնների խախտման համար պատասխանատվության ենթարկվելու հարցի կապակցությամբ նա նկատեց, որ կարգապահական պատասխանատվության գործերը վերջին երկու տարում կրկնապակտվել են: Այնուամենայնիվ, նա նկատեց, որ իրեն հայտնի չեն կարգապահական պատասխանատվության դեպքեր, որոնք կապված լինեին նվերների ստացման կամ շահերի բախման հետ:

Դատական դեպարտամենտն իր պատասխանում նշել էր, որ 2012թ. ընթացքում Արդարադատության խորհրդի աշխատակազմը ստացել է 346 բողոք, իսկ 2013թ. ստացված բողոքները եղել են 537: «ABA ROLI»-ն այս կապակցությամբ նշում է. «Մինչ ստորագրած դատարանների որոշումները հասանելի են առցանց և կարող են գտնվել «DataLex» համակարգում, այս որոշումները հաճախ պատճառաբանված չեն այն չափով և այն պատշաճությամբ, ինչ որ պահանջվում է միջազգայնորեն ընդունված ստանդարտներով»²⁵²: Նաև. «Չավատարմագրված փաստաբանների համակարգը, ինչը կողմերից պահանջում է վարձել հավատարմագրված փաստաբան, որպեսզի հնարավոր լինի բողոք ներկայացնել Վճռաբեկ դատարանին, վերացվել է 2008թ. թույլ տալով անհատներին դիմել դատարան անմիջականորեն և հանգեցրել է դիմումների քանակի աճին: Չնայած սա դիմումները և որպես դրական զարգացում՝ հարցազրույց տվածները բողոքում էին, որ դատարանը չի պատճառաբանում գործերն ընդունելու կամ ընդունելը մերժելու որոշումները՝ բացառությամբ այն դեպքերի, որոնք նախատեսված են Դատական օրենսգրքի 50 (4) հոդվածով: Վճռաբեկ դատարանը պնդում է, որ յուրաքանչյուր գործ ստանում է ուշադիր վերաբերմունք, բայց եթե տրվի պատճառաբանված որոշում յուրաքանչյուր ոչ ընդունելի գործի համար, դա կստեղծի աներևակայելի աստիճանի լրացուցիչ աշխատանք»²⁵³:

Հայաստանի Մարդու իրավունքների պաշտպանը 2013թ. հրապարակեց «Արդար դատաբանության իրավունքը Հայաստանում» արտահերթ զեկույցը: Չեկույցը կազմվել էր՝ հարցազրույց վերցնելով մեծ քանակի անանուն դատավորներից, փաստաբաններից և դատախազներից: Չեկույցում նշված է, որ դատավորները Հայաստանում կարող են բաժանվել 3 խմբի. ա. դատավորներ, ովքեր Վճռաբեկ դատարանի հետ համաձայնեցնում են յուրաքանչյուր դատական ակտ, որ պետք է ընդունեն, բ. դատավորներ, ովքեր համաձայնեցնում են այն դատական ակտերը, որոնք դիտարկվում են որպես գործեր, որոնք պետք է համաձայնեցնել Վճռաբեկ դատարանի հետ, գ. փոքրաթիվ դատավորներ, ովքեր անկախ են, բայց որոնց ատում են իրենց գործընկերները²⁵⁴:

Հաշվի առնելով տեղեկատվությունը՝ ներկայացված «անկախություն» ցուցիչում, այս ցուցիչի միավորը նվազեցվում է մինչև 25-ի:

Օրինավորության մեխանիզմներ (Օրենք)

Որքանով են առկա մեխանիզմներ՝ ապահովելու դատական համակարգի ներկայացուցիչների օրինավորությունը:

2012թ. միավորը - 75

2014թ. միավորը - 75

2012թ. գնահատումը վերլուծել էր օրինավորության խնդիրը Հանրային ծառայության մասին օրենքի և տարբեր դատավարական օրենսգրքերի (թաղաքացիական, վարչական, քրեական) լույսի ներքո: Ինչ վերաբերում է վերջին կետին՝ այն տրամադրել էր վերլուծություն այն դեպքերի համար, երբ կողմերից

²⁵² Rule of Law Initiative, Judicial Reform Index for Armenia, (American Bar Association, 2012), էջ 2

²⁵³ Նույն տեղում

²⁵⁴ Հայաստանի Մարդու իրավունքների պաշտպան, Արդար դատաբանությունը Հայաստանում, (Երևան. Մարդու իրավունքների Հայաստանի պաշտպան, 2013թ.), էջ 10:

մեկը միջնորդություն է ներկայացնում կամ դատավորը ինքն է իր նախաձեռնությամբ էր ներկայացնում դատավորի կողմից վարույթի ընթացքում ինքնաբացարկ ներկայացնելու հիմքերի վերաբերյալ: Բացի այդ, այն քննարկել էր գույքի և եկամուտների հայտարարագրման հարցը: Ընդհանուր գնահատականը բավականին դրական էր, ինչն արդարացնում էր բարձ միավորը:

2012թ. ՕԱԶ գնահատումից ի վեր իրավական դաշտում՝ կապված այս ցուցիչի հետ, կատարվել են լրացումներ, որոնք շրջափում են այն անձանց օրինավորության խնդիրները, ովքեր գտնվում են թեկնածուների ցուցակում: Դատական օրենսգրքը լրացվել է նոր՝ 166.1 հոդվածով²⁵⁵: Այս նոր հոդվածը սահմանում է, որ դատավորի վարքագծի կանոնները, որոնք առկա են Դատական օրենսգրքում, վերաբերվում են նաև թեկնածուների ցուցակում ընդգրկված անձանց: Առաջին փուլում հարցը քննարկվում է Էթիկայի հանձնաժողովում, որում խնդիրը կարող է պարզապես քննարկվել առանց որևէ քայլ ձեռնարկելու, եթե խախտումը մշտական բնույթ չունի և այն էական չէ: Հակառակ դեպքում Էթիկայի հանձնաժողովը խնդրում է Արդարադատության խորհրդի կարգապահական հանձնաժողովին քննարկել խնդիրը: Առկա են 4 տեսակի տուգանքներ, որոնք կարող են կիրառվել թեկնածուի հանդեպ՝ զգուշացում, նկատողություն, խիստ նկատողություն և միջնորդություն: Նախագահին թեկնածուին ցուցակից հանելու համար: Եթե միջնորդությունը ստանալուց հետո 2 շաբաթվա ընթացքում թեկնածուն չի հանվում ցուցակից, այդժամ նա դիտարկվում է որպես մեկը, ով ենթարկվել է խիստ նկատողության: Կրկին, տվյալ հարցը՝ թեկնածուին ցուցակից հանելը կամ չհանելը թողնված է բացառապես Նախագահի հայեցողությանը, և առկա չեն պարտադիր պահանջներ Նախագահի համար՝ որոշելու միջնորդության ճակատագիրը որևէ կոնկրետ ձևով:

Օրինավորության մեխանիզմներ (Գործնականում)

Գործնականում որքանով է դատական համակարգի անդամների օրինավորությունն ապահովված:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 25

2012թ. ՕԱԶ գնահատումը նշել էր, որ գույքի և եկամուտների որոշ հայտարարագրեր տրամադրվում են Բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց Էթիկայի հանձնաժողովին, սակայն չկային մեխանիզմներ, որպեսզի ստուգվեին տրամադրված հայտարարագրերը: Այն պատճառով, որ Բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց Էթիկայի հանձնաժողովը նոր էր միայն կազմավորվել, առկա չէր լրացուցիչ տեղեկատվություն: Բացի այդ, ներկայացված էր նաև դատավորների կողմից Էթիկայի կանոնների խախտման դեպքերի քանակը: 2011թ. Արդարադատության խորհուրդն ընդունել էր 16 որոշում դատավորներին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու վերաբերյալ, որոնցից 6-ի դեպքում հայտնաբերվել էր, որ խախտված է եղել դատավորի վարքագծի կանոնագիրքը (8 դատավորներ): Համաձայն 2011թ. վերջում հրապարակված տեղեկատվության՝ դատավորների կողմից կարգապահական պատասխանատվության 7 դեպքերը նախաձեռնվել էին կարգապահական հանձնաժողովի կողմից և 2 դեպքերն ուղարկվել էին Էթիկայի հանձնաժողով: 2012թ. հունիսի դրությամբ Արդարադատության խորհուրդը որոշումներ ընդունեց 7 դատավորների կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու առումով:

2012թ.-ից ի վեր դատավորների հայտարարագրերը պատշաճորեն հրապարակվում են Էթիկայի հանձնաժողովի կայքէջում: ԹԻՀԿ-ի պաշտոնական հարցմանն ի պատասխան Դատական դեպարտամենտը նշել էր, որ նրանք չեն հավաքում տեղեկատվություն դատավորների առումով, այսպես կոչված, «պատվոլդ դեմ» վերաբերյալ²⁵⁶: Դատական դեպարտամենտն իր պատասխանում նշեց, որ 2012թ. Արդարադատության խորհրդի աշխատակազմը ստացել է 346 բողոք, իսկ 2013թ.

²⁵⁵ Օրենք համար ԶՕ-51-Ն՝ ընդունված 2013թ. հունիսի 17-ին:

²⁵⁶ ՀՀ Դատական դեպարտամենտի պատասխանը ԹԻՀԿ-ի պաշտոնական հարցմանը, 2014թ. հունիսի 19:

բողոքների թիվը դարձել էր 537: 2012թ. հունիսին Արդարադատության խորհուրդն ընդունել է 26 որոշում: Միայն մեկ դեպքով է, որ Արդարադատության խորհուրդը դիմել է Հայաստանի Նախագահին դատավորի լիազորությունները դադարեցնելու միջնորդությամբ: 5 գործերով Արդարադատության խորհուրդը որոշել է կասեցնել վարույթը: Մեկ գործով այն կիրառել է «խիստ նկատողություն՝ զուգորդված մեկ տարի ժամանակահատվածում աշխատավարձի 25%-ի կրճատմամբ» սանկցիան: Մնացած բոլոր դեպքերում դատավորների նկատմամբ կիրառվել են «նկատողություններ» կամ «զգուշացումներ» սանկցիաները: Ի լրումն՝ Մարդու իրավունքների պաշտպանի վերոնշյալ զեկույցն ունի մեկ ամբողջական գլուխ՝ նվիրված երկակի ստանդարտներին և Արդարադատության խորհրդի կողմից կարգապահական պատասխանատվության հարցը որոշելիս հակասական ձևով որոշումներ կայացնելուն ²⁵⁷:

ԵՄ Հանձնաժողովը «Եվրոպական հարևանության քաղաքականության իրականացման 2013թ. Հայաստանի կողմից առաջընթաց» զեկույցում նշում է. «Ինչ վերաբերում է դատական համակարգի անկախությանը՝ դատական բարեփոխումների 2012-2016թթ. ռազմավարության իրականացումն ընթացքի մեջ է, սակայն հանրային անվստահությունը համակարգի և նրա օրինավորության հանդեպ մնում է բարձր և անդրադարձի կարիք ունի» ²⁵⁸:

Մարդու իրավունքների պաշտպանի զեկույցը նկարագրում է կոռուպցիոն սխեմաները, որոնք առկա են դատական համակարգի ներսում և անգամ ներկայացնում է կաշառքների գնացուցակը: Չեկույցն արձանագրում է 4 սխեմա. ա. դատավորը կաշառք է պահանջում, որպեսզի ապահովի ընդունված որոշման չբեկանվելը վերադաս ատյաններում, բ. դատավորը կաշառք է վերցնում և տրամադրում է բարենպաստ որոշում, բայց չի երաշխավորում, որ որոշումը չի բեկանվի վերադաս ատյաններում, գ. կողմը կապվում է Վճռաբեկ դատարանի դատավորներից մեկի հետ, և նա ուղղորդում ու վերահսկում է գործընթացն առաջին ատյանից այնպես, որ բարենպաստ լինի կաշառք տվողին, դ. կողմը կապվում է Վճռաբեկ դատարանի անդամի հետ, երբ պարտության է մատնել գործը ստորադաս ատյանում, և որից հետո Վճռաբեկ դատարանը բեկանում և փոխում է ակտը ²⁵⁹: Գնացուցակը հետևյալն է. «Դատական համակարգում կաշառքի գնացուցակ. կաշառքի չափը հանդիսանում է հայցի 10%-ը: Ընդհանուր առմամբ, հարցվածների մեծամասնությունն ասում է, որ սակագները հետևյալն են՝ 500-10.000 ԱՄՆ դոլար առաջին ատյանի դատարանում, վերաքննիչում՝ 2.000-15.000 ԱՄՆ դոլար, վճռաբեկ դատարանում՝ 10.000-50.000 ԱՄՆ դոլար» ²⁶⁰: Այս զեկույցը խիստ քննադատվեց և դատախազությունը խնդրեց տրամադրել հարցազրույց տվածների անունները, որպեսզի ունակ լինի հարուցելու քրեական վարույթ: Այնուամենայնիվ, անունները չտրվեցին, քանի որ հարցազրույց տվողներն անանուն էին:

Գործադիրի հանդեպ վերահսկողություն (Օրենք և գործնականում)

Որքանով է դատական համակարգը արդյունավետ վերահսկողություն իրականացնում գործադիրի հանդեպ:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 50

2012թ. ՕԱՀ գնահատումը նկարագրել էր Հայաստանի վարչական արդարադատության համակարգի գործունեությունը: Մասնավորապես նշվել էր, թե մարդիկ ինչ գործողություններ են

²⁵⁷ Հայաստան Մարդու իրավունքների պաշտպան, Արդար դատաքննությունը Հայաստանում, (Երևան. Մարդու իրավունքների Հայաստանի պաշտպան, 2013թ.):

²⁵⁸ European Commission, Joint Staff Working Document: Implementation of the European Neighborhood Policy in Armenia: Progress in 2013 and recommendations for actions. (Brussels: EC, 2014), էջ 5:

²⁵⁹ Հայաստան Մարդու իրավունքների պաշտպան, Արդար դատաքննությունը Հայաստանում, (Երևան. Մարդու իրավունքների Հայաստանի պաշտպան, 2013թ.), էջ 5:

²⁶⁰ Նույն տեղում:

կարող նախաձեռնել պետական մարմինների դեմ: Ի լրումն՝ մեջբերվել էր Բերթելսմանի անվան հիմնադրամի բացահայտումներից մեկը, որ դատական համակարգն ավելի քան հաճոյակատար է գործադիրի պահանջներին: Մեջբերվել էր նաև Բաց հասարակության համագործակցության կարծիքը. այն դատավորների կարիերայի առաջընթացը, որոնց մերձավոր ազգականների աշխատում են դատախազությունում, պայմանավորված է դատախազության հանդեպ դատավորի հաճոյակատարության աստիճանով:

Համաձայն պաշտոնական տվյալների՝ 2012-2013թթ. ընթացքում վարչական դատարանը ստացել է 24.893 հայցեր, որոնցից քննության են վերցվել 23.680-ը: Վարչական դատարանն ընդունել է բարենպաստ որոշումներ 5.699 գործերով (երբ հայցն ամբողջությամբ բավարարվել է) և մասնակիորեն բարենպաստ որոշումներ 2.179 գործերով ²⁶¹: Վերոնշյալ 5.699 գործերից միայն 504-ի դեպքում է, որ հայցվորները եղել են քաղաքացիներ, իսկ 2.179 գործի դեպքում՝ միայն 98-ը ²⁶²: Այս թվերը ցույց են տալիս, որ քաղաքացիները վարչական արդարադատության աղբյուրից ընդհանուր 23.680 գործերից օգտվել են միայն 602-ի դեպքում:

«Անցումային պետություններ 2013թ.» զեկույցն այս առումով նշում է. «Տարվա ընթացքում մի շարք հետաքննություններ և դատական որոշումներ հուշում էին, որ քաղաքական իշխանությունների կողմից մանկապույացվում են»: Նաև ավելացվում է. «Դատական համակարգը մնում է կախյալ իշխանության գործադիր ճյուղից» ²⁶³:

Բերթելսմանի անվան հիմնադրամը 2014թ. զեկույցում նշում է. «Համակարգի փակ բնույթը, դատական համակարգի կախվածությունը միտված է թուլացնելու պետական վարչական կառույցների արդյունավետությունն ու խթանելու հանրային անվստահությունը համակարգի հանդեպ» ²⁶⁴: Նշվում է նաև, որ «որոշ դեպքերում, օրինակ, քաղաքացիական իրավունքների ճշգրտող խախտումների մի քանի դեպքերը միայն վերահաստատեցին անկախ դատական համակարգի կողմից պատշաճ վերահսկողության անհրաժեշտությունը»:

Վերոգրյալը հաշվին առնելով՝ կարելի է պնդել, որ իրավիճակը տրամագծորեն չի զարգացել, և միավորը մնում է նույնը:

Կոռուպցիայի հետապնդումը (Գործնականում)

Որքանով է դատական համակարգը հավատարիմ կոռուպցիայի դեմ պայքարին:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 25

2012թ. ՕԱՀ գնահատումը նշել էր, որ Դատական դեպարտամենտը հանդիսանում է «Կոռուպցիայի դեմ պայքարի գործողությունների ծրագիր 2009-2012թթ.» իրագործման պատասխանատուներից մեկը: Այս ռազմավարությունն արդեն ավարտվել է, և Նորը դեռևս չի ընդունվել: 2012թ. զեկույցը ներկայացրել էր ՏՀԶԿ Սոնիտորինգային խմբի հետևությունները, որը մասնավորապես նշել էր, որ կոռուպցիոն հանցագործությունների հետաքննությունների, մեղադրանքների և դատապարտումների թիվը բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց շրջանում շատ համեստ է ²⁶⁵:

²⁶¹ Համեմատական վիճակագրական վերլուծություն ՀՀ դատարանների 2012-2013թթ. գործունեության վերաբերյալ, էջ 14-15. http://www.court.am/files/news/2864_am.pdf.

²⁶² ՀՀ Դատական դեպարտամենտի պատասխանը ԹԻՀԿ-ի պաշտոնական հարցմանը, 2014թ. հունիսի 19:

²⁶³ Aleksandr Iskandaryan, Nations in Transition 2013-Armenia, (Freedom House, 2013). http://www.freedomhouse.org/report/nations-transition/2013/armenia#.U5MRs9l_suc.

²⁶⁴ Bertelsmann Stiftung, BTI 2014- Armenia Country Report, (Gutersloh: Bertelsmann Stiftung, 2014), էջ 10:

²⁶⁵ OECD Anti-Corruption Network for Eastern Europe and Central Asia, Istanbul Anti-Corruption Action Plan: The Second Round of Monitoring - Armenia: Progress Report, (OECD, 2012), էջ 5:

Տկն Չարությունյանը չի կարծում, որ դատական համակարգը 2012թ.-ից այս կողմ սկսել է պայթարել կոռուպցիայի դեմ ավելի լավ: Այս սյան «անկախություն» ցուցիչում արդեն իսկ նշվել էր Մարդու իրավունքների պաշտպանի արտահերթ զեկույցը «Արդար դատաքննության իրավունք»-ի մասին: Արձանագրվել էր, որ այս զեկույցը կարող է դիտարկվել որպես զեկույց դատական համակարգում առկա կոռուպցիայի մասին: Միայն վիճակագրորեն դատական համակարգի արդյունավետությունը վատթարացել է 2012թ.-ից սկսած: 2012թ. տեղի էր ունեցել 125 գործերով դատաքննություն 187 մարդկանց վերաբերյալ, և 180 անձը մեղավոր էին ճանաչվել, 3 հոգի արդարացվել էր, իսկ 4 անձի հանդեպ դատավարությունը կարճվել էր ²⁶⁶: 2013թ. դատարանները քննել են ընդամենը 48 գործ 66 անձանց վերաբերյալ, և միայն 56 անձ է մեղավոր ճանաչվել, մինչդեռ 4-ը արդարացվել են, իսկ 6 անձի մասով էլ դատավարությունները կարճվել են ²⁶⁷:

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

Սեղմագիր

Քաղաքացիական ծառայությունը որպես Օրինավորության ազգային համակարգի մաս առաջին անգամ է գնահատվում Չայաստանում բացառությամբ վերջին ցուցիչի, որը վերաբերում է գնումներին: Անկախ Չայաստանում քաղաքացիական ծառայությունը հարաբերականորեն երիտասարդ է և կազմավորվել է 2001թ.²⁶⁸ Քաղաքացիական ծառայության մասին առաջին համապարփակ օրենքի ընդունմամբ: Համաձայն 2013թ. Համաշխարհային գլոբալ բարոմետրի՝ քաղաքացիների 68%-ն ընկալում է, որ հանրային պաշտոնյաներն ու քաղաքացիական ծառայողները կոռումպացված են, և այս ցուցանիշով այս համակարգը զիջում է միայն դատական համակարգին (69%): Խնդրի առնչությամբ պետք է նշել, որ Չայաստանում քաղաքացիական ծառայողների վերաբերյալ ընկալումն ամենավատն է Արևելյան գործընկերության Չարավային Կովկասի տարածաշրջանում ²⁶⁹. Վրաստանում հարցվածների միայն 26%-ն է համարել քաղաքացիական ծառայողներին կոռումպացված, իսկ Ադրբեջանում՝ 37%-ը:

Գնահատման ընթացքում հայտնաբերված հիմնական խնդիրներից մեկը բավարար ռեսուրսների սակավությունն է, ինչի առկայությունը ավելի գրավիչ կդարձնե ծառայությունը կրթված և բանիմաց երիտասարդների համար: Ցավոք սրտի, «կադրային զուտումներ» երևույթն առկա է Չայաստանում՝ անկախ բարձրաստիճան պաշտոնյաների քաղաքական պատկանելիությունից, ինչը ցուցիչ է այն բանի, որ նման զուտումները չեն հանդիսանում քաղաքական օրակարգերի իրականացման խնդիր: Ավելին, քաղաքացիական ծառայողները իշխանությունների կողմից «գործի են դրվում» ընտրությունների ընթացքում. դրա վերաբերյալ ընտրություններին դիտորդական առաքելություն իրականացնող ԵԱՀԿ/ԺՅՄԻԳ-ը կատարել է մի շարք առաջարկություններ: Օրինակ՝ 2013թ. նախագահական ընտրությունների կապակցությամբ արվել է հետևյալ (թվով 2-րդ) առաջարկությունը.

«Հանրային պաշտոնյաները պետք է ձեռնպահ մնան վարչական ռեսուրսների օգտագործումից, ներառյալ՝ պաշտոնեական դիրքն իրենց աշխատողների կամ հանրության նկատմամբ չարաշահելուց: Արդյունավետ ջանքեր է պետք գործադրել՝ ապահովելու հանրային կառավարչության, ներառյալ՝ պետական և տեղական կառավարման պաշտոնյաների անկողմնակալությունը: Նրանք պետք է ձեռնպահ մնան ընտրողների հանդեպ ճնշումներ գործադրելուց և՛ նախընտրական քարոզչության ժամանակ, և՛ քվեարկության օրը: Քրեական օրենսգիրքը պետք է լրացվի՝ ներառելու համար նախընտրական քարոզչության ընթացքում պաշտոնեական դիրքի չարաշահման և վարչական ռեսուրսների չարաշահման հանցանքները» ²⁷⁰:

266 http://genproc.am/upload/File/Korupcion%20hanc_datakan%20qnnutyam%20ardyunqner%202012%20tarekan%20vichtvayalner.pdf (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 19-ին):

267 http://www.genproc.am/upload/File/Korupcion%20hanc_hetaqnnutyam%20ev%20naxaqnnutyam%20ardyunqneri%20masin%202013%201-in%20kisamjak.pdf

268 Քաղաքացիական ծառայության մասին օրենքը ընդունվել է 2001թ. դեկտեմբերի 4-ին և ուժի մեջ է մտել 2002թ. հունվարի 9-ին:

269 Վրաստանը դեռևս հանդիսանում է չեմպիոն 26%-ով (<http://www.transparency.org/gcb2013/country/?country=georgia>) (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 25-ին), որին հետևում է Ադրբեջանը 37%-ով (<http://www.transparency.org/gcb2013/country/?country=azerbaijan>) (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 25-ին), և որին հետևում է Մոլդովան 66%-ով, որն ընդամենը 2%-ով է

270 <http://www.osce.org/hy/odihr/elections/101982?download=true> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 14-ին):

Ավելին, հայտնաբերվել է, որ հանրային կրթության նախաձեռնությունները գտնվում են ծայրահեղ ցածր մակարդակում: Ի լրումն՝ ըստ էության գոյություն չունի համագործակցություն մասնավոր գործակալությունների և քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների, քաղաքացիական ծառայության խորհրդի և նրանց միջև կոռուպցիայի կանխարգելման նպատակով:

Ցուցիչների միավորների աղյուսակ

Քաղաքացիական ծառայություն Սյան ընդհանուր միավորը՝ 38.8			
	Ցուցիչ	Օրենք	Գործնականում
Կարողություն 41.6	Ռեսուրսներ		50
	Անկախություն	50	25
Կառավարում 50	Թափանցիկություն	50	75
	Հաշվետվողականություն	75	25
	Օրինավորության մեխանիզմներ	50	25
Դերակատարում 25	Հանրային կրթություն		0
	Համագործակցություն հանրային կառույցների, ՔՀԿ-երի և մասնավոր գործակալությունների միջև կոռուպցիան կանխարգելելու և հասցեագրելու համար		0
	Կրճատել կոռուպցիան՝ ապահովելու հանրային գնումները		75

ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ և ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄԸ

Հայաստանում քաղաքացիական ծառայությունը սահմանվում է որպես քաղաքական ուժերի հարաբերակցության փոփոխությունից անկախ մասնագիտական գործունեություն ²⁷¹: քաղաքացիական ծառայության պաշտոնները բաժանվում են 4 խմբի. բարձրագույն, գլխավոր, առաջատար և կրտսեր: Բարձրագույն խումբը բաժանվում է 2 ենթախմբի, իսկ մնացած 3 խմբերը՝ 3 ենթախմբերի: քաղաքացիական ծառայության խորհուրդն իրականացնում է քաղաքացիական ծառայության միասնական պետական քաղաքականություն ²⁷²: Այն բաղկացած է 7 անդամից, ովքեր նշանակվում են Հայաստանի Նախագահի կողմից, երբ նա վարչապետից ստանում է այդ անձանց թեկնածությունը ²⁷³: Անդամներից մեկը նշանակվում է որպես խորհրդի նախագահ, իսկ մեկ այլ անդամը որպես տեղակալ: Բոլոր 7 անդամները նշանակվում են 6 տարի պաշտոնավարման ժամկետով:

271 ՀՀ քաղաքացիական ծառայության մասին օրենք, հոդված 3:
 272 ՀՀ քաղաքացիական ծառայության մասին օրենք, հոդված 37:
 273 ՀՀ քաղաքացիական ծառայության մասին օրենք, հոդված 38:

Ռեսուրսներ (Օրենք և գործնականում)

Որքանով է ապահովված քաղաքացիական ծառայությունը պատշաճ ռեսուրսներով՝ իր պարտականություններն արդյունավետ իրականացնելու առումով:

2014թ. միավորը - 50

2013թ. Հայաստանում կային 6734 քաղաքացիական ծառայողներ²⁷⁴ և 1137 քաղաքացիական հատուկ ծառայողներ, ովքեր աշխատում էին Ազգային անվտանգության խորհրդում, ՀՀ պաշտպանության նախարարությունում, ՀՀ ոստիկանությունում և Զբեակատարողական ծառայությունում՝ 2014թ. հունվարի 1-ի դրությամբ ²⁷⁵: 2004-2013թթ. ընթացքում այս թիվը փոփոխվել է. քաղաքացիական ծառայողների նվազագույն թիվն արձանագրվել է 2005թ. (5661), իսկ ամենամեծ թիվը՝ 2008թ. (8100):

Քաղաքացիական ծառայության մասին օրենքը Պետական պաշտոններ զբաղեցնող անձանց վարձատրության մասին օրենքի հետ միաժամանակ (այսուհետ՝ ՊՊՁԱԿ) կարգավորում են վարձատրության հարցը: Քաղաքացիական ծառայողների աշխատավարձերի կարգավորումը խրթին է. այն բաղկացած է 3 հիմնական մասերից. հիմնական աշխատավարձ, լրացուցիչ աշխատավարձ և պարգևատրումներ: Հիմնական աշխատավարձը, որը հաշվարկվում է ընհանուր բազային աշխատավարձի հիման վրա, բազմապատկվում է յուրաքանչյուր պաշտոնի խմբի, ենթախմբի (դաս) և համապատասխան ենթախմբում տարիների փորձով ²⁷⁶: Բազային աշխատավարձի չափը ամենամյա կտրվածքով սահմանվում է Պետական բյուջեի մասին օրենքով ²⁷⁷: Աշխատավարձի ամենաբարձր մասը սա է: Համաձայն 2014թ. պետական բյուջեի՝ հուլիսի 1-ից մինչև դեկտեմբերի 31-ը պետական պաշտոններ զբաղեցնող անձանց համար բազային աշխատավարձը սահմանվում է ամսական 66.140 ՀՀ դրամ, ինչը կազմում է մոտավորապես 161 ԱՄՆ դոլար: Աշխատավարձի սյունակը բաղկացած է 11 աստիճաններից, ինչը համապատասխանում է ենթախմբերի քանակին: Յուրաքանչյուր աստիճանը բաղկացած է 11 քայլերից, առաջին 4-ը՝ տարեկան, հաջորդող 3-ը՝ 2 տարին մեկ անգամ և վերջին 3-ը՝ երեք տարին մեկ անգամ՝ այսպիսով ձևավորելով կենսաթոշակի վաստակման կորը ²⁷⁸:

Լրացուցիչ աշխատավարձը կազմվում է 2 տեսակի վճարներից ²⁷⁹: Առաջինը հավելումներն են, որոնք տրվում են արձակուրդային օրերի, վտանգավոր վայրերում գիշերային աշխատանքի և այլնի համար: Երկրորդ տեսակը հավելավճարներն են, որոնք տրվում են՝ կախված կոչումից և աշխատանքային փորձից ²⁸⁰: Պարգևատրումը միանվագ վճար է, որը տրվում է առաջադրանքների գերազանց կատարման համար ²⁸¹:

Քաղաքացիական ծառայողների աշխատավարձի կայունությունն ապահովված է ՊՊՁԱԿ օրենքի այն դրույթով, որը սահմանում է, որ բազային աշխատավարձը, որի հիման վրա հաշվարկվում է հիմնական աշխատավարձը, պետական բյուջեի գալիք օրենքներում չի կարող լինել ավելի քիչ, քան նախորդ տարվա համար ²⁸²: Պետք է նշել, որ Նույն մոտեցումն առկա էր, երբ ուժի մեջ էր Քաղաքացիական ծառայողների վարձատրության մասին օրենքը ²⁸³:

274 ՀՀ Քաղաքացիական ծառայության խորհուրդ. վիճակագրություն.

275 ՀՀ Քաղաքացիական ծառայության խորհուրդ. վիճակագրություն.

276 ՀՀ օրենքը պետական պաշտոններ զբաղեցնող անձանց վարձատրության մասին, հոդված 3 և հավելված 9:

277 ՀՀ օրենքը պետական պաշտոններ զբաղեցնող անձանց վարձատրության մասին, հոդված 5:

278 ՀՀ օրենքը պետական պաշտոններ զբաղեցնող անձանց վարձատրության մասին, հոդված 3 և հավելված 9:

279 ՀՀ օրենքը պետական պաշտոններ զբաղեցնող անձանց վարձատրության մասին, հոդված 6:

280 Նույն տեղում, հոդված 7:

281 Նույն տեղում, հոդված 3:

282 Նույն տեղում, հոդված 5, մաս 3:

283 ՀՀ օրենքը քաղաքացիական ծառայողների վարձատրության մասին, հոդված 7, մաս 4: Այս օրենքն ուժը կորցրեց 2014թ. հուլիսի 1-ին.

Համաձայն ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայության՝ 2013թ. 4-րդ եռամսյակի ընթացքում նվազագույն սպառողական գամբյուրը կազմում էր 56.215 ՀՀ դրամ²⁸⁴, ինչը մոտավորապես կազմում է 136 ԱՄՆ դոլար: Համեմատության համար՝ համաձայն քաղաքացիական ծառայողների վարձատրության հաշվարկման վերոնշյալ մեխանիզմի՝ կրտսեր քաղաքացիական ծառայողի աշխատավարձը, ով ունի 4 տարվա աշխատանքային փորձ, կլինի 90.000 ՀՀ դրամից 120.000 ՀՀ դրամի (220-290 ԱՄՆ դոլար) միջակայքում: Այնուամենայնիվ, սպառողական նվազագույն գամբյուրը նախատեսում է կալորիաներ միայն մեկ անձի գոյությունը պաշտպանելու համար և ոչինչ ավելի: Այսպիսով, քաղաքացիական ծառայությունում աշխատավարձերը շատ ցածր են և գրավիչ չեն բանիմաց ու արհեստավարժ մասնագետների համար: Սա նաև ճանաչվում է Քաղաքացիական ծառայության խորհրդի նախագահի կողմից²⁸⁵, ով հարգացրույցի ընթացքում նշեց. «...Ցավոք, մեր օրերում և մեր պայմանների ներքո, կասկած չկա, որ քաղաքացիական ծառայողներից շատերի դեպքում աշխատավարձերը չեն կարող երաշխավորել հնարավորություն՝ ունենալու կյանքի նորմալ ստանդարտներ»²⁸⁶:

Համաձայն ՄՉԱ Ռեսուրսների հատկացման ինդեքս 2013թ.՝ «հանրային կառավարման որակ» ցուցիչի համար Հայաստանը ստացել էր 3.5 միավոր հնարավոր 6-ից (6-ը հանդիսանում է բարձրագույն միավորը)²⁸⁷: ՄՉԱ միջին վարկառուների միավորը նույն ցուցիչի համար հանդիսանում է 2.9, ինչը նշանակում է, որ Հայաստանն ունի հարաբերական առավելություն: Արևելյան գործընկերության 3 այլ երկրների միավորները հետևյալն են. Վրաստանն ունի 4.0²⁸⁸, իսկ Մոլդովան ունի նույն միավորը²⁸⁹, ինչ Հայաստանը:

Անկախություն (Օրենք)

Որքանով է քաղաքացիական ծառայության անկախությունն ապահովված օրենքով:

2014թ. միավորը - 50

Բարձրաստիճան քաղաքացիական ծառայողների նշանակման և առաջընթացի հարցում քաղաքական միջատմության չեզոքացման հարցը Հայաստանում խնդրահարույց է: Քաղաքացիական ծառայության պաշտոնները բաժանվում են 4 խմբի. բարձրագույն, գլխավոր, առաջատար և կրտսեր: Բարձրագույն խումբը բաժանվում է 2 ենթախմբի, մինչև մնացած 3 խմբերից յուրաքանչյուրը՝ 3 ենթախմբի²⁹⁰:

Քաղաքացիական ծառայություն պաշտոնի նշանակման հարցում առկա է 2 ընթացակարգ. արտամրցութային և մրցութային²⁹¹: Արտամրցութային ընթացակարգը արտոնյալ վիճակում է դնում համապատասխան կառույցների քաղաքացիական ծառայողներին, եթե, իհարկե, նրանք համապատասխանում են Քաղաքացիական ծառայության մասին օրենքի հոդված 12.2-ի 1-ին մասում նշված չափորոշիչներին²⁹²: Այդ չափորոշիչներն են՝ նոր պաշտոնի անձնագրի պահանջներին բավարարելուց բացի դիմորդն առնվազն ունի նոր պաշտոնի համար անհրաժեշտ քաղաքացիական

այն ուժի մեջ էր 2002թ. հունվարի 1-ից:

284 Հայաստանի Հանրապետության Ազգային վիճակագրական ծառայություն, Սոցիալ-տնտեսական իրավիճակը ՀՀ-ում. Հավելված 3 (2013թ.), էջ 250. հասանելի է հետևյալ հղմամբ. http://www.armstat.am/file/article/sv_12_13a_6300.pdf.

285 Քաղաքացիական ծառայության խորհրդի դեկավար Մանվել Բաղայանի հարցազրույցը ԹԻՂԿ-ի ներկայացուցչի հետ 2014թ. հունիսի 6-ին:

286 Նույն տեղում:

287 World Bank, IDA Resource Allocation Index (IRAI) – Armenia, (World Bank, 2013). <http://www1.worldbank.org/operations/IRAI2013/ARM.pdf>.

288 World Bank, IDA Resource Allocation Index (IRAI) – Georgia, (World Bank, 2013). <http://www1.worldbank.org/operations/IRAI2013/GEO.pdf>.

289 World Bank, IDA Resource Allocation Index (IRAI) – Moldova, (World Bank, 2013). <http://www1.worldbank.org/operations/IRAI2013/MDA.pdf>.

290 ՀՀ օրենքը քաղաքացիական ծառայության մասին, հոդված 7:

291 ՀՀ օրենքը քաղաքացիական ծառայության մասին, հոդված 12.1:

292 Support for Improvement in Governance and Management (SYGMA), Assessment of the Civil Service System of the Republic of Armenia, 2010, էջ 12. <http://www.sigmaxweb.org/publications/47600439.pdf>.

ծառայության դասային աստիճան, կամ եթե նշանակվում է այդ պաշտոնին, ապա դա կնշանակի իր համար զբաղեցնել իր խմբին հաջորդող խմբի պաշտոն, նաև նույն կառուցվածքային ստորաբաժանման աշխատող է և համաձայն է այդ ընթացակարգին:

Երկրորդ ընթացակարգը մրցութայինն է, որը շատ պարզ է: Կախված թափուր պաշտոնի կարգավիճակից՝ այս ընթացակարգի ժամանակ անց է կացվում մրցույթ, որը նպատակ ունի վեր հանել հաղթողներին ²⁹³: Այս ընթացակարգը կարող է կիրառվել քաղաքացիական ծառայության պաշտոնների առաջին 3 խմբերի դեպքում՝ բացառությամբ ամենից ցածր՝ կրտսեր պաշտոնների խմբի: Կրտսեր պաշտոնները լրացվում են այն քաղաքացիական ծառայողներից, ովքեր ունեն թեստավորումն անցած լինելը հավաստող հավաստագիր ²⁹⁴: Եռամսյակային կտրվածքով քաղաքացիական ծառայության խորհուրդը կազմակերպում է թեստավորում այն անձանց համար, ովքեր ցանկանում են միանալ քաղաքացիական ծառայությանը որպես կրտսեր քաղաքացիական ծառայողներ: Եթե թեկնածուն անցնում է թեստավորումը 90% հարցերին պատասխանելով, ապա նրան տրվում է հավաստագիր, որը վավեր է մեկ տարի ժամկետով, և այդ մեկ տարվա ընթացքում հավաստագիրը տիրապետողը կարող է դիմել ցանկացած կրտսեր թափուր պաշտոնների համար ²⁹⁵: Ստորև ներկայացված է աղյուսակ, որը ցույց է տալիս, թե ովքեր են կատարում նշանակումներ քաղաքացիական ծառայության պաշտոններում:

---

293 ԶԶ օրենքը քաղաքացիական ծառայության մասին, հոդված 14:

294 ԶԶ օրենքը քաղաքացիական ծառայության մասին, հոդված 14, պարբերություն 111:

295 Նույն տեղում:

ԶԶ օրենքը քաղաքացիական ծառայության մասին, հոդված 15, պարբերություն 3.1.

Միջոցառում	Կառավարություն	Ներքին գործերի նախարարություն	Մարտի 15-ի օրը	Մարտի 16-ը	Մարտի 17-ը	Մարտի 18-ը	Մարտի 19-ը	Մարտի 20-ը	Մարտի 21-ը	Մարտի 22-ը	Մարտի 23-ը	Մարտի 24-ը	Մարտի 25-ը	Մարտի 26-ը	Մարտի 27-ը	Մարտի 28-ը	Մարտի 29-ը	Մարտի 30-ը	Մարտի 31-ը
Բարձր. պաշտ.-1 ենթ. ենթ.	x																		
Բարձր. պաշտ.-2-րդ ենթ.	x																		
Գլխ. պաշտ.-1ին ենթ.																			
Գլխ. պաշտ.-2-րդ ենթ.																			
Գլխ. պաշտ.-3-րդ ենթ.																			
Առաջ. պաշտ.-1-ին ենթ.																			
Առաջ. պաշտ.-2-րդ ենթ.																			
Առաջ. պաշտ.-3-րդ ենթ.																			
Կրտսեր պաշտ.-1 ենթ.																			
Կրտսեր պաշտ.-2-րդ ենթ.																			
Կրտսեր պաշտ.-3-րդ ենթ.																			

Քաղաքացիական ծառայության հետ կապված հիմնական խնդիրն այն է, որ վերոնշյալ 13 սուբյեկտներից յուրաքանչյուրին է թողնված որոշելու, թե ում նշանակել այդ պաշտոններում: Եթե որոշակի պաշտոնի համար մրցակցող 3 թեկնածուներ հաջողությամբ հանձնում են երկու թեստերը (գրավոր և բանավոր), ապա նրանք համարվում են հաղթողներ, ինչից հետո դրանցից մեկը նշանակվում է վերոնշյալ 13 պաշտոնյաներից համապատասխան մեկի կողմից վերջինիս ցանկությամբ, ընդամին՝ օրենքով սահմանված չեն այնպիսի չափորոշիչներ, որոնք կուղղորդեին պաշտոնյայի ընտրությունը:

ՍԻԳՄԱ-ն, որը գնահատեց Հայաստանի քաղաքացիական ծառայության համակարգը 2010թ., գրում է հետևյալը. *«Ավելին, ԶԾԽ-ն կարծես թե խաղում է բավականին երկրորդական դեր որոշումների ընդունման գործընթացներում՝ կապված մարդկային ռեսուրսների տեղաբաշխման հետ, ինչպես նաև համապատասխան ֆինանսավորման, անհրաժեշտ տարբեր հանրային քաղաքականությունների իրականացման հարցում, այդ թվում՝ կարիքների գնահատման և պլանավորման հարցում: Այնուամենայնիվ, ԶԾԽ-ն ընդհանուր առմամբ ճանաչվում է որպես անկախ և վստահելի կառույց, որը պայքարում է քաղաքացիական ծառայողների արհեստավարժությունը և չեզոքությունը բարելավելու համար»²⁹⁶:*

Քաղաքացիական ծառայության խորհուրդը մի մարմին է, որի նպատակն է իրականացել քաղաքացիական ծառայության միասնական պետական քաղաքականություն ²⁹⁷: Հիմնական երաշխիքներից մեկը հանդիսանում է Քաղաքացիական ծառայության խորհրդի պարտադիր համաձայնությունը ստանալը «պաշտոնից ազատում» կարգապահական տույժը կիրառելու նպատակով ²⁹⁸: Բացի այդ, ցանկացած տեսակի կարգապահական տույժ կիրառելու համար խորհրդի կողմից պետք է իրականացվի ծառայողական քննություն ²⁹⁹: Օրենքի հոդված 33-ը սահմանում է մի շարք այլ հիմքեր պաշտոնից ազատման համար: Օրինակ՝ հիմքերից մեկը քաղաքացիական ծառայողի կողմից ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվելն է ³⁰⁰: Այս դեպքում, օրինակ, եթե քաղաքացիական ծառայողը զբաղեցնում է առաջատար պաշտոն որևէ նախարարությունում, ապա տվյալ նախարարության աշխատակազմի ղեկավարը կարող է այդ անձին ազատել պաշտոնից՝ առանց խորհրդին գործընթացի մեջ ներառելու:

Քաղաքացիական ծառայողների քաղաքական գործունեության կանոնակարգման խնդրի առումով պետք է նշել, որ Քաղաքացիական ծառայության մասին օրենքը բավականին համապարփակ և պարզ կարգավորում է այն: Օրենքի հոդված 24-ը նվիրված է քաղաքացիական ծառայողների հանդեպ կիրառելի սահմանափակումներին: Թեև այս հոդվածը չի արգելում քաղաքացիական ծառայողին լինել կուսակցության անդամ, սակայն արգելում է քաղաքացիական ծառայողին խախտել «քաղաքական զսպվածության» սկզբունքը՝ հատկապես օգտագործելով իր պաշտոնը կուսակցությունների, հասարակական կազմակերպությունների կամ կրոնական միավորումների օգտին, կամ զբաղվել քաղաքական գործունեությամբ իր պաշտոնեական պարտականությունները կատարելիս: Այս պահանջների խախտումը հիմք է ազատման համար՝ համաձայն նույն օրենքի հոդված 33-ի:

Ինչ վերաբերում է քաղաքացիական ծառայության խորհրդարանական լրբբինգին, ապա այս հարցը կարգավորելուն միտված որևէ դրույթ բացարձակապես առկա չէ:

296 Support for Improvement in Governance and Management (SYGMA), Assessment of the Civil Service System of the Republic of Armenia, 2010, էջ 3 . <http://www.sigmaxweb.org/publications/47600439.pdf>.

297 ՀՀ օրենքը քաղաքացիական ծառայության մասին, հոդված 37:

298 Նույն տեղում:

299 Նույն տեղում, հոդված 32, պարբ. 4 և հոդված 37:

300 Նույն տեղում, հոդված 24:

Անկախություն (Գործնականում)

Որքանով է քաղաքացիական ծառայությունն իր գործունեության մեջ անկախ արտաքին միջամտությունից:

2014թ. միավորը - 25

Կառավարության կամ նախարարի փոփոխությունից հետո քաղաքացիական ծառայողների փոփոխությունը Հայաստանի քաղաքական իրականության համար արտակարգ երևույթ չէ: Ծառայողների փոփոխությունը հիմնականում կախված է նախարարի անհատական որակներից: Այդ երևույթը պարտադիր չէ, որ պայմանավորված լինի նախարարների քաղաքական (կուսակցական) պատկանելությամբ: Այս առումով ցուցադրական օրինակ է բնապահպանության նորանշանակ նախարար պրն Արամյանի Գրիգորյանի դեպքը: Համաձայն լրատվամիջոցների՝ նա սկսեց կադրային գտումներ նախկին նախարարի թիմակիցների նկատմամբ³⁰¹: Պրն Գրիգորյանը մերժում է այս մեղադրանքը՝ ասելով, որ մարդիկ ինքնակամ են լքում իրենց պաշտոնները³⁰²: Իր նախորդը՝ Արամ Հարությունյանը իշխող Հանրապետական կուսակցության անդամ է, մինչդեռ նորանշանակ նախարար Ա. Գրիգորյանը, չնայած պաշտոնապես չի հանդիսանում կուսակցական, սակայն ընդգրկված էր գործող Նախագահ Սերժ Սարգսյանի նախընտրական քարոզչական թիմում³⁰³:

Վերջին նկատառման (կուսակցական պատկանելությամբ պայմանավորված երևույթի) մասով ցուցադրական օրինակ է հանդիսանում է ՀՀ սպորտի և երիտասարդության հարցերի նախարարության դեպքը: Նախարարությունը երկար ժամանակ դիտարկվում էր որպես «Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցության բացառիկ արտոնության տիրույթ. կուսակցությունը, անկախ նրանից, գտնվում էր կոալիցիոն կառավարության մեջ թե ոչ, միշտ պահպանում էր այս պորտֆելը: Այնուամենայնիվ, մեկ տարով (2012-ից 2014-ը) նախարարի պաշտոնը զբաղեցնում էր Նախագահի նախկին խորհրդական, պրն Յուրի Վարդանյանը (նախկին օլիմպիական չեմպիոն), ով պաշտոնի նշանակվելուց հետո սկսեց փոփոխություններ իրականացնել անձնակազմում, որոնցից ամենից խնդրահարույցը նախարարության աշխատակազմի ղեկավար պրն Վահե Էլոյանի ազատումն էր: Այս դեպքը խնդրահարույց էր այնքանով, որքանով նախարարը միջնորդել էր վարչապետին ազատել պրն Էլոյանին և նշել, որ վերջինս սեփական նախաձեռնությամբ էր դիմել ազատման համար, մինչդեռ ավելի ուշ պրն Էլոյանը հերքեց, թե ինքը նման խնդրանքով դիմել է նախարարին³⁰⁴, իսկ հետո հայց ներկայացրեց դատարան նախարարի և կառավարության դեմ³⁰⁵: Պրն Էլոյանը դիտարկվում էր որպես այնպիսի անձ, ով ունի խոր համակրանք «Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցության նկատմամբ, որը երկրորդ ամենամեծ կուսակցությունն է: Սա ստիպեց որոշ անձանց, մասնավորապես, «Բարգավաճ Հայաստանի» ներկայացուցիչներին մեղադրել նախարարին, այսպես կոչված, «կադրային ջարդ» իրականացնելու մեջ: Չնայած առկա էր նաև խոսակցություն, որ պրն Էլոյանը խաբել էր և չարաշահել պրն Վարդանյանի վստահությունը, այնուամենայնիվ, 2014թ. մայիսին նախարար Վարդանյանը լքեց պաշտոնը, և գործող նախարար պրն Ղազարյանը, համաձայն լրատվամիջոցների, սկսեց «կադրային գտումներ» իրականացնել արդեն այն մարդկանց նկատմամբ, ում նախարարություն էր բերել նախկին նախարար Վարդանյանը³⁰⁶: Ի վերջո, չնայած անհնար է չափել այս երևույթի ծավալը Հայաստանում, այնուամենայնիվ, այն քաղաքական իրականության մաս է:

301 <http://www.1in.am/1424281.html> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 27-ին):

302 <http://www.1in.am/1424793.html> (մուտք է կատարվել 2014թ. հունիսի 27-ին):

303 <http://www.azatutyun.am/content/article/25132895.html> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 27-ին):

304 Տե՛ս <http://www.aravot.am/2013/06/27/259325/> և <http://zham.am/am/news/16698.html> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 27-ին):

305 <http://www.aravot.am/2014/01/31/427297/> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 27-ին):

306 <http://armilur.am/175777/> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 27-ին):

Չնայած Զաղաքացիական ծառայության խորհրդի ղեկավարը ԹԻՅԿ-ի ներկայացուցչի հետ հարցազրույցում չհամաձայնվեց այս վերլուծության հետ, սակայն պաշտոնական վիճակագրությունը կարծես թե հաստատում է իրավիճակը. համաձայն վիճակագրության՝ 2013թ. 6734 թաղաքացիական ծառայողներից 585-ը կամովին լքել են իրենց պաշտոնները³⁰⁷: Մեկ այլ անձի, պրն. Յուրիանեսի Յուրիանեսյանի կարծիքով, ով հանդիսանում է այս ոլորտում փորձագետ և ով ևս հարցազրույց տվեց ԹԻՅԿ-ին, փորձը ցույց է տալիս, որ եթե նախարարը ցանկանա, ապա կարող է ստեղծել այնպիսի իրավիճակներ, ինչը կստիպի թաղաքացիական ծառայողներին պաշտոնից ազատման կամավոր դիմումներ գրել: Մինևույն ժամանակ, Բերթելսմանի անվան հիմնադրամն է իր Անցումային ինդեքս 2014թ. Հայաստանի մասով զեկույցում նշում է. «Չնայած Հայաստանի կառավարությունը մշակել է բավականին արդյունավետ ռեսուրսային հիմք և որոշակի ձեռքբերումներ է գրանցել վերջին երկու տարվա ընթացքում՝ իրականացնելով լայնածավալ բարեփոխումներ թաղաքացիական ծառայության ոլորտում, ... ռեսուրսների կառավարման խնդրում ամենից հիմնարար թույլ կողմը այն է, որ չկա արժանիքների վրա հիմնված զարգացում: Պաշտոններն ու օգուտները հոսում են նրանց, ովքեր ունեն կապեր և ոչ համապատասխան աշխատավարձերի դրույթաչափերը նպաստել են ավելի մեծ աստիճանի բրոնիզմի, ինչը համատեղ սահմանափակում է պետության ունակությունն արդյունավետորեն օգտագործելու իր ռեսուրսները»:

Այս դիտարկումը խիստ համապատասխանության մեջ է գտնվում բնակչության ընկալման հետ՝ ինչպես նշվել էր 2013թ. Կոռուպցիայի համաշխարհային բարոմետրում: Համաձայն դրան՝ հարցվածների 68%-ը կարծում է, որ հանրային պաշտոնյաները և թաղաքացիական ծառայողները կոռումպացված/չափազանց կոռումպացված են, ինչը դարձնում է այս ինստիտուտը երկրորդ ամենավատը դատական համակարգից հետո (69%)³⁰⁸:

Ավելին, հատկապես ընտրությունների ընթացքում կարծես թե «թաղաքական զսպվածության» սկզբունքը պատշաճորեն չի գործում: Օրինակ՝ վերջին՝ 2013թ. նախագահական ընտրությունների ընթացքում ԵԱՀԿ/ԺՅՄԻԳ-ն իր Մոնիտորինգի վերջնական զեկույցում նշում է. «Պետական և տեղական կառավարման մեծ թվով պաշտոնյաներ, ովքեր, համաձայն Ընտրական օրենսգրքի, իրավունք չունեն զբաղվել բարոջությունով, իրենց պաշտոնական պարտականությունները կատարելու ընթացքում շրջանցել էին օրենքը՝ արձակուրդ վերցնելով, որպեսզի ակտիվորեն զբաղվեն բարոջությամբ՝ հօգուտ գործող Նախագահի»: ԵԱՀԿ/ԺՅՄԻԳ Ընտրությունների դիտորդական առաքելության երկարաժամկետ դիտորդները նույնպես նշել էին Ընտրական օրենսգրքի մի քանի խախտումներ մարզային և տեղական պաշտոնյաների կողմից, ովքեր զբաղվել էին բարոջությամբ իրենց պաշտոնական պարտականությունները կատարելու ընթացքում՝ ի խախտումն ԵԱՀԿ 1990 Կոպենհագենյան փաստաթղթի 5.4 և 7.7 պարբերությունների³⁰⁹:

Այս դիտարկումը ստիպեց ԵԱՀԿ/ԺՅՄԻԳ Հայաստանի 2013թ. ընտրությունների ԸԴԱ-ի անել հետևյալ առաջարկությունը որպես 2-րդ առաջնահերթ առաջարկություն. «Հանրային պաշտոնյաները պետք է ձեռնպահ մնան վարչական ռեսուրսները, ներառյալ՝ պաշտոնական դիրքը չարաշահելուց, ընդդեմ իրենց աշխատողների և հասարակության: Արդյունավետ ջանքեր պետք է ձեռնարկվեն՝ ապահովելու հանրային կառավարման, ներառյալ՝ պետական և տեղական ինքնակառավարման պաշտոնյաների անկողմնակալությունը: Նրանք պետք է ձեռնպահ մնան ընտրողների հանդեպ ազդեցության կիրառումից և՛ նախընտրական բարոջության ընթացքում, և՛ քվեարկության օրը: Զրեական օրենսգրքը պետք է լրացվի՝ ընդգրկելու համար նախընտրական բարոջության ընթացքում

307 ՀՀ Զաղաքացիական ծառայության խորհուրդ. վիճակագրություն. <http://csc.am/documents/statistics/17.pdf> և ՀՀ Զաղաքացիական ծառայության խորհուրդ. վիճակագրություն. <http://csc.am/documents/statistics/17-1.pdf> (մուտքը կատարվել է 2014թ. հունիսի 27-ին):

308 <http://www.transparency.org/gcb2013/country/?country=armenia> (accessed 27 June 2014).

309 OSCE/ODIHR, Presidential Elections in Armenia: Election Observation Mission Final Report, (Warsaw):

պաշտոնական դիրքի և վարչական ռեսուրսների չարաշահումը»³¹⁰: Քաղաքացիական ծառայության խորհրդի արդյունավետության մասով կարելի է ասել, որ եթե այն լիներ արդյունավետ, ապա վերոնշյալ բացասական պրակտիկան կլիներ նվազագույն մակարդակի վրա:

Թափանցիկություն (Օրենք)

Որքանով են առկա դրույթներ՝ ապահովելու քաղաքացիական ծառայության ֆինանսական, մարդկային ռեսուրսների և տեղեկատվության կառավարման թափանցիկությունը:

2014թ. միավորը - 50

Իրավունքի և ժողովրդավարության կենտրոնը «Տեղեկատվության մատչելիություն-Եվրոպա» կազմակերպության հետ համատեղ ստեղծել են «Տեղեկատվության ազատության գնահատում. 2013թ.» գեկույցը, որը գնահատում է 95 երկրների իրավական դաշտը տեղեկատվության մատչելիության հարցում³¹¹: Համաձայն այս գնահատման՝ 102 միավորով Հայաստանը զբաղեցնում է 22-րդ հորիզոնականը³¹²: Համեմատության համար՝ Մոլդովան զբաղեցնում է 23-րդ հորիզոնականը, Վրաստանը՝ 29-րդ հորիզոնականը, մինչդեռ Ռուսաստանը և Ադրբեյջանը կիսում են 9-րդ հորիզոնականը:

Եվ Քաղաքացիական ծառայության մասին օրենքը, և՛ Հանրային ծառայության մասին օրենքը քաղաքացիական ծառայողներից պահանջում են «ներկայացնել հայտարարագրեր իրենց գույքի և եկամուտների մասին՝ օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով»³¹³: Այնուամենայնիվ, քաղաքացիական ծառայողների կողմից հայտարարագրերի ներկայացման սահմանված կարգ չկա: Հայաստանում ներկայումս միայն բարձրաստիճան պաշտոնյաները, ինչպես նաև նրանց հետ փոխկապակցված անձինք են գույքի և եկամուտների մասին հայտարարագրեր ներկայացնողները³¹⁴:

Հանրային տեղեկատվության կառավարումը կարգավորվում է Տեղեկատվության ազատության մասին օրենքով, և ընթացակարգերը հիմնվում են այդ օրենքի վրա: Այնուամենայնիվ, օրենքի նախանշած երկրորդական օրենսդրությունը դեռևս չի մշակվել, և նման ակտերի բացակայությունը օգտագործվում է հանրային պաշտոնյաների կողմից հայցվող տեղեկատվությունը մերժելու համար: Օրենքի մեկ այլ թույլ կողմը, ինչը նշվել է ՏՀԶԿ-ի Արևելյան Եվրոպայի և Կենտրոնական Ասիայի հակակոռուպցիոն ցանցի կողմից Հայաստանի վերաբերյալ մոնիտորինգի երկրորդ փուլի գեկույցում³¹⁵, այն է, որ Հայաստանը դեռևս չի ընդունել, այսպես կոչված, «երեք մասերից բաղկացած թեստը», որին պետք է համապատասխանի տեղեկատվության մատչելիության յուրաքանչյուր սահմանափակում: Սա նշանակում է, որ հանրային կառույցը, որպեսզի սահմանափակի տեղեկատվության մատչելիությունը, պետք է ապացուցի որ. ա. առկա է իրավաչափ շահ մատչելիությունը սահմանափակելու համար, բ. բացահայտումը կպատճառի էական վնաս այդ շահին և գ. այդ վնասը ավելի մեծ է, քան տեղեկատվությունը ստանալու հանրային շահը:

Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին օրենքը սահմանում տեղեկատվության այն տեսակների

310 Նույն տեղում, էջ 28:

311 <http://www.law-democracy.org/live/global-rti-rating/> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 28-ին):

312 <http://www.law-democracy.org/live/wp-content/uploads/2012/08/Chart.pdf> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 28-ին):

313 ՀՀ Քաղաքացիական ծառայության մասին օրենքի հոդված 23-ը պահանջում է, որպեսզի քաղաքացիական ծառայողները տրամադրեն հայտարարագրեր օրենքով սահմանված կարգով, մինչդեռ Հանրային ծառայության մասին օրենքի հոդված 21-ը պահանջում է բոլոր հանրային ծառայողներից (իսկ քաղաքացիական ծառայողները հանդիսանում են հանրային ծառայողների ենթախումբ) տրամադրել հայտարարագրեր օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով:

314 Տես Բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց էթիկայի հանձնաժողովի պաշտոնական կայքում հասանելի ռեգիստրը հետևյալ հղմամբ. www.ethics.am:

315 OECD Anti-Corruption Network for Eastern Europe and Central Asia, Istanbul Anti-Corruption Action Plan: The Second Round of Monitoring - Armenia: Progress Report, (OECD, 2011), էջ 64. <http://www.oecd.org/corruption/acn/48964985.pdf>.

ցանկը, որոնք հանդիսանում են պետական կամ ծառայողական գաղտնիք³¹⁶: Ցուցակը ողջամիտ է և պայմանավորված է երկրի անվտանգությունն ապահովելու անհրաժեշտությամբ: Վարչական իրավախախտումների մասին օրենսգիրքը հանրային պաշտոնյաների համար սահմանում է վարչական պատասխանատվություն հայցված տեղեկատվությունը չտրամադրելու դեպքում³¹⁷: Հանրային պաշտոնյան կարող է պատասխանատվության ենթարկվել նաև ոչ լրիվ կամ սխալ տեղեկատվություն տրամադրելու դեպքում³¹⁸:

Իրավական փաստաթղթերի պատրաստման և հրապարակման հետ կապված հարցերը կարգավորվում են Իրավական ակտերի մասին օրենքով: Մասնավարպես՝ օրենքի հոդված 13-ը և 62-ը կարգավորում են ընդունող մարմինների կողմից իրավական ակտերի ընդունման ընթացակարգերը և դրանց հրապարակման պահանջները: Ինչ վերաբերում է նշանակումների և թափուր պաշտոնների իրազեկման կանոններին՝ ապա դրանք լայնորեն քննարկվել են այս սյան «անկախություն (օրենք)» ցուցիչում:

Թափանցիկություն (Գործնականում)

Որքանով են արդյունավետորեն իրականացվում քաղաքացիական ծառայության մասով ֆինանսական, մարդկային ռեսուրսների և տեղեկատվության կառավարման թափանցիկությանը վերաբերող դրույթները:

2014թ. միավորը - 75

Քաղաքացիներն ունեն տեղեկատվության ողջամիտ մատչելիություն քաղաքացիական ծառայության գործունեության առումով: Քաղաքացիական ծառայության խորհուրդը գործարկում է իր պաշտոնական կայքէջը (<http://csc.am>), որը համապատասխանում է թափանցիկության բարձր չափորոշիչներին: Այն ունի հարուստ տեղեկատվություն քաղաքացիական ծառայության մասին, ինչը գրեթե յուրահատուկ է Հայաստանի հանրային կառույցների համար: Այն նաև ունի վիճակագրության բաժին, որտեղ կարելի է գտնել վիճակագրական տվյալներ քաղաքացիական ծառայողների մասով: Թափուր աշխատատեղերի հետ կապված. դրանք ազատ գովազդվում են «Քաղաքացիական ծառայություն» շաբաթաթերթում և Քաղաքացիական ծառայության խորհրդի կայքէջում: Հարցազրույց տված անձանցից պրն Յովհաննիսյանը կարծում է, որ դեռևս անելիքներ կան քաղաքացիական ծառայության թափանցիկությունը բարձրացնելու ուղղությամբ: Այնուամենայնիվ, հենվելով գոյություն ունեցող տեղեկատվության և տվյալների վրա, մենք կարող ենք պնդել, որ քաղաքացիական ծառայությունը բավական թափանցիկ է Հայաստանում: Բավականին հետաքրքիր է, որ Քաղաքացիական ծառայության խորհրդի նախագահ պրն Բադալյանը, ով նույնպես հարցազրույց է տվել ԹԻՀԿ-ին, չնայած հավաստել է այն ձեռքբերումները, որ իրենք ունեն թափանցիկության ոլորտում, սակայն նույնպես նույն կարծիքին է՝ անելիքներ դեռևս կան: Այնուամենայնիվ, կարելի է պնդել, որ քաղաքացիական ծառայության թափանցիկության մակարդակը բավականին բարձր է Հայաստանում:

Ինչ վերաբերում է գույքի և եկամուտների հայտարարագրերին, դրանք ներկայացնում են միայն բարձրաստիճան պաշտոնյաները: Այս կապակցությամբ՝ Բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց էթիկայի հանձնաժողովը պարբերաբար հրապարակում է հայտարարագրերը, որոնք ազատորեն հասանելի են առցանց՝ հանձնաժողովի պաշտոնական www.ethics.am կայքէջում:

316 Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին ՀՀ օրենք, հոդված 9:
317 ՀՀ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգիրք, հոդված 189.7.
318 ՀՀ Զրեական օրենսգիրք, հոդված 148

Հաշվետվողականություն (Օրենք)

Որքանով են առկա դրույթներ՝ ապահովելու, որպեսզի քաղաքացիական ծառայողները լինեն հաշվետու և գեկուցեն իրենց գործողությունների վերաբերյալ:

2014թ. միավորը - 75

Հանրային ծառայության մասին օրենքի հոդված 22-ը սահմանում է, որ իր աշխատանքային պարտականությունները կատարելիս հանրային ծառայողը պետք է օրենքով սահմանված կարգով տեղեկացնի համապատասխան հանրային պաշտոնյաներին խախտումների և ապօրինի գործողությունների մասին, ներառյալ՝ կոռուպցիային վերաբերող հանցանքների մասով, որոնք կատարվել են իր գործընկերների կողմից: Եթե պաշտոնյաներից ստացված պատասխանն իրեն չի բավարարում, ապա նա կարող է գրավոր կարգով տեղեկացնել դրա մասին համապատասխան պետական մարմնի ղեկավարին կամ այլ իրավասու մարմիններին: Վերջինս պետք է ապահովի տեղեկացնողի (ազդարարի) անվտանգությունը: Տեղեկացման և ազդարարների անվտանգության երաշխավորման ընթացակարգերը կարգավորվում են Կառավարության որոշումներով: Կառավարության համար N 1816-Ն (23.12.11թ.) որոշումը կարգավորում է այն հանրային ծառայողների անվտանգության երաշխավորման կարգը, ովքեր տեղեկացնում են հանրային պաշտոնյաներին և իրավասու մարմիններին խախտումների և այլ գործողությունների (ներառյալ այն գործողությունների, որոնք վերաբերում են կոռուպցիային) վերաբերյալ, որոնք կատարվել են այլ ծառայողների կողմից³¹⁹: Համաձայն այս որոշման՝ անվանագրությունը երաշխավորելու միջոցներից է տվյալների գաղտնիությունը, այլ ծառայողների կողմից կատարված իրավախախտման վերաբերյալ տեղեկացրած հանրային ծառայողի գործունեությանն անհարկի և ապօրինի միջամտությունների, հնարավոր հետապնդումների կամ հաշվեհարդարների անթույլատրելիությունը, անհրաժեշտության դեպքում՝ խախտման մասին տեղեկացրած հանրային ծառայողին հնարավորության դեպքում այլ աշխատասենյակ տեղափոխելը, իրավախախտման մասին տեղեկացրած հանրային ծառայողի կողմից իր ծառայողական պարտականությունների անարգել իրականացման համար բավարար պայմանների ստեղծումը, իրավախախտման մասին տեղեկացրած հանրային ծառայողին հանձնարարականներով արհեստականորեն չճանրաբեռնելը, այլ անհրաժեշտ միջոցների ձեռնարկումը: Եթե հայտնված գործողությունն ունի քրեական բնույթ, ապա հանրային ծառայողը, որպես հասարակության անդամ, ընկնում է ընդհանուր պաշտպանության ռեժիմի տակ³²⁰:

Համաձայն Քրեական օրենսգրքի՝ հանրային, այդ թվում՝ քաղաքացիական ծառայողների քրեական պատասխանատվությունը նախատեսված է այնպիսի քրեական արարքների համար, ինչպիսիք են, օրինակ, պաշտոնեական դիրքի չարաշահումը, կաշառք վերցնելը, կաշառք շորթելը, ազդեցության չարաշահումը, պաշտոնեական կեղծիքը և այլն³²¹: Ինչպես արդեն նշվել է (տե՛ս այս սյան «թափանցիկություն» ցուցիչը) հանրային պաշտոնյան կարող է պատասխանատվություն կրել ոչ լրիվ կամ կեղծ տեղեկատվություն տրամադրելու համար: Նրանք նաև ենթակա են վարչական պատասխանատվության այնպիսի զանցանքների համար, որոնք առնչվում են կառավարման, պետական և հանրային կարգերի, բնապահպանության, առողջապահության և այլ ոլորտների կանոններին և ընթացակարգերին, և որոնց իրականացումը հանդիսանում այդ պաշտոնյաների պարտականությունների մաս³²²:

319 Khachik Harutyunyan and VaruzhanHoktanyan, UNCAC Civil Society Review 2013-Armenia: Enforcement of Anti-corruption Laws, (Transparency International Anti-corruption Center/ UNCAC Coalition, 2013), էջ 9. <http://www.uncaccoalition.org/images/PDF/UNCAC-CSO-Report-Armenia-2013.pdf>.

320 Տե՛ս ԲԳ Կառավարության համար 1816-Ն որոշման 9,6,3 (3) կետերը:

321 ԲԳ Քրեական օրենսգրք, հոդվածներ 308-314 :

322 ԲԳ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրք, հոդված 14 :

Քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց՝ ընդդեմ հանրային ծառայողների բողոքների լուծման հիմնական մեխանիզմն է հանդիսանում Վարչարարության հիմունքների և վարչական գործունեության մասին օրենքը ³²³: Օրենքը սահմանում է վարչարարության հիմնարար սկզբունքները, ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց կողմից բողոքների ներկայացման, քննման և որոշման ընթացակարգերը, վարչական ակտերի ընդունման, բողոքարկման, իրականացման, փոփոխման, հրապարակման, հրատարակման, դադարեցման և անվավեր ճանաչման հետ կապված հարաբերությունները, ինչպես նաև այդ ակտերի իրականացումից առաջացող վնասների փոխհատուցման հետ կապված հարաբերությունները: Օրենքը սահմանում է ընթացակարգերը, որոնք քաղաքացիները պետք է կիրառեն, որպեսզի բողոքարկեն հանրային կառույցների գործողությունները վարչական դատարանում (տե՛ս ստորև):

2005թ. նոյեմբերի հանրաքվեով Սահմանադրությունում փոփոխություններ և լրացումներ ընդունելու արդյունքում այժմ ցանկացած անձ իրավունք ունի ներկայացնել բողոքներ և առաջարկություններ համապատասխան պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններին՝ իր կամ հանրային շահերի առնչությամբ, և ստանալ պատշաճ պատասխան պատշաճ ժամկետում ³²⁴: Ավելին, եթե առկա է դատարանի վերջնական որոշումը և անձը սպառել է դատական պաշտպանության բոլոր միջոցները, նա կարող է բողոքարկել կիրառված ակտի սահմանադրականությունը Սահմանադրական դատարանում ³²⁵: Վերջապես, Վարչական դատավարության օրենսգրքի ընդունմամբ հիմնադրվեց վարչական դատարանը, ուր կարող են դիմել քաղաքացիները և իրավաբանական անձինք ³²⁶:

Քաղաքացիները կարող են նաև հանրային հատվածի կազմակերպությունների վարքագծի վերաբերյալ իրենց դիմումները, բողոքներն ու առաջարկությունները ներկայացնել Նախագահի և կառավարության աշխատակազմեր, որոնք կազմակերպում են քաղաքացիների ընդունելությունը և քննարկում են նրանց բողոքները: Կառավարության աշխատակազմը քննարկում և լուծում է այն բողոքները, որոնք չեն լուծվել կառավարական գործակալությունների կողմից, ինչպես նաև այն բողոքները, որոնք ուղղված են ընդդեմ այդ գործակալությունների ղեկավարների: Բացի այդ, Քաղաքացիական ծառայության խորհուրդը լիազորված է կատարել հետազոտություններ, ծառայողական քննություններ, ինչպես նաև զբաղվում է բողոքներով ³²⁷: Այն նաև զբաղվում է դիմողներից ստացված բողոքներով ³²⁸:

Հանրային հատվածում պարտադիր ներքին աուդիտի համակարգը հարաբերականորեն նոր է Հայաստանի համար, և այն դեռևս կազմավորման գործընթացում է: Հանրային հատվածում պարտադիր ներքին աուդիտը կարգավորվում է Ներքին աուդիտի մասին օրենքով, կառավարության որոշումներով և ֆինանսների նախարարի հրամաններով, որոնցից ամենից նշանակալիցը կառավարության համար 1233-Ն որոշումն է: Ներքին աուդիտի մասին օրենքն ուժի մեջ է մտել 2011թ. փետրվարի 5-ին: Օրենքի հոդված 5-ը պահանջում է, որպեսզի ներքին աուդիտ անցկացվի կամ ներքին աուդիտի ստորաբաժանման կողմից, կամ հրավիրված անձանց կողմից: Եթե աուդիտն իրականացվում է հրավիրված անձանց միջոցով, ապա նրանք պետք է ապահովեն ներքին աուդիտի ստորաբաժանման համար նախատեսված իրավունքների և պարտականությունների իրականացումը, ներառյալ՝ ստորաբաժանման ղեկավարի իրավունքների ու պարտականությունների իրականացումը:

Նույն օրենքը սահմանում է, թե որ կազմակերպություններն են համարվում հանրային հատվածի կազմակերպություններ: Համաձայն հոդված 2-ի՝ Սահմանադրությամբ և օրենքներով նախատեսված

323 Պաշտոնական տեղեկագիր 2004/18(317), 2004թ. մարտի 31:

324 ՀՀ Սահմանադրություն, հոդված 27:

325 Նույն տեղում, հոդված 101:

326 Պաշտոնական տեղեկագիր 2007/64(588), 2007թ. դեկտեմբերի 19:

327 ՀՀ օրենքը քաղաքացիական ծառայության մասին, հոդված 37:

328 Նույն տեղում, հոդված 14:

պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմինները, պետական կամ համայնքային կառույցները, պետական կամ համայնքային ոչ առևտրային կազմակերպությունները և այն կազմակերպությունները, որոնցում պետությունը կամ համայնքն ունի ավելի քան 50% մասնակցություն, համարվում են հանրային հատվածի կազմակերպություններ (այսուհետ ՅՅԿ-ներ):

Օրենքի հոդված 2-ը սահմանում է, որ ներքին աուդիտն իրականացվում է՝ հիմնվելով կազմակերպության ռազմավարական և տարեկան ծրագրերի վրա՝ ՅՅԿ ղեկավարությանը հավաստիացման կամ խորհրդատվական ծառայություններ մատուցելու միջոցով: Օրենքը պարունակում է մի շարք դրույթներ, որոնք միտված են կոռուպցիայի կանխարգելմանը և կոռուպցիոն գործողությունների բացահայտմանը: ՏՅԶԿ-ն Հայաստանի վերաբերյալ իր Առաջընթացի մասին զեկույցում նշում է, որ ներքին աուդիտի չափորոշիչները և ներքին աուդիտորների ներքին կանոններն ամբողջովին համապատասխանում են միջազգային չափորոշիչներին ³²⁹:

Կոռուպցիայի կանխարգելման մեխանիզմները նախատեսված են ներքին աուդիտի մասին օրենքի տարբեր դրույթներում.

- i. Օրենքի 3-րդ հոդվածը սահմանում է այն սկզբունքները, որոնց հիման վրա պետք է իրականացվի ներքին աուդիտը: Այդ սկզբունքներն են՝ անկախությունը, օբյեկտիվությունը, կարողունակությունը, անկողմնակալությունը և գաղտնիությունը: Սրանք կանխարգելման բավական հստակ սկզբունքներ են:
- ii. Հոդված 5-ը ՅՅԿ-ների ղեկավարներից և այլ պաշտոնյաներից պահանջում է համագործակցել ներքին աուդիտորների հետ և նախատեսում է, որ նրանք ունակ լինեն բացահայտելու ՅՅԿ-ներին վերաբերող տեղեկատվությունը կամ մերժել այդ տեղեկատվության տրամադրումը:
- iii. Օրենքի հոդված 7-ի ներքո ներքին աուդիտի ստորաբաժանումի ղեկավարն իրավունք ունի դիմել ՅՅԿ-ի ղեկավարին ներքին աուդիտի իրականացման ընթացքում առաջացած խոչընդոտների և խնդիրների մասին: Նա նաև կարող է առաջարկել ՅՅԿ ղեկավարին նշանակել փորձագետ, եթե առկա է հատուկ գիտելիքների և ունակությունների անհրաժեշտություն՝ ներքին աուդիտի նպատակով:
- iv. Օրենքի հոդված 8-ը արգելում է ներքին աուդիտորներին իրականացնել հավաստիացման աուդիտ այն գործողության կամ միավորի մասով, որի մասով նրանք խորհրդատվական ծառայություններ են տրամադրել, կամ որտեղ նրանք աշխատել են նախորդ 12 ամիսների ընթացքում:
- v. Հոդված 8-ը արգելում է ներքին աուդիտի ստորաբաժանման ղեկավարին և ներքին աուդիտորներին իրականացնել այլ գործառնություններ և աշխատել նույն ՅՅԿ-ում:
- vi. Օրենքի հոդված 9-ը սահմանում է այն հիմքերը, որոնք կարող են կանխարգելել անձի նշանակումը որպես ներքին աուդիտի ստորաբաժանման ղեկավար: Այդ հիմքերն են՝ ա. 2 տարի մինչև նշանակումը անձը զբաղեցրել է ղեկավար պաշտոններ նույն ՅՅԿ-ում կամ ՅՅԿ համակարգում զբաղեցրել է ղեկավար պաշտոններ կառուցվածքային միավորներում, ներառյալ՝ անկախ միավորներում, բ. անձը փոխկապակցված է այն անձանց հետ, ովքեր մինչև նշանակումը 2 տարի առաջ զբաղեցրել են ղեկավար պաշտոններ նույն ՅՅԿ-ում կամ կառուցվածքային միավորներում, ներառյալ՝ անկախ միավորներում: Ներքին աուդիտի մասին օրենքի համաձայն փոխկապակցված անձինք են հանդիսանում նրանք, ովքեր նույն ընտանիքի անդամներ են կամ ովքեր վարում են ընդհանուր տնտեսություն և կամ իրականացնում են համատեղ ձեռնարկատիրական գործունեություն: Ընտանիքի անդամները նույնպես սահմանված են նույն հոդվածում. ընտանիքի անդամներ են համարվում հետևյալ անձինք՝ երեխան, ամուսինը, ծնողը, քույրը, եղբայրը, պապը, տատը, թոռը, քրոջ և եղբոր ամուսինն ու երեխաները, ինչպես

329 Anti-Corruption Network for Eastern Europe and Central Asia, Istanbul Anti-Corruption Action Plan: The Second Round of Monitoring - Armenia: Progress Report, (OECD, 2012). <http://www.oecd.org/corruption/acn/49910824.pdf>.

Նաև ամուսնու երեխան, ծնողը, քույրը, եղբայրը, պապը, տատը, թոռը:

- vii. Մինչև ներքին աուդիտի ստորաբաժանման ղեկավարի պաշտոնում նշանակվելը թեկնածուն ստորագրում է գրավոր հայտարարություն վերոնշյալ սահմանափակումների բացակայության մասին:

Ընդհանուր առմամբ, ներքին աուդիտի առաքելությունը կայանում է ՀՀՎ ղեկավարին աջակցելու մեջ: Համաձայն օրենքի հոդված 5-ի՝ ներքին աուդիտի համակարգը գործում է ՀՀՎ ղեկավարի ենթակայության ներքո: Նույն հոդվածը սահմանում է, որ ներքին աուդիտ իրականացնող ՀՀՎ-ներում ստեղծվում են ներքին աուդիտի կոմիտեներ: Ըստ հոդված 8-ի՝ ներքին աուդիտի ստորաբաժանման ղեկավարը հաշվետու է ՀՀՎ ղեկավարին և ներքին աուդիտի կոմիտեին և նրանց ապահովում է զեկույցներով, ներառյալ՝ աուդիտի արդյունքների և գրանցված խնդիրների մասով, արված առաջարկությունների և այն գործողությունների մասով, որոնք ձեռնարկվել են ՀՀՎ գործունեությունը բարելավելու համար, ներքին աուդիտի տարեկան պլանի իրագործման մասով, ներքին աուդիտի իրականացման համար օգտագործված և անհրաժեշտ ռեսուրսների մասով, ներքին աուդիտի ստորաբաժանման ղեկավարի և ներքին աուդիտորների առջև կատարված բոլոր սահմանափակումների դեպքերի մասով: Այսպիսով, բացահայտման մեխանիզմները կառուցված են կապերի հիման վրա. մի կողմից՝ ներքին աուդիտի ստորաբաժանման ղեկավարի և մյուս կողմից՝ ՀՀՎ ղեկավարի և ներքին աուդիտի կոմիտեի միջև:

Օրենքի 8-րդ հոդվածը հատուկ կարգով նախատեսում է, որ եթե կեղծիքների նշաններ են հայտնաբերվում, ապա ներքին աուդիտորները զեկուցում են ներքին աուդիտի ստորաբաժանման ղեկավարին, և ստորաբաժանման ղեկավարը տեղեկացնում է ՀՀՎ ղեկավարին և ներքին աուդիտի կոմիտեին:

Համաձայն հոդված 5-ի՝ ֆինանսների նախարարությունը, որպես լիազոր մարմին, իրականացնում է պարբերական մոնիտորինգ ներքին աուդիտի մասին օրենքի կիրառման վերաբերյալ, ներքին աուդիտի մեթոդոլոգիայի, ներքին աուդիտի չափորոշիչների և ներքին աուդիտորների վարքագծի կանոնների վերաբերյալ՝ նպատակ ունենալով կատարելագործել ներքին աուդիտի համակարգը և մեթոդոլոգիան:

Հոդված 13-ը սահմանում է, որ նախարարությունը յուրաքանչյուր տարի մինչև մայիսի 1-ը հրապարակում է զեկույց նախորդող տարվա ներքին աուդիտի համակարգի մասին: Համաձայն օրենքի հոդված 12-ի՝ ներքին աուդիտի ստորաբաժանման ղեկավարները մինչև ընթացիկ տարվա մարտի 1-ը ՀՀՎ-ների ղեկավարների միջոցով նախարարին ներկայացնում են տարեկան զեկույց նախորդ տարվա ներքին աուդիտի վերաբերյալ:

Քաղաքացիական ծառայության խորհուրդը պարտավոր է տրամադրել տարեկան զեկույցներ Ազգային ժողովին (խորհրդարանին) ³³⁰:

Հաշվետվողականություն (Գործնականում)

Գործնականում որքանով են քաղաքացիական ծառայողները պարտավոր զեկուցել և լինել հաշվետու իրենց գործունեության համար:

2014թ. միավորը - 25

Քաղաքացիական ծառայության խորհրդի հետազոտությունները միտված են բացահայտելու հանրային մարմինների աշխատակազմերի աշխատանքի համապատասխանությունը Քաղաքացիական

³³⁰ Քաղաքացիական ծառայության մասին ՀՀ օրենք, հոդված 37:

Ծառայության մասին օրենքին, խորհրդի կողմից ընդունված որոշումներին, ինչպես նաև այլ իրավական ակտերին: 2013թ. խորհուրդը կատարել է 7 նման ուսումնասիրություն ³³¹: 2014թ. առաջին եռամսյակի ընթացքում խորհուրդը կատարել է նման 10 ուսումնասիրություն հանրային մարմինների աշխատակազմերում և բացահայտել է, որ ՀՀ առողջապահության նախարարության աշխատակազմը պայմանագրերից մեկը չի համապատասխանեցրել ժամանակավոր աշխատանքային պայմանագրերի հավելվածներից մեկի հետ, որը նախատեսված է 436-Ն որոշմամբ: Որպես հետևանք, այդ պայմանագիրը, որն արդեն իսկ ստորագրվել էր նախարարության աշխատակազմի կողմից, անվավեր էր ճանաչվել ³³²: Ի լրումն՝ 2013թ. ընթացքում Քաղաքացիական ծառայության խորհուրդը ստացել էր 6 բողոք մրցույթների և ատեստացիաների առնչությամբ ³³³, ինչը 1559 մասնակիցների առումով շատ փոքր թիվ է և ցույց է տալիս համակարգի արդյունավետությունը: Նույն տարվա ընթացքում քաղաքացիներից խորհուրդը ստացել էր 19 բողոք ³³⁴:

Ինչպես արդեն նշվել է «դատական իշխանություն» սյան մեջ (գործադիր իշխանության հանդեպ վերահսկողություն), պաշտոնական տվյալների համաձայն 2012-2013թթ. ընթացքում վարչական դատարանը ստացել է 24.893 գործ, որոնցից քննության է առել 23.680-ը: Այս թվից միայն 5.669 գործերով է վարչական դատարանը ընդունել բարենպաստ վճիռներ (բավարարել է հայցն ամբողջությամբ), իսկ 2.179 գործերով ընդունել է մասնակիորեն բարենպաստ վճիռներ ³³⁵: Վերոնշյալ 5.669 գործերից միայն 504 գործերով են հայցվորները եղել քաղաքացիներ, իսկ 2.179 գործերի դեպքում միայն 98-ն են եղել քաղաքացիներ ³³⁶: Այս թվերը ցույց են տալիս, որ 23.680 գործերից միայն 602 գործերով է, որ քաղաքացիները օգտվել են վարչական արդարադատության այս եղանակից, ինչը նաև նշանակում է, որ այն այդքան էլ արդյունավետ չէ:

Համաձայն Համաշխարհային բանկի քաղաքականությունների և ինստիտուցիոնալ գնահատումների 2013թ. տվյալների՝ Հայաստանը ստացել է 3.5 միավոր հնարավոր 6.0-ից «հանրային հատվածում թափանցիկություն, հաշվետվողականություն և կոռուպցիա» ենթացուցիչի համար: Արևելյան գործընկերության երկրներից հարևան Վրաստանը ևս ստացել է նույն միավորը, ինչպես նաև Մոլդովան: Ամենաբարձր միավորներն այս ենթացուցիչի համար ստացել են Կապո-Վերդեն, Սենտ Լյուսիան և Բուտանը ³³⁷:

Օրինավորության մեխանիզմներ (Օրենք)

Որբանոճ էն առկա դրույթներ՝ ապահովելու քաղաքացիական ծառայողների օրինավորությունը:

2014թ. միավորը - 50

Հանրային ծառայության մասին օրենքի հոդված 28-ը սահմանում է հանրային ծառայողների էթիկայի կանոնները, իսկ, ինչպես արդեն նշվել է, քաղաքացիական ծառայողները համարվում են հանրային ծառայողների ենթախումբ: Համաձայն այս հոդվածի՝ էթիկայի կանոններն են.

- հարգել օրենքը և ենթարկվել օրենքին
- հարգել հանրության բարոյական նորմերը

331 ՀՀ Քաղաքացիական ծառայության խորհուրդ, վիճակագրություն. <http://csc.am/documents/statistics/23.pdf> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 24-ին):

332 Տե՛ս հետևյալ հղմամբ. <http://csc.am/documents/verahskoxutyun/usumnasirutyunner/u.pdf> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 24-ին):

333 Հայաստանի Հանրապետության Քաղաքացիական ծառայության խորհուրդ, ՀՀ Քաղաքացիական ծառայության խորհրդի գործունեության զեկույց 2013թ. էջ 2. <http://csc.am/documents/reports/2013.pdf>.

334 Տե՛ս հետևյալ հղմամբ՝ <http://csc.am/documents/statistics/22.pdf> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 24-ին):

335 Համեմատական վիճակագրական վերլուծություն. ՀՀ դատարանների 2012-2013թթ. գործունեության վերաբերյալ, էջ 14-15 http://www.court.am/files/news/2864_am.pdf.

336 ՀՀ Դատական դեպարտամենտի պատասխանը ԹԻԿ-ի պաշտոնական հարցմանը, 2014թ. հունիսի 19:

337 World Bank, 2013 Country Policy and Institutional Assessments (Final Ratings). <http://siteresources.worldbank.org/PROJECTS/Resource/40940-1244163232994/6180403-1372096800800/cpia13finalIDA.pdf>

- իր գործունեությամբ նպաստել իր զբաղեցրած պաշտոնի և իր ներկայացրած մարմնի նկատմամբ վստահության և հարգանքի ձևավորմանը
- ամենուր և ցանկացած գործունեությամբ զբաղվելիս դրսևորել իր պաշտոնին վայել վարքագիծ
- հարգալից վերաբերմունք ցուցաբերել բոլոր այն անձանց նկատմամբ, որոնց հետ շփվում է իր լիազորություններն իրականացնելիս
- բացառապես ծառայողական նպատակներով օգտագործել իր գործունեության առնչությամբ տրամադրված նյութատեխնիկական, ֆինանսական և տեղեկատվական միջոցները, պետական այլ գույքը և ծառայողական գաղտնիք պարունակող տեղեկատվությունը
- ձգտել կառավարել իր ներդրումներն այնպես, որ հնարավորինս նվազագույնի հասցվեն շահերի բախման իրավիճակները:

Նույն հոդվածում նշվում է, որ այս կանոնները սպառիչ չեն և պետական և համայնքային ծառայության համապատասխան բնագավառները կարգավորող օրենքները կարող են պարունակել լրացուցիչ կանոններ: Քաղաքացիական ծառայության մասին օրենքը չի սահմանում էթիկայի կանոնները, բայց այն սահմանում է այլ սահմանափակումներ քաղաքացիական ծառայողների համար: Մասնավորապես՝ քաղաքացիական ծառայողներն իրավունք չունեն.

- կատարել այլ վճարովի աշխատանք, բացի գիտական, մանկավարժական, ստեղծագործական և ընտրական հանձնաժողովի անդամի կարգավիճակից բխող աշխատանքից
- անձամբ զբաղվել ձեռնարկատիրական գործունեությամբ
- լինել երրորդ անձանց ներկայացուցիչն այն մարմնի հետ կապված հարաբերություններում, որտեղ ինքը գտնվում է ծառայության մեջ, կամ որն անմիջականորեն ենթակա է իրեն կամ անմիջականորեն վերահսկելի է իր կողմից
- կատարել քաղաքացիական ծառայողների քաղաքական զսպվածության սկզբունքի խախտումներ, այն է՝ իր ծառայողական դիրքն օգտագործել կուսակցությունների, հասարակական, այդ թվում՝ կրոնական միավորումների շահերի համար, նրանց նկատմամբ վերաբերմունք քարոզել, ինչպես նաև իր ծառայողական պարտականությունները կատարելիս այլ քաղաքական կամ կրոնական գործունեություն իրականացնել
- հոնորար ստանալ ծառայողական պարտականությունների կատարումից բխող հրապարակումների կամ ելույթների համար
- ոչ ծառայողական նպատակներով օգտագործել նյութատեխնիկական, ֆինանսական և տեղեկատվական միջոցները, պետական այլ գույքը և ծառայողական տեղեկատվությունը
- ծառայողական պարտականությունների համար այլ անձանցից ստանալ նվերներ, գումարներ կամ ծառայություններ՝ բացառությամբ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ նախատեսված դեպքերի
- որպես պետության ներկայացուցիչ գույքային գործարքներ կնքել սույն հոդվածի 3-րդ կետում նշված անձանց հետ՝ բացառությամբ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ նախատեսված դեպքերի³³⁸:

Քաղաքացիական ծառայողը քաղաքացիական ծառայության պաշտոնի նշանակվելուց հետո՝ մեկ ամսվա ընթացքում, պարտավոր է առևտրային կազմակերպությունների կանոնադրական կապիտալում բաժնեմաս ունենալու դեպքում դա հանձնել հավատարմագրային կառավարման³³⁹: Քաղաքացիական ծառայողին արգելվում է աշխատել ծնողների, ամուսնու, կնոջ, քրոջ, եղբոր, ամուսնու ծնողների, ամուսնու եղբայրների և քույրերի, ամուսնու զավակի հետ համատեղ, եթե իրենք անմիջապես ենթակա են միմյանց: Քաղաքացիական ծառայողը իրավունք չունի աշխատել

338 ՀՀ օրենքը քաղաքացիական ծառայության մասին, հոդված 24:
339 Նույն տեղում:

այն կազմակերպությունում, որի հանդեպ նա իրականացրել է վերահսկողություն քաղաքացիական ծառայությունից ազատվելուց առաջ վերջին մեկ տարվա ընթացքում:

Բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց և հանրային ծառայողների կողմից նվերներ ստանալու արգելքը սահմանվում է Հանրային ծառայության մասին օրենքի հոդված 29-ով: Նշված հոդվածով նվերը սահմանվում է որպես «ցանկացած գույքային առավելություն, որը ողջամտորեն չէր տրամադրվի պաշտոնատար անձ չհանդիսացող անձի»: Հանրային պաշտոնյան չպետք է նվեր ընդունի կամ համաձայնվի ապագայում ընդունել այն: Մինևույն ժամանակ, նույն հոդվածը սահմանում է, թե որ իրերն են համարվում նվեր: Դրանք են՝ պաշտոնական միջոցառումների ժամանակ սովորաբար տրվող նվերները, պարգևները և կազմակերպվող հյուրասիրությունը, ծառայողական օգտագործման նպատակով անվճար տրամադրվող գրքերը, համակարգչային ծրագրերը և նմանատիպ այլ նյութերը, կրթաթոշակը, դրամաշնորհը կամ նպաստը, որ տրվել են հրապարակային մրցույթի արդյունքով՝ մյուս դիմորդների նկատմամբ կիրառված նույն պայմաններով և նույն չափանիշներով կամ թափանցիկ այլ գործընթացի արդյունքում՝ եթե դրանց շուկայական արժեքը չի գերազանցում 100,000 ՀՀ դրամը (մոտավորապես 245 ԱՄՆ դոլար)³⁴⁰, ցանկացած այլ տեսակի հյուրասիրություն, ինչպես նաև նվերները՝ ստացված ազգականներից, բարեկամներից և ընկերներից, եթե նվերը էութամբ և չափով ողջամտորեն համապատասխանում է միմյանց միջև հարաբերությունների բնույթին: Այստեղ իրավական կարգավորման պոտենցիալ բացն այն է, որ չկան սահմանված մեխանիզմներ՝ բացահայտելու նվեր ստացողներին (այն հիմնվում է պաշտոնյայի բարի կամքի վրա), և չկան պարզ սանկցիաներ, եթե նման դեպքեր բացահայտվում են:

Հանրային ծառայության մասին օրենքի հոդված 23-ը սահմանում է որոշակի սահմանափակումներ, որ պետք է կիրառվեն հանրային ծառայողների և բարձրաստիճան պաշտոնյաների հանդեպ: Դրանց թվում են, մասնավորապես, հետևյալները. նրանց արգելվում է ոչ ծառայողական նպատակներով օգտագործել նյութատեխնիկական, ֆինանսական և տեղեկատվական միջոցները, պետական և (կամ) համայնքային այլ գույքը և ծառայողական տեղեկատվությունը: Արգելվում է նաև ծառայողական պարտականությունների առկայությամբ այլ անձանցից ստանալ նվերներ, գումարներ կամ ծառայություններ: Նույն հոդվածով նրանց նաև արգելված է համատեղ աշխատել կամ որպես պետության ներկայացուցիչներ գույքային գործադրներ կնքել այն անձանց հետ, ում հետ իրենք կապված են մերձավոր ազգակցությամբ կամ ինսամիությանմբ (ծնողներ, զավակներ, ամուսին, եղբայր, քույր, ամուսնու ծնող, եղբայր, քույր և զավակ), եթե նրանց միջև առկա է վերադաս-ենթակա կամ վերահսկողական հարաբերություններ³⁴¹: Եվ վերջապես՝ նույն հոդվածով հանրային ծառայողը կամ բարձրաստիճան պաշտոնատար անձը պաշտոնից ազատվելուց հետո մեկ տարվա ընթացքում չի կարող աշխատանքի ընդունվել այն գործատուի մոտ կամ դառնալ այն կազմակերպության անդամ, որի նկատմամբ նա հսկողություն է իրականացրել իր պաշտոնավարման վեջին մեկ տարվա ընթացքում:

Պաշտոնական գործուղումների կարգավորումները տրված չեն Հանրային ծառայության մասին օրենքում: Առկա է գործուղումների միասնական կարգավորում, ներառյալ՝ հանրային ծառայողներինը և հանրային պաշտոնյաներինը, ինչը սահմանված է Աշխատանքային օրենսգրքի հոդված 209-ով և ենթաօրենսդրական ակտերով, որոնց թվում ամենից էականն է Հայաստանի կառավարության 2005թ. դեկտեմբերի 29-ի համար 2335-Ն որոշումը, որը կարգավորում է գործուղումների հետ կապված

340 Նույն հոդվածով, եթե նվերի շուկայական գինը գերազանցում է 100.000 ՀՀ դրամը, ապա հանրային ծառայողը կամ բարձրաստիճան պաշտոնատար անձը պետք է ստանա իր վերադասի կամ եթե բարձրաստիճան պաշտոնատար անձը չունի վերադաս, ապա նա նվերը պետք է ուղղի բարեգործական նպատակների: Նման նվերը դառնում է համապատասխան պետական մարմնի սեփականությունը:

341 Այս դրույթները չեն կիրառվում ԱԺ անդամների հանդեպ: Հոդված 2(2)-ում ՀՕ-112-Ն օրենքով կատարված փոփոխության համաձայն օրենքի դրույթները կիրառվում են բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց հանդեպ միայն այն դեպքերում, երբ ուղղակիորեն նշված է այդ մասին: Այս կապակցությամբ հոդված 23-ում նշված է, որ դրույթի պահանջները կիրառվում են բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց հանդեպ, և հոդվածում բացառություն չի արված ԱԺ անդամների համար:

ծախսերի փոխհատուցման ընթացակարգերը, գործուղումների նվազագույն ծախսերը և պետական ու համայնքային բյուջեներից հատկացվող միջոցների նվազագույն և առավելագույն չափերը և այլն:

Քրեական օրենսգրքի հոդված 311-ը և 311¹-ը սահմանում են հանրային պաշտոնյաների, ինչպես նաև հանրային ծառայողների կողմից կաշառքի ստացումը:

Պետական գնումների ընթացքում ներկայացվող հայտերը կամ պայմանագրային փաստաթղթերն ակնհայտ հակակոռուպցիոն դրույթներ չեն պարունակում: Այնուամենայնիվ, նրանք պարունակում են դրույթներ, որոնք միտված են ուժեղացնելու գնումների գործընթացների թափանցիկությունը, հաշվետվողականությունը և օրինավորությունը (դրա մասին ավելի մանրամասն տե՛ս ստորև՝ Պետական գնումների ժամանակ կոռուպցիոն ռիսկերի նվազեցումը՝ ապահովելու օրինավորությունը բաժնում):

Օրինավորության մեխանիզմներ (Գործնականում)

Գործնականում որքանով է ապահովված քաղաքացիական ծառայողների օրինավորությունը:

2014թ. միավորը - 25

ԹԻՅԿ-ի պաշտոնական հարցմանն ի պատասխան³⁴² Քաղաքացիական ծառայության խորհուրդը փաստեց, որ 2012-2013թթ. ընթացքում Քաղաքացիական ծառայության խորհուրդը քաղաքացիական ծառայության համակարգում գործող էթիկայի հանձնաժողովներից չի ստացել տեղեկատվություն քաղաքացիական ծառայողների կողմից էթիկայի կանոնների խախտման վերաբերյալ: Մի շարք դասընթացային ծրագրերում, ինչպես պնդում են Քաղաքացիական ծառայության խորհուրդում, առկա են էթիկայի վերաբերյալ թեմաներ: 2006թ.-ից ի վեր դասընթացներն ընդգրկում են էթիկայի հարցերը: Համաձայն Համաշխարհային կոռուպցիայի բարոմետր 2013թ. տվյալների՝ հարցվածների 68%-ը նշել է, որ իրենք հանրային ծառայողներին և քաղաքացիական ծառայողներին դիտարկում են որպես կոռուպցիայից կամ չափից շատ կոռումպացված³⁴³:

Հանրային կրթություն (Գործնականում)

Որքանով է հանրային քաղաքացիական ծառայությունը տեղեկացնում և կրթում հանրությանը կոռուպցիայի դեմ պայքարում իր դերի մասին:

2014թ. միավորը - 0

Ի պատասխան ԹԻՅԿ-ի պաշտոնական հարցման³⁴⁴ Քաղաքացիական ծառայության խորհուրդը նշեց, որ վերջին 3 տարիների ընթացքում նրանք չեն կատարել ուսումնասիրություն՝ պարզելու, թե որքան քաղաքացիներ են իրազեկ՝ թե ինչպես պայքարել կոռուպցիայի դեմ (ուն դիմել, ինչպես և երբ): 2012-2013թթ. ժամանակահատվածում խորհուրդը չի իրականացրել որևէ ծրագիր, որը միտված լիներ կոռուպցիայի բացասական արդյունքների վերաբերյալ քաղաքացիների իրազեկության բարձրացմանը:

342 ԹԻՅԿ-ի պաշտոնական հարցմանը Քաղաքացիական ծառայության խորհրդի պատասխանը 2014թ. ապրիլի 9-ին:

343 <http://www.transparency.org/gcb2013/country/?country=armenia> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 25-ին):

344 ԹԻՅԿ-ի պաշտոնական հարցմանը Քաղաքացիական ծառայության խորհրդի պատասխանը 2014թ. ապրիլի 9-ին:

Համագործակցություն հանրային կառույցների, ՔՀԿ-ների և մասնավոր գործակալությունների հետ կոռուպցիան կանխարգելելու և հասցեագրելու համար
Որբանո՞վ է քաղաքացիական ծառայությունն աշխատում հանրային հսկիչ մարմինների, բիզնեսի և քաղաքացիական հասարակության հետ հակակոռուպցիոն նախաձեռնությունների մասով:

2014թ. միավորը - 0

Ի պատասխան ԹԻՂԿ հարցման՝ Քաղաքացիական ծառայության խորհուրդը հայտնեց, որ վերջին 3 տարիների ընթացքում «Հայաստանի պետական ծառայողների միավորում» և «Ինֆորմացիայի ազատության կենտրոն» ՀԿ-ներն իրականացրել են դասընթացներ քաղաքացիական ծառայողների համար, որոնցում ներառված են եղել նաև հակակոռուպցիոն թեմաներ:

Կրճատել կոռուպցիան՝ ապահովելու համար հանրային գնումները (Օրենք)

Որբանո՞վ է առկա արդյունավետ ներդրված կարգավորման դաշտ ապահովելու համար պետական գնումների ընթացքում օրինավորություն, ներառյալ հիմնավոր սանկցիաներ ոչ պատշաճ վարքագծի համար և՛ մատակարարների և՛ հանրային պաշտոնյաների հանդեպ, ինչպես նաև բողոքարկման և վերանայման մեխանիզմներ:

2014թ. միավորը - 75

Գնումների մասին օրենքը սահմանում է, որ գնումների նախընտրական և հիմնական ընթացակարգը պետք է լինի բաց ընթացակարգը³⁴⁵, իսկ գնումների մնացած ընթացակարգերը պետք է կիրառվեն միայն այն դեպքերում, որոնք նշված են օրենքով³⁴⁶:

Գնումների մասին օրենքը պարզորեն ցույց է տալիս, որ բաց ընթացակարգը գնումների ստանդարտ մեթոդն է: Միայն Գնումների մասին օրենքով սահմանված դեպքերում է, որ կարող են օգտագործվել գնումների այլ մեթոդներ³⁴⁷:

Համաձայն 2013թ. ամենամյա վիճակագրության³⁴⁸ բաց գնումների մասնաբաժինը կազմում է մոտավորապես 45%, որից բաց ընթացակարգի մասնաբաժինը կազմում է 2%, շրջանակային համաձայնագրերինը՝ 40% և պարզեցված ընթացակարգինը՝ մոտավորապես 3%: Գործնականում ընդհանուր գնումների ընթացակարգերի մոտավորապես 55%-ը կազմել են գնումների ոչ մրցակցային մեթոդները (բանակցային գործընթաց առանց պայմանագրի մասին ծանուցման նախնական հրապարակման, որը նախկինում կոչվում էր մեկ աղբյուրից գնում): Չնայած Գնումների մասին օրենքը կարգավորում է այն բացառությունները, որոնք վերաբերում են բաց ընթացակարգեր չօգտագործելուն, ինչը կարելի է տեսնել թվերից և պրակտիկայում առկա միտումներից, բայց բաց ընթացակարգերը չեն հանդիսանում գնումների իշխող մեթոդ:

Գնումների մասին օրենքի (հոդված 31) համաձայն հայտերը գնահատվում են հրավերով սահմանված կարգով³⁴⁹: Հրավերում սահմանված պայմաններին համապատասխանող հայտերը գնահատվում են

345 ՀՀ օրենքը գնումների մասին, հոդված 17:

346 Օրենքի նույն հոդվածով (հոդված 17), գնումների այլ գործընթացներն են մրցակցային երկխոսությունը, սահմանափակ ընթացակարգը և բանակցային գործընթացը:

347 Նույն տեղում, հոդված 17, դրույթ 2:

348 Գնումների աշակցման կենտրոն ԳՈՒԿ, Գնումների 2013թ. տարեկան հաշվետվություն (Երևան, Ֆինանսների նախարարություն), էջ 9. <http://gnumner.am/am/category/199/1.html>.

349 Մասնակիցը պետք է բավարարի հրավերի մեջ սահմանված պահանջներին: Մասնակիցը պետք է բավարարի հետևյալ չափանիշները, որոնք սահմանվում են հրավերում և մասնակցից պահանջվում է իրականացնել պայմանագրային պարտավորությունները:

1. Պայմանագրում նախատեսված գործողությունների հետ մասնագիտական գործունեության համապատասխանությունը

որպես բավարարող, հակառակ դեպքում հայտերը գնահատվում են որպես չբավարարող և մերժվում են: Հաղթողն ընտրվում է.

ա. բավարար գնահատված հայտեր ներկայացրած մասնակիցների թվից՝ նվազագույն գնային առաջարկ ներկայացրած մասնակցին նախապատվություն տալու սկզբունքով, կամ

բ. այն մասնակցին ընտրելու մեթոդով, որի առաջարկած գինն և ոչ գնային չափանիշներին տրված գործակիցների հանրագումարը ամենաբարձրն է ³⁵⁰: Գործնականում միայն նվազագույն գինն է կիրառվում, ինչն օբյեկտիվ է, բայց ոչ արդյունավետ, և չի նպաստում նորարարությանը:

Համաձայն հոդված 4-ի 5-րդ դրույթի՝ լիազոր մարմինը (ֆինանսների նախարարությունը) հաստատում է գնումների գործընթացում կիրառվող ստանդարտ փաստաթղթերը: Գնումների գործընթացում կիրառվող ստանդարտ փաստաթղթերի տեսակների մեջ են ներառվում հրավերը և պայմանագիրը: Օրինակները կցվում են գնման հայտարարություններին: Ստանդարտ օրինակները կիրառվում են գործնականում:

2011թ.-ից ի վեր, երբ Գնումների մասին գործող օրենքը մտավ ուժի մեջ, հիմնադրվեց պետական գնումների ապակենտրոնացված համակարգը: Գնումների մասին օրենքը չի պահանջում պատասխանատու մարմիններից հսկել գնումների հետ կապված գործընթացները, որոնք պետք է լինեն անկախ: Օրինակ՝ ֆինանսների նախարարությունը (ՖՆ), համաձայն Գնումների մասին օրենքի, հանդիսանում է լիազոր մարմին, որը մի պետական կառույց է, որը պատասխանատու է հանրային ֆինանսների կառավարման ոլորտում կառավարության քաղաքականության մշակման և իրականացման համար ³⁵¹:

Համաձայն հոդված 36-ի 2-րդ պարբերության՝ լիազոր մարմինը համագործակցում է այլ վերաբերելի մարմինների հետ, որպեսզի բացահայտի գնումների գործընթացում տնտեսական մրցակցության պաշտպանության օրենսդրության խախտման դեպքերը, ներառյալ՝ գաղտնի միավորումը և գերիշխող դիրքի չարաշահումը, ինչը գործնականում նշանակում է հսկողություն Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության պետական հանձնաժողովի կողմից: Ի լրումն՝ ՎՊ-ն պատասխանատու է արտաքին աուդիտի առումով՝ հատուկ ուշադրություն դարձնելով գնումների խնդիրներին: Օրենքը չի կարգավորում վերահսկողության համար պատասխանատու մարմինների կարգավիճակը:

Առկա չեն հատուկ իրավական դրույթներ պայմանագրերի իրականացման վերահսկողության համար: Չնայած առկա են շատ մարմիններ, որոնք իրականացնում են վերահսկողություն՝ կապված պետական գնումների հետ ³⁵², սակայն վերահսկողության պրակտիկան հեռու է արդյունավետ լինելուց: Այս հայտարարությունը հիմնվում է զեկույցների որակի վրա, դրանց արձագանքին և Հայաստանի պետական գնումների համակարգում խնդիրների շարունակական բնույթի հետ ³⁵³:

2011թ. պետական գնումների ամբողջական ապակենտրոնացման պատճառով թարմացվել են

-
2. Մասնագիտական փորձ
  3. Տեխնիկական ռեսուրսներ
  4. Ֆինանսական ռեսուրսներ
  5. Աշխատանքային ռեսուրսներ:

350 Տնտեսապես ամենից շատ առավելություն տվող չափանիշը:

351 Գնումների վերաբերվող իրավական ակտերի նախագծման մշակման գործողությունների համակարգում, գնումների գործընթացի մեթոդոլոգիական ղեկավարումը, հաճախորդների գնումների համակարգողների վերապատրաստումը և այլն՝ Գնումների մասին օրենքի հոդված 15: Վերահսկողության գործառնություններից որոշները փոխանցվել են Գնումների աջակցման կենտրոնին:

352 Տեսչական մարմինները, ինչպես, օրինակ, Պետական եկամուտների կոմիտեն, Նախագահի և վարչապետի վերահսկողական ծառայությունները և այլն: Պետք է նկատել, որ պայմանագրի իրականացման հանդեպ վերահսկողությունն իրականացում է ա) գնում իրականացնող մարմինը բ) ֆինանսների նախարարության ֆինանսական և բյուջետային վերահսկողության վարչությունը և գ) ՎՊ-ն, բայց նրա ստուգումը հիմնված չէ օրենսդրության մեջ հստակ սահմանված ընթացակարգերի վրա:

353 Օրինակ՝ տե՛ս ՎՊ տարեկան զեկույցները հետևյալ հղմամբ՝ <http://coc.am/YearReportsEng.aspx>.

Պետական գնումների գործակալության դերն ու գործառնությունները ³⁵⁴: Կառույցը վերանվանվել է
Գնումների աջակցման կենտրոն (ԳԱԿ)՝ ՊՈԱԿ-ի կարգավիճակով և ՖՆ-ի ենթակայության ներքո:

Շուրջ 90%-ը ընդհանուր ֆինանսավորումից գալիս է պետական բյուջեից ³⁵⁵: Ապակենտրոնացումից
հետո աշխատակազմի մեծ մասը լքեց ԳԱԿ-ը և գտավ նոր աշխատանք՝ դառնալով գնումների
մասնագետներ գնումներ կատարող մարմիններում: Ընդհանուր առմամբ, գործառնությունների
փոփոխության պատճառով ԳԱԿ-ի կարողությունները համեստ են: ԳԱԿ-ն անկախ է գնումներ
կատարող մարմիններից, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ գնումները կատարվում են ՖՆ-ի կողմից:

ԳԱԿ-ն ունի նաև մոնիտորինգի և համապատասխանության՝ օրենքով սահմանված մեխանիզմներ:
ԳԱԿ-ը նաև գործում է որպես քարտուղարություն գնումների բողոքների դեպքում: Մասնավորապես՝
այն կազմակերպում է Բողոքարկման խորհրդի աշխատանքային գործընթացը՝ գրանցելով
համապատասխանությունը, ապա բողոքի հիմքը և վերջապես տալով անկախ եզրակացություն
յուրաքանչյուր բողոքի վերաբերյալ, և հրապարակում է Բողոքարկման խորհրդի որոշումները ³⁵⁶:
Առկա է միայն մեկ որակավորման չափանիշ. դա այն է, որ նրանք պետք է անցնեն ատեստացիա
և որակավորման քննությունները: Դրանից հետո նրանք դառնում են գնումների մասնագետներ և
գործում համապատասխանաբար: Այս սկզբունքը գործնականում կիրառվում է:

Առկա չէ պարզ կարգավորում կամ վարքագծի կանոնագիրք գնումների աշխատակազմի համար:
Առկա չէ հստակ դրույթ օրենքում, որը կսահմաներ, թե որ աշխատակազմն է պատասխանատու
գնահատումների համար, որը պետք է տարբեր լինի նրանից, ով իրականացնում է որևէ հսկողություն:

Համաձայն Գնումների մասին օրենքի հոդված 26-ի՝ հայտատուն իրավունք ունի պահանջել
պարզաբանում հրավերի մասին՝ նվազագույնը հինգ օրացույցային օր առաջ՝ մինչև հայտերի
ներկայացման վերջնաժամկետը: Պարզաբանումը տրվում է երեք օրացույցային օրվա ընթացքում՝
պարզաբանման խնդրանքը ստանալու պահից: Պարզաբանումը տալու հաջորդորդ օրը,
պարզաբանման խնդրանքի բովանդակությանը տրված պարզաբանումը հրապարակվում է
տեղեկագրում՝ առանց բացահայտելու պարզաբանման խնդրանք ներկայացնողի մասին տվյալներ:

Հրավերի մեջ լրացումներ կարող են կատարվել նվազագույնը հինգ օրացույցային օր առաջ՝ մինչև
հայտերի ներկայացման վերջնաժամկետը: Բաց ընթացակարգի դեպքում լրացումների մասին
հայտարարություն է արվում, և դրանց հրապարակման մասին պայմանները հրապարակվում
են տեղեկագրում այդ լրացումները կատարելուց հետո երեք օրացույցային օրվա ընթացքում:
Սահմանափակ ընթացակարգի դեպքում լրացումները տրվում են այն մասնակիցներին, ովքեր ստացել
են հրավեր:

Գործնականում պարզաբանումները և լրացումները բաժանվում են բոլոր մասնակիցներին գնման
գործընթացում ³⁵⁷:

Գնման հաղթողի մասին որոշումները հասանելի են հանրության համար՝ բացառությամբ այն դեպքերի,
երբ դրանք պարունակում են պետական, ծառայողական կամ բանկային գաղտնիք:

Համաձայն Գնումների մասին օրենքի հոդված 16-ի՝ ԳԱԿ-ը վերլուծում է գնումների մասին

354 ԴՕ-168-Ն:

355 <http://transparency.am/files/publications/1410540481-0-216794.pdf>

356 Նույն տեղում

357 TIAC, Working papers: Monitoring of Public Procurement System in 2011-2013, (TIAC, 2014). <http://transparency.am/files/publications/1410540481-0-216794.pdf>

վիճակագրությունը: Ի լրումն՝ առկա է պահանջ տարեկան զեկույցի պատրաստման մասին: Գործնականում տարեկան զեկույցները պատրաստվում են որոշ ուշացումով: Ի լրումն՝ չկա կայունություն վիճակագրական տեղեկատվություն տրամադրելու հարցում ³⁵⁸:

Համաձայն Գնումների մասին օրենքի հոդված 8-ի՝ գնումների գործընթացի մասին արձանագրության պատճենը կամ դրանից քաղվածքները՝ բացառությամբ այն գնումների, որոնք պարունակում են պետական, ծառայողական կամ բանկային գաղտնիք, պետք է տրվեն ցանկացած անձի հինգ օրացույցային օրվա ընթացքում՝ հարցումը ստանալուց հետո: Ի լրումն՝ համաձայն Գնումների մասին օրենքի հոդված 30-ի պարբերության 5-ի՝ մասնակիցները և նրանց ներկայացուցիչները կարող են ներկա լինել գնահատման հանձնաժողովի նիստերին: Մասնակիցները կամ նրանց ներկայացուցիչները կարող են պահանջել գնահատման հանձնաժողովի նիստերի արձանագրության պատճենները, որոնք տրամադրվում են մեկ օրացույցային օրվա ընթացքում:

Չկա վիճակագրություն կամ ցանկացած այլ տեսակի տեղեկատվություն հաճախականության և այլնի մասին, սակայն բողոքների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ չկան այս դրույթի խախտումն ապացուցող դեպքեր: Չկա ոչ մի դրույթ, որը կարգելեր պետական գնումների գործընթացի հսկողության մոնիտորինգը՝ բացառությամբ այն գնումների, որոնք պարունակում են պետական, ծառայողական կամ բանկային գաղտնիք:

Կա թեժ գիծ, ինչը կարող է օգտագործվել ազդարարման նպատակներով: Ի լրումն՝ վերջերս կատարված լրացումների պատճառով թեժ գծի միջոցով ստացված տեղեկատվությունը բավարար է գործ սկսելու համար, այն մեխանիկորեն դառնում է բողոք և քննվում ԳԲՀ-ի կողմից: Գնումների մասին օրենքն ունի դրույթներ բողոքների վերաբերյալ (տես 45-49 հոդվածներ):

Առկա չեն հատուկ սանկցիաներ՝ կապված պետական գնումների հետ: Ի լրումն՝ պետության դեմ խախտումների մասին տվյալները չեն պարունակում որևէ առանձին վիճակագրություն՝ պետական գնումներին առնչվող: Չկա առանձին վիճակագրություն այս մասին: Գնահատման ժամանակ առկա էին սակավ դեպքեր՝ պետական գնումների ժամանակ կատարված խախտումների մասին: Օրենքների թույլ գործադրումը և սիստեմատիկ կոռուպցիան գտնվում են այն նույն մակարդակում, ինչ տևտեսության այլ հատվածներում:

ԻՐԱՎԱՊԱՅ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐ

Ամփոփում

Օրինավորության ազգային համակարգի 2012թ. գնահատումից ի վեր այս սյան առումով եական բարելավում չի արձանագրվել: Փաստորեն, բոլոր ցուցանիշները մնացել են նույնը, բացի «կոռուպցիայի հետապնդում» ցուցանիշից, որն անկում է ապրել: 2013թ. առաջին կեսը նշանավորվեց կոռուպցիոն դեպքերով դատական գործերի ռեկորդային ցածր թվով. օրինակ՝ 2011թ. դատարանում քննվել է կաշառակերության 14 դեպք, որոնցում ներգրավված է եղել 22 մարդ, որոնցից 18-ն է դատապարտվել: Մի երկրում, որտեղ կոռուպցիայի լայնատարած բնույթի վերաբերյալ հանրային ընկալումը բարձր է, այս թիվը չափազանց ցածր է և ցույց է տալիս, որ կոռուպցիայի դեմ պայքարելու կամքը սահմանափակ է: Սակայն 2013-ին իրավիճակն էլ ավելի վատթարացավ. 2013թ. առաջին կիսամյակի ընթացքում կաշառք վերցնելու միայն 2 դեպք է քննվել. ընդ որում, նույն ժամանակամիջոցում ոչ մի գործ չի բացահայտվել կաշառք տալու համար, իսկ կաշառք վերցնելու

³⁵⁸ Նույն տեղում: Չեկույցի բովանդակությունը պարզ չէ և կարգավորված չէ: 2013թ. տարեկան զեկույցում ներառված տեղեկատվության և վիճակագրության որակը շատ ավելի լավն է՝ համեմատած 2012թ. հետ:

համար բացահայտվել է 6 գործ³⁵⁹: Բացի այդ, կոռուպցիոն բոլոր 31 հանցատեսակների գծով 2012թ. առաջին կիսամյակի ընթացքում դատական կարգով քննվել է միայն 48 դեպք. դարձյալ, այս թիվը ծայրահեղ ցածր է և ցույց է տալիս, որ իրավապահ մարմինները պատշաճ պայթար չեն իրականացնում կոռուպցիայի դեմ: Այս թիվը շատ ցածր է՝ նաև համեմատած ետխորհրդային այլ երկրների համանման ցուցանիշի հետ: Օրինակ, Էստոնիայում, որը Հայաստանի հետ ընդհանրություններ ունի խորհրդային ընդհանուր ժառանգության, տարածքի և բնակչության թվի համադրելիության առումով, միայն 2013թ. կոռուպցիոն բնույթի 322 հանցագործություններ են արձանագրվել³⁶⁰: Այսուհանդերձ, զգալի փոփոխություն էր քննչական կոմիտեի ստեղծումը, որը նախաքննություն իրականացնելու գործում փոխարինեց ոստիկանության և պաշտպանության համակարգերի քննչական վարչություններին, թեև դեռ վաղ է այդ կոմիտեի արդյունավետությունը գնահատելը:

Ցուցիչների միավորների աղյուսակ

Իրավապահ մարմիններ Սյան ընդհանուր միավորը՝ 48.6			
	Ցուցիչ	Օրենք	Գործնականում
Կարողականություն 58.3	Ռեսուրսներ	Չի գնահատվել	50
	Անկախություն	75	50
Կառավարում 62.5	Թափանցիկություն	75	75
	Հաշվետվողականություն	50	50
	Օրինավորության մեխանիզմներ	75	50
Դերակատարում 25	Կոռուպցիայի հետապնդում		25

ԿԱՌՈՒՅՎԱԾԸ և ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄԸ

Հայաստանի Հանրապետության հիմնական իրավապահ մարմիններն են ոստիկանությունը և դատախազությունը: Վերջիններիս գործունեությունը կարգավորվում է, համապատասխանաբար, «Ոստիկանության մասին»³⁶¹, «Ոստիկանական ծառայության մասին»³⁶², «Դատախազության մասին»³⁶³ և ՀՀ այլ օրենքներով ու օրենսգրքերով (մասնավորապես՝ քրեական դատավարության օրենսգրքով):

Ոստիկանության ղեղավարը ոստիկանապետն է, ում նշանակում է Հանրապետության Նախագահը: Ոստիկանապետն ունի 5 տեղակալ, որոնցից մեկն առաջին տեղակալն է: Բացի այդ, ոստիկանական զորքերի հրամանատարն ի պաշտոնե ոստիկանապետի տեղակալ է: Գլխավոր քննչական վարչության պետը նույնպես ի պաշտոնե ոստիկանապետի տեղակալ է: Բոլոր տեղակալներին նույնպես նշանակում է Հանրապետության Նախագահը: Համաձայն «Ոստիկանության մասին» ՀՀ օրենքի՝ ոստիկանության համակարգը բաղկացած է ոստիկանությունից և վերջինիս ենթակայության տակ գտնվող պետական ոչ առևտրային կազմակերպություններից ու հաստատություններից³⁶⁴: Ոստիկանության մասին

359 http://www.genproc.am/upload/File/Korupcion%20hanc_-hetaqnnutyanyan%20ev%20naxaqnnutyanyan%20ardyunqneri%20masin%202013%201-in%20kisamjak.pdf (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 19-ին):

360 MaRI-LIIS SΦΦT, Estonian Corruption Statistics in 2013, (Talin: Justiitsministeerium, 2014). http://www.korruptsioon.ee/sites/www.korruptsioon.ee/files/elfinder/dokumendid/korruptsiooni_statistika_2013.pdf.

361 ՀՀ պաշտոնական տեղեկագիր 2007/15(147), 30 մայիսի 2007թ.:

362 ՀՀ պաշտոնական տեղեկագիր 2002/32(207), 8 օգոստոսի 2002թ.:

363 ՀՀ պաշտոնական տեղեկագիր 2007/19(543), 11 ապրիլի 2007թ.:

364 Ոստիկանության մասին ՀՀ օրենք, հոդված 9:

օրենքի նույն հոդվածի համաձայն, ոստիկանությունը բաղկացած է կենտրոնական ապարատից, ոստիկանության Երևան քաղաքի վարչությունից և մարզային վարչություններից: Կենտրոնական ապարատը կազմված է ոստիկանապետի աշխատակազմից, վարչություններից, առանձին ստորաբաժանումներից (հաղորդակցությունների ստորաբաժանում և օպերատիվ-տեխնիկական ստորաբաժանում), ինչպես նաև ոստիկանության կառուցվածքում գտնվող կազմակերպություններ, ինչպիսիք են ոստիկանական զորքերի շտաբը, ոստիկանության ակադեմիան և ոստիկանության ուսումնական կենտրոնը:

Սակայն 2014թ. մայիսի 19-ին ընդունվեց քննչական կոմիտեի մասին օրենքը, որն ուժի մեջ մտավ 2014 հունիսի 28-ին: Այս օրենքն Եականորեն փոխում է քրեական հետապնդման համակարգը: Նշված կոմիտեն, ըստ Եության, ոստիկանության և պաշտպանության գերատեսչության քննիչներից վերցրել է նախաքննության գործառնությունը և լիազորությունները: Սկզբունքորեն, սա բոլորովին նոր կառույց է, որի գործունեությունը սույն ուսումնասիրության առարկան չէ:

Ղատախազության համակարգի կառուցվածքը սահմանված է օրենքով³⁶⁵. ղատախազության համակարգը կազմված է Գլխավոր ղատախազությունից, Երևան քաղաքի ղատախազությունից, Երևանի վարչական շրջանների ղատախազություններից, մարզային ղատախազություններից, զինվորական ղատախազության կենտրոնական ապարատից և զինվորական կայազորների ղատախազություններից:

Կարևոր իրավապահ մարմիններից մեկն էլ Զատուկ քննչական ծառայությունն է (ԶԾ): Զատուկ քննչական ծառայությունը համեմատաբար նոր ծառայություն է և իրականացնում է գործադիր, օրենսդիր և ղատական իշխանության մարմինների ղեկավար աշխատողների, ինչպես նաև հատուկ պետական ծառայություն իրականացնող անձանց կատարած հանցագործությունների հետ կապված քրեական գործերով նախաքննություն: ԶԾ-ն նաև իրականացնում է ընտրությունների հետ կապված քրեական գործերի նախաքննություն: Ծառայության պետին նշանակում է ԶԶ Նախագահը՝ գլխավոր ղատախազի առաջարկությամբ:³⁶⁶ Ծառայության մյուս բաժինների աշխատակիցների նշանակումը կատարում է ծառայության պետը: Օրենքը սահմանում է մասնագիտական չափանիշներ, որոնց պետք է բավարարեն ծառայության պետը, նրա տեղակալները, հատկապես կարևոր գործերի ավագ քննիչները և հատկապես կարևոր գործերի քննիչները: Օրենքը որոշակի սահմանափակումներ է նախատեսում պաշտոնատար անձանց համար, ինչպես, օրինակ, ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվելը, այլ պաշտոններում աշխատելը, մասնագիտական այլ աշխատանքով զբաղվելը (բացառությամբ գիտական, մշակութային և մանկավարժական գործունեությունից), ազգականների հետ աշխատելը, այդ թվում՝ կողակցի ազգականների հետ, եթե վերջիններս աշխատում են միմյանց ենթակայության տակ և այլն:

Յուրաքանչյուր տարի ծառայության պետը Ազգային ժողովին և Նախագահին գրավոր զեկույց է ներկայացնում ծառայության նախորդ տարվա գործունեության վերաբերյալ: Գլխավոր ղատախազը կամ վերջինիս կողմից լիազորված մեկ այլ ղատախազ հսկողություն է իրականացնում Զատուկ քննչական ծառայության կողմից իրականացվող նախաքննության օրինականության նկատմամբ: Գլխավոր ղատախազը կարող է քննչական այլ մարմինների վարույթից վերցնել քրեական գործեր և դրանք հանձնել Զատուկ քննչական ծառայության վարույթ, եթե դրանք վերաբերում են Զատուկ քննչական ծառայության իրավասության տակ գտնվող (ղեկավար պաշտոններ զբաղեցնող) անձանց:

365 Ղատախազության մասին ԶԶ օրենք, հոդված 8:

366 Զատուկ քննչական ծառայության մասին օրենք, հոդված 2, մաս 6:

Ուեսուրսներ (գործնականում)

Որքանով է համարժեք իրավապահ մարմինների՝ ֆինանսական ռեսուրսներով, աշխատակազմով և ենթակառուցվածքներով ապահովվածությունը, գործնականում արդյունավետ գործելու համար:

2012թ. միավորը - չի գնահատվել

2014թ. միավորը - 50

2012թ. ՕԱՀ գնահատման մեջ նշվում էր, որ Հայաստանի իրավապահ համակարգի բարելավման նպատակով ԱՄՆ-ը տարեկան միջին հաշվով 3 միլիոն դոլար է տրամադրում դրամաշնորհի ձևով, ընդ որում 2011թ. դեկտեմբերին ԱՄՆ կառավարությունը Հայաստանի Հանրապետությանն է տրամադրել 150.000 ԱՄՆ դոլարի ընդհանուր արժողությամբ ոստիկանական տեխնիկական սարքավորումներ:

2010թ.-ից ի վեր աճել է դատախազության բյուջեն: Եթե 2010թ. այն կազմում էր մոտավորապես 2,692,175,700 ՀՀ դրամ, որը մոտ 6,567,000 ԱՄՆ դոլարի համարժեքն է, ապա 2014-ին այն հասավ 3,135,491,200 դրամի, որը կազմում է 7,648,000 ԱՄՆ դոլար: Ոստիկանության բյուջեն 2014թ. կազմում է 54,212,062,500 դրամ, որը մոտ 132,224,000 ԱՄՆ դոլար է, մինչդեռ 2010-ին այն կազմում էր 35,210,108,900 դրամ, որը համարժեք է մոտ 85,878,314 ԱՄՆ դոլարի: Ի պատասխան ԹԻՂԿ պաշտոնական հարցումների՝ նշվել է, որ 2013թ. ընթացքում դատախազական դպրոցը վերապատրաստում է անցկացրել դատախազների 16 խմբերի համար: Յուրաքանչյուր խմբում ընդգրկված էր 13-20 դատախազ: Հինգ դատախազ երկու անգամ է վերապատրաստում անցել: 2013թ. ընթացքում վերապատրաստում է անցել 520 ոստիկան, իսկ 4 ոստիկան վերապատրաստվել է ԱՊՀ երկրներում:

Հատուկ քննչական ծառայությունը, ի պատասխան ԹԻՂԿ-ի հարցման ³⁶⁷, նշել է, որ 2012թ.-ից ի վեր որևիցե փոփոխություն տեղի չի ունեցել իր աշխատակիցների աշխատավարձերում, սակայն ծառայության նյութատեխնիկական բազան բարելավվել է. ավելին, նախատեսվում է ՀԶԾ-ին տրամադրել առանձին շենք: Ոստիկանությունը, ի պատասխան ԹԻՂԿ-ի պաշտոնական նամակի, նշել է, որ 2012թ.-ից ի վեր ոստիկանության նյութատեխնիկական բազան բարելավվել է և որ ոստիկանության շարքերի համալրման գործընթացում բացառվում են կողմնակալության դրսևորումները: Իսկ Հայաստանի հելսինկյան կոմիտեի ղեկավար պրո Գվետիթ Իշխանյանը աշխատավարձերի հարցը մատնանշել է որպես հիմնախնդիր, որը գոյություն ունի Հայաստանի բոլոր պետական հիմնարկներում: Նա նաև նշել է, որ իր կարծիքով, նյութատեխնիկական բազան 2012-ից ի վեր չի բարելավվել: Նշված պատճառներով այս ցուցանիշի գծով միավորը կազմում է 50 ³⁶⁸:

Անկախություն (օրենքի)

Իրավապահ մարմինները որքանով են անկախ ըստ օրենքի:

2012թ. միավորը -75

2014թ. միավորը -75

ՕԱՀ 2012թ. գնահատումը մանրամասնորեն ներկայացրեց թե՛ դատախազների, և թե՛ ոստիկանների նշանակման ընթացակարգերը: Նշվել է, որ դատախազի պաշտոնի հավակնորդը, համաձայն «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի, պետք է ունենա Հայաստանի Հանրապետությունում մշտական բնակություն, իրավագիտության բակալավրի աստիճան կամ իրավաբանական բարձրագույն կրթության դիպլոմ կամ նման աստիճան ստացած լինի որևիցե արտասահմանյան երկրում, որը որպես

³⁶⁷ ՀՀ Հատուկ քննչական ծառայության պատասխանը ԹԻՂԿ-ի պաշտոնական հարցմանը, 2 ապրիլի, 2014թ.

³⁶⁸ Հայաստանի հելսինկյան կոմիտեի նախագահ Գվետիթ Իշխանյանի հարցազրույցը ԹԻՂԿ-ի ներկայացուցչի հետ, 19 հունիսի 2014թ.:

այդպիսին ճանաչված լինի նշված հայաստանյան աստիճանին համարժեք ³⁶⁹: Դատախազներին (բացառությամբ գլխավոր դատախազի և նրա տեղակալների) նշանակում է գլխավոր դատախազը ³⁷⁰՝ դատախազների պաշտոնների թեկնածուների ցուցակի և դատախազների ծառայողական առաջխաղացման պաշտոնական ցուցակի հիման վրա: Ինչ վերաբերում է ոստիկաններին՝ նշվել է, որ բացի Հայաստանի քաղաքացիությունից և հայերենի իմացությունից, ոստիկանությունում ծառայության անցնելու ցանկություն ունեցող անհատի տարիքը չպետք է գերազանցի 30 տարին ³⁷¹, ծառայած լինի Ազգային բանակում (բացի կանանցից և զինվորական ծառայությունից ազատվածներից, եթե ազատումը կապված է եղել առողջական վիճակի հետ) և ի վիճակի լինի կատարել ոստիկանության աշխատակցի պարտականությունները՝ ելնելով իր մասնագիտական, անհատական և բարոյական որակներից, կրթությունից, առողջական և ֆիզիկական վիճակից և անկախ ազգային, ռասայական կամ սոցիալական պատկանելիությունից, սեռից, զույթից և այլ պայմաններից ³⁷²: Նշվել է, որ սա հիմքեր է ստեղծում քաղաքական միջամտությունից պաշտպանվածության համար: Նաև նշվել է, որ օրենսդրությունը որևիցե այլ մարմնի թույլ չի տալիս դատախազներին հանձնարարել չհետապնդել այս կամ այն քրեական գործը: Նշվել է, որ Դատախազության մասին օրենքը, մասնավորապես, նախատեսում է Դատախազության համակարգի դպրոցի վերագործարկումը: Այս դպրոցը վերացվել է և փոխարինվել Արդարադատության ակադեմիայով (տե՛ս «Դատական իշխանություն» սյան «Կառուցվածքը և կազմակերպումը» բաժինը):

Սկսած 2012թ.-ից՝ դատախազության համակարգի և ոստիկանության անկախության առումով եական փոփոխություններ տեղի չեն ունեցել օրենսդրության մեջ՝ բացառությամբ «Դատախազության մասին» օրենքում կատարված մեկ լրացման ³⁷³: «Դատախազության մասին» օրենքը համալրվել է նոր՝ 35.1 հոդվածով, որը վերաբերում է դատախազի պաշտոնի թեկնածուների ցուցակից (այսուհետ՝ թեկնածուների ցուցակ) անձին հանելու հիմքերին:

Համաձայն այս նոր՝ 35.1 հոդվածի՝ թեկնածուների ցուցակից անձին հանելու համար կարող են լինել 11 հիմքեր՝ սկսած ոչ իրավասու լինելուց և քրեորեն հետապնդվելուց մինչև պահանջվող քանակով դասերին ներկա չգտնվելը: Ցուցակից հանելու ընթացակարգն իրականացնում է գլխավոր դատախազը:

Սույն սյան «Կառուցվածք և կազմակերպում» բաժնում նշվել է Քննչական կոմիտեի մասին, որը, նախաբանություն իրականացնելու առումով, ըստ եռության, փոխարինում է ոստիկանության և պաշտպանական գերատեսչության քննչական վարչություններին: Կոմիտեի նախագահին 6 տարի ժամկետով նշանակում է Հայաստանի Հանրապետության Նախագահը, իսկ թեկնածությունը Նախագահին է ներկայացնում վարչապետը: Կոմիտեի նախագահի տեղակալներին նշանակում է Նախագահը, իսկ վերջիններին թեկնածությունները առաջադրում է կոմիտեի նախագահը: Դժբախտաբար, այս գործընթացում ներգրավված չեն ո՛չ խորհրդարանը և ո՛չ էլ արհեստավարժ իրավաբանական հանրությունը: Բացի այդ, օրենքում բացակայում են այն չափանիշները, որոնք պետք է բավարարեն կոմիտեի պետը կամ նրա տեղակալները: Կոմիտեի այլ նշանակումները կատարում է կոմիտեի նախագահը ³⁷⁴:

Կոմիտեի կազմում գործում է որակավորման հանձնաժողովը, որը բաղկացած է 9 անդամից՝

369 Դատախազական համակարգի մասին օրենք, հոդված 32:

370 Նույն տեղում, հոդված 36:

371 Նույն հոդվածում նշվում է, որ ոստիկանությունում որոշակի մասնագիտությունների համար, որոնց ցանկը սահմանվում է կառավարության կողմից, ոստիկանի կամ ոստիկանության սպայի որակավորում չունեցող քաղաքացիները՝ նույնպես կարող են նշանակվել՝ ելնելով նրանց վերապատրաստման արդյունքներից:

372 Ոստիկանությունում ծառայության մասին ՀՀ օրենք, հոդված 11: Նույն հոդվածում նշվում է, որ մասնագիտական, ֆիզիկական և առողջական վիճակի ներկայացվող պահանջները սահմանվում են կառավարությամբ որոշմամբ:

373 Օրենք թիվ ՀՕ-52-Ն, ընդունվել է 2013թ. մայիսի 2-ին:

374 Քննչական կոմիտեի մասին ՀՀ օրենք, հոդված 20:

կոմիտեի նախագահի տեղակալներից մեկից, կոմիտեի 4 այլ ծառայողներից, ովքեր ընտրվում են վիճակահանությամբ, և 4 իրավաբան-գիտնականներից: Հանձնաժողովը ղեկավարում է կոմիտեի նախագահի տեղակալը: Հանձնաժողովի բոլոր անդամներին նշանակում է կոմիտեի նախագահը՝ 3 տարի ժամկետով: Որակավորման հանձնաժողովը կոմիտեի ծառայողների նշանակման և առաջխաղացման հարցում հիմնական դերակատարն է:

Այս հարցում թերություններից մեկն այն է, որ օրենքը հստակ ընթացակարգ և կանոններ չի սահմանում 4 իրավաբան-գիտնականներին հանձնաժողովի կազմ ընդգրկելու վերաբերյալ. պարզ չէ, թե ինչ չափանիշների պետք է նրանք բավարարեն: Դա ամբողջովին թողնված է կոմիտեի նախագահի հայեցողությանը: Մյուս թերությունն այն է, որ օրենքը երաշխիքներ չի տալիս 4 իրավաբան-գիտնականների անկախությունն ապահովելու առումով: Որակավորման հանձնաժողովը ամեն տարի թարմացնում է Զննչական կոմիտեի ծառայողների **թեկնածությունների ցուցակը**³⁷⁵:

Օրենքի 17-րդ հոդվածը սահմանում է հստակ չափանիշներ, որոնց պետք է բավարարեն ծառայողները կոմիտեում աշխատելու համար³⁷⁶: Որակավորման հանձնաժողովի որոշումները կարող են բողոքարկվել վարչական դատարանում: Եթե դատարանը վճռի, որ դիմում ընդունելը մերժելու՝ հանձնաժողովի որոշումն ապօրինի է, ապա դիմումը քննարկվում է հանձնաժողովում:

Թեկնածությունների ցուցակից բացի, կա նաև **Առաջխաղացումների ցուցակ**³⁷⁷: Այս ցուցակը կազմվելու պատասխանատվությունը դրված է դարձյալ նույն հանձնաժողովի վրա: Այս ցուցակը կազմվում է հիմնականում կոմիտեի ծառայողների ամենամյա ատեստավորման ժամանակ:

Կոմիտեի ծառայողները ատեստավորում են անցնում երեք տարին մեկ³⁷⁸: Ատեստավորումն անցկացվում է ծառայողների հմտությունների և գիտելիքների համապատասխանությունը որոշելու, ինչպես նաև ծառայողական առաջխաղացման նպատակով: Այստեղ թերությունն այն է, որ օրենքը չի նախատեսում այն պայմանները, թե կոմիտեի նախագահը երբ կարող է հանձնարարել անցկացնել կոնրետ ծառայողի արտակարգ ատեստավորում: Այլ խոսքով, այստեղ բախվում ենք չհիմնավորված հայեցողական լայն լիազորությունների հետ:

Զննչական կոմիտեի մասին օրենքի հոդված 7-ը սահմանում է, որ ծառայողներն ազատ են իրենց լիազորություններն իրականացնելիս և ենթարկվում են միայն օրենքին: Բացի այդ, նույն հոդվածն արգելում է իրենց պաշտոնական լիազորություններն իրականացնելիս ծառայողների գործերին միջամտելը:

375 Զննչական կոմիտեի մասին ԶԳ օրենք, հոդված 18:

376 Ծառայողը պետք է լինի Հայաստանում մշտապես բնակվող ՀՀ քաղաքացի, ունենա բարձրագույն իրավաբանական կրթություն (բակալավոր, մագիստրոս կամ դիպլոմավորված մասնագետ), ծառայած լինի Ազգային բանակում (բացառությամբ կին թեկնածուների) կամ օրինական հիմունքներով ազատված լինի զինվորական ծառայությունից, տիրապետի հայերենին, չունենա կոմիտեի ծառայողի պաշտոնում նշանակմանը խոչընդոտող հիվանդություն (այդ կարգի հիվանդությունների ցանկը սահմանվում է կառավարության որոշմամբ): Միևնույն ժամանակ, Զննչական կոմիտեում ծառայության չեն կարող անցնել այն քաղաքացիները, ովքեր օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով ճանաչվել են անգործունակ, ովքեր օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով գրկվել են հանրային ծառայությունում պաշտոն զբաղեցնելու իրավունքից, ովքեր դատապարտվել են հանցագործություն կատարելու համար, ում նկատմամբ իրականացվում է քրեական հետապնդում կամ ում նկատմամբ ընդունվել է ոչ արդարացման հիմքով քրեական հետապնդումը դադարեցնելու որոշում: Որակավորման հանձնաժողովը ստուգում է մասնագիտական պատրաստվածությունը, իրավաբանական կրթության ամկայությունը, ինչպես նաև ներկայացված փաստաթղթերի համապատասխանությունը օրենքով նախատեսված այլ պահանջներին: Նման ձևակերպումը փոքր-ինչ շփոթեցնող է, բանի որ պարզ չէ, թե որ պահանջներին պետք է փաստաթղթերը համապատասխանեն: Խոսքն, ակնհայտորեն, չի վերաբերում նույն՝ Զննչական կոմիտեի մասին օրենքով նախատեսված պահանջներին, այլապես առկա կլիներ «սույն օրենքով նախատեսված» ձևակերպումը:

377 Զննչական կոմիտեի մասին ԶԳ օրենք, հոդված 19:

378 Զննչական կոմիտեի մասին ԶԳ օրենք, հոդված 35:

Անկախություն (գործնականում)

Իրավապահ մարմինները որքանով են անկախ գործնականում:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 50

ՕԱՀ 2012թ. գնահատումը, հղում անելով ԵԶԶ (Եվրոպական հարևանության քաղաքականություն) իրականացման զեկույցին, նշում է, որ Հայաստանը պետք է շարունակի բարեփոխումները ոստիկանության, անվտանգության ծառայությունների և դատախազության համակարգերում: Բացի այդ, գնահատման զեկույցում հղում է արվում Հայաստանի հելսինկյան կոմիտեին, որը նշել է, որ «կատարելով դատախազության և իշխանությունների պատվերը՝ դատարանները չեն իրականացնում արդարադատություն»: Անդրադարձ է արվում նաև Ֆրիդոմ Հաուզին, որն իր «Անցումային շրջանի երկրներ» 2011թ. զեկույցում նշում է. «2007թ.-ից ի վեր դատաիրավական համակարգի բարեփոխումների փորձերը հաջողության չեն հասել գործադիր իշխանությունից դատախազության և դատական համակարգի կախվածությունը նվազեցնելու հարցում»³⁷⁹:

Նույն եզրակացությանն է հանգել նաև «Անցումային շրջանի երկրներ. 2013թ.» զեկույցը³⁸⁰:

ԱՄՆ պետքարտուղարության Մարդու իրավունքների 2013թ. զեկույցում նշվում է. «Դատարանները շարունակում են ենթարկվել իշխանության գործադիր թևի քաղաքական ճնշումներին, որոնք հանգեցրել են քաղաքական դրդապատճառներով թելադրված մի շարք հետապնդումների և դատավճիռների»³⁸¹: Արևելյան գործընկերության քաղաքացիական հասարակության ֆորումը նշում է. «Օրենսդրական փոփոխություններն անարդյունավետ դուրս եկան դատական համակարգի և դատախազության իրական անկախությունն ապահովելու առումով»³⁸²:

Բերթելսման հիմնադրամը նշում է. «Բացի այդ, թեև գործում է արդարատեսակության ոլորտի վարչարարության խելամիտ համակարգ, դատավճիռների կայացումը շարունակում է կախված մնալ քաղաքական, անձնական կամ ֆինանսական միջամտություններից (օրինակ՝ կաշառքից): Սա կապված է օրենքի գերակայության բավականին թույլ լինելու հետ, որը զուգակցվում է արատավոր իրավապահ համակարգի, իսկ երբեմն էլ՝ արդարադատության ընտրովի իրականացման գործելակերպի հետ, հատկապես՝ ավելի պակաս զարգացած գյուղական շրջաններում, չբացառելով, անշուշտ, նման միջադեպերը նաև մեծ քաղաքներում»³⁸³:

Պրն Ավետիք Իշխանյանի կարծիքով, քվեարկության ժամանակ ոստիկանությունը անգործություն է ցուցաբերում այն դեպքերում, երբ խախտումներ են տեղի ունենում իշխանության ներկայացուցիչների կողմից: Ավելին, պրն Իշխանյանի կարծիքով, ոստիկանությունն անգործություն է դրսևորել բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց և օլիգարխների հարազատների կատարած հանցագործությունների ժամանակ: Նա նաև մատնանշում է ոստիկանության կողմից հավաքների ազատության խախտման օրինակներ, ընդ որում, նա կարծում է, որ ոստիկանությունը, փոխանակ գործելու ըստ օրենքի, քաղաքական պատվերներ է կատարում: Պրն Իշխանյանը նաև կարծում է, որ տեղի են ունեցել ոստիկանությանը ահաբեկելու դեպքեր, և դրանք շարունակվելու են³⁸⁴:

379 Aleksandr Iskandaryan, Armenia: Nations in Transition 2011, (Freedom House, 2011).

380 Aleksandr Iskandaryan, Nations in Transition 2013-Armenia, (Freedom House, 2013). http://www.freedomhouse.org/report/nations-transition/2013/armenia#U5MRs9J_suc.

381 John F. Kerry, Preface to the 2013 Country Reports on Human Rights Practices, 2013. <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/humanrightsreport/index.htm#wrapper>

382 The Eastern Partnership Civil Society Forum, Judicial Independence in the Eastern Partnership Countries, (EU Neighbourhood Library, 2011), p. 2. http://www.eap-csf.eu/assets/files/publications/Judicial_Independence_in_the_EaPCountries.pdf.

383 Bertelsmann Stiftung, BTI 2014- Armenia Country Report, (Götersloh: Bertelsmann Stiftung, 2014), p. 27. <http://www.bti-project.org/fileadmin/Inhalte/reports/2014/pdf/BTI%202014%20Armenia.pdf>.

384 ԹԻՀԿ-ի ներկայացուցիչ հարցազրույցը Հայաստանի հելսինկյան կոմիտեի նախագահ Ավետիք Իշխանյանի հետ, 19 հունիսի, 2014:

Այսուհանդերձ, Հատուկ քննչական ծառայությունը, ԹԻՂԿ-ի հարցմանն ի պատասխան ³⁸⁵, նշել է, որ ծառայությունում նշանակումները միշտ էլ արվել են՝ ելնելով գուտ մասնագիտական չափանիշները: Նաև նշվել է, որ քաղաքական միջամտությունների դեպքեր կամ աշխատակիցների նկատմամբ ճնշումներ չեն եղել:

Իրավապահ մարմինների անկախության առումով իրավիճակը 2012թ.-ից հետո շատ քիչ է փոխվել, և այդ պատճառով միավորներն անփոփոխ են մնացել:

Թափանցիկություն (ըստ օրենքի)

Որքանով են առկա դրույթներ, որոնք թույլ կտան հասարակության համար մատչելի դարձնել իրավապահ մարմինների գործունեության մասին համապատասխան տեղեկատվությունը:

2012թ. միավորը -75

2014թ. միավորը -75

ՕԱՀ 2012թ. գնահատման համաձայն իրապարակայնությունը դիտարկվում է որպես կարևորագույն սկզբունքներից մեկը, որի վրա պետք է հիմնվի ոստիկանության և դատախազության մարմինների գործունեությունը: Մասնավորապես՝ նկատվել է, որ օրենքը դատախազության մարմիններին պարտավորեցնում է հասարակությանը իրազեկել իր գործունեության մասին այնքանով, որքանով դա չի հակասում քաղաքացիների իրավունքներին, ազատություններին և օրինական շահերին, ինչպես նաև՝ պետական և օրենքով պաշտպանվող այլ գաղտնիքների պահպանությանը: Նշվել է նաև, որ տուժած անձինք իրավունք ունեն ծանոթանալ իրենց գործերի նյութերին: Բացի այդ, նշվել է, որ բարձրաստիճան պաշտոնատար անձինք, բարձրաստիճան որոշ դատախազներ և ոստիկաններ պարտավոր են իրենց եկամուտների ու գույքի մասին հայտարարագրեր ներկայացնել ³⁸⁶:

ՕԱՀ 2012թ. գնահատումից հետո դատախազության համակարգի և ոստիկանության թափանցիկության վերաբերյալ համապատասխան դրույթները չեն փոփոխվել: Միակ փոփոխությունը, որը վերաբերում է դատախազության համակարգին, և որը կարելի է համարել դրական զարգացում դատախազության համակարգում թե՛ թափանցիկության և թե՛ հաշվետվողականության բարելավման տեսակետից, թիվ ՀՕ-4-Ն օրենքի ընդունումն է, որը հստակ վերջնաժամկետներ է դնում Ազգային ժողովին ներկայացվող տարեկան հաշվետվությունների համար և որոշակի պահանջներ սահմանում դրանց բովանդակության նկատմամբ (տե՛ս «հաշվետվողականություն» (ըստ օրենքի)) ցուցիչը ³⁸⁷:

Ինչ վերաբերում է քննչական կոմիտեին՝ քննչական կոմիտեի մասին օրենքով նախատեսվում է, որ կոմիտեի ծառայողները, համաձայն Հանրային ծառայության մասին օրենքի, ենթարկվում են որոշակի սահմանափակումների ³⁸⁸: Այնուամենայնիվ, եկամուտների և գույքի հայտարարագրեր ներկայացնում են միայն բարձրաստիճան պաշտոնատար անձինք, որոնց սահմանումը տրվում է Հանրային ծառայության մասին օրենքի 5-րդ հոդվածում: Այդ սահմանման մեջ բացակայում է «քննչական կոմիտեի նախագահը և նրա տեղակալները» արտահայտությունը: Մյուս կողմից՝ բարձրաստիճան պաշտոնատար անձինք են համարվում օրենքով նախատեսված մարմինների ղեկավարները և նրանց

³⁸⁵ ՀՀ Հատուկ քննչական ծառայության պատասխանը ԹԻՂԿ-ի պաշտոնական հարցմանը, 2 ապրիլի, 2014թ.:

³⁸⁶ Հանրային ծառայությունների մասին օրենքի համաձայն, ոստիկանապետը և նրա տեղակալները (ոստիկանապետն ունի 6 տեղակալ), գլխավոր դատախազը և նրա տեղակալները (գլխավոր դատախազն ունի 4 տեղակալ), մարզային դատախազները, Երևան քաղաքի դատախազը և կայազորային զինվորական դատախազները, Հատուկ քննչական ծառայության պետը և պետի տեղակալը բարձրաստիճան պաշտոնատար անձինք են³⁸³ և, ըստ այդմ, նրանցից, ինչպես նաև նրանց մերձավոր ազգականներից պահանջվում է հայտարարագրել իրենց եկամուտներն ու գույքը, ընդ որում, այդ հայտարարագրերը ներկայացվում են Բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց էթիկայի հանձնաժողովին:

³⁸⁷ Օրենք թիվ ՀՕ-4-Ն, ընդունվել է 2014թ. մարտի 11-ին:

³⁸⁸ քննչական կոմիտեի մասին օրենք, հոդված 10:

տեղակալները: Հետևաբար, փոքր-ինչ անհասկանալի է, թե արդյոք Քննչական կոմիտեի նախագահը և նրա տեղակալները համարվում են բարձրաստիճան պաշտոնատար անձինք, թե ոչ:

Քննչական կոմիտեի մասին օրենքի 8-րդ հոդվածը հստակ կերպով նախատեսում է, որ կոմիտեն ամեն տարի պարտավոր է հրապարակել սեփական գործունեության վերաբերյալ տեղեկատվություն: Բացի այդ, կոմիտեն գրավոր հաշվետվություն է ներկայացնում Հանրապետության Նախագահին և կառավարությանը նախորդ տարվա իր գործունեության վերաբերյալ: Քննչական կոմիտեի մասին օրենքում առկա դրական դրույթներից մեկն այն է, որ կոմիտեն պարտավոր է յուրաքանչյուր կիսամյակ կազմել իր գործունեության վերաբերյալ վիճակագրական հաշվետվություն ³⁸⁹:

Թափանցիկություն (գործնականում)

Գործնականում որքանով են իրավապահ մարմիններն ապահովում իրենց գործունեության և որոշումների ընդունման գործընթացի թափանցիկությունը:

2012թ. միավորը -75

2014 թ. միավորը -75

ՕԱՀ 2012թ. գնահատմամբ այս ցուցանիշը բավականին բարձր է եղել: Գլխավոր դատախազության կայքէջը պարբերաբար թարմացվում է: Ոստիկանության կայքէջը նույնպես բավականին թափանցիկ է և հարուստ տեղեկատվություն է բովանդակում ոստիկանության գործունեության մասին: Ինչ վերաբերում է Հատուկ քննչական ծառայության կայքէջին, դրա կառուցվածքը հարմարավետ է և անհրաժեշտ տեղեկությունները գտնելու հարցում խոչընդոտներ չի հարուցում կայքի այցելուների համար: Սակայն, երկու կայքերի դեպքում էլ ընդհանուր դիտարկումն այն է, որ որոնման գործառույթը պետք է դարձնել ավելի հարմար օգտատիրոջ համար:

Ոստիկանապետի և նրա տեղակալների գույքի և եկամուտների վերաբերյալ հայտարարագրերը տեղադրվում են Բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց էթիկայի հանձնաժողովի կայքում: Գլխավոր դատախազի և նրա տեղակալների, մարզային դատախազների և կայազորային զինվորական դատախազների հայտարարագրերը նույնպես հրապարակվում են: Հայտարարագրերը ամեն տարի թարմացվում են: Հատուկ քննչական ծառայության պետի հայտարարագրերը չեն հրապարակվում, քանի որ վերջինիս պաշտոնը ներառված չէ Հանրային ծառայության մասին օրենքում նշված ցուցակում: Պետք է նշել այն դրական դիտարկման մասին, որ թե՛ դատախազությունը և թե՛ ոստիկանությունը, իրենց լրատվության վարչությունների միջոցով, բավականին ակտիվորեն են արձագանքում հանրային հետաքրքրություն ներկայացնող դեպքերին: Հաշվի առնելով վերը նշվածը՝ միավորը չի փոխում:

Հաշվետվողականություն (ըստ օրենքի)

Որքանով են առկա համապատասխան դրույթներ, որոնք իրավապահ մարմիններին պարտավորեցնում են հաշվետվություններ ներկայացնել և պատասխանատվություն կրել իրենց գործունեության համար:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 50

2012թ. ՕԱՀ գնահատման արժանացան օրինական այն ուղիները, որոնք կարող են օգտագործել հանցագործությունների գոհ դարձած անձինք, ինչպես նաև այն ուղիները, որոնք կարող են օգտագործվել պետական ծառայողի կամայականությունների մասին հայտնելու համար: Դիտարկվել

³⁸⁹ Քննչական կոմիտեի մասին ՀՀ օրենք, հոդված 4:

Է, որ ՀՀ օրենսդրությունը չի նախատեսում հատուկ մարմիններ (կազմակերպություններ), որոնք կգբաղվեին իրավապահ մարմինների պաշտոնատար անձանց կողմից իրականացված կոռուպցիոն երևույթների հետաքննությամբ և քրեական հետապնդմամբ: Նշվել է նաև, որ օրենսդրությունը որևիցե դրույթ չի նախատեսում, որը կարող էր ապահովել իրավապահ մարմինների պաշտոնատար անձանց անձեռնմխելիությունը քրեական հետապնդումներից: ՀՀ քրեական օրենսգիրքն ունի հատուկ գլուխ պաշտոնատար անձանց կողմից պետական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործությունների առումով ³⁹⁰, իսկ քանի որ իրավապահ մարմիններում աշխատող պաշտոնյաները պաշտոնատար անձինք են, ապա այդ հոդվածները կիրառելի են նաև նրանց նկատմամբ: Բացի այդ, Ոստիկանության մասին օրենքը հստակ կերպով սահմանում է, որ ոստիկանության ծառայողը պատասխանատվության է ենթարկվում անհարգելի պատճառով իր ծառայողական պարտականությունները չկատարելու, ոչ պատշաճ կատարելու, ծառայողական դիրքը չարաշահելու կամ ոստիկանության ծառայողի եթիկայի կանոնները խախտելու համար ³⁹¹: Միևնույն ժամանակ նշվել է, որ քանի որ դատախազների նկատմամբ քրեական վարույթ հարուցելու արտոնությունը տրված է գլխավոր դատախազին կամ իր տեղակալներին, սա ավելի է դժվարացնում դատախազների նկատմամբ քրեական հետապնդում իրականացնելը:

2012թ.-ից ի վեր զարգացումներ չեն եղել՝ բացառությամբ այն փոփոխության, որը վերաբերում է Դատախազության մասին օրենքի 5-րդ հոդվածով նախատեսված կարգով գլխավոր դատախազի կողմից Ազգային ժողովին տարեկան հաշվետվություն ներկայացնելուն: Նախկինում այս հոդվածը բավականաչափ հստակ չէր նշում հաշվետվության բովանդակությունն ու դրա ներկայացման ժամկետները: Ներկայումս, փոփոխություններից հետո, հստակ նշվում են վերջնաժամկետին (մինչև ապրիլի 1-ը) և բովանդակությանը ներկայացվող պահանջներ (Դատախազության մասին օրենքի 4-րդ հոդվածով նախատեսված գործառնություններին առնչվող տեղեկատվություն, վիճակագրական տվյալներ, համեմատական վերլուծություն և եզրակացություններ):

Ինչ վերաբերում է Զննչական կոմիտեին՝ Զննչական կոմիտեի մասին օրենքի հոդված 3-ը հստակ կերպով սահմանում է, որ քրեական վարույթին առնչվող հաղորդումները պետք է քննարկվեն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված ձևով և կարգով: Հետևաբար, կոմիտեն, նախաքննություն իրականացնող այլ մարմինների հետ միասին, գտնվում է քրեական դատավարության օրենսգրքի իրավասության ներքո:

Զննչական կոմիտեի ծառայողների կողմից կատարված հանցագործությունների հետաքննությամբ, քրեական դատավարության օրենսգրքի 190 հոդվածով սահմանված կարգով, զբաղվում են Հատուկ քննչական ծառայության քննիչները: Օրենքը չի ապահովում կոմիտեի ծառայողների անձեռնմխելիությունը:

Զննչական կոմիտեի մասին օրենքի հոդված 31-ը կարգավորում է կարգապահական վարույթի հարցը: Համաձայն այդ հոդվածի՝ կարգապահական վարույթը հարուցվում է կարգապահական հանձնաժողովի որոշմամբ՝ հանձնաժողովի անդամի, կոմիտեի նախագահի կամ նրա տեղակալի առաջարկության հիման վրա: Խնդրահարույցն այստեղ այն է, որ քաղաքացիների դիմումներն անմիջական հիմք չեն ծառայում կարգապահական վարույթ հարուցելու համար:

390 ՀՀ քրեական օրենսգիրք, գլուխ 29, հոդվածներ 308 – 315.2:
391 Ոստիկանության մասին ՀՀ օրենք, հոդված 43:

Հաշվետվողականություն (գործնականում)

Գործնականում որքանով են իրավապահ մարմինները պարտավոր հաշվետվություն ներկայացնել և պատասխանատվություն կրել իրենց գործունեության համար:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 50

ՕԱՀ 2012թ. գնահատմամբ դիտարկում է արվել, որ գլխավոր դատախազությունը ամեն տարի հաշվետվություն է ներկայացնում օրենսդրին, և որ այդ հաշվետվությունը տեղադրվում է կայքում: Գնահատման մեջ մեջբերված է նաև ՏՀԶԿ (Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպություն) մշտադիտարկման խմբի եզրակացությունը, որտեղ նշվում է, որ բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց կողմից կատարված կոռուպցիոն հանցագործությունների վերաբերյալ հետաքննությունների, դատական կարգով հետապնդումների և դատավճիռների թիվը շատ համեստ է: Մինևույն ժամանակ նշվել է, որ ոստիկանության բարձրաստիճան սպաներ պրն Օհանյանի և պրն Թամամյանի դատապարտումը ցույց տվեց, որ իրավապահ մարմինների աշխատակիցներն ապահովագրված չեն դատական հետապնդումներից:

2012թ.-ից ի վեր գլխավոր դատախազությունը շարունակում է հաշվետվությունները հրապարակելու դրական գործելակերպը: Ավելին, գործող գլխավոր դատախազը ավելի ակտիվ է համապետական հնչեղություն ունեցող որոշ քրեական գործերի վերաբերյալ հանրությանն իրազեկելու առումով: Օրինակ, իր նշանակման ժամանակ նրան հարց ուղղվեց Գործում տեղի ունեցած մարդասպանության գործի վերաբերյալ, որին, ըստ մամուլի հրապարակումների, մասնակից էր Սյունիքի նախկին մարզպետի որդին: Գործող գլխավոր դատախազը օրենսդիր մարմին և լրավամիջոցներին բավականին ակտիվ կերպով ներկայացրեց իր տեսակետը դեպքի առթիվ ³⁹²:

Դատախազները շարունակում են իրենց որոշումները հիմնավորել, այսուհանդերձ, այդ որոշումները կարելի է օրենսդրական կարգով վիճարկել:

ԹԻՀԿ-ն պաշտոնական հարցումներ կատարեց դատախազությանը, Հատուկ քննչական ծառայությանը և ոստիկանությանը, որոնց արդյունքները ներկայացվում են ստորև:

Դատախազությունը առանձին վիճակագրություն չունի կոռուպցիայի մեջ մեղադրվող պետական ծառայողների վերաբերյալ: Սակայն 2013թ. ընթացքում դատախազությունը 13 բողոք է ստացել դատախազության աշխատակիցների վերաբերյալ: Այդ բողոքների հիման վրա 12 ծառայողական քննություն է անցկացվել 13 դատախազների նկատմամբ և 1 ծառայողական քննություն՝ դատախազության 2 վարորդների նկատմամբ: Ծառայողական քննությունները որևիցե խախտում չեն բացահայտել 8 դատախազի և 2 վարորդի դեպքում: Քննությունները իրականացվել են 30-օրյա ժամկետում: Չորս դատախազի դեպքում բացահայտվել են խախտումներ կամ ծառայողական պարտականությունների ոչ պատշաճ կատարում և մասնագիտական վարքականոնի խախտում: Օպերատիվ խորհրդակցությունների ժամանակ նշված խախտումները քննարկվել են, իսկ դատախազները՝ զգուշացվել: 2013թ. ոստիկանությունը ստացել է ոստիկանների դեմ ուղղված 1534 բողոք:

2012-2013թթ. ընթացքում մերժվել է ոստիկանների դեմ ուղղված 43 հայտարարությունների հիման քրեական գործի հարուցումը՝ ոչ արդարացման հիմքով, 72 դեպքում հարուցվել են քրեական գործեր,

³⁹² <http://www.azatutyun.mobi/a/25118570.html> (մուտք է արվել է 2014թ. հունիսի 22-ին):

որոնցից 6-ը դադարեցվել է արդարացման հիմքով, 15-ը՝ ոչ արդարացման հիմքով, 2 դեպք կասեցվել է, իսկ 41-ն՝ ուղարկվել դատարան: Ընդհանուր առմամբ, դատապարտվել է 23 ոստիկան, իսկ 2 քրեական գործ կասեցվել է ոչ արդարացման հիմքով: Ոստիկանների դեմ ուղղված 1610 դիմում է ստացվել 2012թ., իսկ 1534 դիմում՝ դրա հաջորդ տարի: Այդ բոլոր դիմումներին ընթացք է տրվել նախատեսված ժամկետներում:

Հատուկ քննչական ծառայությունը տեղեկացնում է, որ 2012-2013թթ. ժամանակամիջոցում ծառայությունն իր աշխատակիցների դեմ ուղղված որևիցե բողոք չի ստացել: Նույն ժամանակամիջոցում անցկացվել է 4 ծառայողական քննություն: Դեպքերից մեկում իջեցվել է ծառայողի պաշտոնը, իսկ մնացած 3 դեպքերի առթիվ պարզապես քննարկում է անցկացվել: Նշված 3 ծառայողներից մեկը սեփական կամքով հեռացել է պաշտոնից: Նույն ժամանակամիջոցում ատեստավորում է անցել 17 քննիչ: Նույն ժամանակամիջոցում 84 պետական աշխատողների նկատմամբ մեղադրական ակտեր են ուղարկվել դատարաններ:

Ընդհանրապես հաշվետվողականության վերաբերյալ ԱՄՆ Սարդու իրավունքների 2013թ. զեկույցում նշվում է. «Տարվա ընթացքում արձանագրված բազմաթիվ դեպքերում իրավապահ մարմինները մերժել են քրեական հետապնդում իրականացնել հնչեղ դեպքերի առնչությամբ, որոնց մասնակից են եղել կառավարության հետ կապված մարդիկ կամ դատարանները նման դեպքերում մեղմ պատիժ են նշանակել»³⁹³: Հաշվի առնելով այն ոստիկանների նկատմամբ ոչ պատշաճ պատժի նշանակման զանազան դեպքերը, որոնք խախտել են հավաքների ազատությունը, որի դրվագները խնամքով փաստագրված են Սարդու իրավունքների պաշտպանի 2013թ. տարեկան զեկույցում ³⁹⁴, մյուս կողմից էլ՝ այդ խախտումներն իրականացնողների նկատմամբ նշանակված ոչ համարժեք պատիժը, երևում է, որ այդ պատիժը պատշաճ հիմնավորում չի ստացել, որպեսզի այս ցուցանիշի գծով միավորի ան գրանցվեր:

Օրինավորության մեխանիզմները (ըստ օրենքի)

Որքանով է օրենքով երաշխավորված իրավապահ մարմինների օրինավորությունը:

2012թ. միավորը - 75

2014թ. միավորը - 75

ՕԱՀ 2012թ. գնահատմամբ պարզվել է, որ ոստիկանության աշխատակիցների և դատախազների օրինավորությանն առնչվող հարցերի իրավական կարգավորումը հիմնվում է այդ պետական ծառայությունների մասին համապատասխան օրենքների, ինչպես, օրինակ՝ Ոստիկանական ծառայության մասին օրենքի և Դատախազության մասին օրենքի և դրանցից բխող իրավական ակտերի կամ այլ իրավական ակտերի վրա, որոնք կարգավորում են հանրային ծառայության օրինավորության համապատասխան ասպեկտները, այդ թվում՝ Հանրային ծառայության մասին օրենքը: Չնայած ժամանակամիջոցում էական փոփոխություններ տեղի չեն ունեցել: Հանրային ծառայության մասին օրենքում կատարված փոփոխությունները վերաբերում են նաև իրավապահ մարմիններին, թեպետ, ինչպես քննարկել ենք ավելի վաղ, դրանք հիմնականում կոսմետիկ բնույթի են, ինչին կարող էք ծանոթանալ գործադիր և օրենսդիր սյուների համապատասխան ցուցիչների քննարկմանը:

Ինչ վերաբերում է քննչական կոմիտեի ծառայողներին՝ ինչպես արդեն նշել ենք, քննչական կոմիտեի

³⁹³ US Department of State, Armenia 2013 Human Rights Report, 11

³⁹⁴ ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպան, 2013 թ. ընթացքում ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի գործունեության և երկրում մարդու իրավունքների ու հիմնարար ազատությունների խախտման տարեկան զեկույց, Երևան, 2014, էջ 339-340. <http://ombuds.am/article/1156>.

մասին օրենքի համաձայն ծառայողների նկատմամբ կիրառվում են Հանրային ծառայության մասին օրենքով նախատեսված սահմանափակումները³⁹⁵: Հանրային ծառայության մասին օրենքի 23-րդ հոդվածը, ինչպես և 24-րդ հոդվածը, որոշակի սահմանափակումներ է նախատեսում: Հոդված 23-ում, մասնավորապես, սահմանված են սահմանափակումներ՝ նվերներ ստանալու և, այսպես կոչված, «պտտվող դռան» սկզբունքի վերաբերյալ: Սակայն շահերի բախումը կարգավորվում է Հանրային ծառայության մասին օրենքի 30-րդ հոդվածով, որը, «տառաջի մեկնաբանության» մեթոդի օգտագործման պարագայում կնշանակի, որ Հանրային ծառայության մասին օրենքի 30-րդ հոդվածում բովանդակվող՝ շահերի բախման վերաբերյալ կանոններն, ըստ էության, կիրառելի չեն: Բացի այդ, Հանրային ծառայությունների մասին օրենքի 29-րդ հոդվածը կոնկրետ է և վերաբերում է նվերներ ստանալուն: Դարձյալ, «տառաջի մեկնաբանության» սկզբունքով առաջնորդվելու դեպքում, այս հոդվածը նույնպես կարող է համարվել ծառայողների նկատմամբ ոչ կիրառելի:

Ոչ ճշգրիտ հայտարարագրերի առումով իրավիճակը մնում նույնը, ինչ մյուս հայտարարագրերի դեպքում, և ըստ էության, չկան գործող մեխանիզմներ³⁹⁶: Սակայն պետք է նկատի ունենալ, որ հայտարարագրեր ներկայացնելու պարտականությունը վերաբերում է միայն բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց, որի մասին սույն հետազոտության մեջ արդեն խոսք եղել է. սա, ըստ էության, նշանակում է, որ կոմիտեի ծառայողները պարտավորված չեն հայտարարագրեր ներկայացնել:

Օրինավորության մեխանիզմները (գործնականում)

Գործնականում որքանով է ապահովվում իրավապահ մարմինների աշխատակիցների օրինավորությունը:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 50

ՕԱՀ 2012թ. գնահատման համաձայն վերապատրաստման առումով խնդիրներ չկան, սակայն քիչ բան է հայտնի վարքականոնի պահպանման գծով: Մինևույն ժամանակ հղում էր արվում տեղական ՀԿ-ներից մեկին՝ Սախարովի կենտրոնին, որն իր այլընտրանքային զեկույցում նշել է, որ վարքականոնը հաճախ անտեսվում է և խախտվում, և պատշաճ հսկողություն չի իրականացվում իրավապահ մարմինների վարքագծի կարգավորման հարցում³⁹⁷: Ի պատասխան ԹԻՀԿ-ի հարցման³⁹⁸՝ գլխավոր դատախազությունը տրամադրեց հետևյալ տվյալները.

«2013թ. 13 կարգապահական վարույթներ են հարուցվել 14 դատախազների նկատմամբ: 1 վարույթ հարուցվել է աշխատավայր չներկայանալու հիմքով, 10 վարույթների համար հիմք են ծառայել նախաքննության նկատմամբ պատշաճ հսկողություն չիրականացնելը, ինչը հանգեցրել է օրենսդրության ընթացակարգային և նյութական դրույթների խախտմանը, 1 վարույթ հարուցվել է դատախազի կողմից գլխավոր դատախազին կամ վերջինիս իրավասու տեղակալին չզեկուցելու հիմքով և ևս մեկ վարույթ հարուցվել է տեղեկատվություն ստանալու

395 Քննչական կոմիտեի մասին օրենք, հոդված 10:

396 Տե՛ս քաղվածք ՕԱՀ 2012թ. գնահատումից. «Գործադիր մարմնի բարձրաստիճան պաշտոնատար անձի կողմից թույլ տրվող իրավախախտումներից մեկն էլ իր գույքի և եկամուտների մասին հայտարարագիր չներկայացնելն է կամ հայտարարագրում կեղծ տեղեկություններ տրամադրելը: Հայտարարագրերի պարտադիր ներկայացումը կարգավորվում է Հանրային ծառայության մասին օրենքով: Բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց էթիկայի հանձնաժողովը միակ մարմինն է, որը լիազորված է վարույթ հարուցել տվյալների բացահայտման առումով: Սակայն հանձնաժողովի լիազորությունները սահմանափակ են, քանի որ, օրենքի նույն հոդվածի համաձայն, հանձնաժողովը լիազորված չէ տուգանք նշանակել խախտողի նկատմամբ: Այն կարող է լուրջ իր եզրակացությունը հանձնել Հանրապետության նախագահին և տվյալ պաշտոնատար անձի վերադասին, ով ընդունում է տվյալ դեպքի առնչությամբ վերջնական որոշում կամ նյութերն ուղարկում է գլխավոր դատախազություն՝ եթե համարում է, որ առկա են քրեական հանցագործության նշաններ»:

397 Ա.Դ. Սախարովի անվան մարդու իրավունքների պաշտպանության հայկական կենտրոն, Այլընտրանքային զեկույց ՄԱԿ-ի համընդհանուր պարբերական դիտարկման համաձայն մարդու իրավունքների ոլորտում Հայաստանի Հանրապետության ստանձնած պարտավորությունների կատարման վերաբերյալ, (2011). <http://www.sakharovcenter.org/files/analyses/63d090de8.pdf>.

398 Գլխավոր դատախազության պատասխանը ԹԻՀԿ-ի պաշտոնական հարցմանը, 11 ապրիլի, 2014թ.:

համար դատախազությանը դիմած Մարդու իրավունքների պաշտպանին տեղեկատվություն չտրամադրելու հիմքով: Երկու դատախազներ նկատողություն են ստացել, ընդ որում, նրանցից մեկի նկատմամբ, մեկ այլ կարգապահական վարույթի շրջանակում, մեկ աստիճանով պաշտոնի իջեցում է կիրառվել: Հինգ դատախազ ստացել է նկատողություն, իսկ նրանցից մեկը՝ նաև խիստ նկատողություն. բացի այդ, Նույն դատախազը կարգապահական մեկ այլ վարույթի շրջանակում ազատվել է կարգապահական տույժից: Մեկ դատախազ ազատվել է զբաղեցրած պաշտոնից, իսկ մեկն էլ՝ ստացել խիստ նկատողություն»:

2012թ. ոստիկանության աշխատակիցների դեմ ուղղված 1610 դիմում է ստացվել, իսկ հաջորդ տարի՝ 1534 դիմում: Այդ բոլոր դիմումներին ընթացք է տրվել նախատեսված ժամկետներում: Ինչպես արդեն նշել ենք, 2012-2013թթ. ՀԶԾ-ում իրենց աշխատակիցների դեմ ուղղված բողոքներ չեն ստացվել: Նույն ժամանակամիջոցում անցկացվել է 4 ծառայողական քննություն: Մեկ դեպքում իջեցրել են ծառայողի պաշտոնը, իսկ մնացած 3 դեպքերում անցկացվել է քննարկում: Նշված երեք ծառայողներից մեկն ինքնակամ հեռացել է պաշտոնից:

Ինչ վերաբերում է հավաքների ազատության խախտմանը, որի մասին խոսվեց նախորդ ցուցիչը քննարկելիս, միավորի բարձրացումը ճիշտ չէր լինի: Հավաքների ազատության խախտումը և դրա մեղավորների անպատժելիությունը վկայում է, որ Հայաստանում իրավապահ համակարգի օրինավորության իրական մակարդակը դեռևս մնում է ոչ այնքան բարձր: Անշուշտ, ինչպես ցույց են տալիս պաշտոնական տվյալները, եղել են պատժելու դեպքեր, սակայն հավաքների ազատության խախտման բացասական գործելակերպը դեռևս շարունակվում է, որի վառ վկայությունն է 2014թ. հունիսին Հանրային ծառայությունները կարգավորող հանձնաժողովի շենքի դիմաց ցույցն արգելելը³⁹⁹:

Կոռուպցիայի հետապնդումը (ըստ օրենքի և գործնականում)

Որքանով են իրավապահ մարմինները բացահայտում և հետաքննում երկրում տեղի ունեցող կոռուպցիոն դեպքերը:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 25

ՕԱՀ 2012թ. գնահատման մեջ նշվում էր, որ պատշաճ հետաքննչական մեթոդների կիրառումը կարգավորվում է Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին ՀՀ օրենքով, և որ օրենքը հստակ կերպով չի սահմանում, թե ինչ մեթոդ պետք է օգտագործել կոռուպցիոն դեպքերը բացահայտելու համար: ՕԱՀ 2012թ. գնահատմամբ, մասնավորապես, նշվել է, որ կոռուպցիոն հանցագործությունների քննության և հետապնդման համար գոյություն չունի հատուկ իրավա-ընթացակարգային լիազորություն, և որ կոռուպցիոն գործերի առումով ոստիկանությունը և դատախազները նույն լիազորություններն ունեն, ինչ՝ այլ գործերի առումով: Այսուհանդերձ, այդ լիազորությունները գնահատվել են որպես համարժեք: Այդ ժամանակից ի վեր համապատասխան օրենսդրության մեջ փոփոխություններ չեն եղել:

Համաձայն գլխավոր դատախազության վիճակագրության՝ 2011թ. դատարանը վճիռներ է կայացրել կաշառք վերցնելու 14 գործերով, որոնցում ընդգրկված է եղել 22 անձ, որոնցից 18 դատապարտվել են⁴⁰⁰: Հարուցվել է կաշառք տալու 2 գործ՝ 5 անձի մասնակցությամբ՝ բոլորն էլ դատապարտվել են: Ընդհանուր առմամբ, գլխավոր դատախազության կողմից որպես կոռուպցիոն որակված 31 հանցատեսակների գծով 2011թ. 121 գործերով դատավճիռ է կայացվել, որոնցում ընդգրկված է եղել 189 անձ, ընդ որում, 68-ը եղել են պետական պաշտոնյաներ: 189-ից 143-ը դատապարտվել են:

399 <http://11ur.am/am/?p=185344>. (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 22-ին):

400 <http://genproc.am/upload/File/Korupcia%20dataqnnutyun2011.pdf>. (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 19-ին):

2013թ. առաջին կիսամյակում դատարանում վճիռ է կայացվել կաշառք վերցնելու 2 գործով, դրանցում ընդգրկված է եղել 2 անձ, երկուսն էլ դատապարտվել են ⁴⁰¹: Ինչ վերաբերում է կաշառք տալուն՝ դատավճիռ է կայացվել 1 դեպքի առնչությամբ, որում ընդգրկված է եղել 1 մարդ, որը և դատապարտվել է: Նույն ժամանակամիջոցում հարուցվել է կաշառք վերցնելու միայն 6 և կաշառք տալու 0 գործ ⁴⁰²: Նախկին գլխավոր դատախազի կողմից որպես կոռուպցիոն որակված բոլոր 31 հանցատեսակների գծով 2013թ. առաջին կիսամյակում դատավճիռ է կայացվել միայն 48 գործերով, ինչը խիստ փոքր թիվ է Հայաստանի նման պատկեր ունեցող երկրի համար: Եստոնիայում, օրինակ, 2013թ. արձանագրվել է կոռուպցիոն բնույթի 322 հանցագործություն ⁴⁰³:

Կաշառք տալու և վերցնելու վերաբերյալ վիճակագրական այս տվյալները ցույց են տալիս, որ կոռուպցիայի դեմ պայքարին սահմանափակ ուշադրություն է դարձվում, այս իսկ պատճառով միավորը նվազում է: Նման վիճակագրությունը վկայում է, որ կաշառակերության դեմ պայքարին կամ պատշաճ ուշադրություն չի դարձվում կամ չկա դրա դեմ պայքարելու շահագրգռվածություն:

Ինչ վերաբերում է քննչական կոմիտեին՝ հարկ է նշել, որ Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին ՀՀ օրենքում դեռևս լրացում չի արվել քննչական կոմիտեն հատուկ տեխնիկա օգտագործելու լիազորություն ունեցող մարմինների ցանկում ընդգրկելու համար:

ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԸՆՏՐԱԿԱՆ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎ

Ամփոփում

ՕԱՀ 2012թ. գնահատումից ի վեր եական զարգացումներ տեղի չեն ունեցել: Միակ փոփոխված ցուցիչը վերաբերում է ռեսուրսներին, որոնք սույն գնահատման շրջանակում ստացել են հնարավոր ամենաբարձր միավորը: ԿԸՀ ընդհանուր պատկերը մնացել է նույնը՝ իրավական ուժեղ դաշտը գործնականում շատ թույլ է կիրառվում: ԿԸՀ-ն շարունակում է տուժել լիարժեք անկախության բացակայությունից, ընդ որում՝ շարունակվող հանրային անվստահության պայմաններում: Ըստ 2013թ. Կովկասյան բորոմետրի՝ հարցվողների 43%-ը համարում է, որ վերջին ընտրությունները բոլորովին արդար չեն եղել, մինչդեռ 2012թ. այդ թիվը կազմում էր 27%: Հարևան Վրաստանում հարցվողների միայն 10%-ն է համարում, որ վերջին ընտրությունները բոլորովին արդար չեն եղել: 2013թ. վերջին նախագահական ընտրությունների արդյունքները դարձյալ վիճարկվեց ընդդիմության կողմից: Անշուշտ, 1996թ.-ից ի վեր ընդդիմությունը վիճարկել է համապետական բոլոր ընտրությունների արդյունքները, իսկ ընտրություններում պաշտոնապես հաղթողներն էլ երբեք չեն արժանացել իրենց մրցակիցների շնորհավորանքին: Ընտրություններն ուղեկցվել են խախտումներով, թեպետ որոշակի դրական տեղաշարժ է դիտվել ընդդիմադիր թեկնածուների ընտրարշավի հեռուստատեսային լուսաբանման հարցում: Ընտրությունների ժամանակ ընդդիմադիր թեկնածուներին չեն ծաղրել կամ պատկերել որպես թույլ թեկնածուներ:

401 http://www.genproc.am/upload/File/Korupcion%20hanc_-datakan%20qnnutyanyan%20ardyunqneri%20masin%202013%201-in%20kisamjak.pdf. (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 19-ին):

402 http://www.genproc.am/upload/File/Korupcion%20hanc_-hetaqnnutyanyan%20ev%20naxaqnnutyanyan%20ardyunqneri%20masin%202013%201-in%20kisamjak.pdf (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 19-ին):

403 MaRI-LIIS SõfõT, Estonian Corruption Statistics in 2013, (Talin: Justiitsministeerium, 2014). http://www.korruptsioon.ee/sites/www.korruptsioon.ee/files/elfinder/dokumendid/korruptsiooni_statistika_2013.pdf.

Ցուցիչների միավորների աղյուսակ

Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողով Սյան ընդհանուր միավորը՝ 61.06			
	Ցուցիչ	Օրենք	Գործնականում
Կարողականություն 66.6	Ռեսուրսներ		75
	Անկախություն	75	50
Կառավարում 66.6	Թափանցիկություն	75	75
	Հաշվետվողականություն	75	50
	Օրինավորության մեխանիզմներ	75	50
Դերակատարում 50	Ընտրարշավի կանոնակարգում		50
	Ընտրությունների անցկացում		50

ԿԱՌՈՒՅՎԱԾՔ և ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄ

Ընտրական համակարգի ձևավորման կանոնները, լիազորությունները և պարտականությունները ամրագրված են Ընտրական օրենսգրքում, որը ՀՀ Ազգային ժողովն ընդունել է 2011թ. մայիսի 26-ին⁴⁰⁴: Համաձայն օրենսգրքի, Հայաստանում կիրառվում է ընտրությունների անցկացման եռաստիճան համակարգ, որը բաղկացած է Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովից (ԿԸՀ), Ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովներից (ԸԸՀ-ներ) և Տեղամասային ընտրական հանձնաժողովներից (ՏԸՀ-ներ)⁴⁰⁵: Ընտրատարածքների թիվը պետք է հավասար լինի Ազգային ժողովում մեծամասնական տեղերի թվին⁴⁰⁶, որը ներկայումս կազմում է 41: Այսպիսով, Հայաստանում ներկայումս կան 41 ԸԸՀ-ներ (յուրաքանչյուր ընտրատարածքում՝ մեկական), որոնք կազմված են 1923 ՏԸՀ-ներից:

Համաձայն Ընտրական օրենսգրքի, ընտրական հանձնաժողովները պարտավոր են ապահովել ընտրողների ընտրական իրավունքների իրականացումն ու պաշտպանությունը⁴⁰⁷: ԿԸՀ-ն իրավասու է ընդունել տորմատիվային և իրավական ակտեր, իսկ ԸԸՀ-ները և ՏԸՀ-ներն ընդունում են միայն անհատական իրավական ակտեր⁴⁰⁸: Ընտրական օրենսգրքը նաև կարգավորում է ընտրական հանձնաժողովների գործունեության կազմակերպումը⁴⁰⁹, վերադաս ընտրական հանձնաժողովների կողմից բողոքների ստուգման ընթացակարգը⁴¹⁰ և ձայների վերահաշվարկի ընթացակարգը⁴¹¹: Այն նաև սահմանում է ընտրական հանձնաժողովների լիազորությունների շրջանակը⁴¹²: Վերջապես, ԿԸՀ-ն և ԸԸՀ-ն կազմվում են 7 անդամից⁴¹³, և յուրաքանչյուր ընտրական հանձնաժողով ունի իր Նախագահը, Նախագահի տեղակալը և քարտուղարը⁴¹⁴:

404 Սա Հայաստանի խորհրդարանի կողմից ընդունված երկրորդ Ընտրական օրենսգրքն է: Առաջինն ընդունվել է 1999թ. փետրվարի 5-ին: Դրանից առաջ տարբեր տեսակի ընտրությունները կարգավորվում էին համապատասխան ընտրական օրենքներով, ինչպես, օրինակ, Նախագահական ընտրությունների մասին և այլ օրենքներով:

405 ՀՀ Ընտրական օրենսգրքի, հոդված 34:

406 Նույն տեղում, հոդված 17:

407 Նույն տեղում, հոդված 35:

408 Նույն տեղում, հոդված 36:

409 Նույն տեղում, հոդված 44:

410 Նույն տեղում, հոդված 47: Համաձայն հոդված 46-ի՝ ՏԸՀ-ի որոշումների, գործողությունների (անգործության) կամ քվեարկության արդյունքների դեմ ուղղված դիմում-բողոքները ներկայացվում են համապատասխան ԸԸՀ-ին, իսկ ԸԸՀ-ի որոշումների, գործողությունների (անգործության) դեմ ուղղված դիմում-բողոքները ներկայացվում են ԿԸՀ-ին:

411 Նույն տեղում, հոդված 48:

412 Նույն տեղում, գլուխ 10, հոդվածներ 49-53:

413 Նույն տեղում, հոդվածներ 40 և 41, որոնք վերաբերում են համապատասխանաբար ԿԸՀ-ի և ԸԸՀ-ների կազմերին:

414 Նույն տեղում, հոդվածներ 39-41՝ համապատասխանաբար ԿԸՀ-ի, ԸԸՀ-ների և ՏԸՀ-ների վերաբերյալ:

Ռեսուրսներ (ըստ օրենքի և գործնականում)

Որքանով է Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովն ապահովված համարժեք ռեսուրսներով՝ գործնականում իր նպատակներին հասնելու համար:

2012թ. միավորը - 75

2014թ. միավորը - 75

ՕԱՀ 2012թ. գնահատումը տվել է ընտրական հանձնաժողովների ֆինանսավորման, հանձնաժողովների անդամների վարձատրության և նրանց վերապատրաստման մանրակրկիտ նկարագրությունը: 2012թ.-ից հետո ոչ մեծ զարգացումներ են տեղի ունեցել՝ ԿԸՀ վերահսկիչ-վերստուգիչ ծառայության ղեկավարի և ԿԸՀ անդամների աշխատավարձերի ոչ մեծ բարձրացման տեսքով: Սակայն գրեթե մեկ ամիս անց ընդունվեց ևս մեկ իրավական ակտ, որն անվավեր դարձրեց վերոնշյալ փոփոխությունները, բայց որը ուժի մեջ կմտնի միայն 2014թ. հուլիսի 1-ին: Այս նոր փոփոխություններով նախատեսվում է ԿԸՀ անդամների աշխատավարձերի տոկոսները կարգավորել Պետական պաշտոններ զբաղեցնող անձանց վարձատրության մասին օրենքով⁴¹⁵: Միևնույն ժամանակ, այս նոր լրացումներով նաև նախատեսվում է, որ 2014թ. հուլիսի 1-ից ընտրական բոլոր հանձնաժողովների բոլոր անդամների աշխատավարձերի հաշվարկը կկատարվի Պետական պաշտոններ զբաղեցնող անձանց վարձատրության մասին օրենքի համաձայն: Լրացումները նաև անվավեր են դարձրել Ընտրական օրենսգրքի հոդված 38-ի 3-րդ, 4-րդ և 6-րդ մասերը, որոնք նախատեսում էին աշխատավարձեր ընտրական հանձնաժողովների անդամների համար (3, 4) և ԿԸՀ աշխատակազմի աշխատավարձերի կրկնակի բարձացում ընտրությունների ժամանակաշրջանում (6):

ՕԱՀ 2012թ. զեկույցում մասնավորապես նշվում է նաև, որ ԿԸՀ-ն համապատասխան ֆինանսավորում է ստանում և որ ԿԸՀ-ի և ԸԸՀ-ների աշխատակազմերը կանոնավոր վերապատրաստումներ են անցել և տեխնիկական հագեցվածությունը բավարար է եղել և թարմացվել է միջազգային կազմակերպությունների աջակցությամբ: Սակայն շեշտադրվել են նաև մի քանի թերություններ, մասնավորապես, ընտրական հանձնաժողովների համար գրասենյակային տարածքների և հանձնաժողովների անդամների համար փոխադրամիջոցների բացակայությունը:

ԿԸՀ ներկայիս նախագահը, ԹԻՅԿ-ի ներկայացուցչի հետ հարցազրույցի ժամանակ նշեց, որ *«տարածքի հարցը պետք է դիտարկել որպես հիմնականում լուծված, քանի որ նախորդ նախագահական ընտրությունների ժամանակ⁴¹⁶ բոլոր ԸԸՀ-ներն ունեին իրենց սեփական շենքերը»*⁴¹⁷: Ինչ վերաբերում է համակարգչային տեխնիկային՝ հանձնաժողովի նախագահն ասաց, որ տրամադրվել է համակարգչային տեխնիկա, և Երևանի ավագանու վերջին ընտրությունների ժամանակ ընտրական հանձնաժողովների միջև բոլոր տվյալների փոխանակումը տեղի էր ունենում միայն էլեկտրոնային եղանակով:

Լրագրողների «Ասպարեզ» ակումբի նախագահ Լևոն Բարսեղյանը, որը Հայաստանի համապետական ընտրությունների մշտադիտարկման փորձ ունի, նշեց, որ վերջին համապետական ընտրությունների ժամանակ ինքը վերոնշյալ հարցերի վերաբերյալ որևիցե մտահոգություն չունեց: Ինչ վերաբերում է հանձնաժողովների անդամների փոխադրման հարցին, հանձնաժողովի նախագահը նշեց, որ խնդիրներ չառաջացան, որովհետև ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովների անդամները ընտրությունների ժամանակ միայն մեկ անգամ են երևում ԿԸՀ-ում: Պրն Բարսեղյանը չվիճարկեց հանձնաժողովի նախագահի այս հայտարարությունը: Հարկ է նշել, որ 2012թ.-ից ի վեր

415 Թիվ 30-184-Ն օրենք (ընդունվել է 12.12.2013թ.), հոդվածներ 1 և 2:

416 Նախագահական վերջին ընտրությունները Հայաստանում տեղի են ունեցել 2013թ. փետրվարին:

417 Հարցազրույց Հայաստանի Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի նախագահ պրն Տիգրան Մուկուչյանի հետ 10 ապրիլի, 2014թ.:

լրատվամիջոցներում մտահոգություններ չեն դիտարկվել տարածքի, համակարգչային տեխնիկայի և փոխադրամիջոցների վերաբերյալ ⁴¹⁸:

Ինչպես և Նախորդ զեկույցի ժամանակ է արձանագրվել, ԿԸՀ անդամների թվաքանակի բավարար լինելու վերաբերյալ հարցեր չեն առաջացել ⁴¹⁹: ԿԸՀ աշխատակազմի անդամների վերապատրաստումները անցկացվել և անցկացվում են համաձայն քաղաքացիական ծառայողների համար Նախատեսված համապատասխան պլանների՝ զուտ այն հանգամանքի բերումով, որ նրանք համարվում են քաղծառայողներ: Սակայն ԿԸՀ-ն պրոակտիվ գտնվեց և վերապատրաստումներ կազմակերպեց ԿԸՀ աշխատակազմի անդամների համար և բարձր մակարդակի վերապատրաստումներ ապահովելու նպատակով հրավիրեց միջազգային փորձագետների: Ընդհանուր առմամբ, ԿԸՀ Նախագահի կարծիքով, աշխատակազմի անդամների վերապատրաստման հետ կապված խնդիրներ չկան: Նախագահի այս կարծիքին համամիտ էր պրն Լևոն Բարսեղյանը, որը նշեց, որ իրեն նման խնդիրներ հայտնի չեն:

Բյուջետային միջոցները Նախատեսված ժամկետներում ստանալու հարցի վերաբերյալ ԿԸՀ Նախագահը նշեց, որ ֆինանսավորումը տրամադրվել է ամբողջովին և ժամանակին: Պրն Լևոն Բարսեղյանն ասաց, որ բյուջետային միջոցների ստացման հարցում Շիրակի մարզի 4 ԸԸՀ-ներից բողոքներ չեն եղել, ընդ որում, Շիրակը Հայաստանի ամենահեռավոր մարզերից մեկն է: Միևնույն ժամանակ, լրատվամիջոցներն էլ հանձնաժողովների կողմից դրամը ժամանակին և սահմանված կարգով ստանալու հարցում խնդիրներ չեն արձանագրել: Հաշվի առնելով վերոնշյալը, կարելի է ասել, որ գործնականում նշված որոշ թերացումներ և խնդիրներ խելամիտ լուծումներ են ստացել, ինչպես օրինակ՝ ԸԸՀ անդամների համար փոխադրամիջոցների կամ ԸԸՀ անդամների համար տարածքի հարցը: Սակայն, դա բավական չէ հնարավոր ամենաբարձր միավոր շնորհելու համար, որը կնշանակեր, որ գործնականում ԿԸՀ-ն որևիցե խնդիր չունի:

Ակախություն (ըստ օրենքի)

Որքանով է անկախ ընտրությունների կառավարման մարմինն ըստ օրենքի

2012թ. միավորը - 75

2014թ. միավորը - 75

ՕԱՀ 2012թ. գնահատմամբ ընտրությունների կառավարման մարմինն անկախության պարամետրի առումով ենթարկվել է համակողմանի վերլուծության՝ ընտրական հանձնաժողովների անդամների նշանակման գործընթացի, ֆինանսական անկախության և գործառույթային անկախության տեսակետներից: Ընդհանուր առմամբ, դրական գնահատական է տրվել: Ինչպես նշվում է 2012թ. գնահատման մեջ, ԿԸՀ-ն և ԸԸՀ-ները ձևավորվում են քաղաքական չեզոքության սկզբունքի հիման վրա՝ երբ որոշակի պետական մարմիններ առաջադրում և (կամ) նշանակում են ընտրական հանձնաժողովների անդամներին, իսկ տեղամասային ընտրական հանձնաժողովները ձևավորվում են կուսակցական պատկանելիության հիման վրա՝ երբ հանձնաժողովի բոլոր անդամները կամ նրանց մեծ մասը նշանակվում են քաղաքական կուսակցությունների կողմից: Այնուհետև եզրակացություն էր արվում, որ տարբեր մակարդակներում փոխադարձ վերահսկողության և իրավունակության նման համադրումը կարող է ապահովել ընտրական ամբողջ համակարգի անկախության բարձր աստիճան, պայմանով, որ իրավական համակարգի իրականացման մակարդակը նույնպես բավարարի ամենաբարձր չափորոշիչներին: ՕԱՀ 2012թ. գնահատումից ի վեր ընտրությունների կառավարման մարմնի անկախությանը վերաբերող իրավական դաշտում ոչինչ չի փոխվել, հետևաբար, միավորը մնում է նույնը:

⁴¹⁸ Լրագրողների «Ասպարեզ» ակումբի Նախագահ Լևոն Բարսեղյանի հարցազրույցը ԹԻՅԿ-ի ներկայացուցչի հետ, 5 հունիսի, 2014թ.:

⁴¹⁹ Նույն տեղում:

Անկախություն (գործնականում)

Իրականում որքանով է ընտրությունների կառավարման մարմինը գործում անկախ:

2012թ. միավորը – 50

2014թ. միավորը – 50

ՕԱՀ 2012թ. զեկույցում ներկայացված էր ընտրական եռանկյունու ձևավորման ընթացակարգը՝ Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողով, Ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովներ և Տեղամասային ընտրական հանձնաժողովներ: Նաև նշվել է, որ 2012թ. տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրությունները և համապետական՝ խորհրդարանական ընտրությունները հաստատեցին այն մտայնությունը, որ նոր հիմունքներով ձևավորված հանձնաժողովները գործնականում անկախ չեն:

Սակայն ԿԸՀ նախագահը ԹԻՅԿ-ի ներկայացուցչի հետ իր հարցազրույցում նշեց, որ բոլոր ընտրությունների ժամանակ ԿԸՀ-ն գործել է անկախաբար: Սակայն պրն Լևոն Բարսեղյանի կարծիքով, ԿԸՀ-ն այնպիսի կառուցվածք ունի, որը թույլ չի տալիս, որ այն անկախ լինի, քանի որ ԿԸՀ-ն կազմավորվում է պետական հաստատությունների ներկայացուցիչներից: Ընդ որում, ՀՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանը 2013թ. նախագահական ընտրությունների վերաբերյալ իր արտահերթ զեկույցում նշել է. «*Ընտրություններն ավելի ազատ էին, քան նախկինում, բայց շատերը չէին հավատում դրանց արդարությունը*»: Ավելին, խոսելով վկայակոչված խախտումների հանդեպ ոչ պատշաճ վերաբերմունքի մասին, Մարդու իրավունքների պաշտպանը նշել էր. «*Այսպիսի անգործությունը հանգեցրել է երկրում տեղի ունեցող ընտրական գործընթացի նկատմամբ հանրության վստահության ցածր մակարդակին*»⁴²⁰:

Ընդ որում, համաձայն Կովկասյան բարոմետրի 2013թ. տվյալների, վերջին համապետական ընտրությունները բոլորովին ոչ արդար համարողների թիվն ավելացել է 16%-ով: Եթե 2011թ. այդպես համարողների տեսակարար կշիռը կազմում էր 33%, ապա 2012թ. այն նվազելով հասավ 27%-ի, իսկ 2013թ.՝ 43%-ի⁴²¹: Այս վկայությունը ամենևին չի հաստատում հանձնաժողովի նախագահի կարծիքը:

Հաշվի առնելով վերոնշյալը՝ միավորը թողնվում է նույնը:

Թափանցիկություն (ըստ օրենքի)

Որքանով են առկա դրույթներ, որոնք կերպարավորեն ԸԿՄ գործունեության և վերջինիս կողմից որոշումների ընդունման մասին հանրության իրազեկման հնարավորությունը:

2012թ. միավորը – 75

2014թ. միավորը – 75

ՕԱՀ 2012թ. դիտարկմամբ այս սյան թափանցիկության ցուցիչին շատ դրական գնահատական է տրվել: Նշվել է, որ Ընտրական օրենսգիրքը հռչակում է թափանցիկության սկզբունքը և պահանջում, որպեսզի ընտրությունների արդյունքների, ժամկետների, քարոզարշավի ֆինանսավորման վերաբերյալ համապատասխան ամբողջ տեղեկատվությունը հասարակությանը տրամադրվի թե՛ լրատվամիջոցների և թե՛ ԿԸՀ պաշտոնական կայքի միջոցով: Դիտարկում է արվել, որ ԿԸՀ-ն իր վերահսկիչ-վերստուգիչ ծառայության միջոցով լիազորված է վերահսկել կուսակցությունների ֆինանսական գործունեությունը քարոզարշավի ժամանակաշրջանում, չնայած գործունեության տեսակը չի հատկորոշվում:

Կուսակցությունների հաշիվներից վճարվող միջոցները պետք է արտացոլվեն կուսակցությունների

420 ՀՀ Մարդու իրավունքների պաշտպան, 2013թ. նախագահական ընտրությունների վերաբերյալ արտահերթ զեկույց, 2013թ., էջ 1. <http://www.ombuds.am/en/library/library/page/101/type/3>.

421 ՀՀ Մարդու իրավունքների պաշտպան, Կովկասյան բարոմետր. Հարավկովկասյան երկրներում բաղաբաղական, սոցիալական և տնտեսական զարգացումների հանրային ընկալումը, (Երևան. ՀՌԿԿ Հայաստան, 2014), էջ 16. http://www.crrc.am/hosting/file/_static_content/barometer/2013/CB2013_public%20presentation_English.pdf.

և վերջիններիս կողմից առաջադրված թեկնածուների նախընտրական ֆոնդերի վերաբերյալ հայտարարագրերում⁴²² և հրապարակվեն՝ դրանք տեղադրելով ԿԸՅ կայքում կամ, ինչպես դա արվում է խորհրդարանական ընտրությունների ժամանակ կուսակցությունների կողմից առաջադրվող մեծամասնական թեկնածուների կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրությունների ժամանակ համայնքի ղեկավարների կամ ավագանու անդամների դեպքում, լրագրողներին տրամադրելու միջոցով: Թափանցիկության բարձր մակարդակի օրինակներից մեկն էլ, որը նշվել է, Ընտրական օրենսգրքի այն պահանջն է, ըստ որի համապետական ընտրությունների ժամանակ ԿԸՅ անհատական որոշումները, հենց դրանք ընդունելու օրը, տեղադրվում են ԿԸՅ կայքում:

ՕԱՅ 2012թ. գնահատումից հետո իրավական դաշտում փոփոխություններ և լրացումներ տեղի չեն ունեցել:

Թափանցիկություն (գործնականում)

Գործնականում որքանով են ԸԿՄ հաշվետվություններն ու որոշումները հրապարակվում:

2012թ. միավորը - 75

2014թ. միավորը - 75

ՕԱՅ 2012թ. գնահատման մեջ նշվում է, որ ընտրությունների տեխնիկական կազմակերպումը կատարվում է շատ թափանցիկ ձևով: Այդ ժամանակից ի վեր այս պնդումը, թերևս, էլ ավելի է ուժեղացել: ԿԸՅ նախագահը օրինակներ բերեց քվեարկության արդյունքների աղյուսակավորման, ԿԸՅ կայքում ընտրողների գրանցման տվյալների առկայության, թեկնածուների և քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչների հանդիպումների, բաց դռների օրերի և ԿԸՅ կայքում առանցքային տեղեկատվության առկայության վերաբերյալ: Այս առումով ԵԱԿԿ/ԺՅՄԻԳ-ի ԸԴԱ-ն (Եվրոպայի անվտանգության և համագործակցության կազմակերպության Ժողովրդավարական հաստատությունների և մարդու իրավունքների գրասենյակի Ընտրությունների դիտորդական առաքելություն) նշեց. «ԿԸՅ-ն աշխատել է բաց և թափանցիկ ոճով՝ ընտրությունների օրվանից դեռ շատ առաջ հաստատելով ընթացակարգային հիմնական կանոնները, ստանդարտ ձևաթղթերը և հրահանգները և դրանք հասանելի դարձնելով իր կայքի միջոցով»⁴²³:

Վերոնշյալի հիման վրա կարելի է ասել, որ ԿԸՅ-ն այս ցուցանիշի գծով առաջընթաց է ունեցել՝ բարձրացնելով թափանցիկության իր մակարդակը: Սակայն թափանցիկության հարցը չի կարելի գնահատել՝ այն առանձնացնելով այնպիսի հարցից, ինչպիսին է ընտրությունների հանդեպ հանրային վստահության մակարդակը և, այս պարագայում, ընդունելով հանդերձ, որ ԿԸՅ-ն առաջընթաց է արձանագրել թափանցիկության առումով, թափանցիկության ավելացումը հանրության աչքում նույնպես իրականություն դարձնելու ուղղությամբ դեռևս մեծ աշխատանք կա անելու:

422 Ընտրական օրենսգրքի հոդված 27-ի համաձայն, նախընտրական հիմնադրամների մասին հայտարարագրերը պետք է բովանդակվեն դրանց կատարված վճարումների ժամանակագրությունն ու վճարվող գումարների չափը, բարոգարչավի նպատակներով ապրանքների և ծառայությունների ձեռք բերման համար արվող ծախսերի ժամանակագրությունն ու չափը, տեղեկատվություն այդ ծախսերը հաստատող փաստաթղթերի մասին, ինչպես նաև մինչև բարոգարչավի ավարտը չծախսված գումարների մասին: Ապրանքների և ծառայությունների ձեռք բերման վերաբերյալ բոլոր պայմանագրերը պետք է կցվեն հայտարարագրերին (չնայած դրանք ԿԸՅ կայքում տեղադրել չի պահանջվում):

423 OSCE/ODIHR, Presidential Elections in Armenia: Election Observation Mission Final Report, (Warsaw: OSCE/ODIHR, 2013), p. 1. <http://www.osce.org/odihr/elections/101314?download=true>.

Հաշվետվողականություն (ըստ օրենքի)

Որքանով են առկա դրույթներ՝ ապահովելու, որպեսզի ԸԿՄ-ն հաշվետվություն ներկայացնի և պատասխանատվություն կրի իր գործողությունների համար:

2012թ. միավորը - 75

2014թ. միավորը - 75

ՕԱՀ 2012թ. գնահատման ժամանակ այս ցուցիչին դրական գնահատական է տրվել: Նշվում էր, որ Զրեական օրենսգիրքը և Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգիրքը բավականաչափ իրավական միջոցներ են ապահովում կուսակցությունների և թեկնածուների համար՝ այլ թեկնածուների, կուսակցությունների, վերջիններիս վստահված անձանց, դիտորդների և ընտրական գործընթացում ներգրավված այլ անձանց թույլ տված ընտրախախտումների վերացման ուղղությամբ: Սակայն մատնանշվել են նաև որոշ թերություններ: Օրինակ՝ նշվել է, որ չնայած ԿԸՀ նախագահի հայտարարությունը Ազգային ժողովին պետք է ներկայացվի համապետական ընտրությունների պաշտոնական արդյունքների հրապարակումից հետո 3 ամսվա ընթացքում, սակայն չկան գործող իրավական մեխանիզմներ, որոնք պետական այլ հաստատություններին պարտավորեցնեն միջոցներ ձեռնարկել հայտարարության հիման վրա: Այլ խոսքով, հանձնաժողովի նախագահի հայտարարությունը այնպիսի գործողություն չէ, որը պետական այլ հաստատություններին կուղղորդի ձեռնարկել անմիջական միջոցներ:

2012թ. ՕԱՀ գնահատումից ի վեր այս ցուցանիշի առումով փոփոխություններ և լրացումներ չեն կատարվել իրավական դաշտում:

Հաշվետվողականություն (գործանականում)

Գործանականում որքանով է ԸԿՄ-ն հաշվետվություններ ներկայացնում և պատասխանատվություն կրում իր գործողությունների համար:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 50

2012թ. գնահատման մեջ նշվում էր, որ ԿԸՀ-ն խստիվ հետևում է հաշվետվություն ներկայացնելու վերաբերյալ իրավական պահանջների կատարմանը, և հաշվետվությունները տեղադրված են ԿԸՀ կայքում: Նկատվել է նաև, որ ԿԸՀ-ն պարբերաբար հանդիպում է լրատվամիջոցների և դիտորդական առաքելությունների ներկայացուցիչների հետ: Հանձնաժողովի պատասխանատվության շրջանակում գտնվող հարցերի վերաբերյալ օրենսդրության ոչ լիարժեք իմացության պատճառով առավել խնդրահարույց է մնում ընտրախախտումների վերացումը, այն է՝ ընտրությունների հետ կապված վեճերի լուծումը:

ԿԸՀ նախագահի կարծիքով հարցը լուծվել է Ընտրական օրենսգրքում այն դրույթի ներմուծմամբ, որով հանձնաժողովներից պահանջվում է վարչական վարույթ իրականացնել՝ Վարչարարական հիմունքների և վարչական վարույթի մասին օրենքով նախատեսված սկզբունքների հիման վրա: Նա նշեց, որ, անշուշտ, կարող են լինել կուսակցություններ, որոնց չեն բավարարել վեճերի մասով ընդունված դատավճիռների արդյունքները: Սակայն բոլոր բողոքները քննության են առնվել: Նա նշեց, որ ԿԸՀ-ն թողարկում է հատուկ ուղեցույց դատավճիռների ընդունման նոր համակարգի վերաբերյալ և այդ ուղղությամբ վերապատրաստում է անցկացրել ԸԸՀ-ների անդամների համար: Միևնույն ժամանակ նա նշեց, որ եղել են դեպքեր, երբ պահանջները պատշաճ կերպով ձևակերպված չեն եղել կամ ուղղվել են ոչ ճիշտ հանձնաժողովներին, բայց վերջիններս այդ բողոքները ուղարկել են պատասխանատու հանձնաժողովին:

Սակայն ԵԱԶԿ/ԺՅՄԻԳ-ի ԸԴԱ-ն 2013թ. հայաստանյան ընտրությունների վերաբերյալ իր զեկույցում նշում է. «Այն ձևով, որով ընտրական հանձնաժողովները և դատարանները քննության են առել ստացված բողոքները՝ հաճախ բողոքողներին ձեռնունայն է թողել արդյունավետ լուծումների առումով, որն իր հերթին թույլ չի տվել, որպեսզի բարձրանա հասարակության վստահությունը ընտրական վարչարարության հանդեպ: Սա մտահոգություններ է առաջացնում քաղաքացիների ընտրական իրավունքների պաշտպանությունն ապահովելու և ԵԱԶԿ Կոպենհագենի 1990 թ. փաստաթղթի 5.10 կետին համապատասխանելու՝ ընտրություններն անցկացնող մարմինների և դատարանների հանձնառությունը և օրենքով սահմանված իրենց պարտականությունները կատարելու հարցում»⁴²⁴:

Մի կողմից կարելի է ասել, որ գործելակերպը ձևապաշտական առումով առաջընթաց է ապրել: Մյուս կողմից, ինչպես ցույց են տալիս ԵԱԶԿ/ԺՅՄԻԳ-ի դիտարկումների արդյունքները, իրավական ակտերը չեն իրականացվում ըստ դրանց ոգու և նպատակի, և ձեռնարկվող միջոցառումները շարունակում են մնալ անարդյունավետ: Հաշվի առնելով վերոնշյալը՝ միավորը մտում է անփոփոխ:

Օրինավորություն (ըստ օրենքի)

Որքանով են առկա ԸԿՄ անդամների օրինավորությունն ապահովելու մեխանիզմներ:

2012թ. միավորը - 75

2014թ. միավորը - 75

ՕԱՀ 2012թ. գնահատման մեջ նշվում էր, որ Ընտրական օրենսգրքում չկան ընտրական հանձնաժողովների անդամների օրինավորությանը վերաբերող դրույթներ: Սակայն դա մասնակիորեն փոխատուցվում է այն հանգամանքով, որ ԿԸՀ անդամները համարվում են բարձրաստիճան պաշտոնատար անձինք՝ դրանից բխող բոլոր հետևանքներով: Այս թեմայի վերաբերյալ քննարկումը ներկայացված է նախորդ զեկույցի «գործադիր» սյան ներքո: ՕԱՀ 2012թ. գնահատումից ի վեր այս ցուցիչի առումով իրավական դաշտում փոփոխություններ չեն կատարվել:

Օրինավորություն (գործնականում)

Որքանով է ԸԿՄ օրինավորությունը երաշխավորված օրենքով:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 50

ՕԱՀ 2012թ. գնահատմամբ դիտարկում է արվել, որ ընտրական հանձնաժողովների անդամների համար վարքականոն սահմանված չէ, և աշխատակազմի աշխատակիցների համար կիրառելի է քաղաքացիների վարքականոնը: Նաև նշվել է, որ աշխատակազմի անդամները, քաղաքացիների նման, պայմանագրեր են կնքում, բայց չկա նրանց համար հայտարարագրեր ստորագրելու կամ երդում ընդունելու գործելակերպ: Բացի այդ, նշվում էր, որ ԿԸՀ աշխատակազմի վերաբերյալ լսումներ կամ հետազոտություններ չեն իրականացվել:

2012թ.-ից ի վեր լուրջ զարգացումներ չեն արձանագրվել: ԵԱԶԿ/ԺՅՄԻԳ-ի ընտրությունները դիտարկող առաքելությունը 2013թ. ՀՀ Նախագահի ընտրությունների վերաբերյալ զեկույցում ԿԸՀ աշխատակազմի կողմից լուրջ խախտումներ չի բացահայտել:

424 Նույն տեղում, 18:

Քարոզարշավի կարգավորում (ըստ օրենքի և գործնականում)

ԸԿՄ-ն արդյոք արդյունավետ կերպով կարգավորում է թեկնածուների կամ կուսակցությունների ֆինանսավորումը:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 50

Քարոզարշավի կարգավորման առումով 2012թ.-ից հետո իրավական դաշտում լրացումներ և փոփոխություններ չեն կատարվել: Համապետական ընտրությունների ժամանակ ԿԸՀ-ից պահանջվում է պարբերաբար կայքում տեղադրել ընտրություններին մասնակցող կուսակցությունների և թեկնածուների նախընտրական հիմնադրամների վերաբերյալ հայտարարագրերը: Վերջիններիցս էլ պահանջվում է իրենց հայտարարագրերը ներկայացնել նաև վերահսկիչ-վերստուգիչ ծառայությանը, ընդ որում՝ ընտրությունների ժամանակաշրջանում՝ երեք անգամ:

Գործելակերպի առումով 2012թ. ՕԱՀ գնահատման զեկույցում մանրամասնորեն նկարագրվել է քարոզարշավի կարգավորման ընթացակարգը և համակարգը: Նշվել է, որ 2007 և 2008 թվականների ընթացքում ԿԸՀ վերահսկիչ-վերստուգիչ հանձնաժողովը շատ թույլ է գտնվել քարոզարշավի ծախսումներում թույլ տրված խախտումներն ու թերացումները բացահայտելու հարցում, որի պատճառը քարոզարշավի ֆինանսավորման խախտումներն ի ցույց դնելու քաղաքական կամքի բացակայությունն է, ինչպես նաև մարդկային, տեխնիկական և ֆինանսական կարողությունների պակասը: Նշվել է նաև, որ քարոզարշավի լուսաբանման առումով ԵԱՀԿ/ԺՅՄԻԳ-ի ԸԴԱ-ի արձանագրած խախտումների նկատմամբ պատժամիջոցներ չեն կիրառվել, որը վկայում է Հեռուստատեսության և ռադիոյի ազգային հանձնաժողովի վրա եական ազդեցության բացակայության մասին: 2013թ. նախագահական ընտրությունների ժամանակ քարոզարշավի ֆինանսավորման առումով դիտարկվել է, որ «*կուսակցությունների գրասենյակները և շտաբները չպետք է գտնվեն պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից զբաղեցված կամ դրանց պատկանող շենքերի մոտակայքում*»⁴²⁵ : Հայաստանի Մարդու իրավունքների պաշտպանն իր արտահերթ զեկույցում նշել է. «*Նախընտրական քարոզչությունը հիմնականում անցել է ազատ և առանց եական խոչընդոտների, ինչը դրական նախադրյալներ է ստեղծել բոլոր թեկնածուների հավասար մրցակցության համար*»⁴²⁶: Միավորն անփոփոխ է մնում, որովհետև եղած վկայությունները եական առաջընթաց չեն ենթադրում այս ցուցանիշի առումով:

Ընտրական վարչարարություն (օրենքով և գործնականում)

ԸԿՄ-ն արդյոք արդյունավետ կերպով վերահսկում և կառավարում է ազատ և արդար ընտրությունները և արդյոք ապահովում է ընտրական գործընթացի օրինավորությունը:

2012թ. միավորը - 75

2014թ. միավորը - 50

ՕԱՀ 2012թ. գնահատման զեկույցում Ընտրական օրենսգրքի համապատասխան դրույթները քննարկելիս մասնավորապես նշվել է, որ ընդհանուր առմամբ Ընտրական օրենսգիրքը լավ իրավական հիմքեր է ապահովում բնականոն և արդար ընտրություններ անցկացնելու համար, պայմանով, որ լինի նման ընտրություններ անցկացնելու իրական քաղաքական կամք: 2012թ. գնահատումից ի վեր այս ցուցանիշի առումով իրավական դաշտում փոփոխություններ չեն կատարվել:

425 Նույն տեղում:

426 ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպան, 2013թ. ՀՀ նախագահական ընտրությունների վերաբերյալ արտահերթ զեկույց, էջ 3: <http://www.ombuds.am/en/library/library/page/101/type/3>.

Գործելակերպի առումով նշվել է, որ 2012թ. խարհրդարանական ընտրությունների ամենատագնապալի ինդիքը կապված էր ընտրողների ուճացված ցուցակի հետ: Նշվել է, որ 2008թ. նախագահական ընտրություններից հետո գրանցված ընտրողների թիվն ավելացել է 170000-ով, մինչդեռ, ըստ պաշտոնական վիճակագրական տվյալների, նույն տարվանից սկսած, ավելի քան 200000 մարդ արտագաղթել է: Նշվել է նաև, որ իրականությունը էապես տարբերվում է Ընտրական օրենսգրքի դրույթներից: ⁴²⁷

Բացի այդ, 2013թ. նախագահական ընտրությունների ժամանակ շարունակվեց ընտրակաշառքի բացասական գործելակերպը:

«Դիտորդները նշել են ընտրակաշառքի մի քանի դեպքեր, իսկ երկու դեպքում՝ անձամբ ականատես եղել» ⁴²⁸ [...] Ընտրությունները դիտարկող միջազգային առաքելությունը (ԸԴՄԱ) մատնանշել են ընտրությունների օրը տեղի ունեցած մի շարք լուրջ խախտումներ, ներառյալ՝ խմբային քվեարկությունը և ոչ պատշաճ ձևով կնքված քվեատուփերը (5-ական տոկոս), ընտրողների ցուցակում առերևույթ միանման ստորագրությունների խմբեր և քվեարկություն վստահված անձի կողմից (3-ական տոկոս) և բազմակի քվեարկություն (2 տոկոս): ԸԴՄԱ դիտորդները նաև հաղորդել են քվեատուփերի լցուման ութ դեպքի մասին: Դիտարկված ընտրատեղամասերի 7 տոկոսում մեկ կամ ավելի ընտրողների չեն թույլատրել քվեարկել, մեծ մասամբ՝ այն պատճառով, որ նրանց անունները բացակայել են տվյալ ընտրատեղամասի ընտրողների ցուցակից: Դիտորդները նշել են ընտրակաշառքի մի քանի դեպքեր, այդ թվում՝ երկու դեպքում՝ դիտարկել են անձամբ» ⁴²⁹:

Այսպիսով, ցավոք, 2012թ.-ից հետո այնպիսի բացասական գործելակերպերը, ինչպիսիք են ընտրակաշառքը և վարչական ռեսուրսի չարաշահումը, շարունակում են մնալ իրողություն: Հաշվի առնելով վերոնշյալը՝ միավորը մնում է նույնը:

ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆ

Ամփոփում

Մարդու իրավունքների պաշտպանի սյունն ուժեղագույն սյունն է Հայաստանի օրինավորության ազգային համակարգում: Հիմնական մարտահրավերը ֆինանսական ռեսուրսների կայունության պակասն է: Սակայն այս տարի, ինչպես նշված է «ռեսուրսներ» ցուցիչի ներքո, իր առաքելությունը հաջողությամբ իրականացնելու համար Մարդու իրավունքի պաշտպանի գրասենյակը բավական ռեսուրսներ ստացավ պետքույցեից: Մարդու իրավունքների պաշտպանը բավականին համարձակ է իր առջև դրված խնդիրները կատարելու հարցում, սակայն հարկադրված է դիմակայել պետական այլ հաստատությունների կողմից հնարավոր անհամաչափ և բյուրակրատական քննադատությանը: Ասվածի լավագույն վկայությունն է խորհրդարանում նրա տարեկան զեկույցների քննարկումը, որոնք հարձակման թիրախ են դարձել բոլոր խմբակցությունների համար, այդ թվում՝ ընդդիմադիր (այս մասին ավելին տես «անկախություն (գործնականում)» ցուցիչի ներքո):

427 OSCE/ODIHR, Presidential Elections in Armenia: Election Observation Mission Final Report, (Warsaw: OSCE/ODIHR, 2013), p. 26. <http://www.osce.org/odihr/elections/101314?download=true>.

428 Նույն տեղում, էջ 21:

429 Նույն տեղում:

Ցուցիչների միավորների աղյուսակ

Մարդու իրավունքների պաշտպան Սյան ընդհանուր միավորը՝ 80.5			
	Ցուցիչ	Օրենք	Գործնականում
Կարողականություն 91.6	Ռեսուրսներ	Չի գնահատվել	75
	Անկախություն	100	100
Կառավարում 75	Թափանցիկություն	75	75
	Հաշվետվողականություն	75	75
	Օրինավորության մեխանիզմներ	75	75
Դերակատարում 75	Հետաքննություն (ըստ օրենքի և գործնականում)		75
	Լավագույն փորձի խթանում		75

ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔ և ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Մարդու իրավունքների պաշտպանի (ՄԻՊ) ինստիտուտը Հայաստանի համար համեմատաբար նոր է: Այն հիմնվել է 2004թ., և այս 10 տարիների ընթացքում մարդու իրավունքների արդեն 3 պաշտպաններ հնարավորություն են ունեցել դրսևորելու իրենց նվիրվածությունը մարդու իրավունքներին: Մարդու իրավունքների առաջին պաշտպան տկն Լարիսա Ալավերդյանը ծառայեց ոչ լրիվ 2 տարի (2004-2006թթ.): Նա ծառայեց «անցումային» շրջանում՝ մինչև ազգային հանրաբվեի միջոցով Սահմանադրության մեջ փոփոխություններ ու լրացումներ կատարելը: Մարդու իրավունքների երկրորդ պաշտպան պրն Արմեն Հարությունյանը (2006-2011թթ.) ծառայեց 5 տարի: Նա կամավոր հրաժարվեց պաշտոնից՝ նշանակվելով ՄԱԿ-ի գլխավոր քարտուղարի հատուկ ներկայացուցիչ Կենտրոնական Ասիայում: Մարդու իրավունքների գործող պաշտպան պրն Կարեն Անդրեասյանը արդեն պաշտոնավարում է 3 տարի:

Մարդու իրավունքների պաշտպանը ընտրվում է Ազգային ժողովի կողմից 6 տարի ժամկետով՝ ԱԺ պատգամավորների ձայների ընդհանուր թվի 3/5-ով: Մարդու իրավունքների պաշտպանի իրավական կարգավիճակը բավականին ուժեղ է. Սահմանադրությամբ երաշխավորված է նրա անձեռնմխելիությունը և անկախությունը:

Ռեսուրսներ (գործնականում)

Որքանո՞վ է Մարդու իրավունքների պաշտպանը կամ նրան հավասարեցված անձը տիրապետում համարժեք ռեսուրսների՝ գործնականում իր նպատակներին հասնելու համար:

Միավորը – 75

ՄԻՊ աշխատակազմի 2014թ. բյուջեն կազմում է 219,379,700 դրամ՝ մոտավորապես 535,420 ԱՄՆ դոլար: Ըստ Մարդու իրավունքների պաշտպանի ներկայացուցիչ պրն Արման Վարդևանյանի՝ այս տարվա բյուջեն աննախադեպ է և բավարար կլինի, որպեսզի Մարդու իրավունքների պաշտպանի գրասենյակը արդյունավետ կերպով իրականացնի իր առաքելությունը: Այսուհանդերձ, ֆինանսավորման պակասի պատճառով մարզային 6 գրասենյակներից 3-ը այլևս հնարավոր չէ պահպանել: Նախկինում պետության կողմից տրամադրվող բյուջեն չէր բավարարում, և Մարդու իրավունքների պաշտպանի գրասենյակը հարկադրված էր հույսը դնել միջազգային դոնորների վրա,

որը, պրն Վարդևանյանի կարծիքով, որոշակիորեն վտանգում է Մարդու իրավունքների պաշտպանի անկախությունը: Կարգերի հարցի վերաբերյալ պրն Վարդևանյանը նշեց, որ աշխատակազմի ներկայիս թվաքանակը բավարար է այս փուլում իրենց առաքելությունն իրականացնելու համար: Սակայն նա միաժամանակ նշեց, որ ելնելով աշխատակազմի կողմից իրականացվող հետազոտական աշխատանքների շատ մեծ ծավալից, ավելի լավ կլիներ ունենալ աշխատակազմն ընդլայնելու հնարավորություն: Մի անանուն հարցվող⁴³⁰ նշեց, որ, որքանով իրեն հայտնի է, աշխատակազմը կազմված է պրոֆեսիոնալ մասնագետներից, ովքեր ունեն անհրաժեշտ պատրաստվածություն և փորձ: Այս կարծիքին է նաև պրն Վարդևանյանը, ով նշում է, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանի աշխատակազմում եղած հաստիքների բնույթից ելնելով՝ աշխատակազմի անդամները կարող են անհրաժեշտ փորձ ձեռք բերել մի քանի ամսվա ընթացքում: Մարդու իրավունքների պաշտպանի աշխատակազմում մեկնարկային պաշտոնների առանձնահատկությունն այնպիսին է, որ նոր աշխատակիցների վրա մեծ ծավալի պատասխանատվություն չեն դնում: Պրն Վարդևանյանը նաև նշեց, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանի աշխատակազմում աճելու տեղ կա: Այս մտքին համամիտ է անանուն հարցվողը:

Կարիերայի զարգացման և վերապատրաստման հարցի կապակցությամբ պրն Վարդևանյանը նշեց, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանի աշխատակազմում կան կարիերան զարգացնելու իրական հնարավորություններ և ներկայացրեց իր փորձը, թե ինչպես, սկսելով ամենակրտսեր պաշտոնից, հասավ իրավական վերլուծությունների բաժնի պետի պաշտոնին: Անանուն հարցվողը համաձայնեց այս կարծիքին: Վերապատրաստումների առումով նա նշեց, որ առաջին անգամ բյուջեում գումար է նախատեսված աշխատակազմի անդամների վերապատրաստման համար: Մարդու իրավունքների պաշտպանի աշխատակազմը մշակել է վերապատրաստումների սեփական ծրագիր, որը շուտով կհաստատվի: Մարդու իրավունքների պաշտպանը պայմանագիր կկնքի որևիցե անկախ կազմակերպության հետ, որը կանցկացնի վերապատրաստումները, որը նշանակում է, որ պետական հաստատությունները վերապատրաստում չեն անցկացնելու:

Թեպետ Մարդու իրավունքների պաշտպանի ռեսուրսները կարծես թե բավարարում են անհրաժեշտ չափորոշիչներին, այն փաստը, որ մարզային 6 գրասենյակներից երեքն այլևս չեն գործելու, այս սյան գծով ամենաբարձր միավորը չնորհելու պատճառ է հանդիսանում: Բացի այդ, հիմնական խնդիրը դեռևս հանդիսանում է Մարդու իրավունքների պաշտպանի ֆինանսների կայունության պակասը:

Անկախություն (ըստ օրենքի)

Որքանով է անկախ Մարդու իրավունքների պաշտպանն ըստ օրենքի:

Միավորը - 100

Մարդու իրավունքների պաշտպանի իրավական կարգավիճակը, նախևառաջ, ամրագրված է ՀՀ Սահմանադրությամբ, որի 83.1 հոդվածով նախատեսված է, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանը անկախ պաշտոնատար անձ է, ով իրականացնում է պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմինների և դրանց պաշտոնատար անձանց կողմից մարդու խախտված իրավունքների և ազատությունների պաշտպանություն: Մարդու իրավունքների պաշտպանն անկախ է որևէ հաստատությունից:

Մարդու իրավունքների պաշտպանի աշխատակազմի հավաքագրումը հստակ կերպով չի կարգավորվում: Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին օրենքի 23.1 հոդվածով նախատեսված է,

430 Անանուն հարցվողի հարցազրույցը ԹԻՅԿ-ի ներկայացուցչի հետ, 23 հունիսի, 2014թ.:

որ Մարդու իրավունքների պաշտպանի աշխատակազմում ծառայությունը պետական ծառայություն է (բացառությամբ տեխնիկական օժանդակություն իրականացնող հաստիքների), իսկ աշխատակիցները՝ պետական ծառայողներ: Նույն հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված է, որ պաշտպանի աշխատակազմում պետական ծառայության հետ կապված հարաբերությունների վրա տարածվում են Դատական ծառայության մասին օրենքի դրույթներն այնքանով, որքանով այդ դրույթները չեն հակասում Մարդու իրավունքների մասին ՀՀ օրենքի դրույթներին: Այսպիսով, աշխատակազմին ներկայացվող համապատասխան պահանջներ գտնելու համար դրանք անհրաժեշտ է փնտրել Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին օրենքում, իսկ այնուհետև, կախված արդյունքներից՝ Դատական ծառայության մասին օրենքում: Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին օրենքը չի բովանդակում որևիցե պահանջ հստակ մասնագիտական չափանիշների հիման վրա աշխատակիցների հավաքագրման վերաբերյալ: Չնայած, օրենքի հոդված 23-ի 2-րդ մասով սահմանվում է, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանի աշխատակազմում պետական ծառայությունը *մասնագիտական գործունեություն է*:

Այնուամենայնիվ, Դատական ծառայության մասին օրենքի 12-րդ հոդվածը սահմանում է այն չափանիշները, որոնց անձը պետք է բավարարի, որպեսզի աշխատանք ստանա: Այդ չափանիշներն են. անձը պետք է բավարարի կոնկրետ պաշտոնի անձնագրով ներկայացվող պահանջներին, լինի 18 տարին լրացած, պատշաճ տիրապետի հայերենին, լինի Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի: Այստեղ առանցքային պահանջը կոնկրետ պաշտոնի անձնագրով նախատեսված պահանջներին բավարարելն է:

Դատական ծառայության մասին օրենքի հոդված 10-ը վերաբերում է դատական ծառայության պաշտոնի անձնագրին: Հոդվածի 1-ին մասը, տալով պաշտոնի անձնագրի սահմանումը, մասնավորապես թվարկում է տվյալ պաշտոնը զբաղեցնելու համար անհրաժեշտ այնպիսի պահանջներ, ինչպիսիք են մասնագիտական գիտելիքները, կարողությունները և աշխատանքային հմտությունները: Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն, պաշտոնների անձնագրերը հաստատում է Դատարանների նախագահների խորհուրդը, իսկ պաշտոնների անձնագրերի նկարագրի ներկայացման պարտականությունը կրում է դատական ղեկարտամենտի ղեկավարը: Ինչպես նշվել է վերևում, Դատական ծառայության մասին օրենքը այս հարցերի պարագայում իրականացվում է նմանության սկզբունքի հիման վրա: Միևնույն ժամանակ, Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին օրենքի հոդված 23.1-ի 3-րդ մասով, մասնավորապես, սահմանվում է, որ Դատական ղեկարտամենտի ղեկավարը հավասարեցվում է Մարդու իրավունքների պաշտպանի աշխատակազմի ղեկավարին, իսկ Դատարանների նախագահների խորհուրդը հավասարեցվում է Մարդու իրավունքների պաշտպանին:

Հետևաբար, այս նմանություններով կարելի է եզրակացնել, որ պաշտոնների անձնագրերը պետք է կազմի Մարդու իրավունքների պաշտպանի աշխատակազմի ղեկավարը, իսկ Մարդու իրավունքների պաշտպանը պետք է հաստատի դրանք: Բացի այդ, վերոնշյալից հետևում է, որ պաշտոնների անձնագրերով պետք է սահմանվեն մասնագիտական գիտելիքներին, կարողություններին և աշխատանքային հմտություններին ներկայացվող պահանջներ:

Աշխատակազմի ղեկավարի պաշտոնի անձնագրի հարցը շարունակում է մնալ հակասական և օրենսդրորեն չլուծված: Նմանեցնելով Դատական ծառայության մասին օրենքի 14-րդ հոդվածին, պարզ է դառնում, որ աշխատակազմի ղեկավարին նշանակում է Մարդու իրավունքների պաշտպանը: Բայց այն հարցը, թե ով պետք է առաջադրի աշխատակազմի ղեկավարի թեկնածությունը և թե ով պետք է կազմի աշխատակազմի ղեկավարի պաշտոնի անձնագիրը՝ մնում է անհասկանալի և Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին ու Դատական ծառայության մասին օրենքներով չկարգավորված:

Նաև հիմնվելով Դատական ծառայության մասին օրենքի հոդված 14-ի հետ նմանությունների վրա, կարելի է համոզմունք հայտնել, որ աշխատակազմի գլխավոր պաշտոններին նշանակելը (ինչպես նաև պաշտոնից ազատելը) կատարում է Մարդու իրավունքների պաշտպանը, իսկ այլ պաշտոնների դեպքում այդ լիազորությունը վերապահվում է աշխատակազմի ղեկավարին:

Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին օրենքի հոդված 4-ը կոնկրետ վերաբերում է այլ գործունեությամբ զբաղվելու սահմանափակումների հարցին: Հոդված 4-ի 2-րդ մասով նախատեսվում է, որ Պաշտպանը չի կարող լինել որևէ կուսակցության անդամ կամ ընտրություններում առաջադրել իր թեկնածությունը կամ մասնակցել նախընտրական քարոզչությանը: Բացի այդ, նույն հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսվում է, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանը պարտավոր է ընդհատել Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին օրենքի պահանջներին չհամապատասխանող գործունեությունը՝ Մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնում պաշտոնավարության անցնելուց հետո ոչ ուշ, քան 14 օրվա ընթացքում: Բացի այդ, նույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսվում է, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանը չի կարող զբաղվել ձեռնարկատիրական գործունեությամբ, զբաղեցնել պաշտոն պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմիններում կամ առևտրային կազմակերպություններում, կատարել վճարովի այլ աշխատանք, բացի գիտական, մանկավարժական և ստեղծագործական աշխատանքից: *Հարկ է նաև նշել, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանը չի համարվում բարձրաստիճան պաշտոնատար անձ՝ Հանրային ծառայության մասին օրենքի իմաստով:*

Սահմանադրության հոդված 83.1-ը, մասնավորապես, նախատեսում է, որ Ազգային ժողովը Մարդու իրավունքների պաշտպանին ընտրում է 6 տարի ժամկետով՝ պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների 3/5-ով: Այն նաև նախատեսում է, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանը անփոփոխելի է: Հետևաբար, Մարդու իրավունքների պաշտպանը 1 տարով ավելի երկար է ծառայում, քան Աժ պատգամավորները: Բավականին հետաքրքրական է, որ ոչ Սահմանադրությունը, ոչ էլ Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին օրենքը հստակ դրույթներ չեն բովանդակում Մարդու իրավունքների պաշտպանի՝ վերընտրվելու իրավունքի վերաբերյալ: Սակայն, հաշվի առնելով Սահմանադրության մեկ այլ դրույթ՝ հոդված 5-ի 2-րդ մասը, կարելի է համոզմունք հայտնել, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանը վերընտրվելու իրավունք չունի: Սահմանադրության հոդված 5-ի 2-րդ մասով նախատեսվում է, որ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինները և պաշտոնատար անձինք իրավասու են կատարել միայն այնպիսի գործողություններ, որոնց համար լիազորված են Սահմանադրությամբ կամ օրենքներով:

Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին օրենքի հոդված 24-ի 2.1 մասի և նույն օրենքի հոդված 20-ի 1-ին մասի համադրությունը հանգեցնում է այն եզրակացությանը, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանի աշխատավարձը հավասար է Սահմանադրական դատարանի նախագահի աշխատավարձին:

Սահմանադրության հոդված 83.1-ի 6-րդ մասով նախատեսվում է, որ մարդու իրավունքների պաշտպանն օժտված է պատգամավորի համար սահմանված անձեռնմխելիությամբ: Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին օրենքի հոդված 19-ը կարգավորում է անձեռնմխելիության հարցը: Մարդու իրավունքների պաշտպանն իր լիազորությունների ժամկետի ընթացքում և դրանից հետո չի կարող հետապնդվել և պատասխանատուության ենթարկվել իր կարգավիճակից բխող գործողությունների, այդ թվում՝ Ազգային ժողովում հայտնած կարծիքի համար, եթե այն զրպարտություն կամ վիրավորանք չի պարունակում: Պաշտպանին չի կարելի որպես մեղադրյալ ներգրավել, կալանավորել կամ նրան դատական կարգով վարչական պատասխանատվության ենթարկել՝ առանց Ազգային ժողովի համաձայնության: Պաշտպանին չի կարելի ձերբակալել առանց Ազգային ժողովի համաձայնության, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ ձերբակալությունն իրագործվում

Է հանցագործության կատարման պահին: Այս դեպքում անհապաղ տեղեկացվում է Ազգային ժողովի նախագահը:

Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին օրենքի հոդված 6-ի 2-րդ մասում թվարկվում են մարդու իրավունքների պաշտպանի լիազորությունների վաղաժամկետ դադարեցման 5 հիմքերը: Դրանք են՝ Մարդու իրավունքների պաշտպանի նկատմամբ դատարանի մեղադրական դատավճռի օրինական ուժի մեջ մտնելը, Մարդու իրավունքների պաշտպանի՝ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունից հրաժարվելը կամ այլ երկրի քաղաքացիություն ձեռք բերելը, Ազգային ժողովին հրաժարական ներկայացնելուց ոչ ուշ, քան 10 օր հետո հրաժարականը կրկնելը, Մարդու իրավունքների պաշտպանի՝ դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած վճռի հիման վրա անգործունակ, անհայտ բացակայող կամ մահացած ճանաչվելը, Մարդու իրավունքների պաշտպանի մահը:

Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին օրենքը չի հատկորոշում Մարդու իրավունքների պաշտպանի աշխատակազմի անդամներին պաշտոնանկ անելու հիմքերը: Ըստ նմանության, այս հարցը կարգավորվում է Դատական ծառայության մասին օրենքի հոդված 39-ով: Ի հավելում Աշխատանքային օրենսգրքով նախատեսված հիմքերի՝ դատական ծառայողները կարող են պաշտոնանկ արվել դատական ծառայողի վարքականոնի կոպիտ խախտման, գործունեության բացասական գնահատական ստանալու, մեկ տարվա ընթացքում կրկնակի կարգապահական տույժի ենթարկվելու և այլ դեպքերում:

Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին օրենքի հոդված 5-ի 3-րդ մասով կոնկրետ նախատեսվում է, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանի ընդունած որոշումները վարչական ակտ չեն հանդիսանում և բողոքարկման ենթակա չեն: Հոդված 5-ի 2-րդ մասով նախատեսվում է, որ մարդու իրավունքների պաշտպանը պարտավոր չէ բացատրություններ տալ, այդ թվում՝ նաև որպես վկա, իր մոտ գտնվող փաստաթղթի կամ բողոքի էության վերաբերյալ կամ դրանք տրամադրել ծանոթացման այլ կերպ, քան օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով:

Քրեական օրենսգրքի հոդված 3321–ը 200,000-ից 400,000 դրամ տուգանք կամ 1-ից 3 ամիս ժամկետով կալանք կամ առավելագույնը երկու տարի ժամկետով ազատազրկում է նախատեսում պաշտոնատար անձի կողմից Մարդու իրավունքների պաշտպանի լիազորությունների իրականացմանը որևէ կերպ խոչընդոտելու համար:

Հաշվի առնելով վերոնշյալ վերլուծությունը՝ կարելի է համոզմունք հայտնել, որ Հայաստանի Հանրապետության Մարդու իրավունքների պաշտպանը վայելում է գրեթե ամենաբարձր մակարդակի անկախություն՝ գոնե իրավական հարթության վրա:

Անկախություն (գործնականում)

Որքանո՞վ է Մարդու իրավունքների պաշտպանն անկախ գործնականում:

Միավորը - 100

Մարդու իրավունքների գործող պաշտպանը՝ պրն Կարեն Անդրեասյանը, առայժմ ցուցաբերել է անկախության բավարար մակարդակ: Սակայն 2008-2012թթ. քաղաքական ճգնաժամի ընթացքում, խորհրդարանական ընտրությունների ժամանակ նա միջնորդական ծառայություններ առաջարկեց և Հայ ազգային կոնգրեսին, որն այդ ժամանակ ամենաազդեցիկ քաղաքական ընդդիմադիր ուժն

եր, և իշխող կոալիցիային ⁴³¹: Նրա առաջարկը մերժվեց: Իր երկու տարեկան զեկույցներն էլ, որոնք քննարկվեցին խորհրդարանում, հարձակումների ենթարկվեցին երկու կողմից էլ՝ իշխող կուսակցությունից և ընդդիմադիր ուժերից, որը կարելի դիտարկել որպես իրական անկախության վկայություն:

Պրն Վարդևանյանը նշում է, որ սահմանադրական և իրավական երաշխիքները բավականաչափ հիմքեր են ստեղծում, որպեսզի Մարդու իրավունքների պաշտպանը չեզոքություն պահպանի իր գործունեության մեջ, և որպեսզի տարեկան զեկույցները լինեն որակյալ և անկողմնակալ: Նրա կարծիքով Մարդու իրավունքների պաշտպանը մշտապես արձագանքում է ցավոտ հարցերին: Անանուն հարցվողը նույնպես համարում է, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանը կարողանում է չեզոքություն պահպանել և որ հակառակն ապացուցող փաստերի մասին ինքը տեղյակ չէ: Նա նաև այն կարծիքին է, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանը երբևէ քաղաքականությամբ կամ օրենսդրությամբ արգելված որևիցե այլ գործունեությամբ չի զբաղվել: Այս տեսակետն ունի նաև պրն Վարդևանյանը:

Երկու հարցվողներն էլ նաև այն կարծիքին էին, որ աշխատակազմի գլխավոր պաշտոնատար անձանցից ոչ մեկն իր պարտականություններից չի ազատվել առանց պատշաճ իրավական հիմնավորումների: Մարդու իրավունքների պաշտպանի գրասենյակ առանց մտավախության դիմելու առումով հարցի վերաբերյալ անանուն հարցվողը նշեց, որ ինքը երբևիցե չի լսել, որ քաղաքացիները մտավախություն ունենան ՄԻՊ գրասենյակին դիմելու հարցում: Պրն Վարդևանյանն այս առնչությամբ նշեց, որ նման դեպքերում իրենք ունեն դիմողի անունը չհրապարակելու իրավունք, և որ իրենք կարող են երաշխավորել, որ դիմողների համար բացասական հետևանքներ չեն առաջանա:

Մարդու իրավունքների պաշտպանի անկախության բարձր մակարդակի անուղղակի վկայություններից մեկը նրա ակտիվ ներգրավվածությունն է այնպիսի հարցերում, ինչպիսին է լրագրողների կամ քաղաքացիական ակտիվիստների պաշտպանությունը: Այս առումով, Բերթելսման հիմնադրամի Բերթելսմանի փոխակերպման Հայաստանի համաթվի 2014թ. զեկույցում նշվում է. «*Բացառություն է կազմել մարդու իրավունքներով զբաղվող Մարդու իրավունքների պաշտպանի գրասենյակը, որն ակտիվորեն վիճարկում է պետության կողմից քաղաքացիական ազատությունների պաշտպանության բացակայությունը և նույնիսկ՝ խախտումը*» ⁴³²: Նույն տեղում նշվում է. «*Մարդու իրավունքներով զբաղվող Մարդու իրավունքների պաշտպանը ակտիվորեն վիճարկում է պետության կողմից լրագրողների պաշտպանության բացակայությունը և նույնիսկ՝ քաղաքացիական ազատությունների և խոսքի ազատության խախտումները*» ⁴³³:

Բացի այդ, Մարդու իրավունքների պաշտպանի առաջարկությունները և հայտարարությունները կարելի է օգտագործել նաև որպես իր անկախության ցուցիչ: Օրինակ՝ 2012թ. զեկույցում նա հայտարարել է, որ ոստիկանությունը խոստովանական ցուցմունքներ կորզելու նպատակով շարունակում է անձանց ենթարկել դաժան, անմարդկային և նվաստացուցիչ վերաբերմունքի ⁴³⁴: Մեկ այլ օրինակով Մարդու իրավունքների պաշտպանը հայտարարել է, որ կառավարությունը շարունակում է զորակոչել առողջական այնպիսի լուրջ խնդիրներ ունեցող երիտասարդների, որոնցով նրանք պետք է ազատվեին զինվորական ծառայությունից ⁴³⁵:

Բացի այդ, ՄԱԿ-ի համընդհանուր պարբերական դիտարկման շրջանակում նշվել է, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանն իր բացահայտումների և գնահատականների մեջ հստակ կերպով դրսևորել

431 <http://www.azatutyun.am/archive/news/20101217/2031/2031.html?id=9504540> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 24-ին):

432 Bertelsmann Stiftung, BTI 2014- Armenia Country Report, (Götersloh: Bertelsmann Stiftung, 2014), p. 9. http://www.bti-project.de/uploads/tx_itao_download/BTI_2014_Armenia.pdf.

433 Նույն տեղում:

434 US State Department, Armenia Human Rights Report 2013, p. 5. <http://www.state.gov/documents/organization/220461.pdf>.

435 Նույն տեղում, 6:

Ե կառավարությունից անկախ դիրքորոշում: Օրինակ՝ Նշվել է. «Մարդու իրավունքների պաշտպանը կառավարությանը տեղեկացրել է, որ վերջինս պետք է հաստատակամ հանձնառություն ստանձնի մարզային գրասենյակները պահպանելու համար, քանի որ միջազգային դոնորների ֆինանսական աջակցությունն ավարտվելու է 2013թ. վերջին: Այս պահի դրությամբ բանավոր համաձայնություն է եղել այն մասին, որ կառավարությունը կֆինանսավորի մարզային երեք գրասենյակների գործունեությունը: Սակայն կառավարության կողմից իրական հանձնառություն չի եղել»⁴³⁶:

Թափանցիկություն (ըստ օրենքի)

Որքանով են առկա դրույթներ, որոնք հասարակությանը թույլ կտան համապատասխան տեղեկատվություն ձեռք բերել Մարդու իրավունքների պաշտպանի գործունեության և որոշումների ընդունման գործընթացի վերաբերյալ:

Միավորը - 75

Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին օրենքի հոդված 14-ը նախատեսում է, որ մինչև Մարդու իրավունքների պաշտպանի կողմից վերջնական որոշման ընդունումը քննարկման ենթակա բողոքները կամ դրանց բովանդակությունը հրապարակման ենթակա չեն: Բողոքի ուսումնասիրման ընթացքում Մարդու իրավունքների պաշտպանն իրավունք չունի տվյալներ հրապարակել դիմողի կամ այլ անձանց մասին՝ առանց վերջիններիս գրավոր համաձայնության:

Համաձայն Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին օրենքի հոդված 17-ի՝ Մարդու իրավունքների պաշտպանը յուրաքանչյուր տարվա առաջին եռամսյակի ընթացքում հրապարակում է իր տարեկան զեկույցը, որը նա պետք է ներկայացնի նաև զանգվածային լրատվամիջոցներին և համապատասխան հասարակական կազմակերպություններին: Բացի այդ, Մարդու իրավունքների պաշտպանը կարող է նաև հանդես գալ արտահերթ հրապարակային զեկույցներով: Հոդված 15-ի 6-րդ մասով նախատեսվում է, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանը կարող է հրապարակել տեղեկություն իր միջնորդության պահանջները չկատարած կամ մասամբ կատարած պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի կամ պաշտոնատար անձի վերաբերյալ՝ պաշտոնատար անձանցից ստացված պատասխանների հետ միասին, եթե սպառվել են հարցը լուծելու՝ Մարդու իրավունքների պաշտպանի բոլոր հնարավորությունները: Մարդու իրավունքների պաշտպանի բյուջեն բաց է և հրապարակային պետական այլ հաստատությունների համար: Մարդու իրավունքների պաշտպանը և իր ավագ աշխատակազմը չեն համարվում բարձրաստիճան պատոնատար անձինք, հետևաբար, պարտավորված չեն հայտարարագրել իրենց գույքը:

Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին օրենքի հոդված 26-ը նախատեսում է, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանը կարող է ստեղծել փորձագիտական խորհուրդ՝ կազմված մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների քննադատում անհրաժեշտ գիտելիքներ ունեցող անձանցից: Այդ խորհրդի առաքելությունը Մարդու իրավունքների պաշտպանին խորհրդատվական օժանդակություն ցուցաբերելն է: Խորհրդի ստեղծումը պարտադիր չէ, այն թողնվում է Մարդու իրավունքների պաշտպանի հայեցողությանը: Ինքը՝ Մարդու իրավունքների պաշտպանն է որոշում՝ ում հրավիրել դառնալու խորհրդի անդամ: Բացի այդ, խորհրդի անդամները չեն վարձատրվում, և խորհուրդը կարող է ունենալ առավելագույնը 20 անդամ:

Մարդու իրավունքների պաշտպանի թափանցիկությունը առավելագույն միավոր չի ստանում, քանի որ նրա եկամուտների և գույքի հայտարարագրման պահանջ չի դրված: Կարելի է պնդել, որ Մարդու

436 The Universal Periodic Review (UPR), Armenia Mid-term implementation Assessment, (UPR Info, 2011), p. 148. http://www.upr-info.org/sites/default/files/document/armenia/session_08_-_may_2010/mia-armenia.pdf.

իրավունքների պաշտպանից եկամուտների և գույքի հայտարարագիր չպահանջելն ավելացնում է նրա անկախությունը: Սակայն այդ փաստարկը համոզիչ չէ, քանի որ դատավորներից, ովքեր նույնպես պետք է ունենան անկախության ամենաբարձր երաշխիքները, պահանջվում է հրապարակել հայտարարագիր իրենց գույքի և եկամուտների մասին:

Թափանցիկություն (գործնականում)

Գործնականում որքանով են թափանցիկ Մարդու իրավունքների պաշտպանի գործունեությունը և նրա կողմից որոշումների ընդունման գործընթացը:

Միավորը - 75

Մարդու իրավունքների պաշտպանն ունի իր պաշտոնական կայքէջը՝ www.ombuds.am, որն ունի լավ կառուցվածք, բայց վատ օպերացիոն համակարգ: Կայքի որոշ էջեր, օրինակ, վիճակագրությունն ու զեկույցները դատարկ են: Սակայն Մարդու իրավունքների պաշտպանի տարեկան զեկույցները բավականին համակողմանի են և ներառում են նաև վիճակագրությունը: Մարդու իրավունքների պաշտպանը հասարակությանն ընդգրկում է իր գործունեության մեջ: Երկու հարցվողներն էլ նշեցին, որ լրատվամիջոցներն ակտիվորեն լուսաբանում են Մարդու իրավունքների պաշտպանի գործունեությունը: Անանուն հարցվողը Մարդու իրավունքների պաշտպանին կից խորհուրդների կապակցությամբ նշեց, որ ՀԿ-ները կարող են դիմել Մարդու իրավունքների պաշտպանին և, ընդհանուր շահերի առկայության պարագայում, համագործակցությունը տեղի է ունենում: Այս հարցի ամնչությամբ պրն Վարդևանյանը նշեց, որ իրենք որևիցե խնդիր չեն ունենում կոնկրետ ոլորտներում համապատասխան մասնագիտական փորձառություն ունեցող ՀԿ-ներին դիմելու և համագործակցություն առաջարկելու հարցում: Պրն Վարդևանյանը նաև նշեց, որ իրենք ակտիվորեն տեղեկատվություն են տարածում իրենց ֆեյսբուքյան էջի միջոցով և փորձում են մշտապես թարմացնել իրենց կայքը: Բացի այդ, նա ընդգծում է, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանի կողմից տրվող տեղեկատվությունը և նրա արձագանքները ներկայումս ավելի արագ են տարածվում, որովհետև Մարդու իրավունքների պաշտպանի գրասենյակն այդ նյութերն այժմ ավելի պարզեցված լեզվաոճով է մատուցում լրատվամիջոցներին և ոչ թե խիստ իրավաբանական տերմինաբանությամբ:

Մարդու իրավունքների պաշտպանից չի պահանջվում հայտարարագրել իր գույքն ու եկամուտները: Այս ցուցանիշին տրվող միավորը պայմանական է, որովհետև, թեև կայքի ոչ այնքան հստակ գործելու և գույքն ու եկամուտները չհայտարարագրելու հանգամանքին, Մարդու իրավունքների պաշտպանի գրասենյակը իրականում ամենաթափանցիկ գործող հաստատություններից մեկն է Հայաստանում:

Հաշվետվողականություն (ըստ օրենքի)

Որքանով են առկա Մարդու իրավունքների պաշտպանին հաշվետվություն ներկայացնել և իր գործողությունների համար պատասխանատվություն կրել պարտավորեցնող դրույթներ:

Միավորը - 75

Ինչպես նշված է «անկախություն» ցուցիչում, Սահմանադրությամբ Մարդու իրավունքների պաշտպանը հայտարարվում է անկախ: Ավելին, Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին օրենքի 1-ին մասով կոնկրետ նախատեսվում է, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանը չի ենթարկվում պետական կամ տեղական ինքնակառավարման որևիցե մարմնի կամ պաշտոնատար անձի: Կարելի է ասել, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանը վայելում է բացարձակ անկախություն:

Հանրային ծառայության մասին ՀՀ օրենքը նույնպես կիրառելի է Մարդու իրավունքների պաշտպանի աշխատակազմի առնչությամբ⁴³⁷: Հետևաբար, աշխատակազմի անդամները համարվում են հանրային ծառայողներ թե՛ սույն փաստաթղթում, և թե՛ ՕԱՀ 2012թ. գնահատման մեջ առկա վերլուծությունը վերաբերում է նաև նրանց: Հանրային ծառայության մասին օրենքը բովանդակում է ապօրինությունների մասին տեղեկացնողների (ազդարարների) վերաբերյալ դրույթներ, որոնք մանրակրկիտ ձևով քննարկված են ՕԱՀ 2012թ. գնահատման մեջ: Մասնավորապես՝ դիտարկում է արվել, որ օրենքի հոդված 22-ը նախատեսում է, որ հանրային ծառայողն իր պարտականությունների կատարման ժամանակ պետք է օրենքով սահմանված կարգով համապատասխան պաշտոնատար անձանց տեղեկացնի իր գործընկերների կատարած իրավախախտումների և հանրային ծառայությանն առնչվող ցանկացած անօրինական, այդ թվում՝ կոռուպցիոն բնույթի գործողությունների մասին:

Եթե այդ պաշտոնատար անձանցից ստացած պատասխանը չի բավարարում իրեն, ապա նա դրա մասին կարող է գրավոր տեղեկացնել համապատասխան պետական մարմնի ղեկավարին կամ իրավասու այլ պետական մարմիններին: Վերջիններս պետք է երաշխավորեն ազդարարների անվտանգությունը: Տեղեկացնելու և ազդարարների անվտանգության երաշխավորման ընթացակարգը մշակում է կառավարությունը: Հաշվի առնելով հայ իրականության մեջ ապօրինությունների մասին ահազանգողների նկատմամբ վաղուց արմատացած բացասական ընկալումը (որը գալիս է ստալինյան դարաշրջանում այդ երևույթի տարածվածությունից և չափազանց քաղաքական դրդապատճառներից, ինչպես նաև պետական մարմիններում կառավարման ավտորիտար ոճից), այս հոդվածի բովանդակած հնարավոր թերությունը, որը կարող է խանգարել դրա արդյունավետ իրականացմանը, այն է, որ ազդարարները պարտավոր է ապօրինությունների մասին տեղեկացնել նախ համապատասխան պաշտոնատար անձանց և այնուհետև՝ ավելի բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց կամ իրավասու մարմիններին:

Հաշվի առնելով վերոնշյալը՝ կարելի է ասել, որ մարդու իրավունքների պաշտպանի հաշվետվողականությունը բավականին լավ է կարգավորված:

Հաշվետվողականություն (գործնականում)

Մարդու իրավունքների պաշտպանը գործնականում որքանով է պարտավոր հաշվետվություններ կայացնել և պատասխանատվություն կրել իր գործողությունների համար:

Միավորը - 75

Ինչ վերաբերում է տարեկան և արտահերթ հրապարակային զեկույցների ներկայացմանը՝ այս հարցը քննարկվել է թափանցիկության ցուցիչի կապակցությամբ: Այստեղ պետք է ավելացնել, որ զեկույցը քիչ է քննարկվում Ազգային ժողովում, ընդ որում, վերջինս որևէ որոշում չի ընդունում որպես զեկույցի ներկայացման արդյունք: Տարեկան զեկույցները հրապարակվում են նաև Մարդու իրավունքների պաշտպանի կայքում: Չեկույցերը բավականին մանրակրկիտ են և համակողմանի:

Պրն Վարդևանյանը նշեց, որ աշխատակազմի անդամները գիտակցում են իրենց պատասխանատվության աստիճանը և գիտակցում են, որ իրենց գործողությունների համար հենց Մարդու իրավունքների պաշտպանն է հաշվետու: Նա նաև նշեց, որ երբևիցե դեպք չի արձանագրվել, որ տարեկան զեկույցը ներկայացվի ոչ ժամանակին: Ինչ վերաբերում է ապօրինությունների մասին ահազանգումներին, նա նշեց, որ, ցավոք, այս գործելակերպը շատ զարգացած չէ Հայաստանում, բայց միևնույն ժամանակ նշեց դրա կարևորությունը: Ինչ վերաբերում է դատարան դիմելուն՝ դիտարկում արվեց, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանն իրավունք ունի դիմել Վարչական դատարան և

437 Հանրային ծառայության մասին օրենք, հոդված 2, մաս 1, կետ 16:

Սահմանադրական դատարան, բայց ՄԻՊ գրասենյակը չի օգտագործում Վարչական դատարան դիմելու հնարավորությունը, քանի որ անարդյունավետ է համարում դա: Ինչ վերաբերում է Սահմանադրական դատարանին՝ 2012թ. ՄԴ Ե ուղարկվել 6 դիմում, իսկ 2013-ին՝ 7: Սա պետական մարմիններից ուղարկված դիմումների ամենամեծ թիվն է: Մարդու իրավունքների պաշտպանի օգտին ընդունված դրական որոշումների թիվը ցածր է, բայց պրն Վարդևանյանը նշեց, որ չնայած Սահմանադրական դատարանը շատ դեպքերում համարում է, որ բարձրացված հարցը հրատապ է և ճիշտ, բայց, ըստ ելույթան, այն չի խախտում Սահմանադրությունը:

Օրինավորության մեխանիզմները (ըստ օրենքի)

Որքանով են առկա Մարդու իրավունքների պաշտպանի օրինավորությունն երաշխավորող դրույթներ:

Միավորը - 75

Ինչպես արդեն նշվել է «անկախություն» ցուցիչի կապակցությամբ, Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին օրենքի հոդված 4-ը կոնկրետ անդրադառնում է այլ գործունեությամբ զբաղվելու սահմանափակումներին: Հոդված 4-ի 2-րդ մասով սահմանվում է, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանը չի կարող լինել որևէ կուսակցության անդամ կամ ընտրություններում առաջադրել իր թեկնածությունը կամ մասնակցել նախընտրական քարոզարշավներին: Բացի այդ, նույն հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսվում է, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանը պարտավոր է Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին օրենքի պահանջներին չհամապատասխանող գործունեությունն ընդհատել ոչ ուշ, քան Մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնում պաշտոնավարության անցնելուց հետո 14 օրվա ընթացքում: Ավելին, նույն հոդվածի 1-ին մասով սահմանվում է, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանը չի կարող զբաղվել ձեռնարկատիրական գործունեությամբ, պաշտոններ զբաղեցնել պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմիններում կամ առևտրային կազմակերպություններում, կատարել վճարովի այլ աշխատանք, բացի գիտական, մանկավարժական և ստեղծագործական աշխատանքից: Սակայն պետք է նշել, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանը չի համարվում բարձրաստիճանի պաշտոնյա Հանրային ծառայության մասին օրենքի բովանդակված իմաստով, այդ իսկ պատճառով, չի ներկայացնում գույքի և եկամուտների վերաբերյալ հատարարագիր:

Ինչ վերաբերում է բողոքներին արձագանքելու պարտավորությանը՝ Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին օրենքը որոշակի պահանջներ է նախատեսում: Ավելին, օրենքի հոդված 9-ի 3-րդ մասով Մարդու իրավունքների պաշտպանից պահանջվում է արձանագրել նույնիսկ բանավոր բողոքները՝ անձամբ կամ աշխատակազմի օգնությամբ: Բացի այդ, ինչ վերաբերում է անանուն բողոքներին, հոդված 11-ը Մարդու իրավունքների պաշտպանի հայեցողությանն է թողնում բողոքին ընթացք տալը կամ չտալը: Այնուամենայնիվ, 11-12-րդ հոդվածները կարգավորում են բողոքների ստացման և ուսումնասիրման գործընթացը, իսկ 15-րդ հոդվածը սահմանում է որոշումների տեսակները, որոնք կարող է ընդունել Մարդու իրավունքների պաշտպանը:

Այս ցուցիչին հնարավոր ամենաբարձր միավորը չի տրվում, որովհետև Մարդու իրավունքների պաշտպանը չունի գույքի ու եկամուտների հայտարարագրման պարտականություն:

Օրինավորության մեխանիզմներ (գործնականում)

Գործնականում որքանով է ապահովվում Մարդու իրավունքների պաշտպանի օրինավորությունը:

Միավորը - 75

Մարդու իրավունքների պաշտպանը չի մասնակցել չարտոնված որևէ գործունեության: Պրն

Վարդևանյանը նշեց, որ իրենք վարքականոն չունեն, բայց մոտ ապագայում պատրաստվում են մշակել: Սակայն նաև նշեց, որ ինքը կարող է համոզված ասել, որ աշխատակազմը երբևէ թույլ չի տվել վարքականոնի խախտում: Նա մասնավորապես ընդգծեց, որ անհնար է աշխատել Մարդու իրավունքների պաշտպանի աշխատակազմում, եթե դու բարեկամաբար չես տրամադրված և չունես վստահության զգացում մարդկանց հանդեպ: Նա նաև նշեց, որ աշխատակազմը օրինավորության և էթիկայի թեմաներով հատուկ վերապատրաստում չի անցել:

Քանի որ վերջին 2-3 տարվա ընթացքում զանգվածային լրատվամիջոցները Մարդու իրավունքների պաշտպանի և նրա աշխատակազմի կողմից օրինավորության խախտման որևիցե դեպքի մասին չեն հաղորդել, և Մարդու իրավունքների պաշտպանն ընդհանուր առմամբ դրականորեն է ընկալվում, այս ցուցիչն տրվում է 75 միավոր:

Ջետաքննություն (ըստ օրենքի և գործնականում)

Մարդու իրավունքների պաշտպանը որքանով է ակտիվ և արդյունավետ գործում հասարակությունից ստացված բողոքներին ընթացք տալու հարցում:

Միավորը - 75

Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին օրենքի հոդված 9-ը սահմանում է բողոքների ներկայացման ձևը, բովանդակությունը և կարգը: Նույն հոդվածի 3-րդ մասով սահմանվում է, որ բողոքները կարող են ներկայացվել գրավոր կամ բանավոր: Երկու տարբերակի դեպքում էլ բողոքողի կողմից ներկայացվելիք տեղեկատվությունը պետք է ներառի բողոքողի անունը, հասցեն և իրավունքների խախտման վերաբերյալ տեղեկություններ: Չարկադրական պահման վայրերում գտնվող անձանց կողմից ներկայացվող բողոքները պետք է 24 ժամվա ընթացքում հասնեն Մարդու իրավունքների պաշտպանի գրասենյակ: Բողոքները ենթակա չեն ստուգման և գրաքննության:

Բացի այդ, հոդված 11-ի 4-րդ մասը սահմանում է, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանն իրավունք ունի սեփական նախաձեռնությամբ սկսելու հարցի քննարկումը, մասնավորապես, այն դեպքերում, երբ իրավունքի խախտումները զանգվածային բնույթ ունեն, երբ հարցը բացառիկ հասարակական նշանակություն ունի և երբ հարցը կապված է այնպիսի անձանց շահերի պաշտպանության անհրաժեշտության հետ, ովքեր ի վիճակի չեն օգտագործել իրենց պաշտպանության իրավական միջոցները:

Բացի այդ, բողոք ներկայացնելու համար հնարավոր է օգտվել Մարդու իրավունքների պաշտպանի գրասենյակում գործող թեժ գծից և առցանց բողոք ներկայացնել գրասենյակի կայքում: Մինչև վերջերս Մարդու իրավունքների պաշտպանը մարզային գրասենյակներ ուներ 10 մարզերից 6-ում, բայց ներկայումս պետական բյուջեից ֆինանսավորում է տրվում միայն 3 մարզային գրասենյակների համար:

2013թ. ընթացքում Մարդու իրավունքների պաշտպանի գրասենյակը իրավաբանական ծառայություն է մատուցել 6805 մարդու⁴³⁸: Նա ստացել է 4609⁴³⁹ բողոք, վարույթ են վերցրել 1090 բողոքներ, ընդ որում 273-ը ստացել են դրական լուծում: Աշխատակազմն իրականացրել է 2747 իրավաբանական խորհրդատվություն: Մարդու իրավունքների պաշտպանն ընդունել է մարդու իրավունքների խախտման վերաբերյալ 61 որոշում: Մարդու իրավունքների պաշտպանը հանդես է եկել 112 օրենսդրական

438 Նույն տեղում, 7:

439 Նույն տեղում, 21:

առաջարկություններով, որոնց 51%-ն ընդունվել է ⁴⁴⁰: Նույն տարվա ընթացքում Մարդու իրավունքների պաշտպանը 7 դիմում է ներկայացրել Սահմանադրական դատարանին:

Իրականում Մարդու իրավունքների պաշտպանը պրոակտիվ գործելակերպ ունի: Նա 4 արտահերթ զեկույց է ներկայացրել՝ 2013թ. Նախագահական ընտրությունների, արդար դատավարության իրավունքի, հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների, ինչպես նաև երեխաների իրավունքների վերաբերյալ ⁴⁴¹: Բերթելսման հիմնադրամն այս առումով նշում է. «Մարդու իրավունքներով զբաղվող Մարդու իրավունքների պաշտպանն ակտիվորեն վիճարկել է պետության կողմից լրագրողների պաշտպանության բացակայությունը և նույնիսկ պետության կողմից քաղաքացիական ազատությունների և ազատ խոսքի խախտումները ⁴⁴²:

Պրն Վարդևանյանը նշեց, որ իրենց մոտեցումները ճնշապաշտական-բյուրոկրատական չեն, և շատ դեպքերում իրենք չեն սպասում, որ պաշտոնական բողոք ստացվի, որից հետո նոր վարույթ բացեն: Սակայն աշխատանքի մեծ ծանրաբեռնվածության պատճառով իրենք հաճախակի հետազոտություններ չեն իրականացնում սեփական նախաձեռնությունների վերաբերյալ: Ինչ վերաբերում է առհասարակ Մարդու իրավունքների պաշտպանին բողոք ներկայացնելուն՝ պրն Վարդևանյանը նշեց, որ դա միանգամայն հեշտությամբ կարելի է անել: Այս վերջին տեսակետին համամիտ է նաև անանուն հարցվողը:

Մարդու իրավունքների պաշտպանի հանրային ընկալման առումով պրն Վարդևանյանը նշեց, որ իր կարծիքով այդ ընկալումը բավականին դրական է: Իրենք վայելում են քաղաքացիական հասարակության, իրավապաշտպանների աջակցությունը, ովքեր ունեն Մարդու իրավունքների պաշտպանի որոշումների և գործողությունների հանդեպ պատասխանատվության զգացում: Պրն Վարդևանյանի կարծիքով դա իրենց գործն ավելի արդյունավետ և գործուն է դարձնում: Անանուն հարցվողը, մյուս կողմից, այն կարծիքին է, որ ընկալումը բավականին բացասական է և բացասական էլ կմնա այնքան ժամանակ, քանի դեռ երկրում շարունակվում են մարդու իրավունքների խախտումները: Սակայն, միևնույն ժամանակ, նա նշեց, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանի համար անհնար է զբաղվել բոլոր հարցերով ու խնդիրներով:

Համաձայն 2013թ. Կովկասյան բարոմետրի՝ հարցվողների ընդհանուր թվի 31%-ը վստահում է Մարդու իրավունքների պաշտպանին, 30%-ը որոշ չափով է վստահում: Այս արդյունքով Մարդու իրավունքների պաշտպանի ընկալումն ավելի դրական է, քան այնպիսի հաստատություններինը, ինչպիսիք են՝ բանկերը, ոստիկանությունը, Նախագահը, գործադիրը, օրենսդիրը և այլն ⁴⁴³:

Մարդու իրավունքների պաշտպանի ծառայությունների մասին իրազեկությունը բարելավելուն ուղղված հանրայնացման հատուկ ծրագրերի մասին պրն Վարդևանյանը նշեց, որ շուտով իրենք սկսելու են հեռուստաընկերությունների հետ մի նախագիծ, որի նպատակն է բարձրացնել մարդու իրավունքների և դրանց պաշտպանությանն ուղղված աշխատանքների վերաբերյալ իրազեկությունը: Անանուն հարցվողը նշեց, որ վերջերս հեռուստատեսությամբ ցուցադրվել է սոցիալական գովազդ այն մասին, թե ովքեր և ինչ հարցերով կարող են դիմել Մարդու իրավունքների պաշտպանին:

440 ՀՀ Մարդու իրավունքների պաշտպան, Տարեկան զեկույց. 2013թ. ընթացքում ՀՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի գործունեության և երկրում մարդու իրավունքների ու հիմնարար ազատությունների խախտման մասին, (Երևան, Մարդու իրավունքների պաշտպան, 2014), էջ 4. <http://ombuds.am/article/1156>.

441 Նույն տեղում, 6:

442 Bertelsmann Stiftung, BTI 2014- Armenia Country Report, (Göttersloh: Bertelsmann Stiftung, 2014). <http://www.bti-project.org/reports/country-reports/pse/arm/index.nc>.

443 CRRC Armenia, Caucasus Barometer: Public Perceptions on Political, Social, and Economic issues in South Caucasus Countries, (Yerevan: CRRC Armenia, 2014), p. 8. http://www.crrc.am/hosting/file/_static_content/barometer/2013/CB2013_public%20presentation_English.pdf.

Լավագույն գործելակերպի խթանումը (ըստ օրենքի և գործնականում)

Որքանով է ակտիվ և արդյունավետ գործում Մարդու իրավունքների պաշտպանը՝ էթիկական վարքագծի չափորոշիչների վերաբերյալ կառավարական և հասարակական շրջանակներում իրազեկության բարձրացման հարցում:

Միավորը - 75

Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին օրենքի հոդված 2-ի համաձայն, բոլոր պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինները և վերջիններիս պաշտոնատար անձինք ենթակա են Մարդու իրավունքների պաշտպանի իրավասությանը: Նույնը նշված է նաև Սահմանադրության 83.1 հոդվածում:

Պրն Վարդևանյանը նշեց, որ իրենց զեկույցների համակողմանիությունն ապահովելու համար կարծիք կազմելուց հետո իրենք հարցումներ են ուղարկում պետական մարմիններին և խնդրի լուծմանը հետամուտ լինելու նպատակով կոնկրետ հարցեր են տալիս: Պատասխանները ստանալուց հետո վերլուծում են դրանք, որից հետո գրում և հրապարակում հաշվետվություններ: Պրն Վարդևանյանը նշեց, որ նախկինում պետական մարմինները անորոշ պատասխաններ էին տալիս, բայց սկսած անցյալ տարվանից կառավարության աշխատակազմի ղեկավարը հավաքում է պետական մարմինների բոլոր պատասխաններն ու կարծիքները և դրանք տրամադրում Մարդու իրավունքների պաշտպանին:

Ինչ վերաբերում է իրազեկության բարձրացման արշավներին՝ պրն Վարդևանյանը նշեց, որ հանրության շրջանում իրենք դեռ աշխատանք ունեն անելու, օրինակ, իր նշած հեռուստատեսային հաղորդումների միջոցով: Պետական պաշտոնյաների շրջանում իրազեկության բարձրացման առումով նա նշեց, որ երբ իրենք տեսնում են որևէ հաստատությունում տեղի ունեցող կամ պաշտոնատար անձի կողմից կատարվող խախտումներ, ապա այդ մասին անում են իրենց առաջարկները: Եթե առաջարկը դրական արդյունքներ չի ստանում, ապա հրապարակում են խախտման մասին իրենց որոշումը:

Վարդևանյանը նաև նշեց, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանի գործունեության ոլորտում հիմնական խնդիրը պետական կամքի բացակայությունն է: Նա նշեց, որ քանի որ իրենց որոշումներն ավելի շատ խորհրդակցական բնույթ ունեն և ոչ՝ պարտավորեցնող, որոշ պետական պաշտոնյաներ երբեմն իրենց պատասխանները չեն հիմնավորում համապատասխան ապացույցներով: Նա նաև կարծում է, որ իրենք ակտիվորեն հրապարակում են լավագույն կառավարման մասին նյութեր: Առաջարկությունների իրականացման և հայտնաբերված խախտումների վերաբերյալ մշտադիտարկման հարցի առումով նա նշեց, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանի գրասենյակում բավականին ուժեղ հիմքերի վրա է դրված խնդիրներին հետամուտ լինելու գործելակերպը, և իրենք հետագա աշխատանքներում պարբերաբար անդրադառնում են բարձրացված հարցերին:

ՎԵՐԱՅՍԿԻՉ ՊԱԼԱՏ

Ամփոփում

ՕԱԶ 2012թ. գնահատումից հետո այս սյան հետ կապված էական փոփոխություններ չեն նկատվել: Մասնավորապես նշվել է, որ, այլ պետական հաստատությունների հետ համեմատած, Վերահսկիչ պալատը կարելի է համարել ավելի անկախ և թափանցիկ: Նշվել է, որ հաշվետվողականության տեսակետից Պալատի զեկույցները բավականին լավ են մշակված:

Սակայն Վերահսկիչ պալատի 2012թ. զեկույցը, որը խորհրդարանին էր ներկայացվել 2013թ.

և լուրջ խախտումներ էր արձանագրել պետական գնումների և շինարարության ոլորտներում, վեճերի և բանավեճերի տեղիք տվեց Պալատի նախագահի և գործադիրի միջև: Խորհրդարանում մի քանի բանավեճերից հետո Հանրապետության Նախագահը միջամտեց և իր կազմակերպած խորհրդակցությունների ժամանակ հանդես եկավ գործադիրի օգտին ⁴⁴⁴: Հետագա զարգացումները եկան վկայելու, որ Վերահսկիչ պալատը դեռևս չի կարող համարվել բացարձակ անկախ: Այսուհանդերձ, երկրի օրինավորության համակարգում այս սյունը շարունակում է մնալ ուժեղագույն սյուններից մեկը:

Ցուցիչների միավորների աղյուսակ

Վերահսկիչ պալատ Սյան ընդհանուր միավորը՝ 69.4			
	Ցուցիչ	Ըստ օրենքի	Գործնականում
Կարողականություն 58.3	Ռեսուրսներ	Չի գնահատվել	50
	Անկախություն	100	50
Կառավարում 75	Թափանցիկություն	75	75
	Հաշվետվողականություն	75	75
	Օրինավորություն մեխանիզմներ	75	75
Դերակատարում 75	Արդյունավետ ֆինանսական աուդիտներ		Չի գնահատվել
	Խախտումների հայտնաբերում և պատժամիջոցների կիրառում		75
	Ֆինանսական կառավարման բարելավում		Չի գնահատվել

ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ և ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄԸ

Հայաստանի Հանրապետության գերագույն վերստուգիչ հաստատությունը ՀՀ Վերահսկիչ պալատն է (ՎՊ): ՎՊ-ն ստեղծվել է 1996թ. մայիսի 29-ին՝ Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի վերահսկիչ պալատի մասին օրենքի ընդունմամբ, որպես պետական ֆինանսական վերահսկողության նոր համակարգ ⁴⁴⁵: Սկզբնական շրջանում ՎՊ-ն Ազգային ժողովի ենթակայության տակ էր, որից հետևում է, որ այն անկախ մարմին չէր: 2005թ. նոյեմբերի 27-ի հանրաքվեի միջոցով Սահմանադրության մեջ կատարված փոփոխությունների և լրացումների արդյունքում ՎՊ-ն դարձավ անկախ մարմին: ՎՊ-ի նոր կարգավիճակը անհրաժեշտություն առաջացրեց մշակել և անցկացնել ՎՊ-ի մասին նոր օրենք, որն իրավական երաշխիքներ կստեղծեր ՎՊ-ի անկախության համար: Նոր օրենքն ընդունվեց 2006թ. դեկտեմբերի 25-ին, իսկ ուժի մեջ մտավ 2007թ. հունիսի 7-ին. այն ՎՊ-ի գործունեությունը կարգավորող հիմնական իրավական ակտն է ⁴⁴⁶: ՎՊ-ի անկախությունը երաշխավորող նոր դրույթների ներմուծման հետ մեկտեղ (այս մասին ավելին տես սույն գլխի «անկախություն» ցուցիչի «ըստ օրենքի» ասպեկտի քննարկման մեջ), այն նաև ներմուծեց մի քանի այլ կարևոր դրույթներ, որոնք համապատասխանում են գերագույն վերստուգիչ հաստատությունների վերաբերյալ միջազգային իրավական գործելակերպին: Մասնավորապես՝ ՎՊ-ն այժմ կարող է

444 <http://www.president.am/hy/press-release/item/2013/06/29/President-Serzh-Sargsyan-had-a-meeting/> (մուտք է արվել հունիսի 20-ին):

445 ՀՀ Ազգային ժողովի տեղեկագիր 1996/12:

446 ՀՀ պաշտոնական տեղեկագիր 2007/3(527), 12 հունվարի, 2007:

անցկացնել նաև արտածրագրային ստուգումներ: Այն կարող է անցկացնել նաև ստուգումների նոր (հայաստանյան ՎՊ-ի համար) տեսակներ, ինչպիսիք են բնապահպանական և արդյունավետության ստուգումները:

ՎՊ-ի կառուցվածքը ներառում է դրա նախագահին, ում նշանակում է ԱԺ-ն՝ Հանրապետության Նախագահի առաջարկությամբ (այս մասին ավելին տես ստորև), խորհուրդը և աշխատակազմը: Խորհուրդը ՎՊ-ի բարձրագույն ղեկավար մարմինն է և կազմված է յոթ անդամներից, ներառյալ՝ խորհրդի նախագահը, վերջինիս տեղակալը, որը նախագահին փոխարինում է վերջինիս բացակայության ժամանակ կամ՝ վերջինիս կողմից իր պարտականությունների կատարման անհնարինության դեպքում, և հինգ անդամներ: Խորհրդի անդամներին, բացառությամբ ՎՊ-ի նախագահի, 6-ամյա ժամկետով նշանակում է Հանրապետության Նախագահը:

ՎՊ-ի աշխատակազմը բաղկացած է 14 վարչություններից: Վարչություններից 11-ը, որոնք անվանվում են իրենց համարներով, օրինակ՝ Առաջին վարչություն, Երկրորդ վարչություն և այլն, անցկացնում են որոշակի պետական մարմինների ստուգումներ: Օրինակ՝ Առաջին վարչությունը ստուգումների է ենթարկում ֆինանսների նախարարությունը, Էկոնոմիկայի նախարարությունը և պետկամուտների կոմիտեն: Երրորդ վարչությունը ստուգումների է ենթարկում համայնքային բյուջեները, ներառյալ՝ պետական բյուջեից ստացվող սուբսիդիաներն ու դոտացիաները, ինչպես նաև՝ համայնքային գույքի օգտագործումը: Տասնմեկերորդ վարչությունը պատասխանատու է ՎՊ-ի ներքին աուդիտի համար: Այս 11 վարչություններից բացի, կան նաև 3 այլ վարչություններ՝ Մեթոդաբանության, տեղեկատվական տեխնոլոգիաների և միջազգային հարաբերությունների վարչություն, Վերլուծության վարչություն և Իրավաբանական վարչությունը:

Ռեսուրսներ (գործնականում)

Գործնականում իր նպատակներին հասնելու համար որքանով համարժեք ռեսուրսներ ունի վերստուգիչ հաստատությունը:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 50

ՕԱՀ 2012թ. գնահատման մեջ մեջբերվում են Վերահսկիչ պալատի նախագահի խոսքերը կարողունակ աշխատակիցներ ունենալու վերաբերյալ: Նա նաև նշել է, որ Պալատը մշտապես աշխատում է իր աշխատակիցների որակավորման բարձրացման վրա: Բացի այդ, Պալատի կայքում եղած տեղեկատվության ուսումնասիրությունից պարզ դարձավ, որ 5 վարչությունների ղեկավարներ ունեն գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճան: Վերահսկիչ պալատի 2012թ. բյուջեն կազմում էր 859,414,300 դրամ (մոտ 2,097,000 ԱՄՆ դոլարին համարժեք), իսկ 2014թ. այն հասավ 955,206,200 դրամի (մոտ 2,331,000 ԱՄՆ դոլարին համարժեք) կամ աճեց 11%-ով:

ԹԻՀԿ-ն հարցազրույց վարեց Վերահսկիչ պալատի աշխատակազմի միջազգային վարչության պետ պրն Կարեն Առուստամյանի հետ⁴⁴⁷: Ըստ նրա՝ ՎՊ-ի ֆինանսական, մարդկային և նյութական ռեսուրսների բարելավումը մեծ կարևորություն ունեցող հարց է: Այլ խոսքով, ռեսուրսներն ավելացնելու տեղ դեռևս կա, որը կբարձրացնի ստուգումների արդյունավետությունը: Աշխատակազմի վերապատրաստման առնչությամբ պրն Առուստամյանը նկատեց, որ աշխատակազմի բոլոր անդամները քաղծառայողներ են, հետևաբար ՎՊ ամբողջ աշխատակազմը վերապատրաստումներ է անցնում 3-ամյա ժամանակաշրջանի ընթացքում (ամեն տարի՝ աշխատակազմի 1/3-ը): Սակայն, չնայած այդ վերապատրաստումների

447 Վերահսկիչ պալատի աշխատակազմի միջազգային կապերի վարչության պետ Կարեն Առուստամյանի հարցազրույցը ԹԻՀԿ-ի ներկայացուցչի հետ, 3 հուլիսի, 2014թ.:

բարձր որակին, ՎՊ-ի դեպքում դրանք կարիքների վրա հիմնված վերապատրաստումներ չեն: Իրենք հնարավորություններ ունեն աշխատակազմին տրամադրել մասնագիտացված վերապատրաստումներ: Այնուամենայնիվ, եթե անհրաժեշտություն լիներ ապահովել լիարժեք մասնագիտացված վերապատրաստումներ, ապա աշխատակազմը «գերվերապատրաստված» կլիներ և աշխատելու ժամանակ չէր ունենա, որովհետև, մյուս կողմից էլ, իրենք պարտավոր են կատարել օրենքի պահանջը (այն է՝ քաղծառայողների 1/3-ն ամեն տարի պետք է վերապատրաստվի):

Ելնելով վերոնշյալից՝ 2012թ. միավորը փոխելու աներկբա ու ակներև պատճառներ կարծես թե չկան:

Անկախություն (ըստ օրենքի)

Որքանով է վերստուգիչ հաստատությունն անկախ՝ ձևական գործառնական առումով:

2012թ. միավորը - 75

2014թ. միավորը - 75

Ըստ ՕԱՀ 2012թ. գնահատման՝ ՎՊ-ի անկախության հետ կապված օրենսդրական դաշտը բավարար հիմքեր ստեղծում է ՎՊ-ի անկախության համար: Նման եզրակացությունը հիմնավորվում է այն հանգամանքով, որ ՎՊ-ն կազմակերպական առումով չի պատկանում օրենսդիրին կամ գործադիրին, ՎՊ-ն ինքն է որոշում, թե որ կազմակերպությունները պետք է ենթարկվեն ստուգումների, այն կարող է ստուգել որևէ պետական հիմնարկ, ընդ որում՝ ինքն է որոշում իր հաշվետվությունների ձևը և բովանդակությունը:

2012թ. գնահատումից ի վեր օրենսդրության մեջ ՎՊ-ի անկախությանն առնչվող փոփոխություններ չեն կատարվել:

Անկախություն (գործնականում)

Իր աշխատանքն իրականացնելիս վերստուգիչ հաստատությունը որքանով է գերծ ադտաքին միջամտությունից:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 50

ՕԱՀ 2012թ. գնահատման մեջ մեջբերվում էր Բերթելսմանի փոխակերպման համաթիվը, ըստ որի 2010թ. Հայաստանի Հանրապետության Նախագահը Վերահսկիչ պալատի նախագահին հանձնարարեց «ավելի ակտիվ աշխատել» իրավապահ համակարգի հետ՝ պետական միջոցների յուրացման կամ կոռուպցիոն այլ դրսևորումների մեջ կասկածվող պետական պաշտոնյաներին քրեական հետապնդման ենթարկելու ուղղությամբ: Նախագահը գերատեսչության ղեկավար Իշխան Չաբարյանին հանձնարարեց հավաստիացնել, որ Պալատն ի վիճակի է «դիմակայել» կոռումպացված պաշտոնատար անձանց ճնշմանը: Բացի այդ, նշվել է, որ 2011թ. ընթացքում սկանդալային հեռացումներ կամ Պալատի աշխատակազմի կամ խորհրդի անդամների միջև շահերի բախում չեն արձանագրվել:

2012թ.-ից ի վեր Վերահսկիչ պալատի անկախության հետ կապված ամենաինտրիգային պահը եղել է 2013թ. հունիսին երկրի նախագահի հրավիրած խորհրդակցության ժամանակ, որը, քննարկվել է գործադիրի սյան «հաշվետվողականություն (գործնականում)» ցուցիչը: Նախագահը, ընդունելով հանդերձ Վերահսկիչ պալատի դերն ու կարևորությունը, միաժամանակ իր հիասթափությունը հայտնեց Պալատի նախագահի վարքագծի առնչությամբ, մասնավորապես նշելով, որ վերջինս իրավունք չունի ասելու, թե հիասթափված է այս կամ այն մարմնից: Նախագահը առանձնահատուկ կերպով նշեց, որ

պրն Իշխան Չաբարյանը «պետք է հասկանա, որ իր կարծիքը ոչ ոքի չի հետաքրքրում»⁴⁴⁸: Թեպետ սկսած 2012թ.-ից Պալատի գործունեությունը և հայտնաբերած փաստերը բավականին կարևոր են եղել և կարծես թե վկայում էին այն մասին, որ Պալատը բավարար չափով անկախ է, ՀՀ Նախագահի խոսքը և դրան հաջորդած՝ Պալատի ղեկավարի հնազանդ վարքագիծը հարկադրում են մտածել, որ դեռևս վաղ է խոսել Պալատի բարձր աստիճանի անկախության մասին: 2013թ. ընթացքում աշխատակազմի ղեկավարը ինքնակամ հրաժարական տվեց: Ի պատասխան ԹԻՅԿ-ի պաշտոնական հարցման⁴⁴⁹ Պալատը նշեց, որ հրաժարականը կամավոր է և կապված է տարիքի հետ:

Պրն Առուստամյանը նշեց, որ ինքը որևիցե դեպք չի հիշում, որ Ազգային ժողովը միջամտեր ՎՊ-ի գործերին: Նախագահը և կառավարությունը կարող են առաջարկություններ անել: Վերջին 3 տարիների ընթացքում հաստատության հետ ՀՀ Նախագահի համագործակցությունը հանգեցրեց ՎՊ-ի փիլիսոփայության փոփոխությանը: Ներկայումս ՎՊ-ն ավելի պրոակտիվ է և կանխարգելիչ միջոցներ է ձեռնարկում:

2012թ.-ից հետո դիտարկված վկայությունները և ՎՊ-ի գործունեության դիսամիկան ցույց են տալիս, որ ՎՊ-ն անկախության հասնելու ճանապարհի վրա է: Սակայն ՀՀ Նախագահի քննադատության հանդեպ Պալատի Նախագահի հնազանդ մոտեցումը ցույց է տալիս, որ ՎՊ-ն վայելում է անկախություն միայն երկրի բարձրագույն իշխանությունների, հատկապես՝ ՀՀ Նախագահի, գծած սահմաններում: Նշված պատճառներով միավորը մնում է անփոփոխ:

Թափանցիկություն (ըստ օրենքի)

Որքանով են առկա դրույթներ, որոնք կերաշխավորեն, որ հասարակությունը կարող է ձեռք բերել գերագույն վերստուգիչ մարմնի գործունեության և ընդունած որոշումների մասին համապատասխան տեղեկատվություն:

2012թ. միավորը - 100

2014թ. միավորը - 100

ՕԱՀ 2012թ. գնահատման մեջ նշվում էր, որ, ընդհանուր առմամբ, իրավական կանոնակարգերով պահանջվում է հրապարակել բոլոր այն փաստաթղթերը, որոնք ՎՊ-ն պատրաստում է ստուգումների հիման վրա: Նաև նշվել է, որ ՎՊ-ի թափանցիկության իրավական կողմը բարելավվել է այնպիսի դրույթների միջոցով, որոնք ԱԺ պատգամավորներին իրավունք են տալիս մասնակցել ՎՊ խորհրդի նիստերին, և այն պահանջի միջոցով, որ խորհրդի նիստից ոչ ուշ, քան երեք օր առաջ ՎՊ Նախագահը պարտավոր է ԱԺ Նախագահին, Նրա տեղակալներին, մշտական հանձնաժողովներին, խմբակցություններին և խմբերին տեղեկացնել նիստի օրվա, ժամի և օրակարգի մասին:

2012թ. գնահատումից հետո ՎՊ-ի թափանցիկությանն առնչվող իրավական դաշտում փոփոխություններ չեն կատարվել:

Թափանցիկություն (գործնականում)

Գործնականում որքանով են թափանցիկ վերստուգիչ հաստատության գործունեությունը և ընդունած որոշումները:

2012թ. միավորը - 75

2014թ. միավորը - 75

⁴⁴⁸ <http://president.am/hy/press-release/item/2013/06/29/President-Serzh-Sargsyan-had-a-meeting/> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 20-ին):
⁴⁴⁹ ՀՀ Վերահսկիչ պալատի պատասխանը ԹԻ ՅԿ-ի պաշտոնական հարցմանը, 14 ապրիլի, 2014թ.:

ՕԱՀ 2012թ. գնահատման մեջ նշվում էր, որ ծրագրերը, տարեկան հաշվետվությունները, ընթացիկ հաշվետվությունները տեղադրված են Վերահսկիչ պալատի կայքում: Սակայն, ինչ վերաբերում է ժամանակին հրապարակելուն, նշվել է, որ, օրինակ, 2011թ. տարեկան հաշվետվությունը 2012թ. մարտի 25-ի դրությամբ դեռևս հրապարակված չէր:

Կարելի է ասել, որ 2012թ.-ից ի վեր թափանցիկության մակարդակը մեծապես մնացել է նույնը: Խոսքի ազատության պաշտպանության կոմիտեն իր մշտադիտարկման մեջ ներառել էր Պալատի կայքէջը: 2013թ. մշտադիտարկման արդյունքներով ՎՊ կայքի թափանցիկությունը գնահատվել էր 30,97% ⁴⁵⁰: Պրն Առուստամյանը նշեց, որ սա այն ոլորտն է, որտեղ ՎՊ-ն գրանցել է առավելագույն հաջողությունը: Պալատը երբեք չի խախտել հաշվետվությունների և այլ փաստաթղթերի հրապարակմանն առնչվող իրավական պահանջները: Բացի այդ, պաշտոնական կայքը պարբերաբար թարմացվում է, թեպետ եղել են ժամանակներ, երբ այն չի գործել ադրբեջականական հաքերական հարձակումների պատճառով:

Այնուամենայնիվ, 2012թ. նկատված հիմնախնդիրներից է ՎՊ-ի կողմից ստուգման ենթարկված պետական հաստատություններից ստացված արձագանքները կայքում չտեղադրելը:

Այս պատճառով դեռևս հնարավոր չէ ամենաբարձր միավորը տալ, և միավորը մնում է անփոփոխ:

Հաշվետվողականություն (ըստ օրենքի)

Որքանով են առկա դրույթներ, որոնք երաշխավորում են գերագույն վերստուգիչ մարմնի կողմից հաշվետվություն ներկայացնելու և պատասխանատվություն կրելու պահանջները:

2012թ. միավորը - 75

2014թ. միավորը - 75

ՕԱՀ 2012թ. գնահատման մեջ նկարագրվում էր ՎՊ-ի կողմից հաշվետվություններ ներկայացնելու ընթացակարգերն ու դրանց բովանդակությունը: Նկատված թերություններից մեկը վերաբերում է բուն ՎՊ-ի գործունեության ստուգմանը: Վերահսկիչ պալատի մասին ՀՀ օրենքը սահմանում է, որ ՎՊ-ի ֆինանսական գործունեությունը աուդիտի է ենթարկվում անկախ աուդիտորական կազմակերպության կողմից, որն ընտրում է ՎՊ-ի խորհուրդը: Սակայն օրենքը չի նախանշում աուդիտորական կազմակերպության ընտրության մեխանիզմը:

2012թ. գնահատումից հետո ՎՊ-ի հաշվետվողականությանն առնչվող իրավական դաշտում փոփոխություններ չեն կատարվել:

Հաշվետվողականություն (գործնականում)

Գործնականում որքանով է գերագույն վերստուգիչ մարմինը պարտավորված հաշվետվություն ներկայացնել և պատասխանատվություն կրել իր գործողությունների համար:

2012թ. միավորը - 75

2014թ. միավորը - 75

ՕԱՀ 2012թ. գնահատման մեջ նշվում էր, որ Պալատի տարեկան հաշվետվությունները բավականին

450 Խոսքի ազատության պաշտպանության կոմիտե, Պաշտոնական տեղեկատվության մատչելիությունից դեպի բաց կառավարում (Հայաստանի պետական մարմինների տեղեկատվական թափանցիկության մակարդակի մասին՝ նրանց պաշտոնական կայքերի մոնիտորինգի արդյունքներով), 2013, էջ5. <http://khosq.am/en/monitorings/access-to-official-information-and-open-governance-level-of-information-transparency-of-the-armenian-state-bodies-based-on-the-results-of-monitoring-of-official-websites/>.

մանրակրկիտ և համակողմանի են և կազմված են առանց անհարկի մասնագիտական ոճի, և որ տեղի են ունեցել անկախ աուդիտներ, իսկ Պալատի հաշվետվությունները հրապարակվել են վերջինիս կայքում: 2012թ.-ից ի վեր առաջընթաց չի գրանցվել, որը հնարավորություն տար առավելագույն միավոր նշանակել: Նշված պատճառներով միավորը մնում է անփոփոխ:

Օրինավորություն մեխանիզմներ (ըստ օրենքի)

Որքանով են առկա վերստուգիչ հաստատության օրինավորության երաշխավորման մեխանիզմներ:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 50

ՕԱՀ 2012թ. գնահատման մեջ նշվում էր, որ, որպես բարձրաստիճան պաշտոնյաներ, ՎՊ-ի խորհրդի անդամները ենթարկվում են Հանրային ծառայության մասին օրենքի պահանջներին:

2012թ. գնահատումից ի վեր իրավական դաշտում կատարված միակ համապատասխան փոփոխությունը վերաբերում է Հանրային ծառայության մասին օրենքին, որի մասին կարող եք տեղեկանալ օրենսդիրի և գործադիրի վերաբերյալ սյունների թարմացման մասին քննարկումներում: Բացի այդ, այս ցուցիչին առնչվող օրենսդրության մեջ փոփոխություններ չեն կատարվել:

Օրինավորության մեխանիզմներ (գործնականում)

Գործնականում որքանով է երաշխավորված վերստուգիչ հաստատության օրինավորությունը:

2012թ. միավորը - միավոր չի տրվել

2014թ. միավորը - 75

ՕԱՀ 2012թ. գնահատման մեջ նշվում էր, որ Բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց էթիկայի հանձնաժողովը կազմավորվել է վերջերս, իսկ Վերահսկիչ պալատի խորհրդի անդամները համարվել են բարձրաստիճան պաշտոնատար անձինք: Նշվել էր, որ վաղ է գնահատել՝ օրինավորությունն արդյոք ապահովվել է, թե ոչ:

2012թ.-ից հետո Պալատի անդամների շրջանում օրինավորության կանոնների խախտման դեպքեր չեն նկատվել: Ավելին, նման դեպքերին լայնորեն չեն անդադարձել նաև զանգվածային լրատվամիջոցները: Ուստի պարզվում է, որ ՎՊ-ի անդամների և աշխատակիցների օրինավորությունը բավականաչափ բարձր է: Բացի այդ, ի պատասխան ԹԻ հայաստանյան գրասենյակի պաշտոնական հարցման ⁴⁵¹, Պալատը նշել է, որ 2013թ. ընթացքում իր աշխատակիցների դեմ ուղղված բողոքներ չի ստացել: Մինևույն ժամանակ նշվել է, որ 2013թ. ընթացքում աշխատակիցները վերապատրաստում չեն անցել էթիկայի և օրինավորության թեմաներով:

Պրն Առուստամյանը նշեց, որ իրենք էթիկայի կանոնների խախտման որևիցե դեպք չեն արձանագրել: Այսուհանդերձ, նա նաև նշեց, որ բացի քաղծառայողների համար կիրառելի էթիկայի կանոններից, իրենք իրենց աշխատակազմից պահանջում են նաև պահպանել էթիկայի լրացուցիչ կանոններ, որոնք միջազգային բնույթ ունեն: Այս առումով նա նշեց, որ անհրաժեշտության կա ավելի մեծ կարգավորիչ անկախություն ապահովել ՎՊ-ի համար, որպեսզի ՎՊ-ն իրավունք ունենա անմիջականորեն ինքը լինել իր աշխատակազմի գործատուն:

451 ՀՀ Վերահսկիչ պալատի պատասխանը ԹԻՀԿ-ի պաշտոնական հարցմանը, 14 ապրիլի, 2014թ.:

Խախտումների հայտնաբերումը և վերացումը

Վերստուգիչ հաստատությունն արդյոք հայտնաբերում է քննության է առնում պետական պաշտոնյաների խախտումները:

2012թ. միավորը - 75

2014թ. միավորը - 75

ՕԱՀ 2012թ. գնահատման մեջ նշվում էր, որ Վերահսկիչ պալատի մասին օրենքը նախատեսում է անհրաժեշտ գործիքները և մեխանիզմները, որոնք ՎՊ-ն իր ստուգումների ժամանակ կարող է կիրառել՝ խախտումներ հայտնաբերելու նպատակով: Նշվում էր նաև, որ ՎՊ-ն լիազորված չէ հետաքննել ստուգումների ժամանակ բացահայտված խախտումները: Փոխարենը՝ քրեական բնույթի խախտումների կասկած ունենալու դեպքում Պալատը ստուգումների ժամանակ կազմված արձանագրություններն ու ընթացիկ հաշվետվություններն ուղարկում է գլխավոր դատախազություն:

2012թ. գնահատումից հետո այս ցուցիչին առնչվող իրավական դաշտում փոփոխություններ չեն եղել:

ԿՈՒՍԱԿԳՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ամփոփում

ՕԱՀ 2012թ. գնահատումից հետո կուսակցությունների գործունեության համար առկա իրավական դաշտը մնացել անփոփոխ: Ինչպես ցույց տվեց նախորդ գնահատումը, իրավական դաշտը շատ ազատական է, որը հանգեցնում է թույլ հաշվետվողականության: Բացի այդ, ինչպես և 2012թ. գնահատման ժամանակ, կուսակցությունների առաջնորդները նույնացվում են հենց կուսակցությունների հետ:

Գործնական դաշտում միակ նկատելի առաջընթացը նկատվել է «շահերի համատեղում և ներկայացուցչություն» ցուցիչի առումով, իսկ մյուս ցուցիչներին տրված միավորները մնացել են նույնը: 2014թ. ձմռանը մեկնարկած «Դեմ եմ» քաղաքացիական նախաձեռնությունը կատալիզատոր հանդիսացավ խորհրդարանական ընդդիմադիր կուսակցությունների համար՝ կազմակերպվելու և երիտասարդության շահերը ներկայացնելու համար: Նախաձեռնությունը վերաբերում է բնակչության մերժմանը՝ մաս կազմել կուտակային կենսաթոշակային համակարգին⁴⁵²: Նախաձեռնությանն աջակցելու նպատակով խորհրդարանական 4 ընդդիմադիր կուսակցությունները միավորվեցին և բողոք ներկայացրին Սահմանադրական դատարան՝ վիճարկելով Կուտակային կենսաթոշակների մասին օրենքի սահմանադրականությունը: Սակայն, համաձայն 2013թ. Կովկասյան բարոմետրի, հարցվողների լոկ 2%-ն է լիովին վստահում հայաստանյան քաղաքական կուսակցություններին, 8%-ն էլ հակված է ավելի շուտ վստահելու, քան չվստահելու⁴⁵³: Այս տվյալները ցույց են տալիս, որ կուսակցությունները ամենաքիչ վստահելի հաստատությունն են Հայաստանում:

452 Zareh Asatryan, "The Political Economy of Pension Reform in Armenia," Caucasus Analytical Digest 60, March 31, 2014: 2-5. <http://www.css.ethz.ch/publications/pdfs/CAD-60-2-5.pdf>.

453 ՀՌԿԿ Հայաստան, Կովկասյան բարոմետր. Հարավկովկասյան երկրներում քաղաքական, սոցիալական և տնտեսական զարգացումների հանրային ընկալումները, (Երևան. ՀՌԿԿ Հայաստան, 2014), էջ 18. http://www.crc.am/hosting/file/_static_content/barometer/2013/CB%202013_Public%20Presentation_Armenian.pdf:

Ցուցիչների միավորների աղյուսակ

Վերահսկիչ պալատ			
Սյան ընդհանուր միավորը՝ 69.4			
	Ցուցիչ	Ըստ օրենքի	Գործնականում
Կարողականություն 62.5	Ռեսուրսներ	75	50
	Անկախություն	75	50
Կառավարում 58.3	Թափանցիկություն	75	50
	Հաշվետվողականություն	50	50
	Օրինավորություն	100	25
Դերակատարում 50	Շահերի համատեղում և ներկայացուցչություն		50
	Հակակոռուպցիոն հանձնառություն		50

ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ և ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄԸ

Հայաստանի ներկայիս բազմակուսակցական համակարգը, որը եկավ փոխարինելու խորհրդային հին միակուսակցական ամբողջատիրական համակարգին, ստեղծվել է 1991թ.՝ առաջին (սկսած 1920թ. դեկտեմբերից, երբ Հայաստանը կորցրեց անկախությունը) ոչ կոմունիստական կառավարության կողմից, որը իշխանության եկավ 1990թ. մայիսին կայացած խորհրդարանական ըտրությունների արդյունքում: Այդ համակարգի գործադրման իրավական հիմքը նախնական փուլում Հասարակական-բաղաբական կազմակերպությունների մասին օրենքն էր ⁴⁵⁴, որը 1991թ. փետրվարի 26-ին ընդունել է Հայաստանի Հանրապետության Գերագույն խորհուրդը (Հայաստանի այն ժամանակվա խորհրդարանը): 2002թ. հուլիսի 3-ին ՀՀ Ազգային ժողովը (խորհրդարանն այսպես վերանվանվեց 1995թ. Սահմանադրության ընդունումից հետո) ընդունեց Կուսակցությունների մասին օրենքը⁴⁵⁵ (ուժի մեջ է մտել 2002թ. նոյեբերի 15-ին), որը կուսակցությունների գործունեությունը կարգավորող հիմնական իրավական փաստաթուղթն է:

Հայաստանում գործող կուսակցությունների թվի մասին հրապարակված ամենավերջին տեղեկության համաձայն կան 70 կուսակցություններ ⁴⁵⁶: Այդ կուսակցությունների գաղափարախոսությունները շատ տարբեր են՝ համայնավարականից մինչև գերազատական և, առհասարակ, գաղափարախոսությունների սպեկտրը խիստ ընդգրկուն է: Այդ կուսակցությունների մեջ չկան մարգային կուսակցություններ, իսկ բոլոր կուսակցությունների կենտրոնական գրասենյակները գտնվում են մայրաքաղաք Երևանում:

Կուսակցությունների մասին օրենքը կուսակցություններից պահանջում է ունենալ կանոնադրություն և ծրագիր: Կուսակցության բարձրագույն մարմինը համագումարն է (խորհրդաժողովը (կոնֆերանսը), ընդհանուր ժողովը և այլն): Համագումարը պետք անցկացվի առնվազն 2 տարին մեկ անգամ: Համագումարն ընտրում է մշտական ղեկավար մարմին (խորհուրդ), որը գործում է երկու հաջորդական համագումարների միջև ընկած ժամանակամիջոցի ընթացքում: Կուսակցությունները մարզերում ունեն իրենց տեղական կազմակերպությունները: Ձեռնարկություններում, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում և այլ տեղերում (այն է՝ ոչ տարածքային հիմունքներով) տեղական կազմակերպություններ հիմնելն արգելվում է:

454 Հայաստանի Հանրապետության Գերագույն խորհրդի տեղեկագիր, 1991/4:
 455 Պաշտոնական տեղեկագիր, 2002/34(209), 15 օգոստոսի, 2002:
 456 <http://news.am/arm/reviews/3097.html> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 22-ին):

Պաշտոնատար անձանց որոշակի կատեգորիաներ չեն կարող լինել կուսակցականներ: Դրանք են՝ դատավորները, դատախազները, իրավապահ մարմինների (նստիկանության, ազգային անվտանգության ծառայության և այլն) աշխատակիցները, Չիված ուժերում և այլ տեսակի զորամասերում (օրինակ՝ նստիկանության զորքերում) ծառայող զինծառայողները: Իսկ մյուս բոլոր պաշտոնատար անձանց արգելվում է իրենց դիրքն օգտագործել սեփական կուսակցության շահերի համար:

Կուսակցությունը միակ հանրային ընկերակցությունն է, որը կարող է մասնակցել համապետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրություններին՝ թեկնածուներ առաջադրելով ընտրովի մարմիններում տեղեր ունենալու կամ նախագահական ընտրությունների համար:

Վերջապես, կուսակցությունների գույքը գոյանում է հետևյալ միջոցներով. ա) միանվագ գումար կուսակցությանն անդամագրվելու համար (մուտքի վճար)՝ եթե այդպիսին նախատեսված է կուսակցության կանոնադրությամբ, բ) անդամավճար՝ եթե այդպիսին նախատեսված է կուսակցության կանոնադրությամբ, գ) նվիրատվություններ, դ) ֆինանսավորում պետական բյուջեից, ե) օրենքով չարգելված այլ աղբյուրներից ⁴⁵⁷:

Որոշակի տեսակի նվիրատվություններ արգելված են: Դրանք են՝ ա) նվիրատվություններ բարեգործական և կրոնական կազմակերպություններից, ինչպես նաև այն կազմակերպություններից, որոնց մասնակից են այս երկուսը, բ) պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների բյուջեներից և (կամ) արտաբյուջետային միջոցներից, գ) պետական և համայնքային ոչ առևտրային կազմակերպություններից և պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների մասնակցությամբ առևտրային կազմակերպություններից, դ) նվիրատվության կատարման օրվանից մինչև 6 ամիս առաջ գրանցված իրավաբանական անձանցից, ե) օտարերկրյա պետություններից, քաղաքացիներից և իրավաբանական անձանցից, ինչպես նաև օտարերկրյա մասնակցությամբ իրավաբանական անձանցից, եթե օտարերկրյա մասնակցի բաժնետոմսերը, բաժնեմասը տվյալ իրավաբանական անձի կանոնադրական կապիտալում 30 տոկոսից ավելի է, գ) միջազգային կազմակերպություններից և միջազգային հասարակական շարժումներից, է) քաղաքացիություն չունեցող անձանցից, ը) անանուն անձանցից ⁴⁵⁸:

Ջարկ է նշել. որ նույն հոդվածը աշխատանքներն ու ծառայությունները նույնպես համարում է նվիրատվություն: Մեկ տարվա ընթացքում նվիրատվությունների ընդհանուր չափը չպետք է գերազանցի սահմանված նվազագույն աշխատավարձի միլիոնապատիկը, այդ թվում՝ մեկ առևտրային կազմակերպությունից՝ նվազագույն աշխատավարձի 10.000-ապատիկը, մեկ ոչ առևտրային կազմակերպությունից՝ նվազագույն աշխատավարձի 1.000-ապատիկը և մեկ ֆիզիկական անձից՝ նվազագույն աշխատավարձի 10.000-ապատիկը: Նման դեպքերում կուսակցությունը պարտավոր է, նվիրատվությունը ստանալուց հետո 2 շաբաթվա ընթացքում, կամ ամբողջ նվիրատվությունը կամ նվիրատվության՝ սահմանված չափից ավելի ստացված մասը, վերադարձնել նվիրատուին, իսկ դրա անհնարինության դեպքում՝ փոխանցել պետական բյուջե: Այդպես չվարվելը առաջացնում է Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՅՅ օրենսգրքի 189.16 հոդվածով նախատեսված վարչական պատասխանատվություն՝ սահմանված նվազագույն աշխատավարձի 100-150-ապատիկի չափով տուգանքի ձևով: Տուգանքի կիրառումից հետո մեկ ամսվա ընթացքում նույն խախտումը կրկին կատարելու դեպքում կիրառվում է նոր տուգանք՝ նվազագույն աշխատավարձի 200- 250-ապատիկի չափով ⁴⁵⁹:

457 Կուսակցությունների մասին օրենք, հոդված 25:

458 Նույն տեղում:

459 Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՅՅ օրենսգրք, հոդված 189.16:

Ինչ վերաբերում է նվիրատվությունների արգելված աղբյուրներին՝ ապա այս դեպքում նույնպես կիրառելի է օրենսգրքի նույն հոդվածը: Սակայն Կուսակցությունների մասին օրենքը արգելված նվիրատվությունների տարբեր տեսակների համար նախատեսում է տարբեր ընթացակարգեր և ոչ թե մեկ ընդհանուր ընթացակարգ: Մասնավորապես՝ ա) բարեգործական կամ կրոնական կազմակերպություններից (կամ վերջիններիս մասնակցությամբ կազմակերպություններից), նվիրատվության կատարումից մինչև 6 ամիս առաջ գրանցված իրավաբանական անձանցից և քաղաքացիություն չունեցող անձանցից նվիրատվություն ստանալու դեպքում կուսակցությունը պարտավոր է 2 շաբաթվա ընթացքում վերադարձնել ամբողջ նվիրատվությունը կամ դրա անհնարինության դեպքում փոխանցել պետական բյուջե, բ) արգելված նվիրատվությունների մնացած տեսակների դեպքում կուսակցությունը պարտավոր է 2 շաբաթվա ընթացքում ստացված նվիրատվությունները փոխանցել պետական բյուջե ⁴⁶⁰: Չարկ է նշել, որ նշված տուգանքների բոլոր տեսակները պետք է կիրառել կուսակցության համապատասխան պատասխանատու անձի (անձանց) նկատմամբ ⁴⁶¹:

Այստեղ խնդիրն այն է, որ աշխատանքներն ու ծառայությունները նույնպես համարվում են նվիրատվություններ, ընդ որում՝ օրենքը համապատասխան մեխանիզմ չի սահմանում կատարված աշխատանքի կամ մատուցված ծառայության հաշվարկման համար: Օրենքով սահմանված նման մեխանիզմի առկայությունը խելամիտ կլինի, որովհետև ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց իրավունքների իրացման և պաշտպանության պայմաններն ու ընթացակարգերը, վերջիններիս իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումները, նրանց պարտականությունները, ինչպես նաև նրանց պարտավորությունների ձևերը, ընդգրկումը և ընթացակարգը, հարկադրանքի միջոցները և դրա ընթացակարգը, ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց կողմից վճարվող հարկերի, տուրքերի և այլ պարտավորեցնող վճարների տեսակները, չափերը և վճարման ընթացակարգերը պետք է սահմանվեն քաղաքացի օրենքներով: Սա սահմանադրական պահանջ է (հոդված 83.5): Չետևաբար՝ տեսականորեն հնարավոր է, որ Սահմանադրության հետ հակասություն առաջանա:

Չատկանշական է նաև այն հանգամանքը, որ սահմանված նվազագույն աշխատավարձի 100-ապատիկը գերազանցող դրամական հատկացումները պետք է կատարվեն անկանխիկ ⁴⁶²: Վարչական իրավախախտումների մասին օրենսգրքի 189.15 հոդվածը պատասխանատվություն է սահմանում թե՛ նվիրատուների և թե՛ կուսակցության համապատասխան պաշտոնատար անձի համար:

Ռեսուրսներ (ըստ օրենքի)

Որքանով է իրավական դաշտը նպաստավոր միջավայր ապահովում կուսակցությունների ձևավորման և գործունեության համար

2012թ. միավորը - 75

2014թ. միավորը - 75

ՕԱԶ 2012թ. գնահատման մեջ նշվում էր, որ կուսակցություններ հիմնելու հետ կապված առկա արգելանքներից մի քանիսը համապատասխանում են միջազգային չափորոշիչներին: Միևնույն ժամանակ նկատվել է, որ Սահմանադրությունը երաշխավորում է գաղափարախոսական բազմազանություն և բազմակուսակցական համակարգ, ինչպես նաև քաղաքական կուսակցություններ ստեղծելու ազատություն: Չաջորդ բացահայտումն այն էր, որ ընկերակցություններ հիմնելու ազատության վերաբերյալ հատուկ օրենք չկա, բայց վերջինիս իրականացումը կարգավորվում է

⁴⁶⁰ Կուսակցությունների մասին օրենք, հոդված 25:

⁴⁶¹ Նույն տեղում:

⁴⁶² Նույն տեղում:

Կուսակցությունների մասին օրենքով: Նկատվել է, որ Կուսակցությունների մասին օրենքը սահմանում է կուսակցություն հիմնելու հետ կապված մի քանի իրավական պահանջներ: Նախ՝ գրանցման պահին կուսակցությունը պետք է ունենա առնվազն 200 անդամ⁴⁶³ և տարածքային կազմակերպություններ Հայաստանի մարզերի առնվազն մեկ երրորդում, ներառյալ Երևանը⁴⁶⁴: Բացի այս պահանջներից, Կուսակցությունների մասին օրենքով նախատեսվում է, որ գրանցումից ոչ ուշ քան 6 ամիս հետո կուսակցությունը պետք է ամբողջ երկրում ունենա առնվազն 2000 անդամ, ընդ որում՝ առնվազն 100-ական անդամ յուրաքանչյուր մարզում, տարածքային միավորներ բոլոր մարզերում և Երևանում⁴⁶⁵: Անդամների թվի վերաբերյալ պահանջը համարվեց այնպիսի պահանջ, որը տեսականորեն փոքր խմբերին խանգարում է հիմնել կուսակցություններ:

Այդ ժամանակից ի վեր լրացումներ և փոփոխություններ տեղի չեն ունեցել:

Ռեսուրսներ (գործնականում)

Արդյունավետ քաղաքական մրցակցության համար կուսակցությունները որքանով են տիրապետում ֆինանսական ռեսուրսների:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 50

ՕԱՀ 2012թ. գնահատման մեջ նշվում էին 2009թ. հայաստանյան հիմնական կուսակցությունների ստացած գումարները: Հանրապետական կուսակցությունը ստացել է 27,183,000 դրամ (մոտ 66 000 դոլար), «Բարգավաճ Հայաստան»-ը՝ 12,129,300 դրամ (մոտ 29,800 ԱՄՆ դոլար), Հայ հեղափոխական դաշնակցությունը՝ 10,552,900 դրամ (մոտ 25,900 ԱՄՆ դոլար), «Օրինաց երկիր»-ը՝ 5,654,000 դրամ (մոտ 13.870 ԱՄՆ դոլար) և «Ժառանգություն»-ը՝ 4,807,500 դրամ (մոտ 11.794 ԱՄՆ դոլար): Բացի այդ, գնահատման մեջ մեջբերվում է Երևանի մամուլի ակումբի դիտարկումը, որը բարձրաձայնեց իր կասկածները կուսակցությունների կողմից եթերային ժամանակի համար վճարումների առումով: Մասնավորապես՝ նկատվել է, որ թե՛ պետական ֆինանսավորումը և թե՛ մասնավոր ֆինանսավորումը առաջժամակա ազդեցություն չեն ունեցել ընտրությունների վրա զուտ այն պատճառով, որ համատարած ընտրակաշառքներ են բաժանվել 2007թ. (խորհրդարանական), 2008թ. (նախագահական), 2009թ. (Երևանի ավագանու) և 2012թ. (խորհրդարանական) ընտրությունների ժամանակ:

Ֆրիդոմ Հաուզն իր «Ազատությունն աշխարհում» 2014թ. զեկույցում Հայաստանի առնչությամբ նշում է. «Հայաստանում մարդիկ իրավունք ունեն կազմակերպել տարբեր քաղաքական կուսակցություններ, բայց վարչական ռեսուրսների հասանելիությունը իշխող կուսակցության համար և վերջինիս կողմից այդ ռեսուրսների չարաշահումը կանխում է հավասար քաղաքական խաղաղաշտի գոյությունը երկրում»⁴⁶⁶: ԹԻՅԿ-ն հարցազրույց վարեց խորհրդարանում ներկայացված ժառանգություն կուսակցության ներկայացուցիչ, ԱԺ նախկին պատգամավոր Արմեն Մարտիրոսյանի հետ⁴⁶⁷: Խոսելով փոքր և նորաստեղծ ընդդիմադիր կուսակցությունների ֆինանսական վիճակի մասին՝ նա նշեց, որ, 2-3 տարի առաջվա հետ համեմատած իրավիճակը վատթարացել է: Պետական բյուջեից այդ կուսակցությունների ստացած ֆինանսավորումը շատ փոքր է և չի բավարարում: Կուսակցությանը նախկինում ֆինանսավորում էր փոքր և միջին բիզնեսը, սակայն այժմ այդպես չէ՝

463 Այս 200 կամ ավելի մեծ թվով անդամներին կարելի է համարել կուսակցության հիմնադիրներ:

464 Կուսակցությունների մասին օրենք, հոդված 5:

465 Նույն տեղում, հոդված 5, կետ 1.1:

466 Freedom House, Armenia: Freedom in the World 2014, (Freedom House, 2014). http://freedomhouse.org/report/freedom-world/2014/armenia-0#_U_NGmPmSwIM.

467 Նախկին պատգամավոր Արմեն Մարտիրոսյանի հարցազրույցը ԹԻՅԿ-ի ներկայացուցիչի հետ, 10 հունիսի, 2014թ.:

հաճախ այն պատճառով, որ փոքր ու միջին բիզնեսները սնանկացել են, իսկ մեծ բիզնեսները փոքր կուսակցություններին չեն ֆինանսավորում:

Մեծ բիզնեսը, որպես կանոն, միայն իշխանամետ կուսակցություններին է ձգտում ֆինանսավորել: Նույն հարցն ուղարկվեց Հանրապետական կուսակցության ներկայացուցչին, ով պատասխանեց, որ իրենց կուսակցության ֆինանսական վիճակը մնացել է նույնը:

Պրն Մարտիրոսյանը նշեց, որ «ոչ մի կերպ չի կարելի ասել, թե կուսակցությունները կայուն ֆինանսավորում են ստանում, և դա է պատճառը, որ կուսակցությունները հաջողության չեն հասնում»: Ըստ նրա՝ ֆինանսավորման աղբյուրները կամ կուսակցությունների առաջնորդներն են ապահովում կամ, իշխանական կուսակցությունների պարագայում, օլիգարխների կապիտալ ներդրումները: Կուսակցություններում աշխատողները պետք է վճարվեն, բայց «Ժառանգության» պարագայում իրենք կարող են վճարել միայն կենտրոնական գրասենյակի տնօրենին և վարչական աշխատողին:

Տեղական փորձագետ պրն Էդգար Վարդանյանը⁴⁶⁸ նշեց, որ, իր կարծիքով, փոքր կամ նորաստեղծ կուսակցությունների ֆինանսական վիճակը, համեմատած վերջին 2-3 տարիների վիճակի հետ, կտրուկ չի փոխվել: Ինչ վերաբերում է ֆինանսավորման բազմազանությանը և կայունությանը՝ նա նկատում է, որ փոքր և ընդդիմադիր կուսակցությունների դեպքում ֆինանսավորումը բազմազանացված և կայուն չէ: Անդամավճարները խորհրդանշական են, և կուսակցությունները ֆինանսավորվում են կամ տվյալ կուսակցության առաջնորդի կամ նրա ընկերների կողմից, ովքեր բիզնեսներ ունեն: Վերջին 3 տարվա ընթացքում եղած զարգացումների առումով նա նշեց, որ իրավիճակը չի փոխվել, թեպետ կուսակցությունների ներսում այս հարցերի շուրջ քննարկումներ են սկսվել:

Հաշվի առնելով հակասական վկայությունները՝ հնարավոր չէ հստակ եզրակացություն անել, թե իրավիճակը 2012թ.-ից հետո արդյոք վատթարացել է, թե բարելավվել, ուստի միավորը մնում է անփոփոխ:

Անկախություն (ըստ օրենքի)

Որքանով են առկա իրավական երաշխիքներ կուսակցությունների գործունեությունը անհիմն արտաքին միջամտություններից գերծ պահելու համար:

2012թ. միավորը - 75

2014թ. միավորը - 75

ՕԱՀ 2012թ. գնահատման մեջ դիտարկում է արվել, որ կուսակցությունները իրավաբանական անձանց կարգավիճակ ունեն, և պետությունը կարող է մշտադիտարկել (ուսումնասիրել) կուսակցությունների գործունեությունը նույն կերպ, ինչպես այլ իրավաբանական անձանց դեպքում: Հետևաբար, Կուսակցությունների մասին օրենքը նախատեսում է, որ կուսակցությունները պետք է ֆինանսական և հաշվապահական հաշվետվություններ ներկայացնեն պետական մարմիններին, ընդ որում հաշվետվությունները Կուսակցությունների մասին օրենքով սահմանված կարգով չիրապարակելը կամ չներկայացնելը կամ ոչ համապատասխան ձևով ներկայացնելը առաջացնում է օրենքով նախատեսված պատասխանատվություն ⁴⁶⁹: Բացի այդ, նաև նկատվել է, որ չկան պետական մարմինների կողմից

⁴⁶⁸ Ռազմավարական և զգալիին հետազոտությունների հայկական կենտրոնի փորձագետ Էդգար Վարդանյանի հարցազրույցը ԹԻՂԿ-ի ներկայացուցչի հետ, 25 հունիսի, 2014թ.:

⁴⁶⁹ Ա) հաշվետու տարվա ընթացքում կուսակցության ստացած և ծախսած միջոցների մասին պետական լիազոր մարմին օրենքով սահմանված կարգով և ժամկետում հաշվետվություն չներկայացնելը կամ դա չիրապարակելը (Վարչական իրավախախտումների մասին օրենսգիրք, հոդված 189.13) առաջացնում է տուգանք սահմանված նվազագույն աշխատավարձի 40-ապատիկից-50-ապատիկի չափով, բայց եթե նույն խախտումը կրկնվում է տուգանք կիրառելուց հետո՝ մեկ ամսվա ընթացքում, ապա տուգանքի չափը հասնում է նվազագույն աշխատավարձի 400-500-ապատիկին, բ) օրենքով սահմանված փաստաթղթերը պետական լիազոր մարմին չտրամադրելը (Վարչական իրավախախտումների մասին օրենսգիրք, հոդված 189.14) առաջացնում է տուգանք սահմանված նվազագույն աշխատավարձի

կուսակցությունների ժողովներին պարտադիր կերպով հաճախելու վերաբերյալ դրույթներ, ինչպես նաև դրույթներ, որոնք պետությանը թույլ տալիս առանձնահատուկ մոտեցումներ կիրառել կուսակցությունների գործունեությունը մշտադիտարկելիս (ուսումնասիրելիս): Որպես բացասական կողմ նշվել է, որ չկան կուսակցության անդամների թիվը և մարզային կառույցների առկայությունը ստուգելու մեխանիզմներ: Սա համարվել է կուսակցությունների օրինական լուծարմանը խոչընտոտող հանգամանք, որը կուսակցություններին հնարավորություն է տալիս կեղծ տեղեկություններ հայտնել անդամների թվի և մարզային կառույցների վերաբերյալ:

Այդ ժամանակից ի վեր կուսակցություններին վերաբերող օրենսդրական որևէ ակտի մեջ որևիցե փոփոխություն կամ լրացում չի կատարվել:

Անկախություն (գործնականում)

Գործնականում որբանրվ են կուսակցություններն ազատ իրենց գործունեության մեջ անհարկի արտաքին միջամտություններից:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 50

ՕԱՅ 2012թ. գնահատման մեջ որոշակի դիտարկումներ էին արված 2008թ. քաղաքական ճգնաժամի հետևանքների մասին: Նշվել է, որ Սոցիալ-դեմոկրատական հնչակյան կուսակցությունը բաժանվել է 2 մասի, ինչպես նաև դադարել է երկխոսությունը Հայ ազգային կոնգրեսի (ՀԱԿ), որն այն ժամանակ արտախորհրդարանական ընդդիմադիր ուժ էր, և այդ ժամանակվա իշխող կոալիցիայի միջև: Երկխոսությունը ջլարունակելու պատճառը, ըստ ՀԱԿ-ի հայտարարության, վերջինիս 7 ակտիվիստների կալանավորումն էր:

2012թ.-ից հետո նշված 7 երիտասարդ ակտիվիստներին ազատ են արձակել, իսկ ՀԱԿ-ը դարձել է խորհրդարանական ուժ: Պրն Արմեն Մարտիրոսյանը նշեց, որ կուսակցությունների գործունեությանը միջամտելը միշտ էլ եղել է՝ ընդդիմության ներկայացուցիչներին տնտեսական դաշտ «հրավիրելու» փորձերի, նրանց լավ աշխատանք խոստանալու ձևով: Ընդդիմադիր կուսակցությունների նկատմամբ անհավասար մոտեցումների վերաբերյալ նա նշեց, որ դա արտահայտվում է որոշ կուսակցությունների թույլ տալով, որ հանրային միջոցառումներ իրականացնեն, իսկ պետական ռեսուրսները տրվում են միայն իշխանամետ կուսակցությունների:

Տեղական փորձագետ պրն Վարդանյանը ԹԻՅԿ-ի ներկայացուցչի հետ իր հարցազրույցում նշեց, որ ինքը չի հիշում որևէ դեպք, երբ իշխանությունները ուղղակիորեն լուծարեին կամ կանխարգելեին որևէ կուսակցության գործունեությունը⁴⁷⁰: Ընդդիմադիր կուսակցությունները ևս չեն բարձրաձայնել իշխանությունների կողմից իրենց գործերին միջամտելու մասին: Սակայն, ըստ նրա, որոշ կուսակցությունների քաղաքական վարքագիծը չի համապատասխանում իրենց քաղաքական կանոնադրությանը, փոխարենը՝ դրանք սատարում են իշխանությունների քաղաքականությանը:

Կարելի է եզրակացնել, որ կուսակցությունների անկախության հետ կապված իրավիճակը ոչ կտրուկ վատթարացել է, ոչ էլ՝ կտրուկ բարելավվել: Այդ իսկ պատճառով միավորը մնում է նույնը:

80-100-ապատիկի չափով, բայց եթե նույն խախտումը կրկնվում է տուգանք կիրառելուց հետո՝ մեկ ամսվա ընթացքում, ապա տուգանքի չափը հասնում է նվազագույն աշխատավարձի 150-200-ապատիկին:

470 Ռազմավարական և ազգային հետազոտությունների հայկական կենտրոնի փորձագետ Էդգար Վարդանյանի հարցազրույցը ԹԻՅԿ-ի ներկայացուցչի հետ, 25 հունիսի, 2014թ.:

Թափանցիկություն (ըստ օրենքի)

Որքանով են առկա համապատասխան կանոնակարգեր, որոնցով կուսակցություններից պահանջվում է հրապարակել իրենց ֆինանսական տեղեկատվությունը:

2012թ. միավորը - 75

2014թ. միավորը - 75

ՕԱՀ 2012թ. գնահատման մեջ նշվում էր, որ, ըստ օրենքի, հաշվետու տարվան հաջորդող տարվա մարտի 25-ից ոչ ուշ կուսակցությունը զանգվածային լրատվամիջոցներում պարտավոր է հրապարակել հաշվետու տարվա ընթացքում ստացած և ծախսած միջոցների վերաբերյալ հաշվետվություն, ինչպես նաև աուդիտորական եզրակացություն: Հրապարակված և ներկայացված հաշվետվությունը ստուգելու նպատակով պետական լիազոր մարմինն իրավունքն ունի պահանջել տեղեկություններ դրամական միջոցների բանկային մուտքերի և արված վճարումների, նախնական հաշվապահության մասին. կուսակցությունը պարտավոր է այս տեղեկատվությունը տրամադրել 3 օրվա ընթացքում:

Հաշվետու ժամանակաշրջանում այս ցուցիչը կարգավորող իրավական ակտերում փոփոխություններ չեն եղել:

Թափանցիկություն (գործնականում)

Որքանով են կուսակցություններն իրենց ֆինանսական տեղեկությունները դարձնում հրապարակայնորեն մատչելի:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 50

ՕԱՀ 2012թ. գնահատման մեջ նշվել է կուսակցությունների ֆինանսական հաշվետվությունները ներկայացվում են նախատեսված ժամկետում: Նշվել է նաև, որ Ինֆորմացիայի ազատության կենտրոնը ֆինանսական տեղեկություններ էր խնդրել 2009թ. Երևանի ավագանու ընտրություններին մասնակցած կուսակցություններից: Երկու կուսակցություններ (Օրինաց երկիր և ՀԱԿ) նման տեղեկություններ չտրամադրեցին:

2014թ. ԹԻՂԿ-ն Հանրապետական կուսակցությանը հարցրեց, թե որքանով է հեշտ կուսակցությունից ֆինանսական տեղեկություններ ստանալը և որքանով են սպառիչ կուսակցության ֆինանսական հաշվետվությունները: Հարցի առաջին մասի կապակցությամբ Հանրապետական կուսակցությունը պատասխանեց, որ իրենցից ֆինանսական տեղեկատվություն ստանալը հեշտացել է, քանի որ այն հրապարակվում է իրենց կայքում, ինչպես նաև տարածվում լրատվամիջոցների միջոցով: Ինչ վերաբերում է հարցի երկրորդ մասին՝ Հանրապետական կուսակցությունը պատասխանեց, որ իրենց ֆինանսական հաշվետվություններն ավելի համակողմանի են դարձել, որովհետև իրենց մասնագետները վերապատրաստում են անցել և հիմա աշխատում են համապատասխան ծրագրերով, ինչպես նաև, օրենքով սահմանված կարգով, հաշվետվությունները ենթարկվել են աուդիտի:

Պրն Արմեն Մարտիրոսյանն այս կապակցությամբ նշեց, որ ընդդիմադիր կուսակցությունների ոչ թափանցիկությունը պայմանավորված է տվյալ կուսակցության մարտավարությամբ, մասնավորապես որ Հայաստանում քաղաքական պայթյալը հիշեցնում է ռազմական պայթյալ: Նրա կարծիքով, իշխող կուսակցությունն ասում է մի բան, բայց անում ճիշտ հակառակը: Նա նաև կարծում է, որ վերջին 3 տարիների ընթացքում շատ բան չի փոխվել: Նրա կարծիքով, թափանցիկության առումով լավագույն

կուսակցությունը իր կուսակցությունն է, իսկ վատագույնը՝ իշխող կուսակցությունը և, թերևս, «Բարգավաճ Հայաստան»-ը, որովհետև երկար ժամանակ վերջիններս եղել են կոալիցիայի մեջ, և այդ կուսակցություններում բավականին մեծ ֆինանսական ռեսուրսներ ունեցող անձինք կան:

Պրն Վարդանյանը նշեց, որ, իր ընկալմամբ, կուսակցություններից այնքան էլ հեշտ չէ ֆինանսական տեղեկություններ ստանալ: Սակայն նաև նշեց, որ եթե պայմանականորեն ընդհանրացնելու լինի, ապա, իր կարծիքով, ընդդիմադիր կուսակցություններն ավելի բաց են տեղեկատվության մատչելիության առումով:

Բոլոր 3 ներկայացուցիչները (Հանրապետական կուսակցության ներկայացուցիչը, «Ժառանգություն»-ից նախկին պատգամավորը և տեղական փորձագետը) արտահայտեցին տարբեր տեսակետներ, և միակ բնական եզրակացությունն այն է, որ թափանցիկության առումով լճացված իրավիճակ է տիրում, և ծայրահեղ փոփոխություններ տեղի չեն ունեցել: Խորհրդարանում ներկայացված վեց կուսակցությունների կայքերի մանրակրկիտ ուսումնասիրությունը ցույց տվեց, որ 2012-2014թթ. ֆինանսական հաշվետվությունը, տվյալները այդ կուսակցություններից ոչ մեկը չի տեղադրել իր կայքում 2014թ. հունիսի 30-ի դրությամբ: Ուստի՝ միավորը մնում է նույնը:

Հաշվետվողականություն (ըստ օրենքի)

Որքանով են առկա կուսակցությունների ֆինանսական վերահսկողությունը կարգավորող դրույթներ

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 50

2012թ. գնահատման մեջ նշվում էր, որ, համաձայն օրենքի, ոչ ուշ, քան հաշվետու տարվան հաջորդող տարվա մարտ ամիսը, կուսակցությունը պարտավոր է զանգվածային լրատվամիջոցներում հրապարակել հաշվետու ժամանակաշրջանում ստացած և ծախսած դրամական միջոցների վերաբերյալ ֆինանսական հաշվետվություն: Նշվել է նաև, որ ֆինանսական հաշվետվությունը պետք է ներառի տեղեկություններ թե՛ կուսակցության հաշվեհամարին մուտք եղած միջոցների աղբյուրների և ծավալի և թե՛ կուսակցության գույքի վերաբերյալ: Այս առումով նշվել է, որ հիմնական թերությունն այն է, որ օրենսդրությունը կուսակցությունների հաշվետվություններում եղած տեղեկությունների ստուգման մեխանիզմներ չի նախատեսում:

2012թ. գնահատման մեջ նշվում էր, որ, համաձայն օրենքի, ոչ ուշ, քան հաշվետու տարվան հաջորդող տարվա մարտ ամիսը, կուսակցությունը պարտավոր է զանգվածային լրատվամիջոցներում հրապարակել հաշվետու ժամանակաշրջանում ստացած և ծախսած դրամական միջոցների վերաբերյալ ֆինանսական հաշվետվություն և աուդիտորական եզրակացություն: Հրապարակված և ներկայացված հաշվետվությունները ստուգելու նպատակով պետական լիազոր մարմինն իրավունք ունի պահանջելու տեղեկատվություն մուտքագրված դրամական միջոցների և կատարված վճարումների բանկային ստացականների, նախնական հաշվապահության մասին, ընդ որում, կուսակցությունը պարտավոր է տրամադրել այդ տեղեկատվությունը 3 օրվա ընթացքում: Այս ցուցիչի գնահատականն ավելի շուտ դրական էր, քան՝ բացասական: Հաշվետու ժամանակաշրջանում այս ցուցիչը կարգավորող իրավական ակտերի մեջ փոփոխություններ չեն մտցվել:

Հաշվետվողականություն (գործնականում)

Գործնականում որքանով է արդյունավետ կուսակցությունների ֆինանսական վերահսկողությունը:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 50

ՕԱՀ 2012թ. գնահատման մեջ նկարագրվում է Հայաստանում կուսակցությունների ֆինանսական վերահսկողության համակարգը և մեքբերվել է ԵԱՀԿ/ԺՅՄԻԳ-ի Վենետիկի հանձնաժողովի կարծիքն այն մասին, որ նույն մարմինն կուսակցությունների գործունեության վերահսկողության գործառույթ և քարոզարշավի վերահսկողության գործառույթ շնորհելը ճիշտ գործելակերպ է:

Ինչպես արդեն քննարկել ենք վերևում, Հանրապետական կուսակցությունը համարում է, որ իր հաշվետվություններն ավելի ճշգրիտ են: Պրն Արմեն Մարտիրոսյանի կարծիքով, իրավիճակը նույնն է և չի փոխվել վերջին 3 տարվա ընթացքում: Նա նշում է, որ հաշվետվությունները ճշգրիտ չեն, որովհետև իշխող կուսակցությունը դրամական մեծ հոսքեր ունի ընտրակաշառքներ տալու և ընդդիմության անդամներին զնելու համար: Տեղական փորձագետ պրն Վարդանյանը նշեց, որ ինքը կասկածում է ներկայացված հաշվետվությունների համակողմանիությանը: Հայաստանի վերաբերյալ Համապատասխանության իր զեկույցում, որը վերաբերում է նաև կուսակցությունների ֆինանսավորման թափանցիկությանը, ԳՐԵԿՈ-ն եզրակացրել է, որ VIII առաջարկությունը⁴⁷¹, որը վերաբերում է նաև կուսակցությունների ֆինանսավորման մշտադիտարկման անկախ և օրինավոր մեխանիզմներ ունենալու հարցին, մասամբ իրականացվել է⁴⁷²: Սակայն պետք է նշել, որ ԳՐԵԿՈ-ն քննության է առնում իրավական մեխանիզմները և ոչ թե՛ դրանց գործնական իրականացումը: Արտահայտված տեսակետներից կարելի է եզրակացնել, որ իրավիճակը մնացել է նույնը, և անհրաժեշտություն չկա միավորը փոխելու:

Օրինավորություն (ըստ օրենքի)

Որքանով են առկա հիմնական կուսակցությունների ներքին ժողովրդավարական կառավարման վերաբերյալ կազմակերպական կանոնակարգեր:

2012թ. միավորը - 100

2014թ. միավորը - 100

ՕԱՀ 2012թ. գնահատման մեջ նշվում է, որ, ընդհանուր առմամբ, կուսակցությունների մասին օրենսդրությունում չկան այնպիսի դրույթներ, որոնք կարող են խանգարել ներկուսակցական հարցերի շուրջ որոշումների ընդունման գործընթացում ժողովրդավարական մեխանիզմների կիրառմանը: Ավելին, ըստ Կուսակցությունների մասին օրենքի, մի շարք առանցքային որոշումներ, ինչպիսիք են՝ կանոնադրության և ծրագրի ընդունումը, կուսակցության ղեկավար և վերահսկիչ մարմինների ձևավորումը, կանոնադրության և ծրագրի մեջ փոփոխություններ և լրացումներ մտցնելը, ինչպես նաև կուսակցության վերակազմակերպումը և լուծարումը, պետք է ընդունվեն համագումարի պատվիրակների ձայների մեծամասնությամբ, այլ ոչ թե՛ համագումարին ներկա պատվիրակների ձայների մեծամասնությամբ:

471 ԳՐԵԿՈ-ն առաջարկել է ամրագրել կուսակցությունների և նախընտրական քարոզարշավի ֆինանսավորման մշտադիտարկման անկախ և օրինավոր մեխանիզմներ և իրեն տալ համապատասխան մանդատ, լրագրություն և ֆինանսական ու աշխատանքային ռեսուրսներ՝ նման ֆինանսավորումը արդյունավետ և պրոակտիվ կերպով վերահսկելու, բաղաբազան ֆինանսավորման ենթադրյալ խախտումները հետաքննելու և, անհրաժեշտության դեպքում, պատժամիջոցներ կիրառելու համար: Տե՛ս GRECO, Third Evaluation Round. Compliance Report on Armenia, (Strasbourg: GRECO Secretariat/ Council of Europe, 2012), p. 11. [http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/evaluations/round3/GrecoRC3\(2012\)21_Armenia_EN.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/evaluations/round3/GrecoRC3(2012)21_Armenia_EN.pdf)

472 Նույն տեղում, 3:

Այս առումով կարգավորիչ օրենսդրության մեջ փոփոխություններ չեն կատարվել: Բացի այդ, այս ցուցիչին տրվել է ամենաբարձր միավորը:

Օրինավորություն (գործնականում)

Գործնականում որքանով է արդյունավետ կուսակցությունների ներքին ժողովրդավարական կառավարումը:

2012թ. միավորը - 25

2014թ. միավորը - 25

ՕԱՅ 2012թ. գնահատման մեջ նշվում էր, որ հիմնական կուսակցությունների կառավարման գործում ամենանշանավոր գործիչները տվյալ կուսակցությունների առաջնորդներն են: Նշվել է նաև, որ կուսակցությունների առաջնորդների ընտրությունը չի հիմնվում իրական ժողովրդավարական սկզբունքների վրա:

Տեղական փորձագետ Արա Նեդոլյանն իր «Կուսակցությունները 2012-2013թթ. ընտրություններից առաջ, դրանց ընթացքում և դրանցից հետո» հոդվածում նշում է. «Այդ կուսակցությունները հիմնականում այս կամ այն քաղաքական գործի աջակիցների ակումբներ են: Նրանք հիմնականում սատարում են իրենց առաջնորդի գաղափարախոսական, քարոզչական և կազմակերպական գործունեությունը»⁴⁷³: Այս բացահայտումը համապատասխանում է հարցվողների տեսակետների հետ: Այս սյան առնչությամբ անցկացված հետազոտության հիմնարար մասերից մեկում, որը կոչվում է «Յետանկախական Հայաստանի քաղաքական վերնախավը. Բնութագիրը և ձևավորման օրինաչափությունները», նշել է. «Հանրապետական կուսակցության ներկայացուցիչները նույնպես հայտարարել են, որ իրենց խնամքով ընտրել են կուսակցության ղեկավարները՝ կոնկրետ քաղաքական գործառույթներ իրականացնելու համար»⁴⁷⁴:

Վերոնշյալը հարկադրում է եզրակացնել, որ վերջին հաշվետվությունից հետո եական փոփոխություններ տեղի չեն ունեցել, այդ իսկ պատճառով միավորը մնում է նույնը:

Շահերի համատեղում և ներկայացուցչություն (գործնականում)

Որքանով են կուսակցությունները համատեղում և ներկայացնում համապատասխան սոցիալական շահերը քաղաքական ոլորտում:

2012թ. միավորը - 25

2014թ. միավորը - 50

ՕԱՅ 2012թ. գնահատման մեջ նշվում էր, որ Հայաստանում քաղաքական մշակույթը դեռևս չի հասել այնպիսի մակարդակի, որ մեկ կուսակցությունը ներկայացնի մարդկանց կոնկրետ խմբերի տարբեր շահերը: Բացի այդ, նշվել է, որ, չնայած այնպիսի կուսակցությունների առկայությունը, ինչպիսիք են՝ Կանաչների կուսակցությունը և Երիտասարդական կուսակցությունը, վերջիններս կարևոր դեր չեն խաղում Հայաստանի քաղաքական հատվածում: Նշվել է նաև, որ, համաձայն քաղաքացիական հասարակության համաթվի բնակչության հետազոտության, հարցվողների 80.9%-ը չէր վստահում քաղաքական կուսակցություններին⁴⁷⁵:

473 Ara Nedolyan, "Political Parties Before, During and After the Elections of 2012–2013," Caucasus Analytical Digest, no. 53–54 (July 17, 2013), p. 7. <http://www.css.ethz.ch/publications/pdfs/CAD-53-54-7-11.pdf>.

474 Շվեյցարական ակադեմիական կովկասյան ցանց, Յետանկախական Հայաստանի քաղաքական վերնախավը. Բնութագիրը և ձևավորման օրինաչափությունները, (Երևան. ԱՐԵԳ գիտամշակութային երիտասարդական ասոցիացիա և Շվեյցարական ակադեմիական կովկասյան ցանց, 2014), էջ 56. <http://www.ascn.ch/en/research/Completed-Projects/Completed-Projects-Armenia.html>

475 ՍԻՎԻԿՈՒՄ քաղաքացիական հասարակության համաթվի իրականացման ազգային թիմ, Հայաստանի քաղաքացիական հասարակություն. Անցումից դեպի միավորում: Վերլուծական ազգային զեկույց (Երևան, Բառնթերփարթ ինթերնեշնլ, 2010), էջ 24. <https://>

Հայաստանում լայնորեն հայտնի է, որ կուսակցություններում գերակայող շահերի միակ խմբերը կամ գործարարներ են, կամ այսպես կոչված օլիգարխներ: Տեղական մի փորձագետ, ով միաժամանակ Հայաստանի վերաբերյալ Բերթելսմանի փոխակերպման համաթվի հեղինակն է, օլիգարխների իշխանության մասին նշում է. «Ավելի կոնկրետ, Հայաստանի խորհրդարանում ապահովելով զգալի թվով տեղեր, որպես պատգամավորի՝ նրանց քաղաքական դերը կորպորատիվ, պետական և, որոշ դեպքերում, նույնիսկ քրեական շահերի համատեղումն է: Բացի պետական քաղաքականության ձևավորման վրա ազդեցությունից և կառավարության քաղաքականության ուղղվածության վրա ազդելու լծակներին տիրապետելուց, այս օլիգարխիկ վերնախավն իրենով մարմնավորում է իշխելու կարողության և կառավարելու պատասխանատվության միջև եղած տարբերությունը»⁴⁷⁶ :

Մեկ այլ հետազոտող՝ Զեթևան Բոլխվաձեն, ով ուսումնասիրել է քաղաքական ֆինանսավորման կանոնակարգումը Հայաստանում և Վրաստանում, նշում է. «Հայաստանյան առաջատար գործարարները, որոնք կազմում են 40 հոգուց բաղկացած մի խումբ, ոչ միայն վերահսկում են տնտեսության ճյուղերը՝ սկսած բանկային համակարգից մինչև հանքարդյունաբերություն, այլև իրենց տնտեսական առավելությունն օգտագործել են արտոնյալ քաղաքական կարգավիճակ ձեռք բերելու համար»⁴⁷⁷: Բացի այդ, ինչպես գրում է Մարիլիսա Լորուսոն «Istituto Affari Internazionali»-ից (Միջազգային հարաբերությունների ինստիտուտ), «սթափ մտածողությամբ հասկանալի է դառնում, որ խորհրդարանը վերածվել է օլիգարխների շահերի շուրջ բանակացություններ վարելու ասպարեզի»⁴⁷⁸:

Կուսակցությունների լեգիտիմությունը Հայաստանում ծայրահեղ ցածր է. Հետազոտական ռեսուրսների կովկասյան կենտրոնների վերջին տվյալներով, Հայաստանում կուսակցություններին լիովին վստահում է հարցվողների լոկ 2%-ը, իսկ 8%-ն էլ որոշ չափով է վստահում, այսինքն՝ կուսակցությունները ամենաթիչ վստահելի հաստատությունն են Հայաստանում⁴⁷⁹:

Ելնելով վերը նշվածից և զանազան քաղաքացիական նախաձեռնությունների և կուսակցությունների միջև գործընկերության ներկա զարգացումներից, որի մասին ավելի շատ քննարկվում է «քաղաքացիական հասարակություն» սյան շրջանակում, կարելի է եզրակացնել, որ քաղաքացիական հասարակության և կուսակցությունների միջև գործընկերությունն ամրապնդվել է, ուստիև, անհրաժեշտ է ավելացնել միավորը:

Հակակոռուպցիոն հանձնառություն (գործնականում)

Որքանին է կուսակցությունները պատշաճ ուշադրություն դարձնում հանրային հաշվետվողականությանը և կոռուպցիայի դեմ պայքարին:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 50

Պրն Արմեն Մարտիրոսյանը կարծում է, որ կոռուպցիայի մասին ավելի շատ է խոսվում և այն կարևոր տեղ է գրավում կուսակցությունների ծրագրերում: Նա նաև այն կարծիքին է, որ քաղաքական առաջնորդները ավելի շատ ժամանակ են տրամադրում կոռուպցիայի մասին խոսելուն, բայց

civicus.org/downloads/CSI/Armenia.pdf.

476 Richard Giragosian, "The Political Dimension: Armenian Perspective." In The South Caucasus 2018: Facts, Trends, Future Scenarios, (Konrad Adenauer Stiftung, 2013), p. 15. http://www.kas.de/wfi/doc/kas_35353-1522-22-30.pdf?130912141452.

477 Ketevan Bolkvadze, Drams, Laris, and Politics: Political Funding Regulations in Armenia and Georgia, (Netherlands Institute of International Relations, n.d), p. 9. <http://www.clingendael.nl/sites/default/files/Drams,%20Laris,%20and%20Politics%20-%20Political%20Funding%20Regulations%20in%20Armenia%20and%20Georgia.pdf>.

478 Ibid, cited by Ketevan Bolkvadze.

479 CRRC Armenia, Caucasus Barometer: Public Perceptions on Political, Social, and Economic issues in South Caucasus Countries, (Yerevan: CRRC Armenia, 2014), p. 18. http://www.crrc.am/hosting/file/_static_content/barometer/2013/CB2013_public%20presentation_English.pdf.

իշխանությունների պարագայում, իր կարծիքով, դա պարզապես ինքնագովազդ է: Նմանապես, Հանրապետական կուսակցությունը նշել է, որ տարեցտարի իրենք ավելի մեծ ուշադրություն են դարձնում կոռուպցիայի հարցերին: Պրն Վարդանյանը նշեց, որ գրեթե բոլոր կուսակցություններն իրենց ծրագրերում ունեն հակակոռուպցիոն կետեր: Սակայն նա համոզված չէ, որ վերջին 3 տարիներին իրավիճակը փոխվել է: Նա նաև նշեց, որ վերջին տարիների ընթացքում խորհրդարանական ընդդիմությունը շեշտադրում է ավելի շատ սոցիալական և արտաքին քաղաքականության հարցերը, քան՝ կոռուպցիայի և ժողովրդավարության կառուցման:

Խորհրդարանում ներկայացված կուսակցությունների կայքերի մանրակրկիտ ուսումնասիրությունը ցույց տվեց, որ դրանցից մեկը՝ Հանրապետական կուսակցությունը, իր պաշտոնական կայքում առհասարակ չի տեղադրել իր կանոնադրությունը, իսկ «Օրինաց երկիր» կուսակցությունը միայն քաղվածքներ է տեղադրել իր կանոնադրությունից ⁴⁸⁰: Սակայն «Օրինաց երկիր» կանոնադրության քաղվածքներից էլ երևում է, որ կուսակցության հիմնարար գաղափարախոսական հիմքն է «զորակցել Հայաստանում օրենքի գերակայություն հաստատելուն»:

Եթե վերոնշյալ 2 կուսակցությունների կայքերի մանրակրկիտ ուսումնասիրությունը շատ բան չբացահայտեց, ապա մնացած 4 կուսակցությունների հետ կապված իրավիճակը տարբեր է: Նախևառաջ, բոլոր այդ 4 կուսակցություններն իրենց կանոնադրությունները տեղադրել են իրենց կայքերում ⁴⁸¹: Սակայն միայն 3-ը («Բարգավաճ Հայաստան», «Հայ ազգային կոնգրես» և «Ժառանգություն») հատուկ գլուխներ են նվիրել կոռուպցիայի դեմ պայքարին, իսկ չորրորդը՝ «Հայ հեղափոխական Դաշնակցություն» կուսակցությունն իր կանոնադրությունում հատուկ հոդվածներ չունի կոռուպցիայի դեմ պայքարի մասին:

Այս սյան բանալի բառը «պետք է»-ն է: Կարելի է մշտապես խոսել և անվերջ հայտարարություններ անել, սակայն դրանց հետևում իրական հանձնառություն բացահայտելու համար անհրաժեշտ է, որ խոսքերն ուղեկցվեն գործերով: Վերոնշյալ տեղեկություններից չի երևում, որ բոլոր կուսակցությունների խոսակցություններին հետևում են անհրաժեշտ գործողություններ: Ուստի՝ միավորը մնում է անփոփոխ:

ԼՐԱՏՎԱՍԻԶՈՑՆԵՐ

Ամփոփում

ՕԱՀ 2012թ. գնահատումից հետո այս սյան ամօճայում բազմաթիվ փոփոխություններ տեղի չեն ունեցել: Այդուհանդերձ, ՉԼՄ-ները Հայաստանում համարվում են բազմազան, ընդ որում, հեռուստատեսությունը շարունակում է մնալ կամ բիզնեսի, կամ պետության ձեռքում: Առցանց ՉԼՄ-ները խիստ բազմազան են և ներկայացնում են քաղաքական տարբեր գաղափարախոսություններ և հետամուտ են տարբեր կուսակցությունների տարբեր ուղղվածություններին, թեպետ կան նաև բավականին օբյեկտիվ առցանց լրատվամիջոցներ: Գրեթե նույն իրավիճակն է տպագիր ՉԼՄ-ների պարագայում: Սակայն Հայաստանում շարունակում է իրողություն մնալ ինքնագրաքննությունը, իսկ հետաքնոող լրագրողների և հետաքննական բնույթի նյութերի քանակը շարունակում է մնալ ծայրահեղ փոքր: Փորձագետները հեռուստատեսության ալիքների լիցենզավորման ոլորտում պետական կառավարման մարմինը շարունակում են համարել ոչ լիովին անկախ կառույց:

480 Տե՛ս Հանրապետական կուսակցության և «Օրինաց երկիր» կուսակցության կանոնադրությունները, համապատասխանաբար. <http://hbk.am/hy/> և http://oek.am/index.php?option=com_content&view=article&id=61&Itemid=100 կայքերում (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 20-ին):

481 «Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցության կանոնադրությունը տե՛ս <http://www.bhk.am/index.php?al=Charter>, «Ժառանգություն»՝ <http://www.heritage.am/hy/about/election-program?start=4>, «Հայ ազգային կոնգրեսի»՝ http://www.anc.am/?page_id=1024, «Հայ հեղափոխական դաշնակցությանը»՝ <http://www.arfd.info/hy/?p=3602> կայքերում (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 20-ին):

Ցուցիչների միավորների աղյուսակ

ՉԼՍ			
Սյան ընդհանուր միավորը՝ 27			
	Ցուցիչ	Ըստ օրենքի	Գործնականում
Կարողականություն 31.25	Ռեսուրսներ	25	50
	Անկախություն	25	25
Կառավարում 25	Թափանցիկություն	25	25
	Հաշվետվողականություն	25	25
	Օրինավորության մեխանիզմներ	25	25
Դերակատարում 25	Ուսումնասիրել և բացահայտել կոռուպցիայի դեպքեր		25
	Հանրությանը տեղեկացնել կոռուպցիայի և դրա ազդեցության մասին		25
	Հանրությանը տեղեկացնել կառավարման հարցերի մասին		Չի գնահատվել

ԿԱՌՈՒՑՎԱԾԸ և ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄԸ

2011թ. դեկտեմբերի 31-ի դրությամբ, Հայաստանում կանոնավորապես հրատարակվում էր 62 թերթ, որոնցից 13-ը՝ օրաթերթեր: Բոլոր օրաթերթերը համապետական են: Մնացած 49 թերթերը լույս են տեսնում տարբեր պարբերականությամբ, բայց բոլորն էլ լույս են տեսնում ամսվազև շաբաթը մեկ անգամ: Այս 49 թերթերից 22-ը համապետական են, իսկ 27-ը՝ մարզային: Մնացած թերթերը հրատարակվում են անկանոն պարբերականությամբ. հաշվի առնելով այն փաստը, որ, սկսած 2004թ.-ից, լրատվամիջոցների պաշտոնական գրանցման պրակտիկան վերացել է, անհնար է ստուգել դրանց ստույգ թիվը: Ամսագրերից և հանդեսներից (որոնք նույնպես անկանոն են լույս տեսնում) միայն 5-ն են այս կամ այն չափով լուսաբանում հասարակական-քաղաքական թեմաներ: Այլ ամսագրերի ու հանդեսների բովանդակությունը զուտ ժամանցային է:

Հայաստանում գործում են 45 հեռուստաալիքներ, որոնցից 4-ը (1-ը արբանյակային ալիք է) պետության սեփականությունը հանդիսացող Հանրային հեռուստառադիոընկերության կազմում են: Մյուս 41 ալիքները մասնավոր սեփականություն են, ընդ որում դրանցից 6-ը համապետական ծածկույթ ունեն, որոնցից 1-ը վերահեռարձակում է արտասահմանյան (ռուսական) հաղորդումներ, իսկ 9-ը հեռարձակվում են մայրաքաղաք Երևանում. դրանցից 3-ը վերահեռարձակում են արտասահմանյան (ռուսական՝ «ՕՌՏ» և «ՌՏՌ») և ամերիկյան «Սի-Էն-Էն») հեռուստաալիքներ: Մնացած 26-ը մարզային ալիքներ են, որոնցից միայն 10-ն են լիցենզիա ստացել հաղորդումներ հեռարձակելու 2015թ. հունվարից՝ երբ կավարտվի թվայնացումը⁴⁸²:

482 Համաձայն «Հեռուստատեսության և ռադիոյի մասին» ՀՀ օրենքում փոփոխություններ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքի (ուժի մեջ է մտել 2010թ. հունիսի 28-ին), որը, փաստորեն հեռուստատեսության և ռադիոյի մասին նոր օրենք էր, մինչև 2015թ. հունվարի 1-ը թվային հեռարձակման ցանցը Հայաստանի Հանրապետության սեփականությունն է (հոդված 47), որը նշանակում է, որ հեռուստատեսության թվայնացումը պետք է իրականացնի միայն կառավարությունը: Օրենքի 62-րդ հոդվածի համաձայն, 2010թ. հունիսի 20-ին Հեռուստատեսության և ռադիոյի ազգային հանձնաժողովը հայտարարում է հայտամրցույթ՝ միայն 18 հեռուստաընկերությունների լիցենզավորման համար, որոնք կթվայնացվեն մինչև 2015թ. հունվարի 1-ը: 2010թ. դեկտեմբերին նշված մրցույթի արդյունքներով համապետական և Երևանում հեռարձակվող 4 հեռուստաալիքներ զրկվեցին լիցենզիայից և փակվեցին 2011թ. հունվարի 20-ին (ըստ նույն հոդված 62-ի՝ դեկտեմբերյան մրցույթը չանցած մարզային հեռուստաալիքները կշարունակեն հեռարձակվել անալոգային ռեժիմով մինչև 2015թ. հունվարի 1-ը):

Գործում են նաև 40 կաբելային հեռուստաընկերություններ, բոլորը՝ մասնավոր, որոնցից երկուսը համապետական ծածկույթի լիցենզիա ունեն, երկուսը՝ Երևանի, իսկ մեկը՝ Երևանին հարակից մարզերի: Մնացած 36 կաբելային հեռուստաընկերություններից 13-ը հեռարձակվում են միայն Երևանում, իսկ 23-ը՝ այլ մարզերում: Տասներեք ռադիոընկերություններ իրենց հաղորդումները հեռարձակում են 24 ալիքներով: Չորս ալիքներ ներառված են Հանրային հեռուստառադիոընկերության, 4-ը՝ «Արադիոկոնտինենտալ» ընկերության և 3-ը՝ «Ռադիո Հայ»-ի կառուցվածքում:

Նշված լրատվամիջոցներից միայն 10%-ից մի փոքր ավելին ունի կանոնավոր կերպով թարմացվող առցանց տարբերակ: Բացի այդ, կան ամեն օր թարմացվող մոտ 20 էլեկտրոնային թերթեր, որոնք բովանդակում են երկրում և աշխարհում տեղի ունեցող քաղաքական, տնտեսական և հասարակական հարցերի վերաբերյալ լուրեր և տեղեկատվություն:

Ռեսուրսներ (ըստ օրենքի)

Որքանով է իրավական դաշտը նպաստավոր բազմազան անկախ ՉԼՄ-ների համար:

2012թ. միավորը - 25

2014թ. միավորը - 25

ՕԱՀ 2012թ. գնահատման մեջ դիտարկվել են էլեկտրոնային, տպագիր և հեռուստատեսային ՉԼՄ-ներին վերաբերող իրավական նորմերը: Դրականորեն է գնահատվել լրագրողի մասնագիտություն ստանալու հնարավորությունը և նշվել է, որ այդ հարցում իրավական սահմանափակումներ չկան, ընդ որում, նույնը վերաբերում է նաև տպագիր լրատվամիջոցներ հիմնելու հնարավորությանը:

Սակայն նաև նշվել է, որ ավելի լուրջ խնդիր է այն, որ, Հեռուստատեսության և ռադիոյի ազգային հանձնաժողովի անկախ չլինելու պատճառով հայաստանյան օրենսդրությունը միջակցային միջավայր չի երաշխավորում էլեկտրոնային լրատվամիջոցների համար:

2012թ. գնահատումից հետո իրավական դաշտում ոչինչ չի փոխվել:

Ռեսուրսներ (գործնականում)

Որքանով են առկա տեսակետների բազմազանություն ապահովող բազմազան անկախ ՉԼՄ-ներ:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 50

ՕԱՀ 2012թ. գնահատման մեջ նշվում էր, որ հայաստանյան տպագիր ՉԼՄ-ները ապահովում են բազմակարծություն, ընդ որում, աճում է առցանց հանրությունը, որը ծառայում է որպես կարծիքների և տեղեկատվության ազատ հոսքի հիմնական ասպարեզ: Օրինակ է բերվել, որ հեռարձակող լրատվամիջոցները, հատկապես հեռուստատեսությունը լուրջ ճնշումների է ենթարկվում կառավարության և տնտեսական շահերի կողմից: Բացի այդ, նշվել է, որ ՉԼՄ-ների եկամուտների աղբյուրները բավականին բազմազան են, բայց դա նաև մարտահրավեր է, որը ծառայում է լրատվամիջոցների առջև, հատկապես՝ մարզայինների:

Այդքսը (Միջազգային հետազոտությունների և փոխանակման խորհուրդ) Հայաստանում Չանգվածային լրատվամիջոցների կայունության ինդեքսի զեկույցում նշում է. «Շնորհանուր առմամբ, լրատվամիջոցներն ապահովում են լուրերի և տեղեկությունների հաղորդումը տեղական, ազգային

և միջազգային հարցերի վերաբերյալ, և քաղաքացիների համար հասանելի են տեղական լուրերը, տեղեկատվությունը այլ երկրի մարզերի մասին, ազգային կարևորության հարցերը և միջազգային զարգացումները»⁴⁸³:

Երկրի առաջատար ՉԼՄ-ն հեռուստատեսությունն է, իսկ ազգային ծածկույթ ունեցող եզակի կայաններից մեկը՝ Հայաստանի հանրային հեռուստաընկերությունը, պետության սեփականությունն է, թեպետ գործում են գրեթե 100 այլ ընկերություններ, որոնք մասնավոր են⁴⁸⁴: Տպագիր ՉԼՄ-ներ են գործում գլխավորապես Երևանում և մեծ քաղաքներում: Ըստ 2013թ. ՀՌԿԿ-ի և Երևանի մամուլի ակումբի անցկացրած համատեղ հետազոտության՝ հարցվողների 79%-ը հեռուստատեսությունն նշել են որպես տեղեկատվության և ընթացիկ լուրերի ամենակարևոր աղբյուրը, մինչդեռ 2011-ին այդ թիվը կազմում էր 90%: Այս բացահայտումը մեծապես համապատասխանում է այն մարդկանց թվին, ովքեր համացանցն են նշել որպես տեղեկատվության ամենակարևոր միջոց. 2013թ. դա կազմում էր 17%, իսկ 2011-ին եղել է 6%⁴⁸⁵:

Ֆրիդոմ Հաուզն իր «Անցումային շրջանի պետություններ» զեկույցում նշում է. «Առցանց հանրությունն արագ տեմպերով աճում է, իսկ համացանցը գնալով ավելի հուսալի հարթակ է դառնում անկախ տեղեկատվության և կարծիքների համար: Սակայն հեռուստատեսությունն առայժմ մնում է լուրերի և ժամանցի առումով ամենամեծ ժողովրդականությունը վայելող լրատվամիջոցը, ընդ որում, քաղաքական կողմնակալությունը հեռարձակող լրատվամիջոցներում խիստ ընդգծված է»⁴⁸⁶: Իսկ Այոեքսը դիտարկել է. «Մեծ քաղաքներում մարդկանց համար ավելի մեծ թվով լրատվության աղբյուրներ են հասանելի, քան գյուղաբնակների և փոքր քաղաքներում բնակվող մարդկանց համար: Համացանցը մեծապես լրացրել է այս բացը, բայց շարունակում է ավելի հասանելի մնալ մայրաքաղաքի բնակիչների համար: Շուկայում մանրաթելամալուխային «Երեքը մեկում» ծառայություններ առաջարկող նոր խոշոր օպերատորի հայտնվելով առաջընթաց է գրանցվել գյուղերում համացանցի հասանելիության ընդլայնման առումով: Այդ օպերատորն իր ցանցը սկսել է անցկացնել մարզերում և շարժվել դեպի մայրաքաղաք, ի տարբերություն նախորդ օպերատորների, որոնք իրենց ծառայությունն սկսել են մայրաքաղաքում, որը հաճախ հանգեցնում է գյուղական վայրերում շատ քիչ ծածկույթի կամ ծածկույթի բացակայության»⁴⁸⁷:

Քաղաքական ողջ սպեկտրի ներկայացվածության առումով Ֆրիդոմ Հաուզը ը նշում է. «Չնայած տպագիր լրատվամիջոցների մեծ մասը մասնավոր են, դրանք միտված են արտահայտելու իրենց սեփականատերերի քաղաքական և գաղափարախոսական հակումները և չեն ապահովում հավասարակշռված տեսակետներ»⁴⁸⁸: Սակայն իրավիճակը բարելավվել է վերջին՝ 2012թ. խորհրդարանական ընտրությունների ժամանակ տարբեր քաղաքական տեսակետներ ներկայացնելու առումով: «Անցումային շրջանի պետություններ» 2013թ. զեկույցում Ֆրիդոմ Հաուզը ը նշում է. «Տպագիր լրատվամիջոցների հասանելիությունը մնում է սահմանափակ, իսկ հիմնական հեռուստակայանները սովորաբար նախընտրվում են գործող քաղաքական ուժերի կողմից: Այնուամենայնիվ, լրատվամիջոցների մշտադիտարկման զեկույցներում եզրակացություն է արվում, որ մայիսյան ընտրությունների նախաշեմին բոլոր առաջատար կուսակցությունների համար հավասար լուսաբանում է ապահովվել»⁴⁸⁹:

483 IREX, Armenia Media Sustainability Index 2014, (Washington: IREX, 2014), p. 9. <http://www.irex.org/resource/armenia-media-sustainability-index-msi>.
484 Freedom House, Freedom of the Press 2013: Armenia, (2013).<http://www.freedomhouse.org/report/freedom-press/2013/armenia#U6fWwVmSxVk>.
485 Yerevan Press Club, "State of the Media Industry in Armenia," PPT, 2013, p. 5. http://www.ypc.am/media_research/In/en.
486 Freedom House, Freedom of the Press 2013: Armenia, (2013).
487 IREX, Armenia Media Sustainability Index 2014, (Washington: IREX, 2014), p. 8. <http://www.irex.org/resource/armenia-media-sustainability-index-msi>.
488 Freedom House, Freedom of the Press 2013: Armenia, (2013).
489 Նույն տեղում:

ՀՌԿԿ-ն հաղորդում է, որ 18 փորձագետներ համաձայնել են այն մտքին, որ «Հայաստանյան տեղեկատվական շուկան կախված է լրատվամիջոցների սեփականատերերի քաղաքական շահերից և նախընտրություններից: Այն բիզնես չէ որպես այդպիսին, քանի որ ուղղակիորեն կախված չէ իր լսարանից»: Այս կարծիքին համաձայն չեն եղել 3 փորձագետներ ⁴⁹⁰:

Սոցիալական շահերի և խմբերի լայն սպեկտրի մասին Այոեքսը նշում է. «Հայաստանում գոյություն ունի որակյալ ոլորտային լրատվություն և հաղորդումներ, բայց լրատվության այս կատեգորիան հազվադեպ է հանդիպում: Ոլորտային լրագրողները լուսաբանում են գյուղատնտեսությունը, բնապահպանությունը, առողջապահությունը և գործարար ոլորտը: Հետաքննող լրագրությունն սույնպես գոյություն ունի, բայց դարձյալ՝ հազվադեպ» ⁴⁹¹: Լրատվամիջոցների ռեսուրսների հարցի վերաբերյալ Ֆրիդոմ Հաուսը նշում է. «Լրատվամիջոցների մեծ մասը կախված է գովազդային սուղ ռեսուրսներից և խմբագրական անկախության շատ քիչ երաշխիքներ ունի»⁴⁹² :

Պրոֆեսիոնալիզմի վերաբերյալ Այոեքսը նշում է. «Հայաստանում կան լրագրողներ (ՉԼՄ-ներ), որոնք հետամուտ են պրոֆեսիոնալ լրագրողական գործելակերպին: Սակայն, լայն իմաստով քննության առնելով զանգվածային լրատվադաշտը, տեսնում ենք, որ տարիներ շարունակ որոշ լրագրողներ և լրատվամիջոցներ չեն ստուգում իրենց ներկայացրած ողջ տեղեկատվության փաստացի ճշգրտությունը: Ավելին, նրանք չեն օգտվում համապատասխան աղբյուրների լայն շրջանակից» ⁴⁹³:

Խոսքի ազատության պաշտպանության կոմիտեի նախագահ պրո Աշոտ Մելիքյանը ԹԻՂԿ-ի ներկայացուցչի հետ հարցազրույցում ⁴⁹⁴ նշել է, որ առհասարակ ներկայիս լրատվադաշտը ներկայացնում է քաղաքական ողջ սպեկտրը: Նա նշել է, որ քանի որ 2012թ. ընտրություններից հետո «Կենտրոն» և «Երկիր մեդիա» հեռուստաընկերությունները շարունակեցին պատկանել, համապատասխանաբար, «Բարգավաճ Հայաստան» և «ՀՅԴ» կուսակցություններին, դա որոշակի փոփոխություններ առաջ բերեց Հայաստանի հեռուստադաշտում: Սակայն նա համարում է, որ հեռուստատեսության մենաշնորհայնացումը շարունակվում է, հատկապես հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ 3 տարի առաջ ստեղծվել է «ՊանԱրմենիան մեդիա հոլդինգը»՝ ամրապնդելով իշխանությունների պրոպագանդայի հնարավորությունները: Պրո Մելիքյանը համարում է, որ համացանցային հրատարակություններում և տպագիր մամուլում գոյություն ունի բազմազանություն, բայց վերջիններս չեն կարող մրցակցել հեռուստատեսության հետ, քանի որ, ըստ 2013թ. հետազոտության, բնակչության 80%-ի համար հեռուստատեսությունը շարունակում է մնալ տեղեկատվության առաջին աղբյուրը:

Չնայած վերոնշյալ ոչ մեծ դրական գարգացումներին՝ միավորը մնում է անփոփոխ:

Անկախություն (ըստ օրենքի)

Որքանով են առկա իրավական երաշխիքներ ՉԼՄ-ների գործունեությունը անհիմն արտաքին միջամտություններից զերծ պահելու համար:

2012թ. միավորը - 25
2014թ. միավորը - 25

ՕԱՀ 2012թ. գնահատման մեջ նշվում էին հեռուստատեսային լրատվամիջոցներին առնչվող որոշ **հիմնահնդիքներ**: Նշվում էր, որ հեռուստաընկերություններին լիցենզիա շնորհելու չափանիշները

490 Երևանի մամուլի ակումբ, «Հայաստանի մեդիա ինդուստրիայի ներկա վիճակը, PPT ձևաչափով, 2013, էջ 11. http://www.ypc.am/media_research/In/am.

491 IREX, Armenia Media Sustainability Index 2014, (Washington: IREX, 2014), p. 7.

492 Freedom House, Freedom of the Press 2013: Armenia, (2013).

493 IREX, Armenia Media Sustainability Index 2014, (Washington: IREX, 2014), p. 6.

494 Խոսքի ազատության պաշտպանության կոմիտեի նախագահ Աշոտ Մելիքյանի հարցազրույցը ԹԻՂԿ-ի ներկայացուցչի հետ 16 հունիսի, 2014թ.:

վերաբերում են ոչ միայն հեռարձակման տեխնիկական խնդիրներին, այլև հեռուստաընկերությունների առաջարկած հաղորդումների բովանդակությանը, իսկ դա սահմանափակում է նրանց անկախությունը: Այս եզրակացությունը հիմնված էր այն բացահայտման վրա, որ Յեռուստատեսության և ռադիոյի ազգային հանձնաժողովը լիազորված է պատժամիջոցներ կիրառել ՉԼՍ-ների նկատմամբ, եթե վերջիններս չեն բավարարում իր պահանջները, ներառյալ՝ այդ հեռուստաընկերություններին լիցենզիայից զրկելը:

2012թ. գնահատումից հետո իրավական դաշտում ոչինչ չի փոխվել:

Անկախություն (գործնականում)

Գործնականում ՉԼՍ-ները որքանով են ազատ իրենց աշխատանքում անհիմն արտաքին միջամտություններից:

2012թ. միավորը - 25

2014թ. միավորը - 25

ՕԱԶ 2012թ. զեկույցը, քննարկելով այս ցուցանիշը, մի քանի գնահատումներ է կատարել՝ ՉԼՍ-ների անկախության առնչությամբ, ինչպես, օրինակ՝ Յեռուստատեսության և ռադիոյի ազգային հանձնաժողովի անկախությունը, լիցենզավորման ընթացակարգերը, գրաքննությունը և ինքնագրաքննությունը, լրագրողների իրապես գործող արհեստակցական միությունների բացակայությունը:

Յեռուստատեսության և ռադիոյի ազգային հանձնաժողովի անաչառությունը շարունակում է մնալ հիմնարար հարցերից մեկը: Այնքան է, որ իր «Չանգվածային լրատվամիջոցների կայունության 2014թ. ինդեքսի» քննարկման մասնակիցները համաձայնության են եկել այն հարցում, որ «լիցենզավորող մարմինը հեռու է ապաքաղաքական կամ անաչառ լինելուց»⁴⁹⁵: Ֆրիդոմ Յուուզ ը համանման կարծիք է արտահայտում. «Լիցենզավորման և կանոնակարգման դաշտն օգտագործվել է լրատվամիջոցների ազատությունն ու բազմազանությունը սամհանափակելու համար»⁴⁹⁶: Նաև նշվում է, որ դատական համակարգի անկախության բացակայության, անպատժելիության մթնոլորտի, լրատվամիջոցների նկատմամբ ոտնձգությունների ու բռնությունների ընկալումները նպաստում են լայնորեն տարածված ինքնագրաքննությանը: Չկան լրատվամիջոցների սեփականատերերի շահերը ներկայացնող արհմիություններ, բայց կան լրագրողների օգտին աշխատող մասնագիտական ընկերակցություններ, ինչպիսիք են՝ Ժուռնալիստների «Ասպարեզ» ակումբը, Երևանի մամուլի ակումբը, Յետաքննող լրագրողների ընկերակցությունը, Վանաձորի և Գորիսի մամուլի ակումբները: Նրանց եկամտի հիմնական աղբյուրը դրամաշնորհներն են, ընդ որում, կառավարությունը որևիցե իրավական սահմանափակումներ չի կիրառում, որը կկանխեր նրանց գրանցումը և գործունեությունը⁴⁹⁷:

Խոսքի ազատության պաշտպանության կոմիտեն 2013թ. տարեկան զեկույցում նշում է, որ գրանցվել են ֆիզիկական բռնության 10 դեպք (որը 6-ով ավելի է՝ համեմատած 2012թ. հետ), զանգվածային լրատվամիջոցների և վերջիններիս աշխատակիցների վրա տարատեսակ ճնշումների 57 դեպք (որը 2012թ. հեմեմատ 20-ով ավելի է) և տեղեկատվություն ստանալու և հաղորդելու իրավունքի խախտման 10 փաստ (13-ով ավելի պակաս, քան 2012-ին)⁴⁹⁸: Այնքան է հաղորդում է. «Պետական (հանրային) ՉԼՍ-ները, չնայած անկախ չեն կառավարությունից, վերջերս դարձել են ավելի բաց այլընտրանքային տեսակետների և մեկնաբանությունների համար, սակայն լուսաբանման որակը վիճելի է»⁴⁹⁹:

495 IREX, Armenia Media Sustainability Index 2014, (Washington: IREX, 2014), p. 5.

496 Freedom House, Freedom of the Press 2013: Armenia, (2013).

497 IREX, Armenia Media Sustainability Index 2014, (Washington: IREX, 2014), p. 11.

498 Խոսքի ազատության պաշտպանության կոմիտե /ԲԻ-Յայաստան, Տարեկան զեկույց -2013. On the State of Freedom of Expression in Armenia and Violations of the Rights of Journalists and the Mass Media, (2014). <http://khosq.am/en/reports/annual-report-2013/>.

499 IREX, Armenia Media Sustainability Index 2014, (Washington: IREX, 2014), p. 8.

Ֆրիդոմ Հաուզ ը նշում է. «Պետական և հանրային ՂԼՄ-ները արտոնյալ վերաբերմունքի են արժանանում՝ օգտվելով պաշտոնական լուրերի առաջնահերթ հասանելիությունից և հրապարակելով կառավարության գովազդների առյուծի բաժինը: Մասնավոր տպագիր լրատվամիջոցների համար կան պետական սուբսիդիաներ, բայց բաշխման և լիցենզավորման մեծ ծախսերի պատճառով թերթերի գերակշիռ մեծամասնությունը շահութաբեր չէ: ՂԼՄ-ների մեծ մասը կախված է գոազդային ոչ մեծ ռեսուրսներից, իսկ խմբագրությունների անկախության աստիճանը շատ ցածր է: Կառավարությունը ինտերնետային կամ արբանյակային հեռուստատեսության համար գրանցում չի պահանջում, և դրանք ազատորեն հասանելի են»⁵⁰⁰: Խորհրդապահության հարցի վերաբերյալ Այոթբաը նշում է. «Քննիչները որոշակի փորձեր կատարում են, առանց դատարանի վճռի, բացահայտելու տեղեկատվության աղբյուրները: Սակայն, գործնականում, եթե լրագրողը (լրատվամիջոցը) հրաժարվում է դրանք բացահայտելուց, հետագա քայլեր չեն ձեռնարկվում լրագրողներին հարկադրելու, որպեսզի բացահայտեն իրենց աղբյուրները»⁵⁰¹:

Այոթբաը նշում է, որ Հայաստանում ավելի շատ գոյություն ունի ինքնագրաբնություն, քան ուղղակի գրաբնություն⁵⁰²:

Պրն Մելիքյանը նշում է, որ Հայաստանում լայնորեն տարածված է թաքնված գրաբնությունը. թե՛ տպագիր լրատվամիջոցները, կայքերը և թե՛ հեռուստատեսությունն ու զանազան իրավական, ֆինանսական և քաղաքական օղակներն օգտագործվում են այս ոլորտը վերահսկելու նպատակով: Ինքնագրաբնությունը նույնպես լայնորեն տարածված է: Պրն Մելիքյանի կարծիքով, Հայաստանում կան լրագրողներ, ովքեր ինքնարտահայտվում են առանց վախի, բայց մեծամասնությունը կատարում է իր պետերի հանձնարարությունները: Պրն Մելիքյանը նշեց, որ ընդհանրապես լրատվամիջոցների նյութերի բովանդակության վրա եղած քաղաքական ազդեցությունը բավականին բարձր է Հայաստանում: Սակայն նա նշեց նաև, որ Հայաստանում լրատվամիջոցների համատարած վերահսկողություն գոյություն չունի⁵⁰³:

Լրագրողների դեմ ուղղված հանցագործությունների պատշաճ քննության հարցի վերաբերյալ պրն Մելիքյանը նշեց, որ, ցավոք, իրավապահ մարմինները համարժեք քայլեր չեն ձեռնարկում, փոխարենը հենց իրենք են խախտում լրագրողների և լրատվամիջոցների իրավունքները, և երբ իր կազմակերպության նման կազմակերպությունները պահանջում են ծառայողական քննություն անցկացնել, փորձում են սթոդել փաստերը: Կարճ ասած, միջադեպերի ճշող մեծամասնությունը չի հայտնաբերվում և չի պատժվում:

Չանգվածային լրատվամիջոցներ հիմնելու հարցի վերաբերյալ պրն Մելիքյանն ասաց, որ այս առումով Հայաստանը բավականին ազատ երկիր է, որովհետև կա նպաստավոր օրենսդրական դաշտ, և այդ գործընթացը բարդ չէ: Հայաստանում հեշտ է նոր լրատվամիջոց հիմնելը, բացի հեռուստաընկերությունից, որի համար այժմ համապատասխան օրենսդրական առաջարկ է մշակվում:

Հիմնվելով վերոնշյալի վրա՝ կարելի է եզրակացնել, որ 2012թ.-ից ի վեր Եսկան դրական զարգացումներ տեղի չեն ունեցել, ուստի՝ միավորը մնում է նույնը:

500 Freedom House, Freedom of the Press 2013: Armenia, (2013).

501 IREX, Armenia Media Sustainability Index 2014, (Washington: IREX, 2014), p. 4.

502 IREX, Armenia Media Sustainability Index 2014, (Washington: IREX, 2014), p. 6.

503 Խոսքի ազատության պաշտպանության կոմիտեի նախագահ Աշոտ Մելիքյանի հարցազրույցը ԹԻՂԿ-ի ներկայացուցչի հետ, 16 հունիսի, 2014թ.:

Թափանցիկություն (ըստ օրենքի)

Որքանով են առկա ՀԼՄ-ների գործունեության թափանցիկությունը երաշխավորող դրույթներ:

2012թ. միավորը - 25

2014թ. միավորը - 25

ՕԱՀ 2012թ. գնահատման մեջ խոսվում էր օրենսդրության մի դրական առանձնահատկության մասին, ըստ որի օրենքը նախատեսում է, որ բոլոր լրատվամիջոցները պետք է ամեն տարի տեղեկություններ հրապարակեն իրենց սեփականության մասին: Սակայն, որպես թերություն, նշվել էր այն հանգամանքը, որ չկան դրույթներ, որոնք համապատասխան պետական մարմիններին թույլ տային պարզել, թե ովքեր են տվյալ լրատվամիջոցի իրական տերերը: 2012թ. գնահատումից հետո իրավական դաշտում փոփոխություններ չեն եղել:

Թափանցիկություն (գործնականում)

Գործնականում ՀԼՄ-ները որքանով են թափանցիկ:

2012թ. միավորը - 25

2014թ. միավորը - 25

2012թ. գնահատման մեջ նշվում է, որ հեռուստաընկերությունների սեփականատերերը ձևական առումով պաշտոնատար անձինք չեն, մինչդեռ իրականում այդ ընկերությունները պատկանում են հայտնի ձեռնարկատերերի կամ քաղաքական գործիչների: Տպագիր լրատվամիջոցներն իրենց գործունեությամբ ցույց են տալիս սեփական քաղաքական կողմնորոշումը, բայց նույնիսկ այդ դեպքում էլ դժվար է իմանալ, թե դրանք ում են պատկանում: Տպագիր լրատվամիջոցների աշխատողների անունները հրապարակվում են միայն այն լրատվամիջոցների դեպքում, որոնք կայք ունեն, իսկ հեռուստատեսության և ռադիոյի պարագայում աշխատակազմերը ակտիվորեն չեն հրապարակվում:

Թափանցիկության վերաբերյալ Այոթբարը նշում է. «Առցանց ՀԼՄ-ների թափանցիկության հարցը շարունակում է հակասական մնալ: Մի կողմից, կարելի է ասել, որ ակտիվ քաղաքացիները և լրագրողական հանրությունը ընդհանուր գաղափար ունեն այն մասին, թե որ լրատվամիջոցը ում է պատկանում: Ընդ որում, բավականին հաճախ սա ակնհայտ է դառնում հրապարակված նյութերի բավանդակությունից»⁵⁰⁴:

Պրն Մելիքյանը ԹԻՅԿ-ի հետ իր հարցազրույցում նշեց, որ հեռարձակվող լրատվամիջոցները ամենաքիչ թափանցիկ լրատվամիջոցներն են և չեն բացահայտում իրենց սեփականատիրոջը: Հեռարձակվող լրատվամիջոցները, ըստ պրն Մելիքյանի, ծայրահեղ փակ են: Տպագիր լրատվամիջոցների առումով իրավիճակը փոքր-ինչ տարբեր է, որովհետև վերջիններիցս պահանջվում է հրապարակել ֆինանսական հաշվետվություններ, սակայն այդ հաշվետվությունները տվյալ լրատվամիջոցի սեփականատիրոջ մասին տեղեկություններ չեն տալիս: Պրն Մելիքյանի կարծիքով, լրատվամիջոցները լայնորեն չեն հրապարակում իրենց խմբագրական և հաշվետվությունների քաղաքականությունների մասին: Ինչ վերաբերում է աշխատակազմի վերաբերյալ տեղեկություններին, ըստ էության, նրանք այդ տեղեկությունները չեն հրապարակում, իսկ եթե հրապարակում էլ են, ապա զուտ գովազդային նպատակներով՝ լսարան հրապուրելու համար⁵⁰⁵:

⁵⁰⁴ Նույն տեղում, 9:

⁵⁰⁵ Խոսքի ազատության պաշտպանության կոմիտեի նախագահ Աշոտ Մելիքյանի հարցազրույցը ԹԻՅԿ-ի ներկայացուցչի հետ, 16 հունիսի, 2014թ.:

Հաշվի առնելով վերոնշյալը՝ կարելի է ասել, որ 2012թ.-ից հետո էական առաջընթաց կամ հետընթաց չի արձանագրվել, հետևաբար, կարծում ենք, պատշաճ կլինի 2012թ. միավորը թողնել նույնը:

Հաշվետվողականություն (ըստ օրենքի)

Որքանով են առկա իրավական դրույթներ՝ երաշխավորելու, որպեսզի զանգվածային լրատվամիջոցները պատասխանատվություն կրեն իրենց գործունեության համար:

2012թ. միավորը - 25

2014թ. միավորը - 25

ՕԱՀ 2012թ. գնահատման մեջ հեռուստատեսության և ռադիոյի մասին նշվում էր, որ Հեռուստատեսության և ռադիոյի ազգային հանձնաժողովը Հանրային հեռուստառադիոընկերության գործունեությունը վերահսկելու հստակ լիազորություններով օժտված չէ: Նշվել է նաև, որ վերահսկողության նման մարմիններ նախատեսված չեն տպագիր լրատվամիջոցների համար, և որ չկա ՉԼՄ-ների մարդու իրավունքի պաշտպան: Բացի այդ, նաև նշվել է, որ օրենսդրությունը ՉԼՄ-ներից չի պահանջում հասարակության հետ փոխգործողությունների մեջ մտնելու և վերջինիցս արձագանք ստանալու համար ունենալ համապատասխան միջոցներ: Բացի այդ, նշվել է, որ օրենսդրությունը չի պահանջում ստեղծել մամուլի խորհուրդներ:

2012թ. գնահատումից ի վեր իրավական դաշտում ոչինչ չի փոխվել:

Հաշվետվողականություն (գործնականում)

Գործնականում լրատվամիջոցները որքանով կարող են պատասխանատվություն կրել:

2012թ. միավորը - 25

2014թ. միավորը - 25

2012թ. գնահատումը ներկայացրեց Հայաստանում ՉԼՄ-ների էթիկայի դիտորդ մարմին ստեղծելու նոր կամավոր նախաձեռնությունը: Նշվել է, որ այդ դիտորդ մարմինը մշակել է Վարքականոն, որը ստորագրել են 44 լրատվամիջոցներ: Ստորագրած ՉԼՄ-ներն ընդունեցին Դիտորդ մարմնի իրավասությունը՝ քննելու այն ստորագրած լրատվամիջոցների դեմ ուղղված բողոքները, ինչպես նաև պատրաստակամություն հայտնեցին իրենց լրատվամիջոցներում հրապարակել Դիտորդ մարմնի որոշումները: 2012թ. գնահատումն անդրադարձավ նաև Հայաստանում լրատվամիջոցների դեմ դատական հետապնդման դեպքերին: Նկատվել է, որ երբեմն դատական հետապնդման դեպքերը անհետք ձևեր են ընդունում, ինչպես «Կռավոտ» օրաթերթի դեպքը, որի դեմ դատավճիռ էր կայացվել առանց իր ներկայության:

2012թ. մայիսին ստեղծվեց Տեղեկատվական վեճերի խորհուրդը: Խորհրդի գործառույթն է խորհրդատվական փորձագիտական եզրակացություններ անել զրպարտանքի և վիրավորանքի, մասնավոր կյանքի պաշտպանության և տեղեկատվության ազատության գործերով դատական վեճերի վերաբերյալ և խորհրդատվություն տրամադրել Հայաստանի օրենսդիր և գործադիր իշխանություններին, տեղական ինքնակառավարման մարմիններին և քաղաքացիներին⁵⁰⁶: 2013թ. Խորհուրդը ներկայացրել է 9 կարծիք:

ՉԼՄ-ների էթիկայի դիտորդ մարմինը 2013թ. ընթացքում ընդունել է միայն մեկ որոշում-եզրակացություն, որը վերաբերում էր «Կռավոտ» օրաթերթի դեմ փաստաբանի բողոքին՝

506 <http://www.ypc.am/expert/In/en> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 23-ին):

Հատուկ քննչական ծառայության պետի տեղակալի՝ «Առավոտ» թերթին տված հարցազրույցի կապակցությամբ⁵⁰⁷ : Նույն տարում Խոսքի ազատության պաշտպանության կոմիտեն նշել է. «Տարվա ընթացքում զգալիորեն աճեց նաև ՉԼՄ-ների և լրագրողների դեմ (այդ թվում նաև՝ որպես երրորդ անձ) վիրավորանքի և զրպարտանքի հիմքերով դատական հայցերի քանակը. ԽԱՊԿ-ն արձանագրեց 24 այդպիսի դատական գործ (2012 թվականին դրանք 17-ն էին)»⁵⁰⁸: Ըստ պրն Մելիքյանի՝ սա մասնակիորեն կարելի է բացատրել այն փաստով, որ ՉԼՄ-ներն ընդհանուր առմամբ մերժում են պատասխանելու հնարավորություն տրամադրել:

Կարգավորիչ մարմինների արդյունավետության մասին պրն Մելիքյանը նշեց, որ միակ կարգավորիչ մարմինը՝ Զեռուստատեսության և ռադիոյի ազգային հանձնաժողովը, առհասարակ հանրային վստահություն չի վայելում: Հանձնաժողովի անցկացրած բոլոր մրցույթները գնահատվել են որպես ոչ ազնիվ և ոչ արդար: ՉԼՄ-ների էթիկայի դիտորդ մարմնի վերաբերյալ պրն Մելիքյանը նշեց, որ այդ կազմակերպության հետ կապված լուրջ խնդիրներ կան, ոովհետև ՉԼՄ-ների մեծամասնությունը այնտեղ նարկայացված չէ: Նրա կարծիքով, այս մարմնի արդյունավետությունը շատ ցածր է⁵⁰⁹:

Ինչ վերաբերում է լսարանի արձագանքին և վերջինիս հետ հաղորդակցությանը՝ պրն Մելիքյանը կարծում է, որ հեռուստաընկերություններից միայն երկուսն են ակտիվ՝ վերը հիշատակված «Երկիր մեդիա»-ն և «Կենտրոն Թի-Վի»-ն: Նրա կարծիքով, այն նոր լրատվամիջոցները և թերթերը, որոնք ֆորումներ են ստեղծել, ակտիվացրել են իրենց հաղորդակցությունը լսարանի հետ:

Վերոնշյալից կարելի է եզրակացնել, որ 2012թ.-ից հետո Էական բարելավվում կամ վատթարացում տեղի չի ունեցել, ուստի խելամիտ կլինի նախորդ միավորը թողնել անփոփոխ:

Օրինավորության մեխանիզմներ (ըստ օրենքի)

Որքանով են առկա դրույթներ ՉԼՄ-ների աշխատակիցների օրինավորությունը երաշխավորելու համար:

2012թ. միավորը - 25

2014թ. միավորը - 25

ՕԱՀ 2012թ. գնահատման մեջ դիտարկում էր արվել, որ ՉԼՄ-ների գործունեությունը կարգավորող օրենսդրությունը չի նախատեսում ՉԼՄ-ների կամ լրագրողների վարքականոն ստեղծելու պահանջ ղևող որևիցե դրույթ: 2012թ. գնահատումից ի վեր այս առումով զարգացումներ չեն եղել: Նշվել է նաև, որ Երևանի մամուլի ակումբը նախաձեռնություն է հանդես բերել ստեղծելու ՉԼՄ-ների ներկայացուցիչների վարքականոն: 2010թ. դեկտեմբերի դրությամբ հայաստանյան 44 ՉԼՄ-ներ ներկայացնող 41 մարդ էր ստորագրել Վարքականոնը: 2014թ. ապրիլի դրությամբ այդ թիվն աճել է. այժմ Վարքականոնը ստորագրել են 45 ներկայացուցիչներ, ովքեր ներկայացնում են հայաստանյան 48 լրատվամիջոցներ:

507 http://www.ypc.am/self_regul/in/am (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 23-ին):

508 Խոսքի ազատության պաշտպանության կոմիտե /ԲՀՀ-Հայաստան, 2013թ. տարեկան զեկույց. Հայաստանում խոսքի ազատության վիճակի և լրագրողների ու ՉԼՄ-ների իրավունքների խախտումների մասին, (2014). <http://khosq.am/reports/2013-%D5%A9-%D5%BF%D5%A1%D6%80%D5%A5%D5%AF%D5%A1%D5%B6-%D5%A6%D5%A5%D5%AF%D5%B8%D6%82%D5%B5%D6%81/>.

509 Խոսքի ազատության պաշտպանության կոմիտեի նախագահ Աշոտ Մելիքյանի հարցազրույցը ԹԻՂԿ-ի հետ 16 հունիսի, 2014թ.:

Օրինավորության մեխանիզմներ (գործնականում)

Գործնականում որքանո՞վ է երաշխավորված ՀԼՄ-ների աշխատակիցների օրինավորությունը:

2012թ. միավորը - 25

2014թ. միավորը - 25

ՕԱՀ 2012թ. գնահատման մեջ նշվում է, որ էթիկական չափորոշիչները լայնորեն չեն օգտագործվում կամ ընդունվում: Նշվում էր նաև, որ մասնագիտական ընկերակցությունները տրամադրում են վերապատրաստումներ, բայց քանի որ դրանք կախված են դրամաշնորհներից, կայուն գործունեություն չեն ծավալում: Բացի այդ, նշվում էր, որ տեղեկատվությունը հրապարակելուց առաջ բավականին հաճախ լրագրողները ևս մեկ անգամ չեն ստուգում դրա իսկությունը:

Այդ ժամանակից ի վեր առանձնապես առաջընթաց չի նկատվել: Այնքանը կրկին հաղորդում է, որ «Չայաստանում լրագրողները հազվադեպ են հետևում ճանաչված և ընդունված էթիկական չափորոշիչներին: Լրագրողական կազմակերպությունները մշակել են էթիկական չափորոշիչներ, որոնք շատ նման են միջազգային մասնագիտական լրագրողական ընկերակցությունների ընդունված չափորոշիչներին, բայց ՀԼՄ-ների մեծամասնությունը հաստատում չի մտում վերջիններիս»⁵¹⁰: Ինչ վերաբերում է վերապատրաստումներին՝ նշվել է, որ կան նման հնարավորություններ, բայց գործատուները լայնորեն չեն խրախուսում իրենց լրագրողների մասնակցությունը վերապատրաստումներին⁵¹¹: Ինչ վերաբերում է հրապարակումից առաջ փաստերի ևս մեկ անգամ ստուգմանը՝ նույն խնդիրը շարունակում է մտահոգիչ մնալ⁵¹²:

Պրն Մելիքյանն այս առնչությամբ ասում է, որ ՀԼՄ-ների մեծամասնության ղեկավարներին չի հետաքրքրում էթիկան, և իրենք իրենց լրագրողներից չեն պահանջում հետևել էթիկայի կանոններին: ՀԼՄ-ների ճնշող մեծամասնությունը ՀԼՄ-ների էթիկայի դիտորդ մարմնի մաս չի կազմում և, պրն Մելիքյանի տեսակետից, նրանց հրապարակումները հաճախ բովանդակում են էթիկայի մեծ կամ փոքր խախտումների օրինակներ:

Նվերների և հյուրասիրության վերաբերյալ պրն Մելիքյանը նշում է, որ, ցավոք, լրագրողների մեծամասնությունը նվերներն ու հյուրասիրությունը նորմալ է համարում: Նա, մասնավորապես, նշում է այն դեպքերը, երբ հեռախոսային օպերատորները («Օրանժ», «Բիլայն», «ՎիվաՍել-ՄՍՍ» և այլն) թանկարժեք հեռախոսներ են գնում լրագրողների համար կամ 10.000 դրամի անվճար խոսելու հնարավորություն տալիս⁵¹³:

Ուստի, հաշվի առնելով այս ոլորտում տիրող ակնհայտ լճացումը, միավորը մնում է անփոփոխ:

Կոռուպցիայի դեպքերի հետաքննություն և բացահայտում (գործնականում)

Որքանո՞վ են ՀԼՄ-ներն ակտիվ և հաջողակ կոռուպցիայի դեպքերի ուսումնասիրության և բացահայտման գործում:

2012թ. միավորը - 25

2014թ. միավորը - 25

510 IREX, Armenia Media Sustainability Index 2014, (Washington: IREX, 2014), p. 6.

511 Նույն տեղում, 12:

512 Նույն տեղում, 6:

513 Խոսքի ազատության պաշտպանության կոմիտեի նախագահ Աշոտ Մելիքյանի հարցազրույցը ԹԻՉԿ-ի հետ 16 հունիսի, 2014թ.:

ՕԱՐ 2012թ. գնահատման մեջ նշվել է, որ հետաքննող լրագրողների միակ մասնագիտական կազմակերպությունը «Յետաքննող լրագրողներ» ՅԿ-ն է: Մեջբերվում է ԱՄՆ պետդեպարտամենտի Մարդու իրավունքների 2010թ. զեկույցը, որտեղ ասվում է, որ «հետաքննող լրագրությունը հաճախ բացասական վերաբերմունքի էր արժանանում, հատկապես՝ հետաքննության սուբյեկտների կողմից»:

2012թ.-ից հետո բարձրաստիճան պաշտոնյաների վերաբերյալ մի շարք սկանդալային նյութեր հրապարակվեցին: Օրինակ՝ «Յետք»-ը հոդվածաշար հրապարակեց յուրացումների և խարդախության մասին վկայող մի դեպքի մասին, որը վերաբերում էր հայրենական բանկերից վարկերի փոխանցմանը օֆշորային ընկերություններին: Հոդվածները բազմաթիվ մեկնաբանությունների տեղիք տվեցին: Մի դեպքում պնդում էին, որ Կիպրոսում գրանցված մի ընկերություն է վարկ ստացողը: «Յետք»-ը գրեց, որ այդ ընկերության համասեփականատերերից մեկը վարչապետ (այժմ՝ Նախկին) Տիգրան Սարգսյանն է: Հուլիս ամսին գլխավոր դատախազը կիպրոսցի իր գործընկերոջից խնդրեց օժանդակել իր հարուցած քրեական գործի հետաքննության հարցում: Նախկին վարչապետը ժխտեց իր մասնակցությունը և ասաց, որ ընկերությունն իր անունով է գրանցվել առանց իր իմացության և համաձայնության ⁵¹⁴: 2013թ. հունիսի 18-ին գործարար Աշոտ Սուբիասյանը նամակ ուղարկեց Յետքին, որում ասել էր, որ վարչապետը տեղյակ չէր, որ ինքը բաժնետոմս ունի ընկերությունում, բայց նաև նշել էր, որ ինքը վարչապետին նշել է որպես համասեփականատեր՝ զուտ իր բիզնեսը սպառնալիքներից զերծ պահելու նպատակով ⁵¹⁵: Պրն Սուբիասյանին 2014թ. հունիսի 19-ին Վրաստանի (որտեղ նա ձերբակալվել էր) իշխանությունները արտահանձնել են Հայաստանի Հանրապետությանը ⁵¹⁶:

Հանրության իրազեկումը կոռուպցիայի և դրա ազդեցության մասին (գործնականում)

Որքանով են ՀԼՄ-ներն ակտիվ և հաջողակ՝ հանրությանը երկրում առկա կոռուպցիայի և երկրի վրա դրա ազդեցության մասին հանրությանն իրազեկելու հարցում:

2012թ. միավորը - 25

2014թ. միավորը - 25

ՕԱՐ 2012թ. գնահատման մեջ նշվել է, որ լրատվամիջոցներում չկան կոռուպցիայի վերաբերյալ հաղորդումներ: Եթերային ժամանակը հազվադեպ է տրամադրվում կոռուպցիային վերաբերող հաղորդումներին: 2012թ.-ից ի վեր էական փոփոխություններ տեղի չեն ունեցել:

Ըստ Երևանի մամուլի ակումբի և ՀՌԿԿ-ի համատեղ հետազոտության՝ դիտարկված 5 հիմնական հեռուստատվիթեր իրենց եթերաժամանակի միայն 5.5%-ն են տրամադրել «կոռուպցիային, մենաշնորհներին, օլիգոպոլիսներին և անբարեխիղճ մրցակցությանը» նվիրված հաղորդումներին⁵¹⁷, Հանրային ռադիոն և «Ռադիո Երևան FM»-ը՝ 6.7% ⁵¹⁸, իսկ առցանց լրատվամիջոցներից «1in.am»-ը, «Aravot.am»-ը, «CivilNet.am»-ը, «News.am»-ը՝ 7.2% ⁵¹⁹: Պրն Մելիքյանը նշում է, որ կան ՅԿ-ների կողմից իրականացվող նախագծեր, որոնցում ՅԿ-ները փորձում են ներգրավել նաև ՀԼՄ-ներին ⁵²⁰:

Հաշվի առնելով վերոնշյալը և էական զարգացումների բացակայությունը՝ միավորը մնում է նույնը:

514 <http://www.gov.am/am/news/item/10468>(մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 20-ին):

515 <http://hetq.am/arm/news/27474/hetakhuzman-mej-gtnvox-ashot-suqiasyany-namak-e-grel-datakhazutyany-ev-hetqin.html>(մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 23-ին):

516 <http://www.aravot.am/2014/06/20/472818/>(մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 23-ին):

517 Երևանի մամուլի ակումբ, «Հայաստանի մեդիա ինդուստրիայի ներկա վիճակը», PPT, 2013, էջ 16. http://www.ypc.am/media_research/1n/am.

518 Նույն տեղում, 18:

519 Նույն տեղում, 22:

520 Խոսքի ազատության պաշտպանության կոմիտեի նախագահ Աշոտ Մելիքյանի հարցազրույցը ԹԻՅԿ-ի հետ 16 հունիսի, 2014թ.:

Սեղմագիր

2012թ. ՕԱՀ գնահատումից ի վեր Էական փոփոխություններ են տեղի ունեցել քաղաքացիական հասարակության կողմից կառավարությանը հաշվետու դարձնելու արդյունավետության առումով: Ձեռքբերումները վերաբերում են քաղաքացիական նախաձեռնություններին, որոնց թվում նշանակալիցներն են՝ «Մաշտոցի պուրակ», «Պահանջում ենք պատժել Հարսնաքարի մեղավորներին», «Չենք վճարելու 150 դրամ», «Դեմ եմ»: Թերևս ամենից շատ քարոզվածը, որը ստացավ հասարակության տարբեր շերտերի աջակցությունը, հանդիսացավ «Չենք վճարելու 150 դրամ» նախաձեռնությունը: Մի շարք հայտնի դերասաններ մասնակցեցին այդ նախաձեռնությանը⁵²¹: Այս քաղաքացիական նախաձեռնությունը սկսվեց 2013թ. ամռանը և դեմ էր Երևան քաղաքում հանրային տրանսպորտի գնի՝ 100-ից 150 դրամ թանկացնելուն: Այս նախաձեռնությունը հաջողություն ունեցավ, և գինը չբարձրացավ: Այնուամենայնիվ, քաղաքացիական հասարակության՝ իշխանություններին հաշվետու դարձնելու և սեփական շահերը հետապնդելու, կարողության՝ ինքնավստահության հաստատման առումով ամենամեծ ազդեցությունն ունեցավ «Դեմ եմ» շարժումը⁵²²: «Դեմ եմ» նախաձեռնությունը կենսաթոշակային սոր կուտակային համակարգում հասարակության ցանկության բացակայության արձանագրումն էր⁵²³: Կուտակային կենսաթոշակների մասին օրենքը նախատեսում է, որ բոլոր նրանք, ովքեր ծնվել են 1974թ.-ից հետո, պետք է մասնակցեն այդ համակարգին, ինչն, ըստ էության, նշանակում է ֆինանսական կորուստներ նրանց համար իրենց համախառն եկամուտի 5-10%-ի չափով: Այս նախաձեռնությունը կազմակերպվեց SS ոլորտի մի խումբ երիտասարդ մասնագետների կողմից 2014թ. հունվարին: Նախաձեռնությունը հսկայական աջակցություն ստացավ բնակչության և ընդդիմադիր կուսակցությունների կողմից, որին հաջորդեց Սահմանադրական դատարանում օրենքի դրույթի սահմանադրականությունը վիճարկելը, և Սահմանադրական դատարանն ընդունեց մասնակիորեն բարենպաստ որոշում:

Այսպիսով, քաղաքացիական հասարակությունը դարձավ ավելի հաջողակ իրական և շոշափելի փոփոխություններ իրականացնելու հարցում և այժմ կարող է դիտարկվել որպես իրական ուժ: Այնուամենայնիվ, այս ձեռքբերումները հիմնականում պատկանում են քաղաքացիական ակտիվիստներին և սովորական քաղաքացիներին, քան թե ՀԿ-ներին:

Ցուցիչների միավորների աղյուսակ

Քաղաքացիական հասարակություն			
Սյան ընդհանուր միավորը՝ 33.3			
	Ցուցիչ	Ըստ օրենքի	Գործնականում
Կարողականություն 43.75	Ռեսուրսներ	50	25
	Անկախություն	75	25
Կառավարում 18.75	Թափանցիկություն	Չի գնահատվել	25
	Հաշվետվողականություն	Չի գնահատվել	25
	Օրինավորություն	0	25

521 <http://www.armenianweekly.com/2013/07/23/yelevantsis-mobilizes-against-price-hikes-in-public-transport/> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 23-ին):
 522 Այս նախաձեռնության հետ կապված բոլոր զարգացումները հասանելի են հետևյալ կայքէջում՝ <http://dem.am/> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 23-ին):
 523 Zareh Asatryan, "The Political Economy of Pension Reform in Armenia," Caucasus Analytical Digest 60, March 31, 2014, էջ 2-5. <http://www.css.ethz.ch/publications/pdfs/CAD-60-2-5.pdf>.

Քաղաքացիական հասարակություն Սյան ընդհանուր միավորը՝ 33.3		
	Ցուցիչ	Ըստ օրենքի
Դերակատարում 37.5	Կառավարությանը հաշվետու դարձնելը	50
	Քաղաքականության բարեփոխումներ	25

ԿԱՌՈՒՑՎԱԾԸ և ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄ

Հայաստանում գրանցված են շուրջ 7000 ԶԿ-ներ, այդ թվում՝ 72%-ը՝ հասարակական կազմակերպություններ (ՀԿ-ներ), 12%-ը՝ հիմնադրամներ, 11%-ը՝ արհեստակցական միություններ և 4%-ը՝ իրավաբանական անձանց միություններ⁵²⁴: Ի լրումն՝ առկա են որոշակի ոչ պաշտոնական և չգրանցված շարժումներ և ակտիվ քաղաքացիների խմբեր: ԶԿ-ների մեծամասնությունը կենտրոնացված է Երևանում և Հայաստանի հյուսիսի մեծ քաղաքներում, ինչը հնարավոր է, որ պայմանավորված է հմուտ մարդկային ռեսուրսների առկայությամբ և ֆինանսավորման հնարավորություններով, ինչպես նաև ԶԿ-ների կենտրոնացված գրանցման համակարգով Երևանում⁵²⁵: Ակտիվ ԶԿ-ների թիվը ներկայումս շատ ավելի քիչ է, քան գրանցվածներինը, ինչի մասին քննարկումը կարելի է գտնել այս սյան համապատասխան մասերում:

ԶԿ-ները հիմնականում ընկալվում են որպես ՀԿ-ներ, ինչը կարելի է բացատրել նրանով, որ վերջիններս ավելի մեծ մասնաբաժին ունեն ոչ կառավարական հատվածի կառույցների սպեկտրում, նրանց մասով առկա է աշխատանքի ավելի մեծ տեսանելիություն, և հասարակության մեջ ավելի լայն ճանաչում ունեն: Ի տարբերություն ՀԿ-ների՝ ամենից ճանաչված հիմնադրամները սակավաթիվ դրամաշնորհ տրամադրող ինստիտուտներ են, որոնք որպես միջնորդ կառույցներ են ծառայում Հայաստանի քաղաքացիական հասարակության համար օտարերկրյա ֆինանսավորում ապահովելիս: Նույնիսկ ավելի սակավ իրավաբանական անձանց միություններ են առկա, և իրականում տեսանելի արհեստակցական միություններ առկա չեն: Այսպիսով, այս գնահատումը կենտրոնացվում է ՀԿ-ների վրա՝ որպես ամենամեծ և Հայաստանի քաղաքացիական հասարակության ամենաակտիվ մասի:

Ռեսուրսներ (օրենք)

Որքանով է իրավական դաշտը տրամադրում խթանող միջավայր քաղաքացիական հասարակությանը:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 50

2012թ. ՕԱՀ գնահատումը հայտնել էր, որ, ընդհանուր առմամբ, իրավական դաշտը տրամադրում է բարենպաստ պայմաններ ԶԿ-ների ստեղծման համար, այնուամենայնիվ, հիմնադրման և գործունեության իրական գործընթացները առաջացնում են անհարմարություններ և խրթին են: Միևնույն ժամանակ, Նշվել էին այնպիսի թերություններ, ինչպես, օրինակ, դատական գործընթացներում ակտիվ ներգրավման համար սահմանափակ հնարավորությունները, հասարակական կազմակերպությունների գրանցման համար խրթին և երկար ընթացակարգերը, նաև հարկման առումով բարենպաստ միջավայրի բացակայությունը:

Իրավական դաշտն այս առումով՝ սկսած 2012թ.-ից, չի փոխվել:

⁵²⁴ ՀՀ արդարադատության նախարարության իրավաբանական անձանց պետական ռեգիստրի գործակալության պատասխանը ԹԻՀԿ-ի հարցմանը (Երևան, ապրիլ 15, 2010թ.):

⁵²⁵ Aleksandr Iskandaryan, Nations in Transit 2010 – Armenia, (Freedom House, 2010), էջ 73. https://www.freedomhouse.org/sites/default/files/NIT13_Armenia_3rdProof.pdf.

Ռեսուրսներ (օրենք)

Որքանով է իրավական դաշտը տրամադրում խթանող միջավայր քաղաքացիական հասարակությանը:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 50

2012թ. ՕԱԶ գնահատումը հայտնել էր, որ, ընդհանուր առմամբ, իրավական դաշտը տրամադրում է բարենպաստ պայմաններ ԶԳ-ների ստեղծման համար, այնուամենայնիվ, հիմնադրման և գործունեության իրական գործընթացները առաջացնում են անհարմարություններ և խրթին են: Միևնույն ժամանակ, նշվել էին այնպիսի թերություններ, ինչպես, օրինակ, դատական գործընթացներում ակտիվ ներգրավման համար սահմանափակ հնարավորությունները, հասարակական կազմակերպությունների գրանցման համար խրթին և երկար ընթացակարգերը, նաև հարկման առումով բարենպաստ միջավայրի բացակայությունը:

Իրավական դաշտն այս առումով՝ սկսած 2012թ.-ից, չի փոխվել:

Ռեսուրսներ (Գործնականում)

Որքանով են ԶԳ-ներն ապահովված համապատասխան ֆինանսական և մարդկային ռեսուրսներով արդյունավետ գործելու համար:

2012թ. միավորը - 25

2014թ. միավորը - 25

2012թ. ՕԱԶ գնահատումը նշել էր, որ Հայաստանի ԶԳ-ները չունեն ֆինանսական կայունություն, և ԶԳ-ների մեծամասնությունը կախված է արտաքին դոնորներից: Այն նաև ընդգծել էր խնդիրները՝ ֆինանսավորում ապահովելու համար այլ գործունեությամբ զբաղվելու օրենսդրական սահմանափակումները և կամավորների առումով սահմանափակ ռեսուրսները:

2012թ.-ից ի վեր իրավիճակն ավելի է վատացել: CDPF-ի (տեղական առաջատար հիմնադրամ) տնօրեն պրն Արմեն Ղալումյանը⁵²⁶, ով հարցազրույց տված անձանցից մեկն է, մի քանի դիտարկումներ կատարեց ԶԳ-ների ռեսուրսների առնչությամբ: Սկսած 2012թ.-ից, նրա կարծիքով, ԶԳ-ների ֆինանսական ռեսուրսների դիվերսիֆիկացումն ավելի է վատացել, քանի որ դոնորների թիվը և դրամաշնորհների ծավալները փոքրացել են: Ոլորտի մեկ այլ փորձագետ, ԱԺ պատգամավոր պրն Թևան Պողոսյանը⁵²⁷, ով երկար տարիների ընթացքում ղեկավարել է Հայաստանի առաջատար հետազոտական կենտրոններից մեկը, նշեց, որ ռեսուրսների սահմանափակ բազմազանությունը, մասնավորապես այն, որ ՀԳ-ները կախված են լինում մեկ դոնորից կամ մեկ ծրագրից, էական խնդիր է. դոնորը և/կամ ԶԳ-ները վարժվում են միմյանց հետ աշխատելուն և չեն փնտրում նոր գործընկերների՝ դոնորների և/կամ դրամաշնորհ ստացողների:

Տեղական աղբյուրներից ֆինանսավորման առումով երկու փորձագետներն էլ համաձայն էին, որ պետական դրամաշնորհները չեն հատկացվում թափանցիկ և ազնիվ ճանապարհով: Այս խնդրի առումով ԱՄՆ պետդեպարտամենտի «Մարդու իրավունքների 2013թ.» զեկույցը նշում է. «Ապրիլին «Ինֆորմացիայի ազատության կենտրոն» հայաստանյան ՀԳ-ն իրապարակեց տեղեկատվություն այն դրամաշնորհների մասին, որ նախագահականը տվել էր 2010-2012թթ. ընթացքում որոշ ՀԳ-ների: Նախագահականը տրամադրել էր դրամաշնորհներ 31 ՀԳ-ների ընդհանուր 500 միլիոն դրամի

⁵²⁶ ԹԻՀԿ-ի ներկայացուցչի հետ Բաղաքացիական զարգացման և համագործակցության հիմնադրամի տնօրեն Արմեն Ղալումյանի հարցազրույցը 2014թ. հունիսի 13-ին:

⁵²⁷ ԹԻՀԿ-ի ներկայացուցչի հետ գործող պատգամավոր Թևան Պողոսյանի հարցազրույցը 2014թ. հունիսի 11-ին:

չափով (1.2 միլիոն ԱՄՆ դոլար): Լրատվամիջոցները հայտնեցին, որ այդ դրամաշնորհները ստացած ՅԿ-ները գոյություն ունեն միայն թղթի վրա, որոնք գրանցվել են դրամաշնորհները ստանալուց քիչ առաջ և մեծամասամբ հիմնադրվել են նույն անձանց փոքրաթիվ խմբի կողմից: Արդարադատության նախարարությունը Ազգային ժողովի Հանրապետական կուսակցության պատգամավոր Լևոն Մարտիրոսյանին գրանցել է որպես այդ ՅԿ-ներից մեկի հիմնադիր: Մարտիրոսյանն աշխատել է որպես Նախագահի օգնական 2008-2012թթ. ընթացքում մինչև Ազգային ժողովի ընտրությունները և հանդիսանում էր Միացյալ ազատական ազգային կուսակցության հիմնադիր: Իշխանությունները չհարուցեցին քրեական հետապնդում այդ հարցի առնչությամբ տարվա ընթացքում: Մնացած 30 ՅԿ-ների հիմնադիրների հիմնական մասը կամ կապված էր Լևոն Մարտիրոսյանի կամ Միացյալ ազատական ազգային կուսակցության հետ»⁵²⁸:

Պրն Ղալումյանը նույնպես նշեց, որ բիզնեսը և անհատները չեն գիտակցում իրենց դերը քաղաքացիական հասարակության զարգացման առումով, որի պատճառը միգուցե ՅԿ-ների հանդեպ վստահության պակասն է: 2012թ. ԶԿԿ Կայունության ինդեքսն այս կապակցությամբ նշում է հետևյալը. «Բիզնես համայնքն, ընդհանուր առմամբ, թերահավատ է ԶԿԿ-ների հանդեպ, չնայած սահմանափակ թվով կորպորացիաներ համագործակցում են ԶԿԿ-ների հետ իրենց կորպորատիվ սոցիալական պատասխանատվության ծրագրերի շրջանակում»⁵²⁹: Բացի այդ, ոչ անհատները և ոչ կորպորատիվ դոնորները դեռևս չեն ստանում հարկային արտոնություններ⁵³⁰ :

Իրավիճակը՝ կապված եկամտի ուղղակի ստեղծման հետ, չի փոխվել 2012թ.-ից ի վեր: Դրա համար դեռևս առկա են երկու տարբերակներ. կամ ՅԿ-ի կարգավիճակը փոխել հիմնադրամի, կամ հիմնադրել առանձին բիզնես:

Ինչ վերաբերում է կամավորության խնդրին՝ ապա Ե. Պատուրյանի և Վ. Գևորգյանի կողմից կատարված հետազոտությամբ («ՅԿ-ների հանդեպ վստահության մակարդակը և կամավորությունը Հարավային Կովկասում») բացահայտվել է, որ Հայաստանում կամավորության մակարդակն ավելի բարձր է, քան Հարավային Կովկասի 2 այլ երկրներում⁵³¹: Կամավորների հարցին անդրադարձել էր նաև Մարդու իրավունքների պաշտպանը 2013թ. տարեկան զեկույցում: Մասնավորապես՝ նա նշել էր, որ առկա է անհրաժեշտություն այնպիսի մեխանիզմների մշակման համար, որոնք կնպաստեն Հայաստանում կամավորության զարգացմանը, բայց ինչը, միևնույն ժամանակ, անհնարին կդարձնեն գործատուների կողմից այդ մեխանիզմների չարաշահումը և աշխատողների իրավունքների խախտումը՝ առանց գրանցելու աշխատողներին շահագործելը: Նա կոչ է անում իշխանություններին ընդունել «Քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների ինստիտուցիոնալ և օրենսդրական բարեփոխումների հայեցակարգի հաստատման մասին» կառավարության արձանագրային որոշման նախագիծը⁵³² : Այնուամենայնիվ, այն դեռևս չի ընդունվել:

Անդամակցության հարցի մասով. 2012թ. ԶԿԿ Կայունության ինդեքսը նշում է. «Չնայած հայկական հասարակական կազմակերպությունները հիմնված են անդամակցության վրա, բայց քչերն են հավաքում անդամավճարներ»⁵³³: Ե. Պատուրյանի և Վ. Գևորգյանն այս առումով նշում են.

528 The U.S. Department of State, Armenia 2013 Human Rights Report, (2013), էջ 27. <http://www.state.gov/documents/organization/220461.pdf>.

529 USAID, 2012 CSO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia: 16th edition, (Washington: USAID, 2013), էջ 30. http://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1863/2012CSOSI_0.pdf.

530 Նույն տեղում, էջ 25:

531 Yevgenya Paturyan and Valentina Gevorgyan, "Trust towards NGOs and Volunteering in South Caucasus: Civil Society Moving Away from Post-Communism?" Southeast European and Black Sea Studies 14, no. 2 (April 3, 2014): 239–62, էջ 248. <http://dx.doi.org/10.1080/14683857.2014.904544>.

532 ՀՀ Մարդու իրավունքների պաշտպան, 2013թ. ընթացքում ՀՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի գործունեության և երկրում Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների խախտման մասին տարեկան զեկույց, էջ 344-345. <http://ombuds.am/article/1156>.

533 The 2012 CSO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia, 16th edition. էջ 26. հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ http://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1863/2012CSOSI_0.pdf.

«Այսպիսով Հարավային Կովկասի երեք երկրները կիսում են անդամակցության ցածր մակարդակի և քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների հանդեպ անվստահության ընդհանուր հետևողական ժառանգությունը»⁵³⁴:

Ինչ վերաբերում է արհեստավարժներին ներգրավելուն՝ պրն Ղալումյանը նշում է, որ հիմնական խնդիրը ցածր աշխատավարձերն են, և որակավորված արհեստավարժներն ընտրում են այլ ոլորտներ: Այնուամենայնիվ, նրանք գտնում են ճանապարհներ ՀԿ-ների հետ կարճաժամկետ համագործակցության համար՝ հանդես գալով որպես փորձագետներ, միաժամանակ աշխատելով այլ ոլորտներում: 2012թ. ԶՀԿ Կայունության ինդեքսն այս խնդրի առումով նշում է. «Ֆինանսական մարտահրավերները ԶՀԿ-ների համար բարդացնում են արհեստավարժ աշխատակազմի՝ երկարաժամկետ կտրվածքում վարձելու և պահպանելու հնարավորությունը»⁵³⁵:

Ի հեճուկս վերագրյալ բացասական զարգացումների՝ դեռևս անհնարին է տալ ամենացածր միավորը՝ 0: Այդ իսկ պատճառով միավորը մնում է անփոփոխ:

Անկախություն (Օրենք)

Որքանով են առկա իրավական երաշխիքներ՝ կանխելու ԶՀԿ-ների գործունեության մեջ արտաքին կամայական միջամտությունը:

2012թ. միավորը - 75

2014թ. միավորը - 75

2012թ. ՕԱՀ գնահատումը նշել էր, որ ԶՀԿ-ների գործունեության մեջ պետական միջամտությունը կարող է գնահատվել որպես սահմանափակ, որը նպատակ ունի հետապնդել կառավարության իրավաչափ շահը և իր դերը կատարել անհրաժեշտ և համաչափ միջոցներով: Դիտարկվել էր նաև, որ միավորման իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն ապօրինի գործողությունների դեպքում: Բացի այդ, բացահայտվել էր, որ Սահմանադրությունը սահմանում է ԶՀԿ-ների պարտադիր լուծարում միայն այն դեպքերի համար, որոնք սահմանված են օրենքով, և այդ դեպքերը թվարկվել էին զեկույցում: Նաև դիտարկվել էր, որ հասարակական կազմակերպությունների մասին օրենքը ՀԿ-ներին տրամադրում է ինքնակառավարում: Դրանից ի վեր Հայաստանի քաղաքացիական հասարակությունը կարգավորող իրավական դաշտում այլ փոփոխություններ չեն կատարվել:

Անկախություն (Գործնականում)

Որքանով քաղաքացիական հասարակությունը կարող է գոյություն ունենալ և գործել առանց արտաքին ոչ պատշաճ միջամտության:

2012թ. միավորը - 25

2014թ. միավորը - 25

2012թ. ՕԱՀ գնահատումը կատարել էր որոշակի բացասական դիտարկումներ այս ցուցիչի մասով, ինչպես, օրինակ՝ կառավարության կողմից նախաձեռնված փորձը՝ փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու հասարակական կազմակերպությունների մասին օրենքում առանց ԶՀԿ-ներին նախապես պատշաճ ծանուցելու, ընդհանուր միջավայրի անկանխատեսելիությունը, հսկողության

534 Yevgenya Paturyan and Valentina Gevorgyan, "Trust towards NGOs and Volunteering in South Caucasus: Civil Society Moving Away from Post-Communism?" Southeast European and Black Sea Studies 14, no. 2 (April 3, 2014): 239–62, էջ 242. <http://dx.doi.org/10.1080/14683857.2014.904544>.

535 USAID, 2012 CSO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia: 16th edition, (Washington: USAID, 2013), էջ 25. http://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1863/2012CSOSI_0.pdf.

գործիքների խտրական կիրառումը հատկապես քաղաքականապես ակտիվ ՅԿ-ների հանդեպ, «ինքնագրաքննության» պրակտիկան որոշ ԶԿ-ների կողմից, ակտիվիստներին ոչ պաշտոնապես զգուշացնելու միջոցով ՅԿ-ների ահաբեկումը, գուճավոր հեղափոխություններին աջակցելու և արտաքին շահերին ծառայելու մեջ ԶԿ-ներին մեղադրելու՝ կառավարամետ լրատվամիջոցների կողմից ձեռնարկված արշավները, քրեական օրենսդրության հայեցողական կիրառումը, կառավարամետ ՅԿ-ների (այսպես կոչված «գոնգո»-ներ) օգտագործումը՝ ընտրությունների վերաբերյալ դրական հայտարարություններ ապահովելու և հանրային մասնակցություն ներկայացնելու նպատակով պետական կառույցների ներքո գործող հասարակական խորհուրդներում նրանց, որպես ցուցափեղկ, ընդգրկելով, իսկական ԶԿ-ների կորստի վախը: Դրական առումով դիտարկվել էր, որ հայտնի չէին դեպքեր, երբ ՅԿ-ների գրանցումը մերժվեր, գործողը լուծարվեր կամ այլ ճանապարհով սահմանափակվեր ՅԿ-ների գործունեությունը:

2012թ.-ից ի վեր Էական փոփոխություններ տեղի չեն ունեցել: Համաձայն պրն Ղալումյանի՝ ԶԿ-ներն ազատ են իրենց գործունեության մեջ առանց կառավարության կողմից կրիտիկական միջամտության այնքան ժամանակ, քանի դեռ նրանք ընդգրկված չեն քաղաքականության մեջ: Պրն. Պողոսյանը նշեց, որ խնդիրները կարող են առաջանալ, երբ ԶԿ-ները փորձում են աշխատել իշխանությունների հետ և մերժվում են:

ԱՄՆ Սարդու իրավունքների 2013թ. զեկույցում գրված է. *«Ի լրումն բռնի հարձակումների՝ եղել են բազմաթիվ հայտարարություններ այն մասին, որ ոստիկանությունը և անհայտ անհատները վախեցրել և անհանգստացրել են քաղաքացիական ակտիվիստների, այդ թվում՝ նրանց հետևելով և ենթարկելով հեռախոսային սպառնալիքների»*⁵³⁶: Տիրահռչակ հարձակումներից մեկն ուղղված էր ԹԻՅԿ խորհրդի անդամ Սուրեն Սաղաթեյանի և ԹԻՅԿ անդամ Հայկակ Արշամյանի դեմ: Նշված դեպքը գրանցվել է ԱՄՆ Սարդու իրավունքների 2013թ. զեկույցում. *«Սեպտեմբերի 5-ին...վեց կամ յոթ հոգուց բաղկացած խումբը դաժանորեն ծեծի ենթարկեց լրատվամիջոցների հսկողական մարմին հանդիսացող Երևանի մամուլի ակումբի խորհրդի անդամ Հայկակ Արշամյանին և Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլի խորհրդի անդամ Սուրեն Սաղաթեյանին: Երկու զոհերը կարիք ունեին հոսպիտալացման իրենց մարմինների և գլուխների բազմաթիվ կտրվածքների և սալջարդերի պատճառով, և Սաղաթեյանը նաև ենթարկվեց քթի վիրահատության: Համաձայն երկու զոհերին ներկայացնող իրավաբանի՝ ոստիկանությունը շատ դանդաղ էր գործում և տատանվում էր ձեռնարկել ստանդարտ քրեագիտական ընթացակարգեր»*⁵³⁷:

Եվրոպական համագործակցության Զաղաքացիական հասարակության ֆորումի Դիտորդ հանձնաժողովի համանախագահ Շիշտոֆ Բոբինսկին հարցազրույցներից մեկում նշում է. *«Զաղաքացիական հասարակության ֆորումը պետք է ավելի զգույշ լինի՝ չթուլատրելու համար, որպեսզի իր նկատմամբ գերակայություն չստանան այնպիսի կազմակերպություններ («գոնգո»-ներ), որոնք հիմնադրված են կառավարական պաշտոնյաների կողմից կամ հենց կառավարության կողմից: Դա իսկապես կհանդիսանա շարժման ավարտը»*⁵³⁸:

Մոսկվայի Հելսինկյան կոմիտեն թողարկեց զեկույց «Սարդու իրավունքների պաշտպանների և Սարդու իրավունքների ՅԿ-ների հետապնդումը հետխորհրդային տարածաշրջանում. 2011-2013թթ. հիմնական միտումները», ինչը նույնպես պարունակում է տեղեկատվություն Հայաստանում տվյալ հարցի վերաբերյալ: Հատկապես ցուցադրական է հետևյալ մեջբերումը. *«2012թ. ապրիլի 16-ին Վանաձոր քաղաքում մոտավորապես 10:30-11:00 ընթացքում ոստիկանության ծառայողների կողմից ուղեկցվող 200 քաղաքացիներ պաստառներով և դրոշներով մոտեցան Հելսինկյան քաղաքացիական*

536 U.S. Department of State, Armenia 2013 Human Rights Report, (2013), էջ 29. <http://www.state.gov/documents/organization/220461.pdf>.

537 Նույն տեղում:

538 Interview of the Co-Chair of the Eastern Partnership Civil Society Forum Steering Committee Krzysztof Bobi ski with the EU Neighbourhood Info Centre, 2013, էջ 2. See at: http://www.enpi-info.eu/files/features/Civil%20Society%20Forum%20Interview_EN.pdf.

ասամբլեայի Վանաձորի գրասենյակին: Բողոքողների մի մեծ խումբ մտավ գրասենյակ և պահանջեց, որպեսզի կազմակերպությունը տարածք չտրամադրի խաղաղարար նախաձեռնությունների կովկասյան կետնորոնին (ԽՆԿԿ) ադրբեջանական ֆիլմերի ցուցադրման համար, ինչը նախատեսված էր իրականացնել հաջորդ օրը: Այլ բողոքողներ նույնպես մտան գրասենյակ և սկսեցին ահաբեկել և պահանջել անհապաղ պատասխան: Այդ ընթացքում բողոքողները սկսեցին ձվեր և քարեր նետել գրասենյակի վրա: Երկու քար ջարդեցին ապակիները և ընկան գրասենյակ: Քարերից մեկը դիպավ ԶԶԱ Վանաձորի գրասենյակի աշխատակիցներից մեկին: Ոստիկանությունը ոչինչ չձեռնարկեց՝ ապահովելու աշխատակազմի անդամների անվտանգությունը և կանխելու բռնության կոչերն ու հասարակական կարգի խախտումը՝ նույնիսկ երբ կազմակերպությունը զանգահարեց և տեղեկացրեց ոստիկանությանը աշխատակազմի անդամների անվտանգության ապահովման համար քայլեր ձեռնարկելու անհրաժեշտության մասին: Այնուամենայնիվ, ոչ մի ոստիկանական գործողություն չձեռնարկվեց անկանխատեսելի իրավիճակի առաջացմամբ»⁵³⁹:

Բացի այդ, ահաբեկման տիրահռչակ 2 դեպքեր են գրանցվել 2012թ.-ից ի վեր, որոնք առաջնություն ունեն ԹԻՅԿ ԶԿ աշխատակիցների/անդամների հետ: Առաջին դեպքը պատահեց ամերիկահայ պրակտիկանտ Նարինե Էսմաիլիի հետ, ով դիտորդ էր 2013թ. նախագահական ընտրությունների ընթացքում և լցոնման ակնատես էր եղել: Ավելի ուշ նրա ցուցմունքների հիման վրա քրեական գործ հարուցվեց: Այնուամենայնիվ, բանավոր ահաբեկման դեպքեր գրանցվեցին քննության ընթացքում⁵⁴⁰: Երկրորդ դեպքը ԹԻՅԿ ԶԿ երկու անդամների ծեծի ենթարկվելն էր, ինչը դարձավ պատճառ անհապաղ դիմում ուղարկելուն ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների հանձնակատարին, Զավաքների և միավորումների ազատության իրավունքի Զատուկ հանձնակատարին, Տանջանքի և այլ դաժան, անմարդկային և նվաստացնող վերաբերմունքի և պատժի դեմ Զատուկ հանձնակատարին, Մարդու իրավունքների պաշտպանների իրավիճակի Զատուկ հանձնակատարին և այլոց՝ 42 տեղական ԶԿ-ների, քաղաքացիական նախաձեռնությունների անդամների և անհատ ակտիվիստների հետ համատեղ⁵⁴¹:

Բացի այդ, ԵՄ-ն «Յարևանությունը խաչմերուկներում. Եվրոպական հարևանության քաղաքականության իրականացումը 2013թ. ընթացքում Զայաստանում» փաստաթղթի մեջ նշում է քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների դեմ հարձակումների դեպքերի մասին՝ արձանագրելով, որ «իշխանությունների ոչ ադեկվատ արձագանքի մասով առկա էր մտահոգության աճ»⁵⁴²: Նույն փաստաթղթում ասվում է. «Սահմանադրությունը և օրենքը տրամադրում են հավաքների ազատությունը: Այնուամենայնիվ, 2013թ. ընթացքում քաղաքացիական ակտիվիստների և մարդու իրավունքների պաշտպանների դեմ բռնության դեպքերի աճ է գրանցվել, ինչպես նաև ոտնձգություններ և խաղաղ ցուցարների հանդեպ ոչ պատշաճ ճնշում: Ոստիկանության կողմից բռնություններն ընդգծվել են Զայաստանի Մարդու իրավունքների պաշտպանի կողմից, բայց իրավախախտներից դեռևս ոչ ոք պատասխանատվության չի կանչվել»⁵⁴³:

Վերոգրյալ տեղեկատվությունը հաշվի առնելով՝ կարելի է ասել, որ 2012թ.-ից ի վեր իրավիճակը մնացել է հավասարապես սահմանափակ, այդ պատճառով էլ 2012թ. միավորը անփոփոխ թողնելն ակնհայտորեն ճիշտ ճանապարհ է:

539 Persecution on Human Rights Defenders and Human Rights NGOs at the Post-Soviet Area: Key Tendencies 2011 – 2013, էջ 116. http://mhg-main.org/sites/default/files/files/eng_persecution_on_hr_defenders_2011_2013.pdf.

540 Այս մասին ավելին տես ԹԻՅԿ ԶԿ-ի հայտարարությունը հետևյալ հղումով՝ <http://transparency.am/en/statements/view/172> (մուտք է արվել 2014թ.-ի հունիսի 25-ին):

541 The urgent appeal is available at: http://www.transparency.org/news/pressrelease/transparency_international_anti_corruption_center_in_armenia_and_others_urg (մուտք է արվել 2014թ.-ի հունիսի 25-ին):

542 European Commission, Joint Staff Working Document: Implementation of the European Neighborhood Policy in Armenia: Progress in 2013 and recommendations for actions. (Brussels: EC, 2014), էջ 3. http://eeas.europa.eu/enp/pdf/2014/country-reports/armenia_en.pdf.

543 Նույն տեղում, էջ 6:

Թափանցիկություն (Գործնականում)

Որքանով են թափանցիկ ԶԿ-ները:

2012թ. միավորը - 25

2014թ. միավորը - 25

Նախկին ՕԱՅ գնահատումը դիտարկել էր, որ ԶԿ-ները թափանցիկ են ավելի շատ իրենց ֆինանսավորման աղբյուրների (դոնորների), քան թե հանրության առջև: Բացի այդ, արտահայտվել էր մտահոգություն՝ կապված պետության կողմից ֆինանսավորվող ԶԿ-ների թափանցիկության հետ: Ի լրումն՝ հարցազրույց տվածներից ոմանք ԶԿ-ները դիտարկել էին որպես թափանցիկ, իսկ ոմանք՝ որպես ոչ թափանցիկ:

Պրն Ղալումյանը նշում է, որ հիմնադրամների դեպքում ֆինանսական զեկույցներն ընդհանուր առմամբ հրապարակվում են: Նա նաև կարծում է, որ ԶԿ-ների կողմից տարեկան զեկույցների տրամադրման պրակտիկան աճում է, սակայն դեռևս այն չի ներառում ողջ ոլորտը: Պրն Պողոսյանը տարեկան զեկույցների հարցի առումով նկատում է, որ նրանք, ովքեր կազմում են նման զեկույցներ, այդպես են վարվում հիմնականում դոնորների պահանջների պատճառով: Ինչ վերաբերում է պետության կողմից ֆինանսավորվող ԶԿ-ներին՝ ԶԿ կայունության ինդեքսը նշում է. «Չնայած պետական կառույցները տրամադրում են ֆինանսավորում ԶԿ-ներին, այս ֆինանսավորումն ընդհանուր առմամբ բաժանվում է ոչ թափանցիկ և ոչ մրցակցային ձևով»⁵⁴⁴: Այդ իսկ պատճառով կարելի է ասել, որ կարծես թե Էական առաջընթաց չի գրանցվել 2012թ.-ից ի վեր, և միավորը մնում է նույնը:

Հաշվետվողականություն (Գործնականում)

Որքանով են ԶԿ-երը հաշվետու իրենց շահառուների առջև:

2012թ. միավորը - 25

2014թ. միավորը - 25

2012թ. ՕԱՅ գնահատումը նշել էր, որ հաճախ ԶԿ-ների անդամությունը լոկ նոմինալ է, և կառավարման մարմինները, ինչպես, օրինակ՝ խորհուրդները, թույլ են: Դիտարկվել էր, որ ԶԿ-ների և շահառուների միջև կապը թույլ է: Ի լրումն՝ նշվել էր, որ շատ ԶԿ-ներ ժամանակի ընթացքում վեր են ածվում բիզնեսանման կազմակերպությունների՝ ծառայելով դեկավարության շահերին, քան թե իրենց անմիջական շահառուներին:

2012թ.-ից ի վեր որևէ Էական զարգացումներ չեն դիտարկվել: Պրն Ղալումյանը նշեց, որ հանդիպումների անցկացման ձևական պահանջները հիմնականում պահպանվում են: Այնուամենայնիվ, խորհուրդների և անդամների կողմից վերահսկողությունը թույլ է: Այս կապակցությամբ ԶԿ կայունության ինդեքսը նշում է. «Շատ ԶԿ-ներում լրիվը գործում է որպես կազմակերպության միակ ներկայացուցիչ և ընդունում է կազմակերպական որոշումների մեծամասնությունը: Հիմնական ԶԿ-ներն ունեն տնօրենների խորհուրդ կամ հոգաբարձուներ՝ իրենց կանոնադրություններին համապատասխան, թեև խորհուրդները հաճախ խաղում են լոկ սիմվոլիկ դեր: Ի լրումն՝ ԶԿ անդամները երբեմն աշխատում են որպես գործադիր աշխատակազմ»⁵⁴⁵:

Հաշվի առնելով վերոնշյալը՝ կարիք չկա փոխելու 2012թ. միավորը, և դա այն պարզ պատճառով, որ Էական փոփոխություններ տեղի չեն ունեցել:

544 USAID, 2012 CSO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia: 16th edition, (Washington: USAID, 2013), էջ 26. http://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1863/2012CSOSI_0.pdf.

545 Նույն տեղում:

Օրինավորություն (Օրենք)

Որքանով են առկա մեխանիզմներ՝ ապահովելու ԶԿ-ների օրինավորությունը:

2012թ. միավորը - 0

2014թ. միավորը - 0

2012թ. ՕԱԶ գնահատումը նշել էր, որ բացակայում են իրավական մեխանիզմներ՝ ապահովելու ԶԿ-ների օրինավորությունը: Այս ցուցիչի հիմնական հարցն էր և շարունակում է մնալ այն, թե արդյոք առկա են պարտադիր իրավական մեխանիզմներ, որոնք, այնուամենայնիվ, դեռևս նեմուծված չեն Հայաստանում: Չնայած 2012թ. ՕԱԶ գնահատումը նաև նշել էր, որ որոշ ԶԿ-ներ ունեն վարքագծի կանոնադրքեր՝ որպես ինքնակառավարման ձև, սակայն այն, միևնույնն է, գնահատվել էր 0: 2012թ. գնահատումից ի վեր ոչ մի շոշափելի փոփոխություն տեղի չի ունեցել:

Օրինավորություն (Գործնականում)

Գործնականում որքանով է ԶԿ-ների օրինավորությունն ապահովված:

2012թ. միավորը - 25

2014թ. միավորը - 25

2012թ. ՕԱԶ գնահատումը նշել էր, որ առկա չեն տվյալներ ԶԿ-ների կողմից վարքագծի կանոնադրքերի պահանջների պահպանման չափի մասին: Այնուամենայնիվ, նշվել էր, որ առկա են բազմաթիվ խնդիրներ՝ կապված օրինավորության հետ, ինչպես, օրինակ, որոշ կազմակերպությունների կուսակցականացվածությունը և քաղաքական համապատասխան օրակարգերի ջատագովությունը, պետության կողմից այլոց մանիպուլյացիան կառավարական քաղաքականությունների հանրային աջակցության իմիտացիայի առումով, կազմակերպության գործունեության մեջ ազգականների ներգրավումը:

2012թ.-ից ի վեր ոչ մի էական զարգացում հնարավոր չի եղել նկատել: Հարցազրույցների երկու մասնակիցներն էլ նշել են, որ օրինավորությունը կոնկրետ ԶԿ-ի մշակույթի մաս է: 2012թ. ԶԿ կայունության ինդեքսը նշում է. «ԶԿ-ները Հայաստանում չունեն որչ ոլորտում տարածված էթիկայի կանոնադրքեր, չնայած որոշ կազմակերպություններ հայտնում են իրենց արժեքները և սկզբունքները իրենց հանրային կապերի հետ առնչվող նյութերում և ռազմավարական պլաններում»⁵⁴⁶:

Վերոնշյալը հաշվի առնելով՝ առկա չէ ապացույց 2012թ. միավորի փոփոխության համար:

Կառավարությանը հաշվետու դարձելը

Որքանով է քաղաքացիական հասարակությունն ակտիվ և հաջող կառավարությանը սեփական գործողությունների համար հաշվետու դարձնելու առումով:

2012թ. միավորը - 25

2014թ. միավորը - 50

2012թ. ՕԱԶ գնահատումը նշել էր, որ Հայաստանում ԶԿ-ներն ունակ են պահանջել և հաջողության հասնել կառավարությանը հաշվետու դարձնելու հարցում, քանի որ նրանք մոբիլիզացվում են, ինքնակազմակերպվում, ապահովում առաջնորդություն և կայուն ու սկզբունքային են իրենց

⁵⁴⁶ Նույն տեղում, էջ 30:

գործողությունների և բողոքների մեջ: Այնուամենայնիվ, նշվել էր նաև, որ հաջողության չափը կախված է կառավարության հաշվետու լինելու ցանկությունից ու պատրաստակամությունից:

2012թ.-ից ի վեր մի քանի հաջողություններ են գրանցվել: Բերթելսմանի անվան հիմնադրամն այս կապակցությամբ նշում է. «Վերջին երկու տարվա ընթացքում տեղի է ունեցել Հայաստանի քաղաքացիական և համայնքային կազմակերպությունների ուժեղացում: Դրա կայծ է հանդիսացել շահառու խմբերի և այլ քաղաքական ակտիվ խմբերի, հատկապես՝ երիտասարդության և ուսանողական ակումբների շրջանում, քաղաքական արթնացումը, որոնք այլևս չեն ուզում լինել քաղաքականապես ձայնագուրկ: Այս ժամանակահատվածը նաև տեսավ հաստատական շահագրգիռ խմբերի՝ սկսած բնապահպաններից մինչև սոցիալական և երիտասարդական նախաձեռնություններ»⁵⁴⁷:

Քաղաքացիական նախաձեռնությունների հիշատակման արժանի ձեռքբերումներից են՝ «Մաշտոցի պուրակը», «Պահանջում ենք Հարսնաքարի գործով մեղավորների պատիժը», «Չենք վճարելու 150 դրամ», «Դեմ եմ»: Կառավարությանը հաշվետու դարձնելու՝ քաղաքացիական հասարակության անկարողության ամենաբացասական օրինակը «Փակ շուկայի պահպանում» նախաձեռնությունն էր:

Առաջին դիտարկված ձեռքբերումը «Մաշտոցի պուրակ» քաղաքացիական նախաձեռնությունն էր, որը սկսվեց 2012թ. փետրվարին՝ ձերբազատելու պուրակը ապօրինի շինարարությունից: Երեք ամսյա նստացույցի, զանազան դիմումներից հետո շինարարությունը դադարեցվեց, և կրպակները ապամոնտաժվեցին: Սա, ըստ էության, հնարավոր դարձավ Նախագահ Սարգսյանի այցից հետո, ով հրապարակայնորեն միջոցներ ձեռնարկելու խորհուրդ տվեց Երևանի քաղաքապետին, որպեսզի նորմալ տեսքի բերվի պուրակը⁵⁴⁸:

Երկրորդ ձեռքբերումն էր «Պահանջում ենք Հարսնաքարի գործով մեղավորների պատիժը» շարժումը: Այս կապակցությամբ Ֆրիդոմ Հաուզն իր Անցումային պետություններ 2013թ. զեկույցում նշում է. «Ամենից շատ ուշադրություն ստացած արշավներից մեկը սկսվեց ի պատասխան երեք զինվորական բժիշկների ծեծի Հարսնաքարի պահակների կողմից, որը ռեստորան է և պատկանում է առաջատար բիզնեսմեն և իշխող կուսակցության պատգամավոր Ռուբեն Հայրապետյանին: Բժիշկներից մեկը՝ Վահե Ավետյանը, ստացված վնասվածքներից մահացավ հիվանդանոցում: ՀԿ-ների կողմից կազմակերպված երթերը և լայնատարած լուսաբանումը լրատվամիջոցներով հանգեցրին 7 անձանց ձերբակալությանը և մեղադրանքի առաջադրմանը: Չնայած Հայրապետյանը նրանց թվում չէր, ում մեղադրանք առաջադրվեց, նա հրաժարական տվեց խորհրդարանի անդամի կարգավիճակից և հրապարակայնորեն գղջաց կատարվածի կապակցությամբ: Ցույցերը, որոնք հավաքում էին ավելի քան հազար մարդ, պահանջում էին Հայրապետյանի դեմ մեղադրանք առաջադրել որպես հանցագործության հանցակցի, քանի որ նա էր ի վերջո պատասխանատու իր թիկնապահների գործողությունների համար, երբ նրանք իրենց պարտականություններն էին կատարում, և նրանց հասկացնել էր տվել, որ իր բարձր կապերը կպաշտպանեն իրենց պատժից»⁵⁴⁹:

Թերևս ամենից շատ ջատագովված նախաձեռնությունը, որ ձեռք բերեց հասարակության տարբեր շերտերի աջակցությունը, «Չենք վճարելու 150 դրամ» նախաձեռնությունն էր: Բավական թվով հայտնի

547 Bertelsmann Stiftung, BTI 2014- Armenia Country Report, (Gutersloh: Bertelsmann Stiftung, 2014), էջ 12. <http://www.bti-project.org/fileadmin/Inhalte/reports/2014/pdf/BTI%202014%20Armenia.pdf>.

548 Zham.am. «Տարին ջան, սիրուն չստացվեց». մայիսի 5-ին կասի գործող նախագահը Տարոն Մարգարյանին, 2013թ. https://www.youtube.com/watch?v=qms2flt_WFE.

549 Aleksandr Iskandaryan, Nations in Transit 2010 – Armenia, (Freedom House, 2013).<http://www.freedomhouse.org/report/nations-transit/2013/armenia#.U61FsvmSxVk>.

դերասաններ մասնակցեցին այս նախաձեռնությանը⁵⁵⁰: Այս քաղաքացիական նախաձեռնությունը սկսվեց 2013թ. ամռանը և վերաբերում էր Երևան քաղաքում հասարակական տրանսպորտի սակագնի՝ 100 դրամից 150 դրամ թանկացմանը: Այս նախաձեռնությունը հաջողություն ունեցավ, և սակագինը չբարձրացվեց:

Այնուամենայնիվ, ամենից էական նախաձեռնությունը՝ իշխանություններին հաշվետու դարձնելու առումով, հանդիսանում է «Դեմ եմ» նախաձեռնությունը⁵⁵¹: Այս նախաձեռնությունը վերաբերում հասարակության ցանկության բացակայությանը՝ մասնակցելու կուտակային կենսաթոշակային նոր համակարգին⁵⁵²: Կուտակային կենսաթոշակների մասին օրենքը նախատեսում էր, որ նրանք, ովքեր ծնվել են 1974թ.-ից հետո, պետք է մասնակցեն այս համակարգին, ինչն, ըստ էության, նշանակում է համախառն եկամտի 5-10% ֆինանսական կորուստներ: Այս նախաձեռնությունը կազմակերպվեց մի խումբ երիտասարդ SS մասնագետների կողմից 2014թ. հունվարին: Այս նախաձեռնությունը ստացավ հսկայական աջակցություն բնակչության և ընդդիմադիր կուսակցությունների կողմից: Խորհրդարանական 4 ընդդիմադիր կուսակցությունները միավորվեցին նախաձեռնությանն աջակցելու նպատակով և իրականում դիմեցին Սահմանադրական դատարան՝ վիճարկելու կուտակային կենսաթոշակային օրենքի դրույթների սահմանադրականությունը: 2014թ. ապրիլի 2-ին Սահմանադրական դատարանն ընդունեց մասամբ բարենպաստ որոշում: Չնայած համակարգի պարտադիր բաղադրիչի ուժի մեջ մտնելը հետաձգվեց մինչև 2017թ., սակայն որոշակի կատեգորիայի անձանց համար այն դեռևս մնում է պարտադիր⁵⁵³:

Վերոնշյալը նկատի առնելով՝ կարելի է ասել, որ 2012թ.-ից սկսած տեղի են ունեցել որոշ դրական զարգացումներ, ինչը ապահովում է միավորի բարձրացում:

Քաղաքականության բարեփոխում

Որքան ակտիվորեն է քաղաքացիական հասարակությունը ներգրավված քաղաքականությունների փոփոխությանը միտված հակակոռուպցիոն նախաձեռնությունների մեջ:

2012թ. միավորը - 25

2014թ. միավորը - 25

2012թ. ՕԱԶ գնահատումը նշել էր, որ ԶԿ-ները չունեն զգալի ներգրավվածություն 2003-2007թթ. 1-ին հակակոռուպցիոն ռազմավարության նախագծման գործընթացում, ինչպես նաև ներգրավվածություն երկրորդ հակակոռուպցիոն ռազմավարության գործընթացում: Բայց երկրորդ դեպքում ԹԻԶԿ-ն ներգրավված էր եղել: Նշվել էր նաև, որ ԶԿ-ների ներկայիս հետաքրքրությունը հակակոռուպցիոն քաղաքականության բարեփոխումների մեջ բարձր է, քանի որ միջազգային դոնորների կողմից առկա է աջակցություն հակակոռուպցիոն խնդրով: Դիտարկվել էր, որ ԶԿ-ները վախենում են օգտագործել իրենց հնարավորությունները և ռեսուրսները կոռուպցիայի դեմ պայքարելու գործում և հաստատակամ չեն իրենց գործողություններում:

Դրանից հետո մի քանի կարևոր զարգացումներ են տեղի ունեցել: Օրինակ՝ ԹԻԶԿ-ն մասնակցել է Զանրային կառավարման համակարգում կոռուպցիայի դեմ պայքարի ռազմավարության հայեցակարգի մշակմանը, որը որպես արձանագրային որոշում ընդունվեց 2014թ. ապրիլի 10-ի կառավարության նիստում: Ի լրումն՝ Զայաստանի երիտասարդ իրավաբանների ասոցացիան Ինֆորմացիայի ազատության կենտրոնի հետ համատեղ իրականացնում են «Կոռուպցիայի դեմ պայքարի

550 <http://www.armenianweekly.com/2013/07/23/yerevantsis-mobilizes-against-price-hikes-in-public-transport/>(մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 23-ին):

551 Այս նախաձեռնության մասին բոլոր զարգացումները հասանելի են հետևյալ կայքէջում՝ <http://dem.am/>(մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 23-ին):

552 Zareh Asatryan, "The Political Economy of Pension Reform in Armenia," Caucasus Analytical Digest 60, March 31, 2014, էջ 2-5. <http://www.css.ethz.ch/publications/pdfs/CAD-60-2-5.pdf>.

553 ԶԶ օրենք համար ԶՕ-67-Ն, հուլիս 2014թ.:

բազմակողմանի խթանում» ծրագիրը, որը ֆինանսավորվում է ԵՄ կողմից: Այս ծրագիրը սկսվեց 2014թ., և դեռևս շատ շուտ է գնահատելու դրա արդյունավետությունը կամ կատարել դիտարկումներ:

ԲԻԶՆԵՍ

Ամփոփում

Հայաստանի իրավական դաշտն ավելի մեծահոգի է դարձել գործարար միջավայրի հանդեպ, քանի որ նվազել է կանոնակարգերի ընդհանուր ճնշումը բիզնեսի վրա: Մինևույն ժամանակ, մասնավոր ընկերությունների վրա իրենց ազդեցությունն են ունենում դատական համակարգում առկա կոռուպցիոն սխեմաները և կառավարության հաճախակի միջամտությունը: Կոռուպցիան համարվում է բիզնես անելու համար հիմնական խոչընդոտներից մեկը:

Հերիթեջ հիմնադրամի 2014թ. գնահատման համաձայն, Հայաստանում բիզնեսի ազատությանը տրվել է 68.9 միավոր, որով Հայաստանի տնտեսությունը 178 երկրների մեջ զբաղեցնում է 41-րդ տեղը: Անցյալ տարվա ցուցանիշի համեմատությամբ այս միավորը նվազել է 0.5-ով, հիմնականում՝ ներդրումների, բիզնեսի և ֆիսկալ ազատությունների համակցված վատթարացման հետևանքով: Հայաստանը Եվրոպական տարածաշրջանի 43 երկրների շարքում զբաղեցրել է 18-րդ տեղը, ընդ որում, այդ միավորը ավելի բարձր է համաշխարհային և տարածաշրջանային միջին ցուցանիշներից ⁵⁵⁴: Համաձայն Համաշխարհային բանկի «Դուինգ բիզնես» 2014թ. համաթվի՝ Հայաստանը բարելավել է բիզնեսի ոլորտում կանոնակարգման իր գործելակերպերը՝ 189 երկրների շարքում զբաղեցնելով 49-րդ տեղը ⁵⁵⁵:

Գործարար միջավայրում օրինավորությունը բավարար չափով չի ապահովվում իրավական դրույթներով և գործելակերպերով: Մասնավոր հատվածը քիչ է ընդգրկված կառավարության հակակոռուպցիոն քաղաքականության մեջ. քաղաքացիական հասարակության հետ համագործակցությունը թույլ է և դրվագային:

Ցուցիչների միավորների աղյուսակ

Մասնավոր հատված/բիզնես			
Սյան ընդհանուր միավորը՝ 38/100			
	Ցուցիչ	Ըստ օրենքի	Գործնականում
Կարողականություն 56/100	Ռեսուրսներ	75	50
	Անկախություն	75	25
	Թափանցիկություն	75	50
Կառավարում 44/100	Հաշվետվողականություն	75	25
	Օրինավորության մեխանիզմներ	25	25

554 The Heritage Foundation, 2014 Index of Economic Freedom. <http://www.heritage.org/index/ranking> (մուտք է արվել 27 հունիսին, 2014թ.):

555 World Bank/ International Finance Corporation, Doing Business 2014: Armenia, (Washington: The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2013), p. 10. <http://www.doingbusiness.org/~media/giawb/doing%20business/documents/profiles/country/arm.pdf>.

Մասնավոր հատված/բիզնես Սյան ընդհանուր միավորը՝ 38/100			
	Ցուցիչ	Ըստ օրենքի	Գործնականում
Դերակատարում 12.5/100	Ներգրավվածություն հակակոռուպցիոն քաղաքականության մեջ		25
	Աջակցություն քաղիասարակությանը/ Ներգրավվածություն վերջինիս մեջ		0

ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔ և ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄ

2012–2014թթ. ընթացքում մշակվեցին և իրականացվեցին քաղաքականություններ, որոնք նպատակաուղղված էին «գիլյոտինի» սկզբունքի կիրառման միջոցով բիզնեսի առավել էական խոչընդոտների վերացմանը և գործարար միջավայրի նկատմամբ վարչական ճնշումների կրճատմանը, նաև թուլյությունների վերաբերյալ կանոնակարգերի դաշտի վերանայմանը և ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացնելու բնագավառում «մեկ պատուհանի» սկզբունքի իրականացմանը⁵⁵⁶:

Ռեսուրսներ (ըստ օրենքի)

Որքանով է իրավական դաշտը նպաստավոր միջավայր ստեղծում անհատական բիզնեսների ձևավորման և գործունեության համար:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 75

Չնայած հայրենական իրավական դաշտը շարունակական վերանայումների և լրացումների է ենթարկվում, այսուհանդերձ, այն դեռևս նպաստավոր գործարար միջավայր չի երաշխավորում: Նախորդ ժամանակաշրջանի համեմատ 2013թ. բիզնեսի կանոնակարգման գործելակերպերի բարելավման շնորհիվ 2014թ. «Դուինգ բիզնես» հետազոտության ասնդղակով Հայաստանը աշխարհում (149 երկրներից) զբաղեցրեց 49-րդ տեղը: Համաթիվը կազմված է մի քանի գործոնների վրա հիմնված միավորներից, գործոններ, որոնք ազդում են ընկերությունների կենսափուլերի՝ բիզնեսի մեկնարկի, գործունեության և լուծարման վրա: Հայաստանում առկա իրավիճակը ներկայացված է հետևյալ աղյուսակում:

Գործոններ	ԴԲ-ի		Փոփոխություն
	հատկացրած տեղը 2012թ.	հատկացրած տեղը 2014թ.	
Բիզնեսի մեկնարկ	10	6	↑4
Շինթույլությունների հանդեպ մոտեցումը	57	79	↓22
Էլեկտրասնուցման համակարգի անցկացում	150	109	↑41
Սեփականության գրանցում	5	5	Փոփոխություն չկա
Վարկերի ստացում	40	42	↓2

556 Տե՛ս <http://www.e-guillotine.am/> և <http://www.regulations.am/> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 28-ին):

Գործունեք	ԴԲ-ի		Փոփոխություն
	հատկացրած տեղը 2012թ.	հատկացրած տեղը 2014թ.	
Ներդրողի պաշտպանվածություն	97	22	↑75
Հարկերի վճարում	153	103	↑50
Արտաքին առևտուր	104	117	↓13
Պայմանագրերի իրականացում	91	112	↓13
Անվճարունակության հաղթահարում	62	76	↓14
Միջին տեղն՝ ըստ «Բիզնես անելու դյուրինություն» բաղադրիչի	55	37	↑18

ՕԱՀ 2012թ. գնահատումը ցույց տվեց, որ բիզնեսի ձևավորումը, գործունեությունը և լուծարումը կարգավորող օրենքները նպաստավոր են, թեև բիզնեսի լուծարման գործընթացը շարունակում է մնալ բարդ, երկարատև և աշխատատար:

Այդ ժամանակից ի վեր, սկսել են գործել թե՛ շրջանառության հարկը և թե՛ միասնական եկամտային հարկը: Շրջանառության հարկը վերաբերում է առևտրային կազմակերպություններին և անհատներին (անհատ ձեռնարկատերերին)⁵⁵⁷: ՓՄՁ-ների պարագայում այն փոխարինում է ավելացված արժեքի հարկին (ԱԱՀ) և (կամ) կորպորատիվ եկամտային հարկի (ԿԵՀ) պարտավորություններին: Շրջանառության հարկի իրականացումը նպատակ է հետապնդում կրճատել հարկատուների կողմից հարկային մարմիններին ներկայացվելիք տվյալների քանակը: Հարկերի դրույթաչափը տարբերակված է՝ ելնելով եկամտի տեսակից: Հարկատուն շրջանառության հարկ չի վճարում, եթե նախորդ օրացուցային տարվա ապրանքաշրջանառությունը գերազանցել է 143,000 ԱՄՆ դոլարը:

Փոփոխություններ են կատարվել ոչ ռեզիդենտներից շահութահարկի պահման հարկային դրույթաչափերի մեջ: Սկսած 2013թ. հունվարից՝ ձեռնարկատիրական գործունեությունից եկամուտը (բացառությամբ պասիվ եկամտի և բեռնափոխադրումներից և ապահովագրությունից ստացված եկամտի) հարկվում է 20% դրույթաչափով⁵⁵⁸:

Բիզնես ոլորտի ներկայացուցիչների հետ ԹԻՅԿ-ի անցկացրած հարցազրույցները ցույց տվեցին, որ բիզնեսների ձևավորման հարցում կան բարելավումներ, իսկ լուծարման հարցում՝ խնդիրներ (ընդ որում, երկու հարցվողներն էլ բավարարված են հարկային բարեփոխումներով)⁵⁵⁹:

Հայաստանում բիզնեսի մրցունակության բարելավման նպատակով ՀՀ Ազգային ժողովն ընդունել է Ազատ տնտեսական գոտիների մասին օրենքը⁵⁶⁰: Այս օրենքը և հարկային օրենսդրությունը ազատ տնտեսական գոտիներում գործող ընկերություններին ազատում են շահութահարկ, եկամտային հարկ, գույքահարկ, ԱԱՀ և մաքսատուրք վճարելու պարտականությունից: Ներկայումս Հայաստանում գործում է միայն մեկ ազատ տնտեսական գոտի⁵⁶¹:

Բացի այդ, կարգավորիչ գործընթացներն ավելի թափանցիկ դարձնելու նպատակով մեկնարկել են մի շարք կառավարական համացանցային կայքեր (web portals): Կառավարությունը բիզնեսների համար

557 «Շրջանառության հարկի մասին» ՀՀ օրենք. ընդունվել է 2012թ. դեկտեմբերի 19-ին (HO-236):
 558 «Միասնական եկամտային հարկի մասին» ՀՀ օրենք. ընդունվել է 2012թ. դեկտեմբերի 19-ին (HO-239):
 559 «Գործարար շահերի պաշտպանության ցանց» ՀԿ-ի համակարգող Գագիկ Պողոսյանի և «ՓՄՁ համագործակցության ասոցիացիա» ՀԿ-ի նախագահի Հակոբ Ավագյանի հարցազրույցը ԹԻՅԿ-ի հետ, 3 հունիսի, 2014թ.:
 560 2011թ. հունիսի 18:
 561 Գյուղատնտեսության ոլորտում՝ «Չվարթնոց» միջազգային օդանավակայանի հարակից տարածքում: Մեկ ուրիշը պլանավորված է ստեղծել ՌԱՌ Մարս ՓԲԸ-ի տարածքում և Երևանի մարեմատիկական մեքենաների գիտահետազոտական ինստիտուտի տարածքում:

ոյուրինացրել է մի շարք գործընթացներ, այդ թվում՝ ներդրողների պաշտպանվածության բարելավումը և ընկերություն գրանցելու համար նախատեսված վարձավճարի վերացումը: Բիզնեսի գրանցման փաստաթղթերն առկա են նաև առցանց ⁵⁶²:

Մտավոր սեփականության իրավունքները Հայաստանում պաշտպանված են Սահմանադրությամբ⁵⁶³ և Քաղաքացիական օրենսգրքով ⁵⁶⁴: Օրենքը երաշխավորում է պայմանագրերի կատարման և պայմանագրային իրավունքների իրացման պաշտպանվածություն դատական մեխանիզմների միջոցով⁵⁶⁵: Այդ դրույթները հավասարապես կիրառվում են բոլոր իրավաբանական և ֆիզիկական անձանց նկատմամբ: 2013թ.-ի սեպտեմբերին Հայաստանը վավերացրեց Արտոնագրային իրավունքի մասին պայմանագիրը և Ապրանքային նշանների իրավունքի վերաբերյալ պայմանագիրը⁵⁶⁶:

Ռեսուրսներ (գործնականում)

Որքանով են առանձին բիզնեսները գործնականում ի վիճակի ձևավորվել և գործել արդյունավետ կերպով:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 50

Բիզնեսի գրանցման ընթացակարգը հարաբերականորեն պարզ է, ընդ որում, գործնականում չափավոր ծախսերով: Բիզնեսի կանոնակարգման վրա դեռևս բավականին ուժեղ ճնշումներ կան, իսկ սեփականության, այդ թվում՝ մտավոր սեփականության իրավունքները գործնականում դեռևս համարժեք ձևով պաշտպանված չեն:

Հայաստանն աշխատել է մաքսային բեռի թեթևացման և գոյություն ունեցող մաքսային համակարգի բարեփոխման ուղղությամբ: Օրինակ՝ առցանց մաքսային հայտարարագրերի համակարգը (Էլեկտրոնային հայտարարագիր), Հայաստան ներկրվող ապրանքների նկատմամբ փողոցային երթևեկության լուսակրի համակարգի կիրառումը, ներմուծման փաստաթղթերի թվի կրճատումը ինևից երեքի ⁵⁶⁷:

Մաքսային համակարգի ընկալման վերաբերյալ 2013թ. ՀՌԿԿ-ի իրականացրած «Հարկային բարեփոխումների ընկալումների հետազոտությունը» բացահայտեց, որ գործարարների 79%-ը կողմնորոշիչ գների կիրառման գործելակերպը համարում է թերի (միայն 5.8%-ն է այն համարել ներկա պայմաններում Հայաստանի համար ընդունելի) ⁵⁶⁸:

Հայաստանում բիզնեսի գրանցման գործընթացները շարունակում են բարելավվել և, ընդհանուր առմամբ, այն պարզ գործընթաց է՝ առանց արգելքների կամ սահմանափակումների: Դիտարկման ժամանակաշրջանում Հայաստանը բիզնես սկսելու գործընթացը հեշտացրել է՝ ստեղծելով «մեկ պատուհանի» սկզբունքով աշխատող համակարգ, որով մեկտեղվել են ֆիրմային անվանման, բիզնեսի գրանցման և հարկային հաշվառման համարի ձեռք բերման գործընթացները, ինչպես նաև՝ ստեղծելով ընկերությունների առցանց գրանցման հնարավորություն: Որպես արդյունք, համաձայն «Դուինգ բիզնես» 2014թ. զեկույցի, Հայաստանը 189 երկրների թվում 6-րդ տեղն է զբաղեցնում բիզնես սկսելու

⁵⁶² <https://www.e-register.am/am/docs/49> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 24-ին):

⁵⁶³ ՀՀ Սահմանադրություն, հոդված 31:

⁵⁶⁴ ՀՀ Քաղաքացիական օրենսգրք, հոդված 140:

⁵⁶⁵ Նույն տեղում, 28-30 գլուխներ:

⁵⁶⁶ http://eeas.europa.eu/enp/pdf/2014/country-reports/armenia_en.pdf, էջ 15

⁵⁶⁷ http://www.globalspc.am/download/Invest_Guide_web.pdf (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 27-ին):

⁵⁶⁸ ՀՌԿԿ Հայաստան, 2013թ. Հարկային բարեփոխումների ընկալումների հետազոտություն Հայաստանում (ՀՌԿԿ Հայաստան, 2013-2014). <http://www.crrc.am/research-and-surveys/completed-projects/Tax-reform-project?lang=hy>

հեշտության տեսակետից ⁵⁶⁹: Մասնավորապես՝ Հայաստանը որոշակի առաջընթաց է արձանագրել հետևյալ ուղղություններում.

- Բիզնես սկսելու գործընթացի հեշտացում՝ ընկերության գրանցման վճարի վերացման միջոցով:
- Հարկերի վճարման հեշտացում՝ աշխատողի և գործատուի սոցվճարները և անհատական եկամտային հարկերը միավորելով մեկ միասնական եկամտային հարկի մեջ:
- Ներդրողների պաշտպանվածության ամրապնդում՝ ներդնելով կապակցված կողմի գործարքները բաժնետիրոջ կողմից հաստատելու պահանջը, պահանջելով նման գործարքների վերաբերյալ ավելի շատ տեղեկատվություն ապահովել տարեկան հաշվետվության մեջ, իսկ վնասաբեր գործարքների դեպքերում հեշտացնելով տնօրենների դեմ դատական հայց ներկայացնելու գործընթացը:
- Էլեկտրասնուցում ստանալու գործընթացի հեշտացում՝ ընթացակարգերի պարզեցման և էլեկտրասնուցման միացման վճարների կրճատման միջոցով ⁵⁷⁰:

Համաշխարհային տնտեսական համաժողովի 2013-2014թթ. «Մրցունակության համաշխարհային զեկույցում» (ՄՀԶ) Հայաստանը զբաղեցրել է 79-րդ տեղը (148 երկրներից): Հայաստանը շատ ցածր տեղ է զբաղեցրել այնպիսի ցուցանիշների գծով, ինչպիսիք են՝ տեղական մրցակցության ինտենսիվությունը, հակամենաշնորհային քաղաքականության արդյունավետությունը, մաքսային ընթացակարգերի բեռը և դատական համակարգի անկախությունը: Բիզնես անելու համար խնդրահարույց այլ հիմնական գործոններից են կոռուպցիան, ֆինանսական միջոցների մատչելիությունը, կառավարության անարդյունավետ բյուրոկրատիզմը, հարկային կանոնակարգերը և դրույթաչափերը: Որպես արդյունք, ձեռնարկատիրության մակարդակը ցածր է, որի վկայությունն է նոր բիզնեսների գրանցման ցածր մակարդակը, ինչպես նաև վերջիններիս գոյատևման ցածր մակարդակը:

Նշված ոլորտներում բարելավումները կարող են օգնել խթանելու մասնավոր հատվածի աճը, հատկապես՝ ՓՄՁ-ների առումով, որոնց տուժելու հավանականությունը փոքր է՝ կենտրոնացվածության բարձր մակարդակի շնորհիվ: Մասնավոր ձեռներեցության միջազգային կենտրոնի (CIPE) ուսումնասիրությանը մասնակցած հարցվողները և ԹԻՅԿ-ի հարցվողները հավատացած են, որ Հայաստանում սեփականության իրավունքները օրենսդրորեն բավարար չափով ծածկագրված և հստակ ձևակերպված են, սակայն վատ են կիրառվում ⁵⁷¹:

Համաձայն 2013թ. սեփականության իրավունքի միջազգային համաթվի. «2009-ից մինչև 2013թթ. Հայաստանի Մտավոր սեփականության իրավունքի համաթվի (ՄՍԻՀ) միավորն ավելացել է 1.7%-ով՝ հասնելով 4.6-ի: Հայաստանի ՄՍԻՀ միավորը 2013թ. և 2012-ի համեմատ ավելացել է 0.2 կետով: Այս աճը տեղի է ունեցել Մտավոր սեփականության իրավունքի (ՄՍԻ) բաղադրիչի միավորի աճի շնորհիվ, որը բարելավվել է 0.4 կետով՝ 2.7-ից հասնելով 3.1-ի: ՄՍԻ-ի տատանման պատճառը մտավոր սեփականության իրավունքի պաշտպանվածության ավելացումն է 0.6 կետով: Բացի այդ, ֆիզիկական սեփականության իրավունքի միավորն ավելացել է 0.4 կետով: Այս աճը կարելի է վերագրել ֆիզիկական սեփականության իրավունքի պաշտպանվածության՝ 0.8 կետով ավելացմանը: Ի տարբերություն այլ բաղադրիչների՝ իրավական և քաղաքական միջավայրի բաղադրիչը չի փոխվել. 4.2 միավորը մնացել է կայուն»⁵⁷²:

569 World Bank/ International Finance Corporation, Doing Business 2014: Armenia, (Washington: The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2013), p. 10. <http://www.doingbusiness.org/~media/giawb/doing%20business/documents/profiles/country/arm.pdf>.

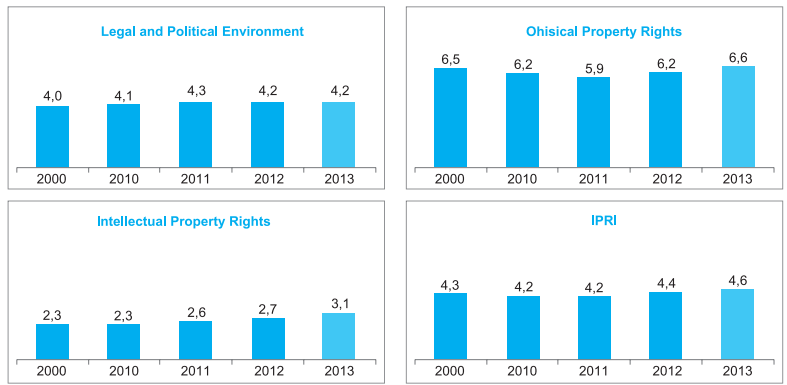
570 <http://www.doingbusiness.org/reforms/overview/economy/armenia> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 24-ին):

571 Steu` Gagik Poghossian, Armenia Property Markets Scorecard: Conditions for Small Businesses, (Center for International Private Enterprise and Association for Foreign Investment and Cooperation, 2011), p. 12, http://www.cipe.org/sites/default/files/publication-docs/Report-Armenia_final.pdf.

«Գործարար շահերի պաշտպանության ցանց» ՀԿ-ի համակարգող Գագիկ Պողոսյանի և «ՓՄՁ համագործակցության ասոցիացիա» ՀԿ-ի նախագահ Հակոբ Ավագյանի հարցազրույցը ԹԻ ՀԿ-ի հետ, 3 հունիսի, 2014թ.:

572 <http://www.propertyrightsalliance.org/userfiles/2013%20International%20Property%20Rights%20Index-PRA.pdf> , էջ 46

Նկ. 1. Մտավոր սեփականության իրավունքի համաթվի դինամիկան Հայաստանում

Աղբյուրը՝ <http://www.internationalpropertyrightsindex.org/>

Հերիթիջ հիմնադրամն իր 2014թ. տնտեսական ազատության համաթվում Հայաստանին հատկացրել է 41-րդ տեղը: Համաթվի «Օրենքի գերակայություն» բաժնում, որտեղ կա սեփականության իրավունքին նվիրված կետ, նշվում է. «Կոռուպցիան պատուհասել է այնպիսի կարևոր ոլորտների, ինչպիսիք են մաքսային և հարկային գործառնությունները, առողջապահությունը, կրթությունը և իրավապահ մարմինները: Մանր կոռուպցիան տարածված է ամբողջ հասարակության մեջ, իսկ ձեռնարկված հակակոռուպցիոն միջոցները արդյունավետ չեն եղել: Դատական համակարգը, որը խճճված է կոռուպցիայի և խորհրդային դարաշրջանի թերգարգացածության մեջ, խոչընդոտում է պայմանագրերի իրականացմանը: Մտավոր սեփականության իրավունքի պաշտպանությունը թույլ է, իսկ օրենքի գերակայությանը տրված միավորն առհասարակ միջինից ցածր է»⁵⁷³:

Ներկա իրավիճակը թերևս լավագույնս լուսաբանող սահմանումը տվել է Ֆրիդոմ Հաուզն իր «Ազատությունն աշխարհում» 2013թ. զեկույցում. «Քաղաքացիներն իրավունք ունեն ունենալ մասնավոր սեփականություն և հիմնել բիզնես, բայց անարդյունավետ և հաճախ կոռումպացված դատական համակարգը և անարդար բիզնես մրցակցությունը խանգարում են նման գործունեությանը: Տնտեսության առանցքային ճյուղերը շարունակում են մնալ այսպես կոչված օլիգարխների և կլանների ձեռքում, որոնք մասնավորեցման վաղ փուլերում արտոնյալ վերաբերմունքի են արժանացել: Լուրջ խնդիր է պետության կողմից մասնավոր սեփականության ապօրինի օտարումը. 2012թ. Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիան կառավարությանը մեղավոր ճանաչեց երկու առանձին գործերով սեփականության իրավունքի խախտման համար, որոնցից յուրաքանչյուրի շրջանակում մի քանի հայցորդ կար. երկու գործով էլ վնաս պատճառելու համար պետությունը տուգանվեց ընդամենը 131000 եվրո (170000 ԱՄՆ դոլար)»⁵⁷⁴:

Անշուշտ, ինչպես նշել է «Փոլիսի ֆորում Արմենիա»-ն, «Օրինավորության գլոբալ գնահատման քարտը ցույց է տալիս, որ Հայաստանում բացարձակ հակասություն գոյություն ունի իրավական դաշտի և դրա փաստացի կիրառման միջև: Եթե առաջինը դասակարգվում է որպես «ուժեղ», ապա երկրորդը ստանում է «շատ թույլ» միավոր՝ ի վերջո հանգեցնելով համակցված վերջնական «թույլ» միավորի»⁵⁷⁵:

573 The Heritage Foundation, 2014 Index of Economic Freedom. <http://www.heritage.org/index/country/armenia> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 24-ին):

574 Freedom House, Freedom in the World 2013- Armenia, (Freedom House, 2013). <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2013/armenia#.U37fVvmSy6wf>

575 Policy Forum Armenia, State of the Nation Report: Corruption in Armenia, (Policy Forum Armenia, 2013), p. 9. http://www.pf-armenia.org/sites/default/files/documents/files/PFA_Corruption_Report.pdf.

Կոռուպցիան տարածված է կառավարության պաշտոնյաների շրջանում, ովքեր հազվադեպ են հետապնդվել կամ հեռացվել պաշտոնից պաշտոնատար դիրքի չարաշահման հիմքերով: Սա նույնպես լուրջ խնդիր է հարուցում օրենքի կիրառման առումով ⁵⁷⁶:

Այսպիսով, թեև հետագա բարելավումներ կարելի է անել, իրավական դաշտն, ընդհանուր առմամբ, համարվում է համարժեք, խնդիրն այն է, թե ինչպես է իրագործվում այդ իրավական դաշտը:

Անկախություն (ըստ օրենքի)

Որքանով են առկա իրավական երաշխիքներ՝ մասնավոր բիզնեսի գործունեության մեջ անհարկի արտաքին միջամտությունները կանխելու համար:

2012թ. միավորը - 75

2014թ. միավորը - 75

ՕԱՀ 2012թ. գնահատումը ցույց է տվել, որ ստուգումների և քննությունների ընթացակարգերը կարգավորվում են օրենքով:

Համաձայն ՀՀ օրենսդրության՝ պաշտոնատար անձինք կարող են միջամտել բիզնեսների գործունեությանը՝ միայն ստուգումներ կամ քննություններ անցկացնելու միջոցով: Ստուգումների և քննությունների ընթացակարգերը կարգավորվում են ՀՀ-ում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին օրենքով ⁵⁷⁷:

Նման ստուգումների ժամանակ անհիմն արտաքին միջամտության դեպքում օրենքը նախատեսում է վերականգնման և (կամ) փոխհատուցման նպատակով բողոք ներկայացնելու մեխանիզմներ: Այդ մեխանիզմները նախատեսում են բողոք ներկայացնելու թե՛ ներքին և թե՛ արտաքին (դատարանի միջոցով) ձևեր ⁵⁷⁸:

ԹԻՅԿ-ի հարցազրույցները⁵⁷⁹ բացահայտեցին մասնավոր բիզնեսների գործունեությանը արտաքին միջամտության և կառավարության օգտին և ի վնաս բիզնեսների՝ ընդունված կանոնակարգերի փաստեր: Մասնավորապես՝ ՀՀ հարկային ծառայությունը՝ լինելով պետական ոչ առևտրային կազմակերպություն (ՊՈԱԿ) և օգտագործելով իր լծակները, զբաղվում է ձեռնարկատիրական գործունեությանը՝ հաշվիչ դրամարկղային մեքենաների (ՀԴՄ) ներմուծմամբ և վաճառքով:

Անկախություն (գործնականում)

Բիզնես ոլորտը գործնականում որքանով է գերծ իր գործունեության մեջ անհարկի արտաքին միջամտություններից:

2012թ. միավորը - 25

2014թ. միավորը - 25

ՕԱՀ 2012թ. գնահատումը ցույց է տվել, որ դատական համակարգը չունի բավարար մակարդակով անկախություն, և այս իրավիճակում իրավունքների պաշտպանությունը շարունակում է մնալ թույլ:

576 Freedom House, Freedom in the World 2013- Armenia, (Freedom House, 2013).

http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2013/armenia#U37fVvmSy6w.

577 ՀՀ Պաշտոնական տեղեկագիր 2000/14(112), 23 հունիսի, 2000:

578 Հարկերի մասին օրենք, հոդված 36:

579 «Գործարար շահերի պաշտպանության ցանց» ՀԿ-ի համակարգող Գագիկ Պողոսյանի և «ՓՄՁ համագործակցության ասոցիացիա» ՀԿ-ի նախագահ Հակոբ Ավագյանի հարցազրույցները ԹԻՅԿ-ի հետ, 3 հունիսի, 2014թ.:

Թեպետ Հայաստանը հետևողականորեն գնահատվում է որպես ամենաբաց տնտեսություններից մեկն ունեցող երկրներից մեկը ԱՊՀ-ում, սակայն տարբեր ոլորտներում գոյություն ունեն մրցակցության խոչընդոտներ, մասամբ՝ կառավարության կնքած պայմանագրերի բնույթի, խտրական կանոնների և անհամարժեք կանոնակարգերի ու շուկայի կառուցվածքի որոշակի ասպեկտների պատճառով:

ՀՀ կառավարությունը ֆորմալ առումով առաջընթաց է գրանցել բիզնեսի ձևավորման գործում պետության միջամտությունը կրճատելու և սեփականության իրավունքի ուժեղացման ասպարեզում⁵⁸⁰, բայց ոչ ֆորմալ շուկայից կախվածության խորությունը և քաղաքական գործիչների՝ բիզնեսով զբաղվելու իրողությունը շարունակում են խոչընդոտ հանդիսանալ ազատ շուկայի ճանապարհին ⁵⁸¹:

Համաձայն ԱՄՆ առևտրային ծառայության 2013թ. տվյալների՝, ազգային, մարզային և տեղական մակարդակներում ազդեցիկ պաշտոնյաները, այդ թվում՝ ԱԺ պատգամավորները, ուղղակի, մասնակի կան անուղղակի վերահսկողություն են ձեռք բերում Նորահայտ մասնավոր բիզնեսների նկատմամբ: Նման վերահսկողությունն իրականացվում է թաքնված գործընկերոջ կամ բարգավաճող մասնավոր ընկերության սեփականատիրության մեծ մասի ձեռք բերման միջոցով: Ներգրավվածությունը կարող է լինել նաև անուղղակի՝ մոտ ազգականների և ընկերների միջոցով: Այս գործելակերպը խրախուսում է մենաշնորհների կամ օլիգոպոլիսների առաջացումը և աղճատում է մասնավոր հատվածում թափանցիկության ավելացման համար մղվող պայքարը: Սա նաև խոչընդոտներ է հարուցում շուկայի նոր մասնակիցների համար, սահմանափակում սպառողների ընտրությունը, և կանխում անդրսահմանային ընկերությունների կողմից ներդրումները, որոնք պնդում են, որ գործընկերային հարաբերությունների մեջ կմտնեն քաղաքականապես անկախ բիզնեսների հետ ⁵⁸²:

Ինչ վերաբերում է օրենքների կիրառմանը՝ իրավիճակը ընդհանուր առմամբ նույնն է, ինչ մյուս ոլորտներում: Ամենամեծ արգելքը օլիգոպոլիսների և կառավարության հետ առնչություններ ունեցող բիսնեսների գոյությունն է, որը, կոռումպացված դատական համակարգի հետ միասին, կամ ուղղակիորեն և կամ անուղղակիորեն բացասական ազդեցություն է թողնում բիզնեսի բնականոն գործունեության վրա: Մասնավոր սեփականությունը երաշխավորված է օրենքով, բայց ոչ օրենքների կիրարկումը, ոչ էլ դատական համակարգը համարժեք պաշտպանվածություն չեն ապահովում:

Չնայած փոքր բիզնեսի հարկային վարչարարության պարզեցմանն ուղղված վերջին փոփոխություններին, ֆիսկալ եկամուտների հավաքման փաստացի մեթոդները շատերի կողմից ընկալվում են որպես ընտրովի, սուբյեկտիվ, կամայական և անարդար: Որպես այդպիսին, հայաստանյան ձեռնարկատերերը հսկայական ժամանակ և ջանք են գործադրում ֆորմալ համակարգը շրջանցելու, իրենց գործունեության մասին տեղեկատվությունը թաքցնելու և խեղաթյուրելու, ունեցվածքը թաքցնելու համար: Սա արգելք է հանդիսանում ներդրումների և անշարժ գույքի ոլորտի աճի համար և դրամը դուրս է թողնում պաշտոնական բանկային համակարգից: Նման գործելակերպը նաև խթանում է կամայական հարկերի նշանակումից խուսափելու համար կաշառքներ տալը, որը հանգեցնելու է մրցակցային միջավայրի էլ ավելի աղճատմանը ⁵⁸³:

Համաձայն ՀՌԿԿ-ի «Հարկային ընկալումների 2013թ. ուսումնասիրության»՝ բիզնեսի ոլորտից հարկ վճարողների 71.8 %-ը բացասական գնահատական է տալիս վերջին տարիներին հարկային

580 World Bank/ International Finance Corporation, Doing Business 2014: Armenia, (Washington: The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2013). <http://www.doingbusiness.org/-/media/gjawnb/doing%20business/documents/profiles/country/arm.pdf>.

581 Bertelsmann Stiftung, BTI 2014- Armenia Country Report, (Göttersloh: Bertelsmann Stiftung, 2014), p. 15. <http://www.bti-project.org/reports/country-reports/pse/arm/index.nc>.

582 U.S. Commercial Service, Doing Business in Armenia: 2013 Country Commercial Guide for U.S. Companies, p. 32, 42. http://www.buyusa.info.net/docs/x_8481630.pdf.

583 Gagik Poghosian, Armenia Property Markets Scorecard: Conditions for Small Businesses, (Center for International Private Enterprise and Association for Foreign Investment and Cooperation, 2011), p. 12. http://www.cipe.org/sites/default/files/publication-docs/Report-Armenia_final.pdf.

օրենսդրության և հարկային վարչարարության ոլորտում ՀՀ կառավարության ձեռնարկած այն միջոցներին, որոնք ազդում են բիզնեսների և բիզնես միջավայրի վրա: Բացի այդ, տարբեր բիզնեսների հանդեպ ոչ արդարացի վերաբերմունքը հարցվողներին ավելի շատ էր մտահոգում, քան օրենքներում կատարվող հաճախակի փոփոխությունները, հարկային բարդ ընթացակարգերը և հաճախակի հարկային ստուգումները ⁵⁸⁴:

Հիմնականում կոռուպցիայի անփոփոխ մակարդակի պատճառով Հայաստանի ցուցանիշները շատ վատ են օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների (ՕՈՒՆ) ներգրավման առումով: Մասնավորապես, սկսած 2011թ.-ից, ՕՈՒՆ-ի թվերը շարունակաբար նվազում են. 2012թ. ՕՈՒՆ-ը կազմել է 567 մլն ԱՄՆ դոլար ⁵⁸⁵ (28%-ով նվազում համեմատած 2011-ի հետ), որն արդեն ահազանգ էր գործարար միջավայրի վրա ազդող հիմնախնդիրների մասին: 2013թ. բացասական միտումը շարունակվեց. ՕՈՒՆ-ը նվազեց ևս 52%-ով և կազմեց միայն 270 մլն ԱՄՆ դոլար:

Ըստ Բերթելսման հիմնադրամի (2011թ.)՝ 129 երկրների շարքում Հայաստանը 62-րդ է կարգավիճակի համաթվով ⁵⁸⁶ և 69-րդը՝ կառավարման համաթվով:

Այսպիսով, հայաստանյան բիզնեսի համար, հատկապես հաշվի առնելով ազգային տնտեսության փոքր ծավալները, պետությունը լրջորեն պետք է լուծի մենաշնորհների խնդիրը և էլ ավելի բացի տնտեսությունը՝ թափանցիկության ու մրցակցության միջոցով: Ցավոք, մենաշնորհները շարունակում են իրենց դերակատարությունն ունենալ գործող ընկերությունների և բիզնեսների վերելքը խոչընդոտելու և նորերի ընդլայնման գործում: Սա աղճատում է աշխատատեղերի ստեղծման ընդհանուր պատկերը և պահպանում է ազգային տնտեսության փակ և սահմանափակ բնույթը ⁵⁸⁷:

Թափանցիկություն (ըստ օրենքի)

Որքանով են առկա դրույթներ՝ բիզնես հատվածի գործունեության թափանցիկությունն ապահովելու համար:

2012թ. միավորը -75

2014թ. միավորը -75

ՕԱՀ 2012թ. գնահատումը ցույց տվեց, որ բիզնեսի որոշակի իրավակազմակերպական ձևերի համար կան անկախ արտաքին աուդիտի և հանրային իրազեկման վերաբերյալ հստակ իրավական պահանջներ: Այդուհանդերձ, պետական կամ արժեթղթային բորսան չի պահանջում արտաքին աուդիտորի կողմից արտաքին աուդիտ: Հաշվապահների համար գոյություն ունեն կանոնադրությամբ սահմանված վարքականոններ: Վերջապես, չկան ամենամյա բանկային ստուգումներ, թեպետ նման ստուգումներ պահանջվում են օրենքով:

Մի շարք իրավական ակտեր⁵⁸⁸ սահմանում են տեխնիկական պահանջներ հաշվետվությունների հրապարակման համար, որոնք նախատեսվում են օրենքով և այդ պահանջների խախտումը պատասխանատվություն է առաջացնում՝ ոլորտը կարգավորող իրավական ակտերի միջոցով:

584 Տե՛ս ՀՈՒԿԿ Հայաստան, Հարկային ընկալումների հետազոտություն Հայաստանում 2013թ., (ՀՈՒԿԿ Հայաստան, 2013-2014). <http://www.crrc.am/research-and-surveys/completed-projects/Tax-reform-project?lang=en>. Բացասական ընկալումներն ավելի ցածր են այն կազմակերպություններում, որոնք օգտագործում են կորպորատիվ կառավարման համակարգն ու կանոնակարգերը, ինչպես նաև մշակող արդյունաբերության ոլորտի կազմակերպությունները:

585 <http://www.ada.am/eng/for-investors/fdi-statistics/foreign-direct-investments-by-countries/> (մուտք է արվել 2014թ. հունիսի 25-ին):

586 72-րդ տեղը՝ բաղաբաղական փոխակերպման և 48-րդը՝ տնտեսական փոխակերպման համաթվով:

587 Bertelsmann Stiftung, BTI 2014- Armenia Country Report, (G5stersloh: Bertelsmann Stiftung, 2014), p. 16. <http://www.bti-project.org/fileadmin/Inhalte/reports/2014/pdf/BTI%202014%20Armenia.pdf>.

588 Տե՛ս, օրինակ, Հաշվապահության մասին, Հարկերի մասին, Կենտրոնական բանկի մասին, Բանկերի և բանկային գործունեության մասին, Բաժնետիրական ընկերությունների մասին, Հիմնադրամների մասին և այլ օրենքներ:

Միաժամանակ կան հստակ կանոններ հաշվապահության վարման և հարկերի հաշվարկման վերաբերյալ՝ ելնելով բիզնեսի յուրաքանչյուր իրավակազմակերպական ձևից: Բացի այդ, բոլոր տեսակի բիզնեսներից պահանջվում է ամեն տարի կանոնավոր կերպով իրականացնել գույքագրում:

Ըստ ԹԻՅԿ-ի հարցվողների ⁵⁸⁹, ընդ որում, դա հաստատվել է նաև ՀՌԿԿ-ի հետազոտությամբ ⁵⁹⁰, պետությունը պատշաճ ձևով չի կատարում իր գործառույթները: Մասնավորապես, ըստ հարցվողների, հարկային մարմնի առաքելությունը պետք է լինի ոչ միայն հարկահավաքությունը, այլ նաև՝ հարկ վճարողներին օգնելը, որ հարկերը հաշվարկեն օրենսդրության պահանջներին համապատասխան:

Կոռուպցիան Հայաստանում ինստիտուցիոնալացված բնույթ ունի և թափանցել է կառավարության բոլոր մակարդակները, այդ թվում՝ կարգավորիչ մարմիններ:

Օրենքով պետական պաշտոնյաներին արգելվում է զբաղվել գործարարությամբ, բայց գործնականում նրանք հաճախ մեծ բիզնես շահեր ունեն, իսկ ԱԺ շատ պատգամավորներ կողքից ընկերություններ են աշխատեցնում: Նույնկերպ, ՀՀ իշխանության մարմինների ղեկավար աշխատողների գույքի և եկամուտների հայտարարագրման մասին օրենքը հեշտությամբ շրջանցվում է, քանի որ այդ ղեկավար անձանց ֆինանսական հաշվետվությունները չեն ստուգվում հարկային մարմինների կողմից և, օրենքի ընդունումից նույնիսկ մի քանի տարի հետո էլ այդպես էլ պարզ չի դառնում, թե բարձր եկամուտներ ունեցող պաշտոնատար անձինք որքանով են գործում օրենքին համապատասխան: Ավելին, հարկային, մաքսային և կարգավորիչ կանոնների ընտրովի և ոչ թափանցիկ կիրառումը, ինչպես նաև դատարանի որոշումների թույլ կիրառումը ավելացնում են կոռուպցիայի հնարավորությունը:

Առհասարակ, ՓՄՁ-ները հավատացած են, որ հաջող բիզնես վարելու համար անհրաժեշտ է անձնական կապեր ունենալ պաշտոնատար անձանց հետ: 2013-2014թթ. Գլոբալ մրցունակության զեկույցի շրջանակում հետազոտված ընկերությունները հարկային կանոնակարգերը և բիզնես անելու տեսակետից կառավարության անարդյունավետ բյուրոկրատիզմը համարել են ամենախնդրահարույց գործոնները՝ կոռուպցիայից հետո ⁵⁹¹:

Թափանցիկություն (գործնականում)

Գործնականում որքանով է առկա թափանցիկությունը բիզնես հատվածում:

2012թ. միավորը - 50

2014թ. միավորը - 50

ՕԱՀ 2012թ. գնահատման մեջ տեղեկություն կա, որ մեկնարկել է «www.e-register.am» կայքը, որտեղ հասանելի տեղեկատվության քանակը սահմանափակ է՝ ընկերության մասնակիցների անվանումները, ընկերության գրանցման ամսաթիվը և համարը: Սահմանված գումարը վճարելով՝ կարելի է ձեռք բերել ուղղակի մուտքի թույլտվություն՝ հետաքրքրող ընկերության մասին այլ տեղեկություններ ստանալու նպատակով:

Համաձայն 2013-2014թթ. Գլոբալ մրցունակության զեկույցի՝ Հայաստանում աուդիտի և հաշվետվությունների չափորոշիչների ազդեցիկությունը, զեկույցում ընդգրկված այլ երկրների շարքում,

⁵⁸⁹ «Գործարար շահերի պաշտպանության ցանց» ՀԿ-ի համակարգող Գագիկ Պողոսյանի և «ՓՄՁ համագործակցության ասոցիացիա» ՀԿ-ի նախագահ Հակոբ Ավագյանի հարցազրույցները ԹԻՅԿ-ի հետ, 3 հունիսի, 2014թ.:

⁵⁹⁰ CRRC- Armenia, Tax Perceptions in Armenia Household and Enterprise Survey 2013, (CRRC-Armenia, 2013). http://www.crrc.am/hosting/file/_static_content/projects/Tax%20Reform%20Project/TRP_Report_Eng.pdf

⁵⁹¹ KnowYourCountry, Armenia: Risk & Compliance Report (KnowYourCountry, 2014), p. 15-16. http://www.knowyourcountry.com/files/armeniaamlreportaug2014_1_.pdf.

ապահովում է միայն 87-րդ տեղը ⁵⁹²: Նույն զեկույցում հայաստանյան ընկերությունների էթիկական վարքագիծը ստացել է 3.8 միավոր, որով Հայաստանը զբաղեցնում է 81-րդ տեղն աշխարհում:

Ֆինանսական աուդիտի և հաշվետվության չափորոշիչների ազդեցիկությունը՝ միասին վերցրած անարդյունավետ են: Կորպորատիվ սոցիալական պատասխանատվությունը դեռևս զարգացման վաղ փուլում է: Ինչ վերաբերում է կոռուպցիայի հետ բախվելու ցուցիչին՝ ընկերությունները սովորաբար շատ բան չեն բացահայտում:

Համաձայն ՀՌԿԿ-ի 2003թ. Հարկային ընկալումների հետազոտության՝ հարցվողները նշում են «ավելի լավ և ավելի մատչելի տեղեկատվություն» ապահովելու անհրաժեշտությունը: Որպես արդյունք, հարկատուները հարկերի մասին ավելի շատ տեղեկություններ են ստանում միմյանցից, քան զանգվածային լրատվամիջոցներից: Սա մասամբ կարելի է բացատրել վստահության բացակայությամբ: ՀՌԿԿ-ի Հարկային ընկալումների հետազոտությունը ցույց է տալիս, որ Ազգային ժողովին և կառավարությանը վստահում է հարցվողների համապատասխանաբար 18.1%-ը և 20.3%-ը: Հարկային և մաքսային ծառայությունների, ինչպես նաև ֆինանսների նախարարության հանդեպ վստահության մակարդակը նույնպես առանձնապես բարձր չէ (համապատասխանաբար՝ 23.7, 16.3 և 16.5 տոկոս):

Հաշվետվողականություն (ըստ օրենքի)

Որքանով են առկա բիզնես հատվածի վերահսկողությունը և առանձին կազմակերպությունների կորպորատիվ կառավարումը կարգավորող կանոններ և օրենքներ:

2012 թ. միավորը - 75

2014 թ. միավորը - 75

ՕԱՀ 2012 թ. գնահատման մեջ նշվում է, որ գոյություն ունեն հստակ սահմանված իրավական դրույթներ և մեխանիզմներ բիզնես կազմակերպությունների հիմնադրման, դրանց կառավարման, ինչպես նաև դրանց խորհուրդների դերի և գործառույթների, կառավարիչների և սեփականատերերի վերաբերյալ: Ավելին, բաժնետոմսերի կարգավորման ստուգումը բաժնետիրական ընկերությունների վերահսկողության լուրջ լծակներ ունի ⁵⁹³: Մասնավորապես՝ այսպիսի ընկերությունները պարտավոր են շաբաթական, երկու շաբաթը մեկ, ամսական, եռամսյակային և տարեկան հաշվետվություններ ներկայացնել:

Ըստ Արժեթղթերի շուկայի մասին օրենքի պետք է լինի արժեթղթերի շուկան վերահսկող մարմին: Այս մարմինը Հայաստանի կենտրոնական բանկի առանձին բաժին է:

ՀՀ կորպորատիվ կառավարման կանոնադրքին հավանություն տալու մասին կառավարության որոշման ընդունումից հետո⁵⁹⁴ (2010թ.) ներքին աուդիտի միջավայրի կարգավորմանն ուղղված երկրորդային օրենսդրությունը հաստատվեց 2012-ին ⁵⁹⁵: Բացի օրենքներից, կազմակերպություններին բավարար լիազորություն է տրվում այս հիմնախնդիրներն իրենց կանոնադրությունների միջոցով կարգավորելու համար ⁵⁹⁶:

592 Klaus Schwab, The Global Competitiveness Report 2013–2014, (Geneva: World Economic Forum, 2013). http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf.

593 Արժեթղթերի շուկայի մասին օրենք, հոդված 11, 40, 43 և գլուխ 8:

594 ՀՀ կառավարության 2010 թ. դեկտեմբերի 30-ի N 1769 Որոշում. <http://www.mineconomy.am/uploads/MAR-1769.pdf>.

595 «ՀՀ հանրային հատվածի կազմակերպությունների ներքին աուդիտի միջավայրի սահմանման և գործառույթների նկարագրման կարգը հաստատելու մասին» ՀՀ ֆինանսների նախարարի 2012 թ. նոյեմբերի 30-ի N 1050-Ն հրաման և «Ներքին աուդիտի կանոնակարգի օրինակելի ձևը և դրա կազմման կարգի առանձնահատկությունները հաստատելու մասին» ՀՀ ֆինանսների նախարարի 2012 թ. դեկտեմբերի 12-ի N 1096-Ն հրաման:

596 Օրինակ՝ Բանկերի և բանկային գործունեության մասին օրենքի 20-րդ հոդվածը սահմանում է, թե ինչը պետք է կարգավորվի բանկի կանոնադրությամբ: Մասնավորապես՝ նշված պարբերության 2-րդ կետի ֆ) մասով նախատեսվում է, որ կանոնադրությունը պետք է սահմանի բանկի կառավարման մարմինների կառուցվածքը, որոշումներ կայացնելու լիազորություններն ու ընթացակարգերը:

Հաշվետվողականություն (գործնականում)

Որքանով է գործնականում կազմակերպություններում առկա գործուն կորպորատիվ կառավարում:

2012թ. միավորը - 25

2014թ. միավորը - 25

ՕԱՀ 2012 թ. գնահատման մեջ նշվում էր, որ Հայաստանում կորպորատիվ խորհուրդների արդյունավետությունը և կորպորատիվ կառավարման դրույթների կիրառումը վատ վիճակում են գտնվում:

Գլոբալ մրցունակության 2013-2014թթ. զեկույցի համաձայն, ըստ կորպորատիվ խորհուրդների գործունակության Հայաստանը զբաղեցնում է 96-րդ, իսկ ըստ փոքր բաժնետերերի շահերի պաշտպանության՝ 100-րդ տեղը: ԹԻՅԿ հարցազրույցներում նշվում է, որ առևտրի էլեկտրոնային համակարգերի ներդրումը բարձրացրել է դրա արդյունավետությունը⁵⁹⁷:

Ըստ ՀՌԿԿ Հարկային ընկալումների 2013թ. հետազոտության՝ բիզնես հարկատուների ընդամենը 18.1%-ն է հետևում կորպորատիվ կառավարման կանոնակարգերին: Հարկերը հաշվարկելու համար արտաքին հաշվապահական ընկերության ծառայություններից օգտվելու (բիզնես հարկատուների 16.3%-ը) և (կամ) հարկային համապատասխանությունն ապահովելու համար հարկային խորհրդատու ներգրավելու (բիզնես հարկատուների 9.3%-ը) փորձը զարգացման վաղ փուլում է գտնվում Հայաստանում⁵⁹⁸:

Օրինավորության մեխանիզմներ (ըստ օրենքի)

Որքանով են առկա բիզնես հատվածում գործունեություն ծավալողների օրինավորությունը երաշխավորող մեխանիզմներ:

2012թ. միավորը - 25

2014թ. միավորը - 25

ՕԱՀ 2012 թ. գնահատման համաձայն, գոյություն ունեն բանկերի կառավարման հետ կապված շահերի բախումը կարգավորող միայն որոշ դրույթներ:

Ըստ 2013 թ. ՀՌԿԿ ՀԸ հետազոտության՝ բիզնես հարկատուների միայն 6%-ն է կարծում, որ ներգրավված է հարկային նախաձեռնությունների քննարկումներում և կարող է ազդեցություն ունենալ դրանց վրա⁵⁹⁹:

Հայաստանում թերի է հանրային-մասնավոր գործընկերությունը կարգավորող իրավական համակարգը: Գոյություն ունի ՀՀ կորպորատիվ կառավարման կանոնագիրք⁶⁰⁰: Վերջերս ստեղծվել է Բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց էթիկայի հանձնաժողով: Սակայն չկան ամբողջ ոլորտին վերաբերող կամ կորպորատիվ վարքագծի կանոններ, հակակոռուպցիոն կանոնակարգեր և շահերի բախման համապարփակ կարգավորում, նվերների և ժամանցի կազմակերպման և էթիկական այլ հարցերի վերաբերող քաղաքականություն:

597 «Գործարար շահերի պաշտպանության ցանց» ՀԿ-ի համակարգող Գագիկ Պողոսյանի և «ՓՄՁ համագործակցության ասոցիացիա» ՀԿ-ի նախագահ Հակոբ Ավագյանի հարցազրույցները ԹԻՅԿ-ի հետ, 3 հունիսի, 2014թ.:

598 ՀՌԿԿ - Հայաստան, Հարկային ընկալումները Հայաստանում, Տևային տնտեսությունների և ձեռնարկությունների 2013թ. հետազոտություն, (ՀՌԿԿ-Հայաստան, 2013թ.). http://www.crrc.am/hosting/file/_static_content/projects/Tax%20Reform%20Project/TRP_Report_Arm.pdf

599 Նույն տեղում:

600 Հաստատված է 2010 թ. դեկտեմբերի 30-ի N 1769 որոշմամբ:

Չարկ է նշել, որ կոռուպցիան կանխարգելելու և դրա դեմ պայքարելու օրինավորության մեխանիզմներին առնչվող դրույթներ պարունակող հատուկ օրենք գոյություն չունի, մասնավորապես, չկան մասնավոր հատվածում ապօրինությունների մասին ազդարարների (ահազանգողների) օրինավորությանը և կոռուպցիայի մասին հայտնելու դեպքում նրանց պաշտպանվածությանը վերաբերող դրույթներ:

Օրինավորության մեխանիզմներ (գործնականում)

Որքանով է բիզնես հատվածում աշխատողների օրինավորությունը գործնականում երաշխավորված:

2012թ. միավորը - 25

2014թ. միավորը - 25

Ըստ ՕԱՅ 2012 թ. գնահատման՝ չնայած հայաստանյան իշխանությունները հավաստիացնում են, որ յուրաքանչյուր ընկերություն ունի իր սեփական քաղաքականությունն ու սահմանում է վարքագծի կանոններ, ներառյալ՝ կոռուպցիային վերաբերող կետերը, սակայն այս կանոնների կիրառությանն առնչվող տվյալներ չկան:

Վերահսկիչ պալատի 2012թ. տարեկան հաշվետվությունում պետական ծախսերի կատարողականին վերաբերող խախտումների բազմաթիվ դեպքեր են նշվում՝ ներառելով քաղաքային բնակավայրերի զարգացման և ճանապարհաշինական ծրագրերից մինչև կրթական ծրագրեր ⁶⁰¹:

2012-ին ավելացել են հակամենաշնորհային տուգանքները: Յետևյալ երկուսը ուշադրության արժանի դեպքերից են. Տևտեսական մրցակցության պաշտպանության պետական հանձնաժողովը մոտ 26, 000 ԱՄՆ դոլարի տուգանք է նշանակել պարարտանյութեր ներկրող «Զեթրին Գրուպ» ընկերության նկատմամբ, որը ենթադրաբար չարաշահել էր իր շուկայական դիրքը՝ բարձրացնելով գները: Չայաստանում դեղատների խոշորագույն ցանցը՝ «Նատալի Ֆարմ», գիշատչային գներ սահմանելու համար տուգանվել է մոտ 130,000 ԱՄՆ դոլարով: Սակայն Չայաստանի խոշորագույն ապրանքային մենաշնորհները անձեռնմխելի են տուգանքների առումով: Որոշ շուկաներ, հատկապես սննդամթերքինը, խիստ մենաշնորհային են, երբեմն առկա է ընդամենը մեկ ներկրող ⁶⁰²:

Ըստ Բերթելսման հիմնադրամի 2014 թ. Չայաստանի անցումային զեկույցի՝ ապրանքային միավորումները (կարտելները) և մենաշնորհները լուրջ խոչընդոտ են երկրի տնտեսական զարգացման համար, հատկապես՝ երբ կառավարությունը չի ապահովում հակամենաշնորհային մեխանիզմների ավելի արդյունավետ կիրառում, ինչպես նաև ՓՄՁ-ների վարչարարական ծախսերի կրճատում ⁶⁰³:

Պաշտոնատար անձանց դեմ կոռուպցիոն գործերի ընդհանուր թիվը նվազել է 2012թ.՝ հասնելով 561-ի (2011-ին՝ 634), այնուհետև 2013թ.ն կտրուկ աճել է մինչև 782-ի: Ըստ ընկերությունների Էթիկական վարքագծի և կորպորատիվ խրոհուղղների գործունակության՝ Չայաստանը համապատասխանաբար 81-րդ և 96-րդ տեղերում է ⁶⁰⁴: Այս վարկանիշները ցույց են տալիս, որ տվյալ ոլորտներում լուրջ խնդիրներ կան:

601 2012թ. սեպտեմբերի 29-ին Վերահսկիչ պալատի ստուգումների հիման վրա ձեռքբերված Սոցիալական ապահովության պետական ծառայության նախկին պետ Վազգեն Խաչիկյանը, որը ենթադրաբար բազմաթիվ կեղծ շահառուներ ներառող բարոյ սխեմայի միջոցով յուրացրել էր ավելի քան 600,000 ԱՄՆ դոլար: Մինչև տարեվերջ ևս 42 անձինք գործով մեղադրյալ ճանաչվեցին, որոնցից 10-ը, այդ թվում կենսաթոշակների բաժնի պետ Աշոտ Աբրահամյանը և սոցիալական վճարումների ծառայության նախկին պետ Յովհաննես Գրիգորյանը, ձեռքբերվել են:

602 Aleksandr Iskandaryan, Nations in Transition 2013-Armenia, (Freedom House, 2013). <https://www.freedomhouse.org/report/nations-transition/2013/armenia#VG6qBJSUf6I>

603 Bertelsmann Stiftung, BTI 2014- Armenia Country Report, (Göstersloh: Bertelsmann Stiftung, 2014), էջ 15. <http://www.bti-project.org/fileadmin/Inhalte/reports/2014/pdf/BTI%202014%20Armenia.pdf>.

604 Klaus Schwab, The Global Competitiveness Report 2013-2014, (Geneva: World Economic Forum, 2013). http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf.

ԹԻՅԿ հարցազրույցներից պարզ է դառնում, որ, ցավոք, կորպորատիվ վարքագծի գոյություն ունեցող կանոնները միայն թղթի վրա են և գործնականում չեն կիրառվում, իսկ խնդրի լուծումը պետք է սկսել ինստիտուցիոնալ մակարդակից ⁶⁰⁵:

Ձեռնարկատերերի համար մասնագիտական էթիկայի և վարքագծի կանոնների մշակումն ու կիրառումը, ինչպես նաև դրանց վերահսկման մեխանիզմը կկանխարգելեն կոռուպցիայի և խարդախության դեպքերի ավելացմանը նպաստող գործողությունները: Մենք առաջարկում ենք նաև բիզնես հատվածում օրինավորությունը երաշխավորող մասնագիտացված ուսուցման ծրագրերի մշակում և կիրառում ձեռնարկատերերի համար:

Հակակոռուպցիոն քաղաքականության մեջ ներգրավվածությունը (ըստ օրենքի և գործնականում)

Որքանով է բիզնես հատվածը ակտիվ հայրենական կառավարությանը հակակոռուպցիոն պայքարում ներգրավելու գործում:

2012 թ. միավորը - 25
2014 թ. միավորը - 25

Ըստ ԹԻՅԿ հարցազրույցների՝ որոշ օրենսդրական բարեփոխումներ են եղել, որոնց շնորհիվ կոռուպցիայի մակարդակը նվազել է, սակայն այն դեռևս ինդրահարույց է բիզնեսի համար ⁶⁰⁶: Ցավոք, ոչ հնարավոր է մատնանշել դեպքեր, երբ կոռուպցիայի դեմ պայքարը խոշոր բիզնես ընկերակցությունների և Վերահսկիչ պալատի՝ կառավարության հետ հանդիպումների օրակարգում է եղել, ոչ էլ՝ երբ բիզնես ընկերակցությունները հրապարակայնորեն դիմել են կառավարությանը կոռուպցիայի դեմ պայքարելու համար: Ինչ վերաբերում է ՄԱԿ-ի Գլոբալ Կոմպակտին անդամակցությանը՝ Հայաստանը բիզնես ոլորտի ընդամենը 14 մասնակից ունի, որից միայն 7-ն են ակտիվ ⁶⁰⁷:

Քաղաքացիական հասարակությունում ներգրավվածություն և աջակցություն (ըստ օրենքի և գործնականում)

Որքանով է բիզնես հատվածը ներգրավված կամ աջակցում քաղաքացիական հասարակությանը կոռուպցիային դեմ պայքարում:

2012թ. միավորը - 0
2014թ. միավորը - 0

Ըստ 2012 թ. ՕԱՀ գնահատման՝ հիմնականում Սփյուռքի հայերն են կոռուպցիայի դեմ միջոցներ ձեռնարկելու հրապարակային կոչեր անում: ՄԱԿ-ի Գլոբալ Կոմպակտին անդամակցությունը դեռևս աննշան է: Ըստ ՀՌԿԿ ՀԸՀ 2013-ի՝ բիզնես հարկատուները հակված չեն մասնագիտական միություններում և ընկերակցություններում ներգրավվելու. ընդամենը 4.3%-ն է համանման հորիզոնական համագործակցության մաս կազմում: Հետազոտության ժամանակահատվածում կոռուպցիայի դեմ պայքարի որևէ մեծամասշտաբ բիզնես-քաղաքացիական հասարակություն նախաձեռնության մասին չի հաղորդվել: ՏՀԶԿ գնահատումը նույնպես հաստատում է սա՝ նշելով, որ բիզնես օրինավորության ուղղությամբ առաջընթացը քիչ է ⁶⁰⁸: Բիզնես հատվածը լայնորեն ներգրավված չէ քաղաքացիական հասարակությանը հովանավորելու գործում:

⁶⁰⁵ «Գործարար շահերի պաշտպանության ցանց» ՀԿ-ի համակարգող Գագիկ Պողոսյանի և «ՓՄՁ համագործակցության ասոցիացիա» ՀԿ-ի նախագահ Հակոբ Ավագյանի հարցազրույցները ԹԻՅԿ-ի հետ, 3 հունիսի, 2014թ.:

⁶⁰⁶ Նույն տեղում:

⁶⁰⁷ <https://www.unglobalcompact.org/participants/search> (մուտք է արվել 2014 թ. հունիսի 24-ին):

⁶⁰⁸ Anti-Corruption Network for Eastern Europe and Central Asia, Istanbul Anti-corruption Action Plan – Armenia: Progress Update, (Paris: OECD, 2014). <http://www.oecd.org/corruption/acn/ArmeniaProgressUpdateApril2014ENG.pdf>.

VIII. ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Այս գեկույցի նախկին գլուխները տրամադրեցին վերլուծություն Հայաստանի Օրինավորության ազգային համակարգի 11 սյուների առաջընթացի վերաբերյալ, ինչպես նաև երկու նոր սյուների մասին, որոնք գնահատվեցին առաջին անգամ: Բացահատվեց, որ Հայաստանի ամենաուժեղ սյունը «Մարդու իրավունքների պաշտպան» կառույցն է, որն օժտված է լավ ժառանգականությամբ և լեգիտիմությամբ: Դիտարկվել էր նաև, որ մեկ ինստիտուտի թուլությունը հաճախ հանգեցնում է այլոց թուլությունների: Բացի այդ, դիտարկվել էր նաև, որ սյուների մեծամասնության համար օրենսդրությունը թերևս լավ զարգացած է և մշակված է պատշաճ չափանիշներով, մինչդեռ հիմնական խնդիրը մնում է ինստիտուտների պրակտիկ կատարողականը: Ստորև տրված է յուրաքանչյուր սյան հիմնական ուժեղ և թույլ կողմերի աղյուսակը:

Սյուն	Հիմնական ուժեղ կողմերը
Օրենսդիր իշխանություն	Օրենսդրությունը պատշաճորեն մշակված է Թափանցիկության բարձր մակարդակ
	Հիմնական թույլ կողմերը
	Անկախության ցածր մակարդակ
	Օրինավորության ցածր մակարդակ
Նախագահ	Հիմնական ուժեղ կողմերը
	Մարդկային, ֆինանսական և տեխնիկական համապատասխան ռեսուրսների առկայություն
	Անկախության բարձր մակարդակ
	Հիմնական թույլ կողմերը
	Թափանցիկության միջին մակարդակ
Գործադիր իշխանություն	Հիմնական ուժեղ կողմերը
	Թափանցիկության բարձր մակարդակ
	Հիմնական թույլ կողմերը
	Օրինավորության ցածր մակարդակ
Դատական համակարգ	Հիմնական ուժեղ կողմերը
	Ուժեղ օրենսդրություն
	Թափանցիկության բարձր մակարդակ
	Հիմնական թույլ կողմերը
	Օրինավորության ցածր մակարդակ
	Հաշվետվողականության ցածր մակարդակ
Անկախության ցածր մակարդակ	

Քաղաքացիական ծառայություն	Հիմնական ուժեղ կողմերը
	Թափանցիկության բարձր մակարդակ
	Պետական գնումների ոլորտում կոռուպցիայի նվազեցման լավ պրակտիկա
	Հիմնական թույլ կողմերը
	Անկախության ցածր մակարդակ Հաշվետվողականության ցածր մակարդակ
Իրավապահ մարմիններ	Հիմնական ուժեղ կողմերը
	Ուժեղ օրենսդրություն
	Թափանցիկության բարձր մակարդակ
	Հիմնական թույլ կողմերը
	Կոռուպցիայի հետապնդման շատ ցածր մակարդակ, հատկապես՝ բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց կամ աչքի ընկնող, այսպես կոչված, օլիգարխների առումով
Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողով	Հիմնական ուժեղ կողմերը
	Լավ մշակված օրենսդրություն
	Թափանցիկության բարձր մակարդակ
	Հիմնական թույլ կողմերը
	Անկախության միջին մակարդակ Ընտրությունները պատշաճորեն կառավարելու սահմանափակ կարողություն
Մարդու իրավունքների պաշտպան	Հիմնական ուժեղ կողմերը
	Պատշաճորեն մշակված օրենսդրություն
	Անկախության, հաշվետվողականության և օրինավորության բարձր մակարդակ
	Հիմնական թույլ կողմերը
Եական թույլ կողմեր չկան	
Վերահսկիչ պալատ	Հիմնական ուժեղ կողմերը
	Ուժեղ օրենսդրություն
	Հաշվետվողականության բարձր մակարդակ
	Հիմնական թույլ կողմերը
	Համեստ ռեսուրսներ Գործնական անկախության միջին մակարդակ
Կուսակցություններ	Հիմնական ուժեղ կողմերը
	Օրենսդրության առումով բարձր օրինավորության մակարդակ
	Ընդհանուր առմամբ ուժեղ օրենսդրություն
	Հիմնական թույլ կողմերը
	Ներքին ժողովրդավարության արդյունավետ մեխանիզմների բացակայություն Ընտրողների առջև հաշվետվողականության՝ զեկուցման առումով, գրեթե բացարձակ բացակայություն
Լրատվամիջոցներ	Հիմնական ուժեղ կողմերը
	Հիմնական ուժեղ կողմեր չկան
	Հիմնական թույլ կողմերը
	Բոլոր կողմերը

Քաղաքացիական հասարակություն	Հիմնական ուժեղ կողմերը
	Ուժեղ օրենսդրություն բաղաբացիական հասարակության կազմակերպությունների անկախությունը երաշխավորելու առումով
	Հիմնական թույլ կողմերը
	Բոլոր ցուցիչները՝ բացառությամբ կառավարությանը հաշվետու դարձնելուն, ինչը միջին մակարդակի վրա է
Բիզնես	Հիմնական ուժեղ կողմերը
	Ուժեղ օրենսդրություն
	Հիմնական թույլ կողմերը
	Հակակոռուպցիոն բաղաբանության մեջ ցածր ներգրավվածություն

ԱՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԻՋԱ ՓՈԽԿԱՊԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ՕԱՀ հայեցակարգը ենթադրում է, որ դրա սյուններից մեկի թուլությունը կարող է ունենալ խաչաձև ազդեցություն ողջ համակարգի վրա: Այդ իսկ պատճառով կարևոր է դիտարկել, թե ինչպես են սյունների բացահայտված թերությունները փոխկապակցված. փոխազդեցության խնդրի հակիրճ վերլուծությունը տրվում է ստորև:

Առաջին հերթին պետք է նշել, որ Նախորդ գլուխները հուշում են, որ հիմնական թերություններն են՝ անկախության ցածր մակարդակը, թույլ հաշվետվողականությունն ու թերի օրինավորությունը: Այս կապակցությամբ պետք է նաև նշել, որ այն սյունները, որոնց ղեկավարները նշանակվում են խորհրդարանի կողմից և ունեն թույլ զեկուցման պահանջներ նրա առջև, այս վերլուծությամբ ավելի լավ արդյունքներ են գրանցել. դրանք են Մարդու իրավունքների պաշտպանը և Վերահսկիչ պալատը: Սա գալիս է ցույց տալու, որ անգամ այն դեպքերում, երբ խորհրդարանում գերակա է մեկ կուսակցություն, այն դեռևս հանդիսանում է նշանակման ավելի արդյունավետ ձև, քան այլ պետական կառույցների կողմից կատարված նշանակումները: Ի հակադրություն սրան՝ Քաղաքացիական ծառայությունը, երբ Քաղաքացիական ծառայության խորհրդի բոլոր անդամները նշանակվում են Նախագահի կողմից՝ հիմնվելով վարչապետի առաջարկությունների վրա, ցույց տվեց ամենից թույլ արդյունքներից մեկն այս զեկույցում: Հետաքրքիր բացառություն է Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովը, որի բոլոր անդամները նշանակվում են Նախագահի կողմից, բայց երեք այլ դերակատարներ են ներգրավված՝ Մարդու իրավունքների պաշտպանը, Փաստաբանների պալատի Նախագահը և Վճռաբեկ դատարանի Նախագահը: Ավելորդ է նշել, որ ուժեղ, անկախ խորհրդարանը բազմազան ներկայացուցչությամբ կարող է ունենալ ավելի մեծ հիմնավոր ազդեցություն այլ սյունների վրա:

Երկրորդ կարևոր դիտարկումը, որ պետք է նշվի, այն է, որ Լրատվամիջոցները և Քաղաքացիական հասարակությունը, որոնք միաժամանակ հանդիսանում են ամենակարևոր երկու հսկիչ սյունները, շատ խոցելի են և պատճառ-հետևանքային շղթայի ազդեցություն են թողնում բոլոր սյունների վրա: Այս երկու սյունները կարիք ունեն հիմնավոր ուժեղացման, որպեսզի ունակ լինեն հաջողությամբ իրականացնել իրենց առաքելությունը: Այս ոլորտներում բարեփոխումները պետք է վերաբերեն նաև համապատասխան օրենսդրությանը:

Նշելով ամենից կարևոր երկու դիտարկումները՝ ստորև տրվում է սյունների թույլ կողմերի միջև փոխազդեցության վերաբերյալ կարճ վերլուծություն: խորհրդարանի ամենակարևոր թույլ կողմը նրա թերի անկախությունն է, որն անմիջական հետևանք է խորհրդարանում մեկ կուսակցության

կողմից գերակա դիրք ունենալուն: Այնուամենայնիվ, իրավիճակն այլ կլիներ, եթե Հայաստանի քաղաքական մշակույթն այլ լիներ և կուսակցությունները լինեին ներկայացուցչական և հաշվետու իրենց անդամների առջև, իրենց առաջնորդներին ընտրելու համար ունենային արդյունավետ ժողովրդավարական մեխանիզմներ: Այսպիսով, Կուսակցությունների թուլությունները հանգեցնում են խորհրդարանում մեծամասնության առկայության, որը հաստատում է կառավարության կողմից ներկայացված Նախագծերի բացարձակ մեծամասնությունը: Այնուամենայնիվ, պետք է նշել, որ խորհրդարանի անկախության հարցը պայմանավորված չէ միայն կուսակցությունների թույլ լինելով, այլև Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի կողմից այնպիսի ընտրությունների կազմակերպման կարողության բացակայությամբ, որոնք կընդունվեին որպես լեգիտիմ մասնակիցների կողմից և կդիտարկվեին որպես ազնիվ ու արդար:

խորհրդարանի մեկ այլ էական թերությունը օրինավորության ցածր մակարդակն է, ինչը պայմանավորված է այսպես կոչված օլիգարխների և այն պատգամավորների ներկայությամբ, որոնք, չնայած չեն դիտարկվում որպես օլիգարխներ, բայց շարունակում են զբաղվել ձեռնարկատիրությամբ: Չնայած ընդունելով, որ ուժեղ լրատվամիջոցների և քաղաքացիական հասարակության սյուներ ունենալու դեպքում, իրավիճակը փոքր ինչ այլ կլիներ, պետք է նշել, որ այս իրավիճակի հիմնական պատճառը Իրավապահ մարմինների անկախության բացակայությունն է. այդ սյան պրակտիկ անկախության մակարդակը բավական բարձր չէ, որպեսզի հնարավոր լիներ որևէ պատգամավորի կամ այլ բարձրաստիճան պաշտոնատար անձի պատասխանատվության կանչել:

Ուշադրությունը շրջելով դեպի Նախագահի սյանը, ասենք, որ այս սյան հիմնական թույլ կողմը հանդիսանում է հաշվետվողականության և թափանցիկության ցածր մակարդակը: Հաշվետվողականության խնդիրը երկու մասից է կազմված. առաջինը սահմանադրական խնդիր է և առաջանում է Հայաստանի քաղաքական կոնյուկտուրայի սահմանադրական դիզայնից, և երկրորդը պայմանավորված է խորհրդարանի ցածր անկախությամբ:

Եթե Նախագահի սյան դեպքում հիմնական թույլ կողմը հաշվետվողականության ցածր մակարդակն է, ապա Գործադիր իշխանության դեպքում օրինավորության ցածր մակարդակն է, ինչը պայմանավորված է խորհրդարանի (անկախություն) և իրավապահ մարմինների թույլ կողմերով:

Դատական համակարգի անկախության ցածր մակարդակը պայմանավորված է այն փաստով, որ դատավորները նշանակվում են Նախագահի կողմից և չունեն զեկուցելու որևէ պարտականություն որևէ դերակատարի կամ հասարակության առջև: Բացի այդ, այն պայմանավորված է նաև դատավորներին պատասխանատվության կանչելու գրեթե անհնարինությամբ, և սա նույնպես մասամբ պայմանավորված է իրավապահ մարմինների անկախության ցածր մակարդակով և թույլ կողմերով:

Քաղաքացիական ծառայության թուլությունը հիմնականում պայմանավորված է Քաղաքացիական ծառայության խորհրդի ցածր անկախությամբ, որի անդամները նշանակվում են Նախագահի կողմից՝ վարչապետի առաջարկությամբ: Խորհրդի անդամների նշանակման գործընթացքում ոչ մի այլ դերակատար ընդգրկված չէ: Ի լրումն՝ Լրատվամիջոցներն և Քաղաքացիական հասարակությունը չեն ցուցաբերում մասնագիտական ուշադրություն քաղաքացիական ծառայության աշխատանքի հանդեպ:

Իրավապահ մարմինների կողմից կոռուպցիայի հետապնդման ցածր մակարդակը պայմանավորված է հաշվետվողականության ցածր մակարդակով՝ և՛ ներքին հաշվետվողականության, և՛ խորհրդարանի ու այլ դերակատարների առջև: Այլ խոսքով՝ այն անուղղակիորեն կախված է խորհրդարանի թուլությունից:

Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի անկարողությունը՝ կազմակերպելու և անցկացնելու պատշաճ և ազնիվ ընտրություններ, դիտվում է որպես այդպիսին, որովհետև պայմանավորված է և՛ իրավապահ մարմինների թուլություններով, և՛ դատական համակարգի, ինչպես նաև խորհրդարանի առջև հաշվետվողականության ցածր մակարդակով:

Վերահսկիչ պալատի ցածր անկախությունը նույնպես վերագրելի է այն փաստին, որ տվյալ կառույցի խորհրդի անդամների մեծամասնությունն անմիջապես նշանակվում է Նախագահի կողմից. այլ խոսքով՝ այն այդպիսին է Նախագահի ամենահաստատված:

Կուսակցությունների թուլությունը, ներքին ժողովրդավարական արդյունավետ մեխանիզմների բացակայության ասպեկտով, պայմանավորված է մի շարք գործոններով, ինչպես, օրինակ, բիզնեսի կողմից կուսակցությունների թերի ֆինանսավորմամբ, որի առկայության դեպքում կաճեր կուսակցությունների պահանջարկված լինելը: Մեկ այլ պատճառ է քաղաքացիական հասարակության ռեսուրսների բացակայությունը՝ կատարելու հիմնավոր հետազոտություն այս ոլորտում և կուսակցությունների ներսում իրավիճակի փոփոխության համար համապատասխան ջատագովության քարոզարշավներ անելու: Բիզնեսի դեպքում, մինչդեռ, հիմնական խնդիրը շարունակում է մնալ մենաշնորհների առկայությունը, որը պայմանավորված է այսպես կոչված «օլիգարխների» գոյությամբ, ինչն, իր հերթին, պայմանավորված է իրավապահ մարմինների և դատական համակարգի թուլությամբ:

ԱՊԱԳԱ ՄԱՐՏԱՅՐԱՎԿԵՐՆԵՐԸ

Արդեն իսկ նշվել է, որ երկու հիմնական հսկող կառույցները՝ Քաղաքացիական հասարակությունը և Լրատվամիջոցները ծայրահեղ թույլ են և կարիք ունեն հիմնավոր բարեփոխումների: Եթե այս երկու հսկող մարմիններն ուժեղացվեն՝ Մարդու իրավունքների պաշտպանի հետ միասին կարող են բարեփոխումներ և փոփոխություններ կատարել բոլոր սյուներում:

Ջրատապ խնդիր է այն բանի ապահովումը, որ պետական կառույց հանդիսացող սյուներից դատական համակարգը հասարակության կողմից դիտարկվի որպես անկողմնակալ արդարադատություն իրականացնող: Սրա համար անհրաժեշտ է կամ հիմնովին թարմացնել դատական կորպուսը, կամ ներմուծել արդյունավետ Երդվյալ ատենակալների ինստիտուտ՝ սահմանադրական համապատասխան փոփոխություն կատարելուց հետո: Ուժեղ դատական համակարգը կարող է կատարել կատալիզատորի դեր այլ սյուները փոխելու և մարտահրավեր նետելու առումով: Ճիշտ է, որ անհնար է ունենալ կոռուպցիայից զերծ ոլորտներ երկրում, որտեղ կոռուպցիայի ընկալումը բավականին բարձր է: Այնուամենայնիվ, ՕԱԶ-ի տրամաբանությունը, ինչպես արդեն նշվել է, այն է, որ մի սյան մեջ կատարված դրական փոփոխությունները կարող են ունենալ խաչաձև ազդեցություն այլոց վրա: Արդար, արդյունավետ դատական համակարգի առկայությունը կարող է ուղիղ ազդեցություն գործել ընտրությունների վրա (բացառությամբ այն դեպքերի, որոնք ենթակա են Սահմանադրական դատարանին): Ինչ վերաբերում է Սահմանադրական դատարանի անդամներին՝ ապա անհրաժեշտ է նշանակման բոլոր գործառնությունները փոխանցել խորհրդարանին՝ բոլոր խմբակցություններին տրամադրելով որոշիչ ձայն, և յուրաքանչյուր թեկնածուության համար կոնսենսուս պահանջելով բոլոր կուսակցություններից: Այս դեպքում Սահմանադրական դատարանը կունենա ավելի մեծ անկախություն:

IX. ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Օրենսդիր իշխանություն

1. Դիտարկել ԱԺ աշխատակազմի կանոնադրությունում համապատասխան փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու հարցը, որպեսզի տրամադրվեն հստակ իրավական պահանջներ աշխատակազմի անդամների համար՝ կարիքների վրա հիմնված վերապատրաստումներ անցկացնելու ուղղությամբ:
2. Բարձրացնել պատգամավորների հաշվետվողականության մակարդակը՝ ներմուծելով պարտադիր զեկուցման պահանջներ ընտրողների և հասարակության առջև (օրինակ՝ թե ինչու են նրանք քվեարկել դեմ կամ կողմ նախագծերին): Նույն առաջարկը վերաբերում է խորհրդարանում առկա կուսակցություններին:
3. Ներմուծել պարզ պահանջներ արագացված օրենսդիր գործունեության համար՝ տրամադրելով հիմքերի ցանկը՝ առանց այն կամովին ընդարձակելու հնարավորության (օրինակ՝ «ԱԺ կողմից որոշված դեպքերում»):
4. Մշտական հանձնաժողովներին տրամադրել օրենսդրական նախաձեռնություններ կայացնելու հնարավորություն:
5. Վերացնել պատգամավորների կողմից բիզնես գործունեությամբ զբաղվելու պրակտիկան՝ ներմուծելով վարչական պատասխանատվություն այդպիսի գործողությունների համար, ինչպես նաև նրանց հանդեպ, ովքեր տեղյակ են նման գործունեության մասին, բայց չեն հայտնում:
6. Խորհրդարանական լսումները դարձնել ավելի թափանցիկ և մասնակցային:
7. Մեծացնել ժամանակավոր հանձնաժողովների ստեղծման պրակտիկան և տրամադրել նրանց պատշաճ հետաքննական գործառնություններ: Ներմուծել ԱԺ պարտականություն քաղաքացիներից էական առաջարկ ստանալու դեպքում մեկ ամսվա ընթացքում ժամանակավոր հանձնաժողով կազմավորելու առումով:

Նախագահ

1. Ձեռնարկել համապատասխան սահմանադրական փոփոխություններ՝ ապահովելով Նախագահի, որպես անկողմնակալ դատավորի, դերը իշխանության երեք ճյուղերի նկատմամբ: Այս կապակցությամբ անհրաժեշտ է, որպեսզի արգելվի Նախագահի՝ որևէ կուսակցության պատկանելի և նրա պաշտոնավարելը մեկից ավելի ժամկետով:
2. Ձեռնարկել միջոցներ՝ ապահովելու Նախագահի վերահսկողական ծառայության թափանցիկությունն ու հաշվետվողականությունը, օրինակ՝ հանրությանը տարեկան զեկույց ներկայացնելը:
3. Սահմանափակել Նախագահի՝ թեկնածուների ցուցակից իր համար ընդունելի անձանց դատավորներ նշանակելու լիազորությունը: Նախագահի կողմից դատավորների նշանակումը պետք է ունենա ընդամենը արարողակարգային բնույթ:

Գործադիր իշխանություն

1. Պարզ և հասանելի թիրախներով հակակառուչցիոն ռազմավարության ընդունում:
2. Սահմանել հստակ պահանջներ կառավարության նիստերի արձանագրության հրապարակման առումով:
3. Բարեփոխել կառավարության՝ տվյալների հավաքագրման համակարգը:

4. Ձեռնարկել միջոցներ՝ իրականություն դարձնելու բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց և քիզնեսի միջև բաժանումը: Ներմուծել վարչական պատասխանատվություն այնպիսի գործողությունների համար, ինչպես նաև այն անձանց նկատմամբ, ովքեր տեղյակ են նման դեպքերի մասին, բայց չեն հայտնում:
5. Բարձրացնել զեկուցման մշակույթը կառավարության կողմից՝ վարչապետի հանձնարարականով պարտադրելով նախարարներին եռամսյակային կտրվածքով զեկույցներ կատարելը՝ նույն պարտականությունը քաղաքական կամքի դրսևորմամբ վարչապետի կողմից իրականացնելով:
6. Ընդունել հատուկ օրենք կառավարության ու նախարարությունների և քաղաքացիական հասարակության միջև հանրային խորհրդակցություններ անցկացնելու վերաբերյալ:

Դատական իշխանություն

1. Կատարել համապատասխան փոփոխություններ Դատական օրենսգրքում՝ ձևական դարձնելով դատավորների թեկնածուների ցուցակի հաստատման գործընթացը Հայաստանի Նախագահի կողմից՝ զրկելով նրան ցուցակը վերադարձնելու կամ իր համար ընդունելի թեկնածուներով հաստատելու իրավունքից:
2. Դիտարկել Հայաստանում Երդվյալ ատենակալների ինստիտուտի ներդրումը դատական գործընթացներին լեգիտիմություն հաղորդելու և դատական համակարգի հանդեպ վստահությունը բարձրացնելու նպատակով:
3. Ձեռնարկել միջոցներ՝ ուսումնասիրելու ընդհանուր իրավասության առաջին աստիճանի դատարաններում ընտրովի դատավորների ինստիտուտը ներդնելու համար: Սա կպահանջի դատական համակարգի սահմանադրական կառուցվածքի փոփոխություն:

Քաղաքացիական ծառայություն

1. Դարձնել քաղաքացիական ծառայությունը գրավիչ՝ ապահովելով ավելի գրավիչ աշխատանքային պայմաններ:
2. Վերասահմանել ԶՀԽ նշանակման գործընթացը՝ Ազգային ժողովին և քաղաքացիական հասարակությանը ձայն տալով նշանակման գործընթացում:
3. Ձեռնարկել ակտիվ միջոցներ՝ երաշխավորելու քաղաքացիական ծառայողների պաշտպանվածությունը քաղաքական ազդեցությունից համապետական ընտրությունների ընթացքում:
4. Նախաձեռնել գործընկերության ծրագրեր քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների, ինչպես նաև մասնավոր հատվածի հետ կոռուպցիայի դեմ պայքարելու նպատակով:
5. Ձեռնարկել ակտիվ միջոցներ՝ ջատագովելու քաղաքացիական ծառայողների կողմից կոռուպցիայի դեմ պայքարը:

Իրավապահ մարմիններ

1. Ներդնել համապարփակ օրենսդրություն ազդարարների պատշաճ պաշտպանության համար՝ և՛ հանրային, և՛ մասնավոր հատվածներում:
2. Վերահասցեագրել հետապնդման կենտրոնացումը՝ ցածր կամ միջին պաշտոնատար անձանցից փոխելով դեպի վեր, որպեսզի հասարակության մեջ ստեղծվի որոշակի վստահություն կոռուպցիայի դեմ պայքարի արդյունավետության հանդեպ:
3. Բարելավել դատախազության կողմից վիճակագրական տվյալների հավաքագրումն ու հրապարակումը, որպեսզի պատշաճ ժամանակին հրապարակվի վիճակագրությունը:
4. Ուժեղացնել կոռուպցիոն հանցագործությունների հետապնդումը՝ նկատի առնելով, որ

- 2013թ. առաջին կիսամյակի վիճակագրությունը ծայրահեղ ցածր մակարդակի վրա է:
5. Նախագծել այնպիսի իրավական մեխանիզմներ, որոնք թույլ կտային խորհրդարանին և իրավաբանների համայնքին (փաստաբանների պալատ և տեղացի իրավաբան գիտնականներ) ընգրկվել քննչական կոմիտեի ղեկավարի և տեղակալի նշանակման գործընթացում:
  6. Տրամադրել անհրաժեշտ հետախուզական գործիքներ Հատուկ քննչական ծառայությանը՝ Օպերատիվ հետախուզական գործունեության մասին օրենքով:

Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողով

1. Ընտրական օրենսդրությունը լրացնել՝ ապահովելու ընտրությունների անցկացումից հետո ընտրողների ցուցակի հրապարակումը, ինչն իր հերթին թույլ կտա վերացնել բազմակի քվեարկությունը և քվեաթերթիկների լցումումը, ինչպես նաև ապահովել ընտրական գործընթացի նկատմամբ քաղաքացիական հասարակության վերահսկողությունը:
2. Լրացնել օրենսդրությունը՝ ընտրողներին, ընտրողների խմբերին և դիտորդ ՀԿ-ներին թույլ տալով բողոքարկելու ընտրախախտումները և ջատագովելու հանրային շահերի վրա խարսխված ընտրական բարեփոխումները:
3. Ապահովել համակողմանի, համապարփակ և անկախ հետաքննություն ընտրական հանձնաժողովների, դատական և իրավապահ մարմինների կողմից:
4. Վերականգնել արտերկրում բնակվող քաղաքացիների՝ իրենց ընտրական իրավունքն իրացնելու մեխանիզմները:
5. Ապահովել, որպեսզի վստահված անձինք, դիտորդներն ու լրատվամիջոցների ներկայացուցիչներն արհեստական հիմքերով պատասխանատվության չենթարկվեն ընտրությունների վերաբերյալ իրենց հայտնած կարծիքների համար:

Մարդու իրավունքների պաշտպան

1. Համապատասխան օրենսդրության մեջ ընդունել անհրաժեշտ լրացումներ և փոփոխություններ՝ ապահովելու, որպեսզի այն մարմինները, որոնց մասին Մարդու իրավունքների պաշտպանը դիտարկումներ է արել իր զեկույցում, օրենքով պարտավորված լինեն պատասխանելու դիտարկումներից յուրաքանչյուրին 30 օրվա ընթացքում, և այդ պատասխանները պետք է հանրորեն հասանելի լինեն համապատասխան պետական մարմինների կայքէջերում:
2. Ապահովել Մարդու իրավունքների պաշտպանի ֆինանսական ռեսուրսների կայունությունը՝ դրսևորելով բազմակողմ դիրքորոշում (պետական բյուջե, միջազգային դոնոր կազմակերպություններ):
3. Մարդու իրավունքների պաշտպանի կայքէջը դարձնել օգտատերերի համար դյուրին, և ստեղծել, այսպես կոչված, մարդու իրավունքների խախտման ամսական թեժ 10 դեպքերի շտեմարան՝ հիմնվելով լրատվամիջոցների հրապարակումների վրա:

Վերահսկիչ պալատ

1. Պալատը դարձնել ավելի անկախ՝ դիտարկելով պալատի անդամներին սահմանադրական անձեռնմխելիություն տրամադրելը և համապատասխան օրենսդրական փոփոխությամբ վերացնելով պալատի անդամների ազատման ոչ հստակ հիմքերը:
2. Լրացնել օրենսդրությունը՝ սահմանելով հստակ ժամկետներ պալատի բացահայտումներին պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների պատասխանների տրամադրման առումով:
3. Ձեռնարկել համապատասխան պատշաճ քայլեր և բարեփոխել օրենսդրությունը պալատի

կազմակերպչական և ֆինանսական անկախությունը բարձրացնելու նպատակով:

4. Ձեռնարկել քայլեր պալատի աշխատակազմի համար կարիքների հիման վրա վերապատասխանումներ անցկացնելու ուղղությամբ:

Կուսակցություններ

1. Լրացնել օրենսդրությունը հստակ մեխանիզմներով՝ որպես նվիրատվություն ստացված աշխատանքներն ու ծառայությունները հաշվարկելու նպատակով:
2. Ապահովել կուսակցությունների անկախությունը՝ դիտարկելով սահմանադրական փոփոխությունների հնարավորությունը. այժմ Հայաստանի Նախագահն ունի կուսակցության գործունեությունը դադարեցնելու նպատակով Սահմանադրական դատարան դիմելու իրավունք:
3. Փոխել կուսակցությունների հանրային ֆինանսավորման գործող սխեման՝ խորհրդարանում ներկայացված կուսակցություններին տրամադրելով բավարար ֆինանսավորում:
4. Վերանայել բոլոր մարզերում անդամներ ունենալու պահանջը կուսակցությունների պետական գրանցման ժամանակ:
5. Լրացնել օրենսդրությունը հստակ պահանջներով՝ պարտադրելու կուսակցություններին տարեկան հաշվետվություններ ներկայացնել իրենց գործունեության վերաբերյալ:

Լրատվամիջոցներ

1. Ներդնել ՉԼՄ-ների իրավունքների պաշտպանի (Մեդիա օմբուդսմենի) ընտրովի մարմնի ինստիտուցիոն կատարելով անհրաժեշտ սահմանադրական փոփոխություններ: Մեդիա օմբուդսմենի թեկնածությունը պետք է առաջարկվի Մարդու իրավունքների պաշտպանի կողմից, և Մեդիա օմբուդսմենը պետք է ընտրվի խորհրդարանի կողմից 5 տարի ժամկետով: Մեդիա օմբուդսմենը պետք է զբաղվի Հեռուստատեսության և ռադիոյի ազգային հանձնաժողովի դեմ հանրության ներկայացրած բողոքներով, ինչպես նաև գործի որպես բողոքարկման մեխանիզմ այն լրագրողների համար, ովքեր հանդիպում են գրաքննության:
2. Լրացնել համապատասխան օրենսդրությունը՝ լրագրողների և լրատվամիջոցների ղեկավարների համար ներմուծելով Եթիկայի կանոններ, որոնց խախտումը պետք է պատժվի տուգանքներով: Այսպիսով, կատարել համապատասխան լրացումներ և փոփոխություններ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքում:
3. Ապահովել ՀՌԱՀ-ի անկախությունը՝ այդ նպատակով ՀՌԱՀ-ին կից հիմնադրելով Հանրային խորհուրդ, որի առաջարկությունները պետք է դիտարկվեն ՀՌԱՀ-ի կողմից: Խորհուրդը պետք է իրավունք ունենա ամսական կտրվածքով հանդիպումներ պահանջելու ՀՌԱՀ-ի հետ՝ 7 օր առաջ ծանուցելով: Հանդիպումները պետք է բաց լինեն հասարակության համար: Խորհուրդը պետք է կազմված լինի այն լրատվամիջոցների ներկայացուցիչներից, ովքեր հասարակության կողմից ընկալվում են որպես անկախ և վայելում են հանրային վստահություն: Խորհրդի անդամները պետք է նշանակվեն Մարդու իրավունքների պաշտպանի կողմից:
4. Հանձնարարել վիրավորանքի գործերով լավագույն փորձի ուսումնասիրությունը դատական համակարգի ներկայացուցիչներին՝ Հայաստանի իրավական պրակտիկան լավագույն փորձին համապատասխանեցնելու նպատակով:
5. Հեռուստառադիոհեռարձակման լիցենզավորման գործընթացը դարձնել ավելի թափանցիկ:

Քաղաքացիական հասարակություն

1. Թույլատրել ԶՀԿ-ներին զբաղվելու բիզնես գործունեությամբ ֆինանսական կայունություն ապահովելու նպատակով՝ կատարելով համապատասխան իրավական լրացումներ և

փոփոխություններ:

2. Ճանաչել դատարաններում «qui tam» հայցերի (երբ հայց է ներկայացվում այն սուբյեկտի՝ ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի կողմից, ում անմիջական շահերը խախտված չեն) ներկայացման ՔՀԿ-ների իրավունքն այն պայմանով, որ հայցերը պետք է ունենան անմիջական կապ ՔՀԿ-ների առաքելության հետ վերջիններիս կանոնադրություններին համապատասխան:
3. Կատարել համապատասխան լրացումներ և փոփոխություններ հարկային օրենսդրությունում՝ ՔՀԿ-ների հարկումը հեշտացնելու նպատակով: Ներկայումս ՔՀԿ-ները հարկվում են որպես շահ հետապնդող կազմակերպություններ:
4. Աջակցել կամավորների մասին օրենքի ընդունմանը, որպեսզի զարկ տրվի քաղաքացիական հասարակության դինամիկ զարգացմանը:

Քիզնես

1. Ձեռնարկել համապատասխան օրենսդրական փոփոխություններ՝ քիզնեսի փակման ընթացակարգը հեշտացնելու նպատակով:
2. Ապահովել հարկային և մաքսային օրենսդրության հավասար կիրառումը օլիգարխների և սովորական ձեռներեցների հանդեպ (հարկման հորիզոնական արդարություն):
3. Ներմուծել համապատասխան դրույթներ իրավական դաշտ՝ հանրային-մասնավոր համագործակցությունները ձևավորելու նպատակով, ինչը կարող է մեծացնել քիզնես միջավայրի գրավչությունը սփյուռքի ներդրողների համար:
4. Բարձրացնել կառավարության իրազեկության մակարդակը քիզնեսում օրինավորության, կորպորատիվ պատասխանատվության հանրային-մասնավոր համագործակցության շուրջ: Նաև բարելավել իրավական դաշտը ազդարարների պաշտպանության խնդրի առնչությամբ:
5. Դիտարկել քաղաքական գործիչների և քիզնեսի միջև հարաբերությունների թափանցիկության բարելավումը՝ բացահայտելով պատգամավորների և բարձաստիճան պաշտոնատար անձանց օրակարգերը և այցերի ռեգիստրը:
6. Մշակել երկխոսություն կառավարության և մասնավոր հատվածի միջև կոռուպցիայի կանխարգելման նպատակով՝ մասնավոր հատվածին ձեռներեցության վերաբերյալ օրենսդրության մշակման և պարզեցման, ինչպես նաև պատշաճ իրականացման մեջ ներառելով:

X. ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. "Awards Winner." Freedom of Information Center of Armenia. Accessed 16 June 2014.<http://foi.am/hy/awards-winners/>.
2. "Members of the National Assembly of the RA Fifth Convocation." National Assembly of the RA. Accessed 23 June, 2014.<http://parliament.am/deputies.php?sel=factions&GroupingID=71&lang=arm>.
3. "Dem em" condemns the force used by Police." 1lur.am. Accessed June 22, 2014.<http://1lur.am/am/?p=185344>.
4. "2014 Index of Economic Freedom- Armenia." The Heritage Foundation. Accessed June 24, 2014.<http://www.heritage.org/index/country/armenia>.
5. "A Big scandal: Yuri Vardanyan Has Deceived the Government (Video)." Zham.am. Accessed June 27, 2014.<http://zham.am/am/news/16698.html>.
6. "Address by the President of the Republic of Armenia, President of the Republican Party of Armenia Serzh Sargsyan at the 13th Republican Convention - Statements and Messages of the President of RA - Updates - The President of the Republic of Armenia [the Official Site]." Accessed June 18, 2014.<http://www.president.am/en/statements-and-messages/item/2012/03/10/news-123/>.
7. "Advocacy and Expertise." Yerevan Press Club. Accessed June 23, 2014. http://www.ypc.am/self_regul/in/en.
8. "Ara Gyurjyan has been appointed as a head of the Procurement Support Center." Accessed June 19, 2014.http://arka.am/am/news/politics/_ԱրագյուրջյանընշանակվելէԳնումներիաջակցմանկենտրոնիղեկավարիպաշտոնակատար/.
9. "Aramayis Grigoryan denies, that there is personnel changes in the Ministry of Nature Protection (Video)." 1in.am. Accessed June 27, 2014. <http://www.1in.am/1424281.html>.
10. "Armenia to Join Russian-Led Customs Union." Radio Free Europe/Radio Liberty. Accessed June 15, 2013.<http://www.rferl.org/content/armenia-customs-union/25094560.html>.
11. "Armenian Prime Minister Resigns. Tigran Sargsyan Had Been Prime Minister for Six Years." COMMONSPACE.EU. Accessed June 18, 2014.<http://commonspace.eu/eng/news/6/id2965>.
12. "Ashot Sukiasyan involved in offshore scandal is arrested upon extradition to Armenia. NEWS.am." Aravot- News from Armenia. Accessed June 23, 2014. <http://www.aravot.am/2014/06/20/472818/>.
13. "Ashot Suqiasyan, who is under investigation, wrote a letter to the Prosecution Office and "Hetq". " Hetq Investigative Journalists. Accessed June 23, 2014.<http://hetq.am/arm/news/27474/hetakhuzman-mej-gtnvox-ashot-suqiasyany-namak-e-grel-datakhazutyany-ev-hetqin.html>.
14. "Business Reforms in Armenia." Doing Business: Measuring Business Regulation. Accessed June 24, 2014.<http://www.doingbusiness.org/reforms/overview/economy/armenia>.
15. "Controlled vs. Uncontrolled Corruption." U4:Anti-Corruption Resource Center. Accessed June 15, 2014.<http://www.u4.no/glossary/controlled-vs-uncontrolled-corruption/>.
16. "Criterias." Freedom of Information Center of Armenia. Accessed 16 June, 2014.<http://foi.am/en/criterias/>.

17. "Draft of Concept Paper on RA Constitutional Amendments Was Presented to RA President - Press Releases - Updates. " The President of the Republic of Armenia [the Official Site]. Accessed June 14, 2014.<http://www.president.am/en/press-release/item/2014/04/10/President-Serzh-Sargsyan-meeting-Commission-on-Constitutional-reforms/>.
18. "Foreign Direct Investments by Countries 2013." Armenian Development Company .Accessed June 25, 2014.<http://www.ada.am/eng/for-investors/fdi-statistics/foreign-direct-investments-by-countries/>.
19. "Global Corruption Barometer 2013- Armenia." Transparency International. Accessed June 25, 2014.<http://www.transparency.org/gcb2013/country/?country=armenia>.
20. "Global Corruption Barometer 2013- Azerbaijan." Transparency International. Accessed June 25, 2014.<http://www.transparency.org/gcb2013/country/?country=azerbaijan>.
21. "Global Corruption Barometer 2013- Georgia." Transparency International. Accessed June 25, 2014.<http://www.transparency.org/gcb2013/country/?country=georgia>.
22. "Global RTI Rating | Centre for Law and Democracy." Accessed June 28, 2014. <http://www.law-democracy.org/live/global-rti-rating/>.
23. "How Many Political Parties in Armenia?" News.am | Reviews. Accessed June 19, 2014. <http://news.am/eng/reviews/3097.html>.
24. "Human Development Indicators- Armenia." UNDP Human Development Reports. Accessed June 15, 2014.<http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/ARM>.
25. "Multi-Faceted Anti-Corruption Promotion | EU Newsletter." Accessed June 14, 2014. <http://eunewsletter.am/eu-armenia/multi-faced-anti-corruption-promotion>.
26. "Ombudsmen Offers to Mediate Between Governing Coalition and HAK." Radio Free Europe / Radio Liberty. Accessed June 24, 2014.<http://www.azatutyun.am/archive/news/20101217/2031/2031.html?id=9504540>.
27. "Orinats Yerkir Party Leaves Ruling Coalition, Quits 3 Ministerial Seats." PanARMENIAN.Net. Accessed July 14, 2014.<http://www.panarmenian.net/eng/news/178056/>.
28. "Participant Search." United Nations Global Compact. Accessed June 24, 2014.<https://www.unglobalcompact.org/participants/search>.
29. "Personnel Changes and 100 Days of Silence in the Ministry of Sport." Armlur-News from Armenia. Accessed June 23, 2014.<http://armlur.am/175777/>.
30. "PM's Resignation Not Result of External Pressure - Expert - Panorama | Armenian News." Accessed June 18, 2014.<http://www.panorama.am/en/short-news/2014/04/08/giragosian-iskandarian/short/>.
31. "Poland's Ambassador Explains Why Text of Association Agreement Was Not Published..." Accessed June 19, 2014.<http://news.am/eng/news/182794.html>.
32. "President proposed candidacy for the Prosecutor General to the National Assembly." Radio Free Europe/Radio Liberty. Accessed June 22, 2014.<http://www.azatutyun.am/content/article/25118570.html>.
33. "President Serzh Sargsyan "Once Again Overtly Lead the Constitutional Court". "Radio Free Europe/Radio Liberty. Accessed June 14, 2014.<http://www.azatutyun.am/content/article/25266170.html>.
34. "President Serzh Sargsyan Held a Meeting on the Issues Related to the Efficient Administration of the Budgetary Funds and Reduction of Corruption Risks - Press Releases - Updates - The President of the Republic of Armenia [the Official Site]." Accessed June 20, 2014.<http://www.president.am/en/press-release/item/2013/06/29/President-Serzh-Sargsyan-had-a-meeting/>.
35. "President Serzh Sargsyan Met with the Representatives of the Mass Media - Interviews and

- Press Conferences - Updates - The President of the Republic of Armenia [the Official Site].” Accessed June 20, 2014. <http://www.president.am/en/interviews-and-press-conferences/item/2013/03/18/President-Serzh-Sargsyan-press-conference/>.
36. “President Serzh Sargsyan Received the Leader of the Heritage Party Raffi Hovhannissian”. President of the Republic of Armenia. Accessed 16 June, 2014. <http://www.president.am/en/press-release/item/2013/02/21/President-Serzh-Sargsyan-received-Raffi-Hovhannissian/>
  37. “President Serzh Sargsyan Invited a Meeting at the Government of the Republic of Armenia - Press Releases - Updates - The President of the Republic of Armenia [the Official Site].” Accessed June 19, 2014. <http://www.president.am/hy/press-release/item/2012/09/15/President-Serzh-Sargsyan-Government-meeting/>.
  38. “Prime Minister Tigran Sargsyan’s final Speech in the National Assembly.” Accessed June 20, 2014. <http://www.gov.am/am/news/item/10468/>.
  39. “Priority spheres for the government’s anticorruption program will be education, public health, collection of state revenues, police.” The Government of the Republic of Armenia. Accessed June 21, 2014. <http://gov.am/am/news/item/11215/https://www.e-gov.am/sessions/archive/2014/04/10/v>.
  40. “Procurement Support Center” SNCO, Annual Report on Procurement process in 2013, (Yerevan: Ministry of Finance of RA, 2013).
  41. “Required Documents for State Registration.” Electronic Register- Government of RA. Accessed June 24, 2014. <https://www.e-register.am/am/docs/49>.
  42. “Self-Regulation.” Yerevan Press Club. Accessed June 23, 2014. <http://www.ypc.am/expert/In/en>.
  43. “Serzh Sargsyan: “Dear Taron, It is Not Nice”.” Accessed June 18, 2014. <http://en.a1plus.am/34031.html>.
  44. “Statement on Unlawful Actions of the Investigators of Special Investigative Service.” Accessed June 25, 2014. <http://transparency.am/en/statements/view/172>.
  45. “The Number of Civil Servants by Years.” The Civil Service Council (CSC) of the Republic of Armenia. Accessed 26 June 2014. <http://csc.am/documents/statistics/01.pdf>.
  46. “The Number of Positions of RA Civil Servants. “The Civil Service Council (CSC) of the Republic of Armenia. Accessed 26 June 2014. <http://csc.am/documents/statistics/10.pdf>.
  47. “The Results of the Meeting with Businessmen.” Irakan.info, 2014. Accessed June 16. http://irakan.info/full_news.php?id=14878.
  48. “There are 11 Thousand Syrian-Armenians in Armenia, 5000 of which are needy- Lena Alajyan.” Tert.am. Accessed June 15, 2014. <http://www.tert.am/am/news/2014/01/05/lena-alajyan/>.
  49. “Transparency International Anti-Corruption Center in Armenia and Others Urge Action after Attacks on Activists in Letter.” Accessed June 25, 2014. http://www.transparency.org/news/press-release/transparency_international_anti_corruption_center_in_armenia_and_others_urg.
  50. “Vahe Eloyan’s response to the questions of the Ministry of Sport and Youth.” Aravot. Accessed June 27, 2014. <http://www.aravot.am/2013/06/27/259325/>.
  51. 51. “Who are the Assistances of the Members of Parliament?” Hetq investigative journalists. Accessed June 16, 2014. <http://hetq.am/arm/news/25608/azh-um-yntanyoq-handerdz-kam-ovqeren-patgamavorneri-ognakannery.html>.
  52. A.D. Sakharov Armenian Human Rights Protection Center, Alternative Report on the Fulfillment of Obligations Assumed by the Republic of Armenia in Human Rights According to the UN Universal Periodic Review, 2011. <http://www.sakharovcenter.org/files/analyses/63d090de8.pdf>.
  53. Abdih, Yasser, and Leandro Medina. Measuring the Informal Economy in the Caucasus and Central Asia. International Monetary Fund, 2013. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2013/wp13137.pdf>.

54. Academic Swiss Caucasus Net. The Political Elite of Post-independence Armenia: Characteristics and Patterns of Formation. Yerevan: AREG Scientific Cultural Youth Association and Academic Swiss Caucasus Net, 2014. <http://www.ascn.ch/en/research/Completed-Projects/Completed-Projects-Armenia.html>
55. Amnesty International. Armenia: No Space for Difference . London: Amnesty International Publications , 2013.<http://www.amnesty.org/ar/library/asset/EUR54/001/2013/en/6d6a852f-6494-4ef5-bc13-1373f154e0de/eur540022013en.pdf>.
56. Analytical Centre on Globalization and Regional Cooperation (ACGRC), Friedrich-Ebert-Stiftung. Armenian Foreign Policy Agenda for 2014-2015. Yerevan: ACGRC, 2013.http://www.fes.ge/buch_armenian%20foreign%20policy%20agenda%20for%202014-2015%20_pdf.pdf.
57. Anti-Corruption Network for Eastern Europe and Central Asia. Istanbul Anti-Corruption Action Plan: The Second Round of Monitoring - Armenia: Progress Report .OECD, 2012.<http://www.oecd.org/corruption/acn/49910824.pdf>.
58. Anti-Corruption Network for Eastern Europe and Central Asia.Istanbul Anti-corruption Action Plan – Armenia:Progress Update.Paris: OECD, 2014.<http://www.oecd.org/corruption/acn/ArmeniaProgressUpdateApril2014ENG.pdf>.
59. Asatryan, Zareh. “The Political Economy of Pension Reform in Armenia.” Caucasus Analytical Digest 60 (March 31, 2014): 2–5.<http://www.css.ethz.ch/publications/pdfs/CAD-60-2-5.pdf>.
60. Baghdasaryan, Mher. The economic impact of opening the Armenian-Turkish border. Norwegian Institute of International Affairs/ Armenian International policy research group, 2012. <http://www.nupi.no/content/download/284209/992467/file/The%20Economic%20Impact%20of%20Opening%20the%20Armenian-Turkish%20Border,%20Baghramyam%20M..pdf>.
61. Bertelsmann Stiftung. BTI 2012- Armenia Country Report. G tersloh: Bertelsmann Stiftung, 2012. <http://www.bti-project.org/reports/laenderberichte/pse/arm/2012/#chap3>.
62. Bertelsmann Stiftung. BTI 2014- Armenia Country Report. G tersloh: Bertelsmann Stiftung, 2014.
63. Bolkvadze, Ketevan. Drams, Laris, and Politics: Political Funding Regulations in Armenia and Georgia. Netherlands Institute of International Relations, n.d.<http://www.clingendael.nl/sites/default/files/Drams,%20Laris,%20and%20Politics%20-%20Political%20Funding%20Regulations%20in%20Armenia%20and%20Georgia.pdf>.
64. Bread for the World Institute. Within Reach: Global Development Goals, 2013 Hunger Report. Washington: Bread for the World Institute, 2012. www.hungerreport.org/2013/wp-content/uploads/2013/03/Hunger-Report-2013-lowrez.pdf.
65. Bureau of Economic and Business Affairs. 2013 Investment Climate Statement: Armenia. US Department of State, February 2013. www.state.gov/e/eb/rls/othr/ics/2013/204593.htm#.
66. Choudhry, Sujit, and Richard Stacey. “Semi-Presidentialism as a Form of Government: Lessons for Tunisia.” The Center for Constitutional Transitions at NYU Law, no. 2 (June 2013). http://works.bepress.com/sujit_choudhry/89.
67. CIVICUS Civil Society Index National Implementation Team. Armenian Civil Society: From Transition to Consolidation. Analytical Country Report. . Yerevan: Counterpart International, 2010. <https://civicus.org/downloads/CSI/Armenia.pdf>.
68. Civil Service Council of the Republic of Armenia, Report on the Activities of RA Civil Service Council in 2013.<http://csc.am/documents/reports/2013.pdf>.
69. Civil Service Council of the Republic of Armenia, Statistics. <http://csc.am/documents/statistics/17.pdf>.
70. Civil Service Council of the Republic of Armenia, Statistics. <http://csc.am/documents/statistics/17-1.pdf>.

71. Committee to Protect Freedom of Expression. Access to Official Information and Open Governance (Level of Information Transparency of the Armenian State Bodies, Based on the Results of Monitoring of Official Websites), 2013. <http://khosq.am/en/monitorings/access-to-official-information-and-open-governance-level-of-information-transparency-of-the-armenian-state-bodies-based-on-the-results-of-monitoring-of-official-websites/>.
72. Committee to Protect Freedom of Expression/OSF-Armenia. Annual Report-2013: On the State of Freedom of Expression in Armenia and Violations of the Rights of Journalists and the Mass Media, 2014. <http://khosq.am/en/reports/annual-report-2013/>.
73. CPFE. Access to Official Information and Open Governance (Level of information transparency of the Armenian state bodies, based on the results of monitoring of official websites). Yerevan: CPFE, 2013. <http://khosq.am/>.
74. CRRCArmenia, Tax Perceptions in Armenia Household and Enterprise Survey 2013, (CRRCArmenia, 2013). http://www.crrc.am/hosting/file/_static_content/projects/Tax%20Reform%20Project/TRP_Report_Eng.pdf.
75. CRRCArmenia. "Armenia 2013 Media Public Opinion and Preference Survey (Alternative Recourses In Media Project)." Yerevan, November 2013. http://www.crrc.am/hosting/file/_static_content/projects/armedia%202013/ARM_PPT_ENG.pdf.
76. CRRCArmenia. Caucasus Barometer: Public Perceptions on Political, Social, and Economic issues in South Caucasus Countries. Yerevan: CRRCArmenia, 2014. http://www.crrc.am/hosting/file/_static_content/barometer/2013/CB2013_public%20presentation_English.pdf.
77. CRRCArmenia. Tax Perceptions Survey in Armenia 2013. CRRCArmenia, 2013-2014. <http://www.crrc.am/research-and-surveys/completed-projects/Tax-reform-project?lang=en>.
78. Defeis, Elizabeth F. "Armenian Constitutional Referendum: Towards a Democratic Process." Temple International and Comparative Law Journal 9 (1995): 269. <http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/tclj9&id=275&div=&collection=journals>
79. Doing Business in Armenia 2013. 2013 Country Commercial Guide for US companies http://www.buyusainfo.net/docs/x_8481630.pdf
80. ECRI. ECRI Conclusions on the Implementation of the Recommendations in respect of Armenia Subject to Interim Follow-up, (Strasbourg: Council of Europe, 2013), p. 5. <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Armenia/ARM-IFU-IV-2014-003-ENG.pdf>.
81. Electronic Government of the Republic of Armenia. "Government Session Agenda," April 10, 2014. <https://www.e-gov.am/sessions/archive/2014/04/10/>.
82. European Commission. Joint Staff Working Document: Implementation of the European Neighborhood Policy in Armenia: Progress in 2013 and recommendations for actions. Brussels: EC, 2014. http://eeas.europa.eu/enp/pdf/2014/country-reports/armenia_en.pdf.
83. First Instance Courts of General Jurisdiction. Comparative Statistical Analysis on the Activities of the Republic of Armenia Courts in 2012 and 2013. http://www.court.am/files/news/2864_am.pdf
84. Freedom House, Armenia: Freedom in the World 2013. Freedom House, 2014. <http://freedomhouse.org/report/freedom-world/2013/armenia#.VCVGxm2wTy8>.
85. Freedom House, Armenia: Freedom in the World 2014. Freedom House, 2014. <http://freedomhouse.org/report/freedom-world/2014/armenia-0#.VCVGZG2wTy8>.
86. Freedom House. Freedom of the Press 2013: Armenia, 2013. <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-press/2013/armenia#.VERLjPmG93e>.
87. Giragosian, Richard. "The Political Dimension: Armenian Perspective." In The South Caucasus 2018: Facts, Trends, Future Scenarios. Konrad Adenauer Stiftung, 2013. http://www.kas.de/wf/doc/kas_35353-1522-22-30.pdf?130912141452.

88. GRECO. Third Evaluation Round: Compliance Report on Armenia. Strasbourg: GRECO Secretariat/ Council of Europe, 2012. [http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/evaluations/round3/GrecoRC3\(2012\)21_Armenia_EN.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/evaluations/round3/GrecoRC3(2012)21_Armenia_EN.pdf)
89. Harutyunyan, Khachik, and Varuzhan Hokyanyan. UNCAC Civil Society Review 2013-Armenia: Enforcement of Anti-corruption Laws. Transparency International Anti-corruption Center/UNCAC Coalition, 2013. <http://www.uncaccoalition.org/images/PDF/UNCAC-CSO-Report-Armenia-2013.pdf>.
90. Harutyunyan, Sargis. "Aramayis Grigoryan was appointed as Ararat governor." Radio Free Europe / Radio Liberty. Accessed June 27, 2014. <http://www.azatutun.am/content/article/25132895.html>.
91. HMF/FES. Monopolies in Armenia. Yerevan: HMF/FES, 2013. www.maroukhanfoundation.org/english/wp-content/uploads/2013/02/Monopolies-eng-web.pdf.
92. Hug, Adam. Spotlight on Armenia. London: Foreign Policy Centre, 2011. <http://fpc.org.uk/fs-blob/1331.pdf>.
93. IFPRI. Global Hunger Index: The Challenge of Hunger: Taming Price Spikes and Excessive Food Price Volatility. Bonn: IFPRI, 2011. www.ifpri.org/sites/default/files/publications/ghi11.pdf.
94. IFPRI. Global Hunger Index: The Challenge of Hunger: Building Resilience to Achieve Food and Nutrition Security. Bonn: IFPRI, 2013.
95. IFPRI. Global Hunger Index: The Challenge of Hunger: Focus on the Crisis of Child Undernutrition. Bonn: IFPRI, 2010. www.ifpri.org/sites/default/files/publications/ghi10.pdf
96. International Property Rights Index 2013. <http://www.propertyrightsalliance.org/user-files/2013%20International%20Property%20Rights%20Index-PRA.pdf>
97. IREX. Armenia Media Sustainability Index 2014. Washington: IREX, 2014. <http://www.irex.org/resource/armenia-media-sustainability-index-msi>
98. Iskandaryan, Aleksandr. Nations in Transit 2010 - Armenia. Freedom House, 2010.
99. Iskandaryan, Aleksandr. Nations in Transition 2014: Armenia, (Freedom House, 2014). http://freedomhouse.org/report/nations-transit/2014/armenia#.VDVfe_mSxmb.
100. Iskandaryan, Aleksandr. Armenia: Nations in Transition 2011. Freedom House, 2011. http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/inline_images/NIT-2011-Armenia_0.pdf.
101. Karapetyan, Susanna, Heghine Manasyan, Astghik Mirzakhanyan, Misak Norekian, and Nune Harutyunyan. Armenia: Social Protection and Social Inclusion. Country Report. Yerevan: CRRCArmenia/ Eurasia Partnership Foundation, 2011.
102. Kerry, John F. Preface to the 2013 Country Reports on Human Rights Practices. Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, 2013. <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/humanrightsreport/index.htm#wrapper>.
103. Report On the System of Internal Audit in the Public Sector in 2013. The Ministry of Finance, 2014. <http://minfin.am/index.php?cat=150&lang=1>.
104. Mandate/OSF Armenia, Parliament monitoring: 5th National Assembly, 2nd Report: February-June 2013. Yerevan: Mandate/OSF Armenia, 2013. http://parliamentmonitoring.am/docs/Aj_report%206.2_print%20file.pdf.
105. Mandate/OSF Armenia, Parliament monitoring: 5th National Assembly, Sixth Session, 3rd Report: August-December 2013. Yerevan: Mandate/OSF Armenia, 2013. http://parliamentmonitoring.am/docs/PM_report_v4_20.02.2014.pdf.
106. Martirosyan, Samson. "Yerevantsis Mobilize Against Price Hikes in Public Transport." Armenian Weekly. Accessed June 23, 2014. <http://armenianweekly.com/2013/07/23/yerevantsis-mobilizes-against-price-hikes-in-public-transport/>.

107. Mcquire, Kimberly A. "President-Prime Minister Relations, Party Systems, and Democratic Stability in Semi-presidential Regimes: Comparing the French and Russian Models." *Texas International Law Journal* 47, no. 2 (2012): 427–54. www.tilj.org/content/journal/47/num2/McQuire427.pdf.
108. National Statistical Service of the Republic of Armenia. *Socio-Economic Situation of RA: Appendix 3*, 2013. http://www.armstat.am/file/article/sv_12_13a_6300.pdf.
109. Navasardian, Boris. "Politics and Governance in Armenia: The Prospects for Democracy." In *South Caucasus – 20 Years of Independence*. Friedrich-Ebert-Stiftung, 2011.
110. Nedolyan, Ara. "Political Parties Before, During and After the Elections of 2012–2013." *Caucasus Analytical Digest*, no. 53–54 (July 17, 2013): 7–11. <http://www.css.ethz.ch/publications/pdfs/CAD-53-54-7-11.pdf>.
111. Osborn, Simon. *Armenian Presidential Elections September 24, 1996. Final Report*. OSCE/ODIHR, 1996. <http://www.osce.org/odihr/elections/armenia/14149?download=true>.
112. OSCE/ODIHR. *Presidential Elections in Armenia: Election Observation Mission Final Report*. Warsaw: OSCE/ODIHR, 2013. <http://www.osce.org/odihr/elections/101314?download=true>.
113. Panorama.am. Member of Parliament of "Prosperous Armenia" Party Confessed, 2012. <https://www.youtube.com/watch?v=ZJs5j7iVEtA>.
114. Paturyan, Yevgenya, and Valentina Gevorgyan. "Trust towards NGOs and Volunteering in South Caucasus: Civil Society Moving Away from Post-Communism?" *Southeast European and Black Sea Studies* 14, no. 2 (April 3, 2014): 239–62.
115. Pearce, Katy. *Armenian Media Landscape: Formative Research for the Alternative Resources in Media Program*. CRRC- Armenia, 2011. <http://www.mediainitiatives.am/sites/default/files/ArMedia-SurveyReport.pdf>.
116. *Persecution on Human Rights Defenders and Human Rights NGOs at the Post-Soviet Area: Key Tendencies 2011 – 2013*, p. 116. http://mhg-main.org/sites/default/files/files/eng_persecution_on_hr_defenders_2011_2013.pdf.
117. Poghossian, Gagik. *Armenia Property Markets Scorecard: Conditions for Small Businesses*. Center for International Private Enterprise and Association for Foreign Investment and Cooperation, 2011. http://www.cipe.org/sites/default/files/publication-docs/Report-Armenia_final.pdf.
118. Policy Forum Armenia. *State of the Nation Report: Corruption in Armenia*. Policy Forum Armenia, 2013. http://www.pf-armenia.org/sites/default/files/documents/files/PFA_Corruption_Report.pdf
119. Prosecutor General's Office RA. http://www.genproc.am/upload/File/Korupcion%20hanc_-hetaqnutyan%20ev%20naxaqnutyan%20ardyunqneri%20masin%202013%201-in%20kisamjak.pdf [accessed 22 June 2014].
120. RA Human Rights Defender, *Annual Report: On the Activities of the RA Human Rights Defender and on the Violations of Human Rights and Fundamental Freedoms in the Country during 2013*, (Yerevan: Human Rights Defender, 2014), p. 386. <http://ombuds.am/article/1156>.
121. Republic of Armenia. "Letter of Intent, Memorandum of Economic and Financial Policies, and Technical Memorandum of Understanding," February 17, 2014. <http://www.imf.org/External/NP/LOI/2014/ARM/021714.pdf>.
122. Rule of Law Initiative. *Judicial Reform Index for Armenia*. American Bar Association, 2012. http://www.americanbar.org/content/dam/aba/directories/roli/armenia/armenia_jri_vol_iv_english_12_2012.authcheckdam.pdf.
123. Schwab, Klaus. *The Global Competitiveness Report 2013–2014*. Geneva: World Economic Forum, 2013. http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf.
124. SooT, MaRI-LIIS. *Estonian Corruption Statistics in 2013*, Talin: Justiitsministeerium, 2014. http://www.korruptsioon.ee/sites/www.korruptsioon.ee/files/elfinder/dokumendid/korruptsiooni_statistika_2013.pdf.

125. Stefes, Christoph H. "Measuring, Conceptualizing, and Fighting Systemic Corruption: Evidence from Post-Soviet Countries," *Perspectives on Global Issues* 2, no. 1 (2007). <http://www.perspectivesonglobalissues.com/0201/articles0201/MeasuringConceptualizingFightingSystemicCorruption.pdf>.
126. Support for Improvement in Governance and Management (SYGMA). *Assessment of the Civil Service System of the Republic of Armenia*, 2010. <http://www.sigmaweb.org/publications/47600439.pdf>.
127. The Government of the Republic of Armenia. *RA Government Program*. Yerevan: 2012. <http://www.gov.am/files/docs/970.pdf>.
128. The Ministry of Finance of the Republic of Armenia. *Certificate on the Activities Conducted by the Ministry of Finance in 2013*. [https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&cad=rja&uact=8&ved=0CC4QFjAC&url=http%3A%2F%2Fwww.mfe.am%2Fresources%2Fattachments%2FReport%25202013%2520Ministry-new\(3\).docx&ei=qf6XU-2KEs-TiPIv-gVA&usq=AFQjCNEZPxm50-zvMGxnWseqr31iSzT2eA&sig2=ya5ojwsVQiHAXEFSG8-G6A&bvm=bv.68693194,d.bGE](https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&cad=rja&uact=8&ved=0CC4QFjAC&url=http%3A%2F%2Fwww.mfe.am%2Fresources%2Fattachments%2FReport%25202013%2520Ministry-new(3).docx&ei=qf6XU-2KEs-TiPIv-gVA&usq=AFQjCNEZPxm50-zvMGxnWseqr31iSzT2eA&sig2=ya5ojwsVQiHAXEFSG8-G6A&bvm=bv.68693194,d.bGE).
129. The Ombudsmen of Armenia. *Fair trial in Armenia*. Yerevan: Human Rights Defender in Armenia, 2013.
130. The Procurement System of Ministry of Finance in the Republic of Armenia. *Legislation: Guidelines*. Accessed 27 June, 2014. <http://gnumner.am/am/category/16/1.html>.
131. The RA Control Chamber. *2012 Annual Report of the Control Chamber of the Republic of Armenia*. Yerevan, 2013. http://www.coc.am/files/year_reports/Eng_8_5_2013_15_42_53_aydmqzjb.pdf.
132. The RA Control Chamber. *Annual Report of the Control Chamber of the Republic of Armenia 2013*. Yerevan, 2014. <http://coc.am/YearReportsEng.aspx?ReportYear=2013>.
133. The RA Human Rights Defender. *Ad-Hoc Report on the RA Presidential Elections 2013*, 2013. <http://www.ombuds.am/en/library/library/page/101/type/3>.
134. The Universal Periodic Review (UPR). *Armenia Mid-term implementation Assessment*. UPR Info, 2011. http://www.upr-info.org/sites/default/files/document/armenia/session_08_-_may_2010/mia-armenia.pdf
135. TIAC, *Working papers: Monitoring of Public Procurement System in 2011-2013*, (TIAC, 2014). <http://transparency.am/files/publications/1410540481-0-216794.pdf>
136. US State Department. *Armenia Human Rights Report 2013*. <http://www.state.gov/documents/organization/220461.pdf>.
137. USAID. *The 2012 CSO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia: 16th edition*. Washington: USAID, 2013. http://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1863/2012CSOSI_0.pdf.
138. Welt, Cory. "Turkish-Armenian normalization and Karabakh conflict". *Perceptions: Journal of International Affairs* 18, no. 1 (Spring 2013): 207-221. http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2013/07/C_Welt.pdf.
139. Working Group on Efficient Judicial Systems/ Eastern Partnership- Enhancing Judicial Reform in Eastern Partnership Countries, *Project Report on Judicial Self-Governing Bodies: Judges' Career*. Strasbourg: Directorate General of Human Rights and Rule of Law, 2013. http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/capacitybuilding/source/judic_reform/ENG%20March%20Report%20Independent%20Judicial%20Systems.pdf.
140. Working Group on Efficient Judicial Systems/Eastern Partnership- Enhancing Judicial Reform in Eastern Partnership Countries. *Project Report*. Strasbourg: The European Union/Council of Eu-

- rope, 2013. http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/capacitybuilding/source/judic_reform/FINAL%20efficient%20judicial%20systems%20EN%20March%202013.pdf
141. United Nations Development Programme. Human Development Report 2014: Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience. New York: United Nations Development Programme, 2014. <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14-report-en-1.pdf>.
142. World Bank 2013 Country Policy and Institutional Assessments (Final Ratings). <http://siteresources.worldbank.org/PROJECTS/Resources/40940-1244163232994/6180403-1372096800800/cpia13finalIDA.pdf>
143. World Bank IDA Resource Allocation Index (IRAI) - Armenia. World Bank 2013. <http://www1.worldbank.org/operations/IRAI2013/ARM.pdf>.
144. World Bank IDA Resource Allocation Index (IRAI) -Georgia. World Bank, 2013. <http://www1.worldbank.org/operations/IRAI2013/GEO.pdf>.
145. World Bank IDA Resource Allocation Index (IRAI) -Moldova. World Bank, 2013. <http://www1.worldbank.org/operations/IRAI2013/MDA.pdf>.
146. World Bank, and International Finance Corporation. Doing Business 2014: Armenia. Washington: International Bank for Reconstruction and Development / World Bank, 2013. <http://www.doingbusiness.org/~media/giawb/doing%20business/documents/profiles/country/arm.pdf>.
147. World Bank. Worldwide Governance Indicator: Country Data Report for Armenia, 1996-2013. World Bank Group, 2014. <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#countryReports>.
148. Yerevan Press Club, "The current situation of the media industry in Armenia", 2013, PPT. http://www.ypc.am/media_research/In/am.
149. Yerevan Press Club. "State of the Media Industry in Armenia." PPT, 2013. http://www.ypc.am/media_research/In/en.
150. Zham.am. On May 5 the President Will Say. "Dear Taron, It Is Not Nice," 2013. https://www.youtube.com/watch?v=qms2flt_WFE.
151. The Eastern Partnership Civil Society Forum, Judicial Independence in the Eastern Partnership Countries. EU Neighbourhood Library, 2011, 2. www.eap-csf.eu/assets/files/publications/Judicial_Independence_in_the_EaPCountries.pdf
152. US Commercial Service, Doing Business in Armenia: 2013 Country Commercial Guide for U.S. Companies. US Commercial Service, 2013, 32, 42. www.buyusainfo.net/docs/x_8481630.pdf.
153. KnowYourCountry, Armenia: Risk & Compliance Report. KnowYourCountry, 2014, 15-16. www.knowyourcountry.com/files/armeniaamlreportaug2014_1_.pdf.
154. World Health Organization, World Health Statistics 2013 http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/81965/1/9789241564588_eng.pdf?ua=1

ԻՐԱԿԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐ

1. ՀՀ ԱԺ տեղեկագիր 1996/12
2. Հայաստանի Հանրապետության Գերագույն խորհրդի տեղեկագիր, 1991/15
3. Հայաստանի Հանրապետության Գերագույն խորհրդի տեղեկագիր, 1991/4
4. ԱԺ Նախագահի որոշում համար ՆՈ-001-Ն
5. ԱԺ Նախագահի որոշում համար ՆՈ-009-Ն.
6. ՀՀ Նախագահի հրամանագիր համար ՆՀ-207-Ն՝ ընդունված 2013թ. սեպտեմբերի 4-ին
7. Պաշտոնական տեղեկագիր 2002/34(209), օգոստոս 15, 2002թ.
8. Պաշտոնական տեղեկագիր 2004/18(317), մարտ 31, 2004թ.
9. Պաշտոնական տեղեկագիր 2007/64(588), դեկտեմբեր 19, 2007թ.

10. ՀՀ վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգիրք
11. ՀՀ Սահմանադրություն
12. ՀՀ քրեական օրենսգիրք
13. ՀՀ ընտրական օրենսգիրք
14. ՀՀ կառավարության որոշում համար 1816-Ն
15. ՀՀ դատական օրենսգիրք
16. ՀՀ օրենք, համար ՀՕ-174-Ն՝ ընդունված սետպեմբերի 13, 2013թ.
17. ՀՀ օրենք, համար ՀՕ-184-Ն՝ ընդունված 12.12.2013թ.
18. ՀՀ օրենք, համար ՀՕ-190-Ն՝ ընդունված դեկտեմբերի 13, 2013թ.
19. ՀՀ օրենք, համար ՀՕ-246-Ն՝ ընդունված դեկտեմբերի 19, 2012թ.
20. ՀՀ օրենք, համար ՀՕ-249-Ն՝ ընդունված դեկտեմբերի 19, 2012թ.
21. ՀՀ օրենք, համար ՀՕ-3-Ն՝ ընդունված մարտի 11, 2014թ.
22. ՀՀ օրենք, համար ՀՕ-4-Ն՝ ընդունված մարտի 11, 2014թ.
23. ՀՀ օրենք, համար ՀՕ-51-Ն՝ ընդունված հունիսի 17, 2013թ.
24. ՀՀ օրենք, համար ՀՕ-52-Ն՝ ընդունված մայիսի 2, 2013թ.
25. ՀՀ օրենք, համար ՀՕ-56-Ն՝ ընդունված մայիսի 2, 2013թ.
26. ՀՀ օրենք, համար ՀՕ-5-Ն՝ ընդունված մարտի 23, 2013թ.
27. ՀՀ օրենք, համար ՀՕ-67-Ն՝ ընդունված հուլիս 2014թ.
28. ՀՀ օրենք, համար ՀՕ-90-Ն՝ ընդունված օգոստոսի 3, 2013թ.
29. ՀՀ օրենք Արդարադատության ակադեմիայի մասին, համար ՀՕ-50-Ն՝ ընդունված մայիսի 2, 2013թ.
30. ՀՀ օրենքը Բանկերի և բանկային գործունեության մասին
31. ՀՀ օրենքը Քաղաքացիական ծառայության մասին
32. ՀՀ օրենքը Ազգային ժողովի կանոնակարգ
33. ՀՀ օրենքը կուսակցությունների մասին
34. ՀՀ օրենքը ոստիկանության մասին
35. ՀՀ օրենքը գնումների մասին
36. ՀՀ օրենքը դատախազության մասին
37. ՀՀ օրենքը հանրային ծառայության մասին
38. ՀՀ օրենքը բարձրաստիճան պաշտոն զբաղեցնող անձանց վարձատրության մասին
39. ՀՀ օրենքը պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին
40. ՀՀ օրենքը արժեթղթերի շուկայի մասին
41. ՀՀ օրենքը հարկերի մասին
42. ՀՀ օրենքը հեռուստատեսության և ռադիոյի մասին
43. ՀՀ օրենքը քննչական կոմիտեի մասին
44. ՀՀ օրենքը հատուկ քննչական ծառայության մասին
45. ՀՀ օրենքը շրջառանության հարկի մասին՝ ընդունված 19 դեկտեմբերի, 2012թ. (ՀՕ-236)
46. ՀՀ օրենքը միասնական եկամտային հարկի մասին, ընդունված 19 դեկտեմբերի, 2012թ. (ՀՕ-239)
47. ՀՀ պաշտոնական տեղեկագիր 2000/14(112), հունիս 23, 2000թ.
48. ՀՀ պաշտոնական տեղեկագիր 2001/15(147), մայիս 30, 2001թ.
49. ՀՀ պաշտոնական տեղեկագիր 2002/32(207), օգոստոս 8, 2002թ.
50. ՀՀ պաշտոնական տեղեկագիր 2007/19(543), ապրիլ 11, 2007թ.
51. ՀՀ պաշտոնական տեղեկագիր 2007/3(527), հունվարի 12, 2007թ.
52. ՀՀ պաշտոնական տեղեկագիր 2007/37(561), հուլիսի 25, 2007թ.

ՀԱՐՑԱԶՐՈՒՅՑՆԵՐԻ ԱՆՑԿԱՑՄԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱՅԱԿԱՆԸ

- 03.07.2014թ. – Առուստամյան Կարեն, Հայաստանի Հանրապետության վերահսկիչ պալատի Մեթոդաբանության և միջազգային կապերի վարչության պետ
- 12.06.2014թ. – Ավագյան Հակոբ, «Փոքր և միջին ձեռնարկատիրության համագործակցության ասոցացիա» ՀԿ նախագահ
- 06.06.2014թ. – Բաղայան Մանվել, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական ծառայության խորհրդի նախագահ
- 05.06.2014թ. – Բարսեղյան Լևոն, «Ժուռնալիստների «Ասպարեզ» ակումբ» ՀԿ նախագահ
- 01.07.2014թ. – Իսկանդարյան Ալեքսանդր, «Կովկասի ինստիտուտ» գիտահետազոտական կենտրոնի նախագահ
- 19.06.2014թ. – Իշխանյան Ավետիք, «Հայաստանի հելսինկյան կոմիտե» ՀԿ նախագահ
- 17.06.2014թ. – Հարությունյան Հայկունի, «Իրավունքի պաշտպանություն առանց սահմանների» ՀԿ նախագահ
- 24.06.2014թ. – Հովհաննիսյան Հովհաննես, Հայաստանի Հանրապետության հանրային խորհրդի անդամ
- 13.06.2014թ. – Դալումյան Արմեն, «Քաղաքացիական համագործակցության և զարգացման հիմնադրամի» նախագահ
- 10.06.2014թ. – Մարտիրոսյան Արմեն, «Ժառանգություն» կուսակցության փոխնախագահ
- 16.06.2014թ. – Մելիքյան Աշոտ, «Խոսքի ազատության պաշտպանության կոմիտե» ՀԿ նախագահ
- 10.04.2014թ. – Մուկուչյան Տիգրան, Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի նախագահ
- 03.06.2014թ. – Պողոսյան Գագիկ, «Բիզնես շահերի պաշտպանության ցանց» ՀԿ համակարգող
- 11.06.2014թ. – Պողոսյան Թևան, Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի 5-րդ գումարման պատգամավոր
- 13.06.2014թ. – Սաֆարյան Ստյոպա, Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի 4-րդ գումարման պատգամավոր, «Միջազգային և անվտանգության հարցերի հայկական ինստիտուտի» տնօրեն
- 11.06.2014թ. – Սողոմոնյան Թաթևյլ, Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի աշխատակազմի ղեկավարի տեղակալ
- 25.06.2014թ. – Վարդանյան Էդգար, «Ազգային և ռազմավարական հետազոտությունների կենտրոնի» փորձագետ
- 14.04.2014թ. – Վարդևանյան Արման, Հայաստանի Հանրապետության մարդու իրավունքների պաշտպանի աշխատակազմի Իրավական վերլուծությունների վարչության պետ
- 23.06.2014թ. – Հարցազրույց տված անձ «Մարդու իրավունքների պաշտպան» սյան մասով, ով ցանկացել է մնալ անանուն

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ

- Հարցման պատասխան ՀՀ ԱԺ աշխատակազմի ղեկավարից - ապրիլի 11, 2014թ.
- Հարցման պատասխան ՀՀ վերահսկիչ պալատից - ապրիլի 14, 2014թ.
- Հարցման պատասխան ՀՀ կառավարության աշխատակազմից - ապրիլի 3, 2014թ.
- Հարցման պատասխան ՀՀ դատական դեպարտամենտից - հունիսի 19, 2014թ.
- Հարցման պատասխան ՀՀ հատուկ քննչական ծառայությունից - ապրիլի 2, 2014թ.
- Հարցման պատասխան ՀՀ քաղաքացիական ծառայության խորհրդից - ապրիլի 9, 2014թ.
- Հարցման պատասխան ՀՀ գլխավոր դատախազությունից - ապրիլի 11, 2014թ.
- Հարցման պատասխան ՀՀ նախագահի աշխատակազմից - ապրիլի 3, 2014թ.

«ԹՐԱՆՍՓԱՐԵՆՍԻ ԻՆԹԵՐՆԵՇՆԼ ԶԱԿԱԿՈՈՒԴՅԻՈՆ ԿԵՆՏՐՈՆ» ԶԿ
Հայաստան 0019 Երևան, Անտառային փողոց տուն 164/1
Հեռ.՝ (+374 10) 569589, 569689, ֆաքս՝ (+374 10) 569519
www.transparency.am, info@transparency.am